

T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI

SINIF ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

MEVLÂNA'NIN MENSUR ESERLERİNDE DEĞERLER EĞİTİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sümevra AKKAYA

Malatya-2013

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI
SINIF ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

MEVLÂNA'NIN MENSUR ESERLERİNDE DEĞERLER EĞİTİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sümevra AKKAYA

Danışman: Prof. Dr. Feridun MERTER

Malatya-2013

T.C.
İnönü Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
İlköğretim Ana Bilim Dalı
Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı

Sümevra AKKAYA tarafından hazırlanan MEVLÂNA’NIN MENSUR ESERLERİNDE DEĞERLER EĞİTİMİ başlıklı bu çalışma, ..08.2013 tarihinde yapılan sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan:	.....	.....
Üye (Tez Danışmanı):	.....	.....
Üye :	.....	.....
Üye :	.....	.....
Üye :	.....	.....

O N A Y

../08/2013

Prof.Dr.Celal ÇAKAN
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Feridun MERTER'in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **Mevlâna'nın Mensur Eserlerinde Değerler Eğitimi** başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Sümevra AKKAYA

ÖNSÖZ

Günümüz toplumunda artan intiharlar, cinayetler, şiddet olayları, kapkaç olayları, yolsuzluklar vb. gibi olaylar toplumumuzda bazı değerlerin kaybolmaya yüz tuttuğunun işaretidir. Bu amaçla; temel bazı içsel değerlerin toplum içerisinde yaşayan insanlar tarafından benimsenmesine ve bu içsel değerlerin birey davranışlarına yansımaya ihtiyaç vardır. Bu durum ise her geçen gün topluma yeni bireyler kazandıran okullarımızda içsel değerlerin öğrencilere kavratılması ve özümsetilmesiyle mümkün olacaktır.

Öğrencilere kazandırılacak değerlerin tespiti ve değer kaynaklarının araştırılıp incelenmesi değerlerin kazandırılması açısından önem taşımaktadır. Bu araştırmada, geçmişten günümüze yüzyıllardır yaşam felsefesi ile ışık tutmuş Hz. Mevlânâ'nın mensur eserleri değerler eğitimi açısından incelenmiş olup, bu eserlerdeki dini ve toplumsal değerler tespit edilmiş, bu değerlerin öğretiminde kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri tespit edilmiş ve günümüz eğitim anlayışıyla ilişkilendirilmiştir.

Araştırmanın her aşamasında bana destek olan tez danışmanın Prof. Dr. Feridun MERTER'e, saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Nevzat BATTAL'a, Prof. Dr. Sebahattin ARIBAŞ'a, Prof. Dr. Mesut AYDIN'a, Prof. Dr. Hasan KAVRUK'a, Prof. Dr. Celal ÇAKAN'a, Yrd. Doç. Dr. Hasan AYDEMİR'e, Yrd. Doç. Dr. İlhan ERDEM'e teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam süresince bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen arkadaşlarım Arş. Gör. Başak KASA'ya, Arş. Gör. Esra MACİT'e, Arş. Gör. Bahar DOĞAN'a, Araş. Gör. Birsen ŞAHAN'a, Arş. Gör. Betül KINIK'a, Arş. Gör. İsmail ŞAN'a, Hacı ARPACI'ya teşekkürlerimi sunarım.

Lisansüstü öğrenimim boyunca bana her türlü desteği sağlayan ve benden yardımlarını esirgemeyen babama, anneme ve canım abim Arş. Gör. A. Erhan AKKAYA'ya teşekkürlerimi sunarım.

Malatya, Ağustos, 2013

Sümevra AKKAYA

ÖZET

MEVLÂNÂNA'NIN MENSUR ESERLERİNDE DEĞERLER EĞİTİMİ

AKKAYA, Sümeyra
Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
İlköğretim Ana Bilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Feridun MERTER
Ağustos-2013 XIII+262 sayfa

Son yıllarda edebi eserlerde değerler eğitimi üzerine yapılan çalışmalar bu konuda bilgi sahibi olmamızı sağlarken, bu değerlerin hangi öğretim yöntem ve teknikleri ile yapıldığını ortaya koyan bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmanın amacı, 1200'lü yıllarda içinde yaşadığı toplumun sıkıntılarını gören, sosyal bütünleşmeyi sağlayabilmek ve halkı uyandırabilmek adına vaazlar veren, eserleriyle hem yaşadığı dönemi hem de yaşadığı dönemden günümüze kadar ki dönemi aydınlatan, düşünceleri evrensel bir nitelik kazanmış olan Mevlânâ'nın mensur eserlerindeki toplumsal değerler ve bu değerlerin öğretiminde kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerinin tespiti ve günümüz eğitim anlayışıyla ilişkilendirilmesi üzerinde durmaktır.

Bu amaçla, Mevlana'nın mensur eserleri olan Fihi Mafih, Mecalis-i Seba ve Mektubat nitel araştırma modellerinde doküman incelemesi yöntemi ile incelenmiş ve veriler içerik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Analizlere ilişkin bulguları şu şekilde özetleyebiliriz:

- 1- Mevlana mensur eserlerinde değerleri aktararak toplumsal bütünleşmeyi sağlamaya çalışmıştır. Mevlana'nın asıl amacı şiir okumak veya hikaye anlatmak değildir. Mevlana halkı hazırbulunuşluk seviyelerine göre eğitmeyi amaçlamıştır. Onun eserlerinde her yaştan okuyucuya hitap eden anlatımlar mevcuttur. Mevlana, 1200'lü yıllarda halkın kendisini anlayabilmesi için açıklıktan yana olmuş, ancak mecaz ve temsillerle halkı düşünmeye yöneltmiştir.

- 2- Mevlana mensur eserlerinde öykü tabanlı öğrenme yöntemi, örnek-olay yöntemi, soru-cevap yöntemi ve düz anlatım yöntemi üzerinde durmaktadır. Soyut konuları somut bir anlatımla ifade ederek halkın anlamasını kolaylaştırmaktadır.
- 3- Mevlana mensur eserlerinde doğruluk, dürüstlük, iyilik, adil olma, akıl, sevgi, hoşgörülü olma vb. gibi olumlu değerlerin benimsenmesini isterken, yalan söylemek, kötü huylu olmak, ikiyüzlülük, hırs, kin, öfke ve cahillik gibi olumsuz değerlerden kaçınılmasını istemiştir.

Sonuç olarak, 13. yüzyılın ünlü mutasavvıfı, şair ve eğitimcisi Mevlana'nın mensur eserlerindeki değerleri aktarma yöntemi, günümüz modern öğretim yöntem ve teknikleri ile örtüşmektedir. Bulgular, Mevlana'nın çağını aşan bir bilgin olduğunu desteklemektedir.

Anahtar Sözcükler: Değerler Eğitimi, Mevlânâ, Fihi Ma Fih, Mecalis-i Seb'a, Mektubat, Düz Anlatım Yöntemi, Öykü Tabanlı Öğrenme Yöntemi, Örnek Olay Yöntemi ve Soru-Cevap Yöntemi.

ABSTRACT

VALUES EDUCATION IN PROSE WORKS OF MEVLÂNÂ

AKKAYA, Sümeyra

Master Degree, İnönü University, Institute of Education Sciences

Department of Elementary Teaching, Primary Teaching Discipline

Thesis Advisor: Prof. Dr. Feridun MERTER

August-2013 XIII+262 pages

Studies on values education in literary works have informed us about this issue during recent years, however there isn't any study that shows which methods and techniques used to teach these values. The aims of this study are to investigate the social values in prose works of Mevlânâ, who has understood the difficulties of his own society in 1200s, has preached sermons to unite the people and awaken them, has enlightened not only his own period but also our era with his universal ideas and works, and which methods and techniques that were used to teach these values. Another aim of this study is to correlate them with our current education style.

For that purpose, "Fihi Mafih", "Mecalis-i Seba" and "Mektubat", which are the prose works of Mevlânâ, have been analysed with document review method within the qualitative research models, and the data have been analysed with content analysis method. The findings of the study in relation to the analysis can be summarised in that way:

1. Mevlana tries to unite the society by transferring values in his prose works. The main goal of Mevlana is neither reading a poem nor narrating a story. Mevlana aims at educating people according to their readiness level. His works adress to readers of all ages. Mevlana, supports explicitness so that the society can understand him, but he leads the people to think with representations in 1200s.
2. Mevlana gives importance to story based learning method, case study, question-answer method and traditional lecture method in his prose works. He tells abstract concepts with concrete expression, and this way helps the society understand the texts easily.
3. Mevlana asks for the people adopt positive values, such as trueness, honesty, goodness, being fair, wisdom, love, being tolerant, and he asks for the people avoid negative values, such as lying, having bad habits, insincerity, ambition, hate, rage and ignorance.

Consequently, methods of transferring values in the prose works of Mevlana, who is sufi, poet and educator of 13th century, overlap with the modern methods and techniques. Findings support that Mevlana is a scholar who is beyond his epoch.

Key Words: Values Education, Mevlânâ, Fihî Ma Fih, Mecalis-i Seb'a, Mektubat, Traditional Lecture Method, Story Based Learning Method, Case Study and Question-Answer Method.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ	1
1.1. PROBLEM DURUMU	1
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	3
1.4. PROBLEM CÜMLESİ	4
1.4.1. Alt Problemler	4
1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	4
1.6. Tanımlar	4
II. KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	6
2.1. KURAMSAL BİLGİLER.....	6
2.1.1. Değer Kavramının Açıklanması	6
2.1.2. Değerlerin Sınıflandırılması.....	13
2.1.3. Değer Türleri.....	24
2.1.4. Değerler Eğitimi.....	50
2.1.5. Değer Eğitimi Yaklaşımları	60
2.1.6. Karakter Eğitimi.....	68
2.1.7. Değerler Eğitiminde Kullanılması Uygun Olan Öğretim Yöntem ve Teknikleri.....	71
2.1.8. Hz. Mevlânâ ve Değerler Eğitimi.....	86
2.2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	116
III. YÖNTEM	137
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	137
3.2. VERİLERİN TOPLANMASI.....	137
3.3. VERİLERİN ANALİZİ	138
IV. BULGULAR VE YORUM.....	140
4.1. FİHİ MA FİH’TE YER ALAN DİNİ DEĞERLER	140
4.1.1. Af Dilemek/Tövbe Etmek	140
4.1.2. Allah’a İnanmak.....	143
4.1.3. Kur’an-ı Kerim’e İnanmak	144
4.1.4. Sıkıntılara Sabretmek.....	145
4.1.5. Şükretmek	146
4.1.6. Tamahkâr Olmamak/Aç Gözlü Olmamak.....	147
4.2. FİHİ MA FİH’TE YER ALAN TOPLUMSAL DEĞERLER	148
4.2.1. Akı/İlim/Bilgi Sahibi Olma:	148
4.2.2. Alçak Gönüllü Olma.....	159

4.2.3.	<i>Selamlaşma</i>	160
4.2.4.	<i>İnsanları Küçük Görmeme</i>	162
4.2.5.	<i>Çalışkan ve Verimli Olma, Bilgili Olma</i>	163
4.2.6.	<i>İyi Huylu Olma/Kötü Huylu Olmama</i>	166
4.2.7.	<i>İkiyüzlü Olmama</i>	171
4.2.8.	<i>İsrafkar Olmama/Müsrif Olmama</i>	172
4.2.9.	<i>Dedikodu Yapmama</i>	174
4.2.10.	<i>Koğuculuk Yapmama</i>	174
4.2.11.	<i>Sevgi</i>	175
4.2.12.	<i>Dostluk</i>	175
4.2.13.	<i>Doğruluk</i>	178
4.2.14.	<i>Saygı ve İnsanların Gönünü Almak</i>	178
4.2.15.	<i>Sabır ve Zahmet Çekmek</i>	179
4.2.16.	<i>Hoşgörülü Olma</i>	179
4.3.	MECALİS-İ SEB'A'DA YER ALAN DİNİ DEĞERLER	180
4.3.1.	<i>Af Dilemek /Tövbe Etmek</i>	180
4.3.2.	<i>Allah'a İnanmak</i>	187
4.3.3.	<i>Kur'an-ı Kerim'e İnanmak</i>	190
4.3.4.	<i>Hakikati Kavramak</i>	190
4.3.5.	<i>Peygamberlere İnanmak</i>	192
4.3.6.	<i>Takva Sahibi Olmak</i>	192
4.4.	MECALİS-İ SEB'A'DA YER ALAN TOPLUMSAL DEĞERLER	193
4.4.1.	<i>Namuslu Olmama/ Utanma Duygusu Taşımama</i>	193
4.4.2.	<i>Adil Olma</i>	195
4.4.3.	<i>Hoşgörülü Olma/Hilm (Yumuşak Huylu Olma) Sahibi Olma</i>	196
4.4.4.	<i>Akıl</i>	197
4.4.5.	<i>Aç Gözlü ve Hırslı Olmama/Tamahkâr Olmamak</i>	199
4.4.6.	<i>Yalan Söylememe ve Kötü Dostlar Edinmeme</i>	200
4.4.7.	<i>Sözünde Durmama</i>	203
4.4.8.	<i>Kötü Ad Takmama</i>	204
4.5.	MEKTUBAT'TA YER ALAN DİNİ DEĞERLER	205
4.5.1.	<i>Af Dilemek/Tövbe Etmek</i>	206
4.5.2.	<i>Allah'a İnanmak</i>	206
4.5.3.	<i>Peygamberlere İnanmak</i>	208
4.6.	MEKTUBAT'TA YER ALAN TOPLUMSAL DEĞERLER	208
4.6.1.	<i>Yardımlaşma</i>	209
4.6.2.	<i>İyi Huylu Olmak/Kötü Huylu Olmama</i>	210
4.6.3.	<i>Kötü Dostlar Edinmeme</i>	213
4.6.4.	<i>Adil Olma</i>	214
4.6.5.	<i>Tamahkâr Olmamak</i>	215
4.7.	HZ. MEVLÂNÂ'NIN DEĞERLERİ AKTARMADA KULLANDIĞI ÖĞRETİM YÖNTEM VE TEKNİKLER	215
V-	SONUÇ VE ÖNERİLER	226
5.1.	SONUÇLAR	226
5.1.1.	<i>Hz. Mevlânâ'nın Mensur Eserlerinde Öne Çıkan Değerlere İlişkin Sonuçlar</i>	226
5.1.2.	<i>Hz. Mevlânâ'nın Mensur Eserlerinde Değerleri Aktarmada Kullandığı Öğretim Yöntem ve Tekniklerine İlişkin Sonuçlar</i>	230
5.2.	ÖNERİLER	247
5.2.1.	<i>Uygulamaya Yönelik Öneriler</i>	247

5.2.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler.....	247
KAYNAKÇA.....	249

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın konusunu oluşturan problem, araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın temelindeki problem cümlesi, alt problemler, sınırlılıklar, konu ile ilgili temel kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

İnsan hiçbir değere sahip olmadan, ancak var olan değer üretme becerisine sahip olarak dünyaya gelir. İnsan kurallar ve değerler ile çevrili olan bir toplumda ve kültürde yaşar. Bir taraftan toplumsal kurallardan ve içerisinde yaşadığı kültürden etkilenerek kendi değer sistemini oluştururken, diğer taraftan içerisinde yaşadığı kültüre yeni değerler katar veya mevcut değerleri değiştirir (Merter ve Akkaya, 2011, 219- 220). Kültürel bir varlık olan insan bu değerleri oluştururken, değerlerde de bir takım aşınmalar ya da değişimler de meydana gelebilir.

Bireysel ve toplumsal gereksinimler sonucu ortaya çıkmış olan değerler; toplumdan topluma, kültürden kültüre değiştiği gibi, bireyden bireye de değişir. Her birey farklı bir değeri ile öne çıkar. Bu sebeple değerler toplumda adeta insanın ikinci kimliğidir. Her toplumun kendine ait bir kültürü vardır ve her kültürde de bir değer sistemi bulunur. Toplum, bu değerler arasında kendine özgü bir hiyerarşi kurmuştur. Bir toplumda iktisadi değer bu hiyerarşik sıranın en üstünde olabilir ve o toplumda yaşayan insanların en çok önem verdiği şey, maddi refahı ve maddi değerlerdir. Bir başka toplumda din veya sanat daha önde gelebilir. Bu değerler sıralaması bir toplumun tarihi boyunca da değişimler gösterebilir (Küken, 2001, 69). Değerler bireyden bireye değiştiği gibi, bireylerin değerleri de zamanla değişebilir. Değerler toplumun devamlılığını sağlayan araçlar olmakla beraber toplumun yapısının statik olmamasından kaynaklı bir değişim göstermeleri de söz konusudur. Aynı zamanda bireyin yaşamının farklı dönemlerinde farklı roller üstlendiği süreçlerde önem verdiği değerler de değişebilir (Çileli,1990,13).

Ancak günümüz dünyasında özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler, değişen sanayi ve teknoloji değerlerin erozyonuna yol açmıştır. Adalet, çalışkanlık, sevgi gibi olumlu değerlerin yerini adaletsizlik, tembellik, kin, öfke, nefret gibi olumsuz değerler almaya başlamıştır.

Geçmiş bakıldığında da değerlerin yitirmeye başlandığı zamanlarda milletleri kurtaran, onlara ışık tutan, hatta zamanın ötesine geçebilmiş birçok değerli kişiler ve onların eserleri bulunmaktadır. Bu eserlere bakıldığında da o zamanın koşullarına göre yapılan düzenlemelerin sosyal bütünleşmenin, huzurun, kalkınmanın sağlanmasını, erdemli bir topluma ulaşma çabalarını içerdiği görülebilir. Geçmiş toplumların sıkıntılı dönemlerini nasıl aştığını görmenin, o döneme ait yazılanları okumanın ve o dönemin özelliklerini incelemenin günümüz toplumundaki değer çözümlerini ve değer kaybını çözebilmek için etkili bir yol olabileceği düşünülebilir.

Günümüz toplumlarında meydana gelen sosyal problemler, sosyal çatışmalar ve çözümler değerlere olan ihtiyacı düne göre daha da artırmaktadır. Bin iki yüzlü yıllarda içinde yaşadığı toplumun sıkıntılarını gören, sosyal bütünleşmeyi sağlayabilmek ve halkı aydınlatabilmek adına vaazlar veren, eserleriyle hem yaşadığı dönemi hem de yaşadığı dönemden günümüze kadar ki dönemi aydınlatan, düşünceleri evrensel bir nitelik kazanmış olan Hz. Mevlânâ'nın eserlerindeki dini ve toplumsal değerlerin ve bu değerlerin aktarılmasında kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerin saptanması, değerlerin bireylere günümüz toplumunda yeniden kazandırılabilmesi açısından önem taşımaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Çalışmada Hz. Mevlânâ'nın mensur eserlerindeki dini ve toplumsal değerleri ortaya koymak, bu değerlerin öğretiminde kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerini tespit etmek ve günümüz eğitim anlayışıyla ilişkilendirmek amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Değerler bireylerin yaşamlarında vazgeçilmez bir öneme sahiptir. İnsanların gruplar oluşturmaları, bir arada yaşayabilmeleri için bazı değerlere sahip olmaları gereklidir. Birey sosyal ortamlarda var olabilmek için, anlamlı bulduğu birtakım amaçlara ve değerlere sahip olmak zorundadır. Hiçbir değere sahip olmamak, kişileri varoluşsal boşluğa götürebilir. Kişi sahip olduğu değerleri sayesinde sosyal yaşamını düzenler, diğer insanlar arasında varlığını gösterebilir ve sosyal kişiliğini kazanabilir, yine kişi sahip olduğu değerlerle bulunduğu toplumdaki veya gruptaki diğer bireylerin davranışlarını yorumlayabilir veya tahmin edebilir (Dökmen, 2000, 280- 281). Bireylerin sahip olduğu değerler bir kılavuz gibi bireye hayatında yol gösterir. Birey bu değerler sayesinde hayatını daha anlamlı hale getirir ve hayata daha güçlü bir şekilde bağlanır.

Günümüz toplumunda artan intiharlar, cinayetler, şiddet olayları, kapkaç olayları, yolsuzluklar vb. gibi olaylar toplumumuzda bazı değerlerin kaybolmaya yüz tuttuğunun işaretidir. Bu amaçla; temel bazı içsel değerlerin toplum içerisinde yaşayan insanlar tarafından benimsenmesine ve bu içsel değerlerin birey davranışlarına yansımaya ihtiyaç vardır. Bu durum ise her geçen gün topluma yeni bireyler kazandıran okullarımızda bu içsel değerlerin öğrencilere kavratılması ve özümsetilmesiyle mümkün olacaktır.

Öğrencilere kazandırılacak değerlerin tespiti ve değer kaynaklarının araştırılıp incelenmesi değerlerin kazandırılması açısından önem taşımaktadır. Geçmişten günümüze yüzyıllardır yaşam felsefesi ile ışık tutmuş Hz. Mevlânâ'nın mensur eserleri değerler eğitimi açısından incelenmemiştir. Bu eserlerin incelenmesi ve İlköğretim'de değerler eğitimi uygulamaları için verilebilecek öneriler araştırmanın önemini arttırmaktadır.

1.4. Problem Cümlesi

Çalışmada Hz. Mevlânâ'nın mensur eserlerinde yer alan dini ve toplumsal değerler nelerdir? Hz. Mevlânâ bu dini ve toplumsal değerleri aktarırken hangi öğretim yöntem ve tekniklerini kullanmıştır?

1.4.1. Alt Problemler

1. Hz. Mevlânâ'nın mensur eserlerinde öne çıkan dini ve toplumsal değerler nelerdir?
  - a) Fihi Ma Fih'te öne çıkan dini ve toplumsal değerler nelerdir?
  - b) Mecalis-i Seb'a öne çıkan dini ve toplumsal değerler nelerdir?
  - c) Mektubat'da öne çıkan dini ve toplumsal değerler nelerdir?
2. Hz. Mevlânâ'nın mensur eserlerinde dini ve toplumsal değerleri aktarırken kullandığı öğretim yöntem ve teknikleri nelerdir?

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırma Hz. Mevlânâ'nın Mensur eserleri olan Fihi Mafih, Mecalis-i Seb' a ve Mektubat ile sınırlandırılmıştır.
2. Bu eserlerde araştırılan değerler ise dini ve toplumsal değerler ile sınırlandırılmıştır.

1.6. Tanımlar

Değer: 1- Ahlâk ya da Değer Felsefesinde Değer: Olgu bilincinden sonra ortaya çıkan ve olguya, belli duyguları, arzuları, ilgileri, amaçları, ihtiyaç ve filleri olan

özneyle ilişkisi içinde, belli nitelikler yüklemeyeyle belirlenen tavrı; öznenin olana, olguya, yüklediği nitelik (Cevizci,2005,432-433).

2-Estetikte Değer: Güzel, hoş, nitelikli, muhteşem vs. diye tanımlanan kültürün ve etkinliklerin özelliği (Cevizci,2005,432-433).

3-Mantıkta Değer: Bir değişkenin bir yorum altında oluşan değer alanının herhangi bir unsuru (Cevizci,2005,432-433).

4-Dilbilimde Değer: Dilsel bir öge ya da birimin dil sistemi içindeki farklı konumuna bağlı olarak ortaya çıkan anlamı (Cevizci,2005,432-433).

5-İktisatta Değer: Mübadele edilebilir, satılabilir bir eşya ya da nesnenin karşılığı, özellikle de onun mali veya maddi olarak belirlenen değeri. Bir mal, hizmet ya da işe izafe edilen rölatif anlam ve önem (Cevizci,2005,432-433).

II. KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde araştırma konusu ile ilgili kuramsal bilgilere ve ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. KURAMSAL BİLGİLER

2.1.1. Değer Kavramının Açıklanması

Değerler uzun yıllar felsefenin, sosyal antropolojinin, etnolojinin, sosyolojinin ve psikolojinin konusu iken; son yıllarda eğitim biliminin de önemli bir konusu haline gelmiştir. Öyle ki değer kavramı toplumsal yaşamda oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. Soyut olan değerler toplumsal hayat içerisinde insana yapay bir sosyal çevre oluşturarak toplumsal ilişkileri ve toplumsal hayat içerisinde bireylerin davranışlarını kontrol eden sosyo-kontrol mekanizmalarıdır. Günlük yaşam içerisinde insan bilerek ya da çoğu zaman farkında olmadan bu soyut kavrama başvurmaktadır. Doğrudan gözlemlenememekle birlikte değerler, sosyal ilişkileri bir güneş gibi sarmakta ve insan davranışlarını yönlendirici bir yol oynamaktadır (Ersoy, 2006, 27).

Sözlük anlamına bakıldığında, çok farklı değer tanımlamaları karşımıza çıkmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz (Türkçe Sözlük, 2005, 483): “ **1-** Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin karşılığı olan değer, kıymet. **2-** Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha. **3-** Yüksek ve yararlı nitelik. **4-** Üstün, yararlı nitelikleri olan (kimse anlamında). **5-** Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey. **6-** Bir değişkenin veya bilinmeyeninin sayı ile anlatımı.

Genel çerçeveden bakıldığında değerler; inanılan, arzu edilen ve toplum tarafından uygun görülen davranışların değerlendirilebilmesi için bir ölçek olarak kullanılan olgulardır. İlk defa **Znani** tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı, Latince “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilmiştir (Bilgin, 1995, 83). Değer, bireylerin davranışlarına toplum içerisinde bir özellik kazandıran ve bireyin davranışlarını toplum içerisinde kontrol etmesini sağlayan, bireyin davranışlarını değerlendiren ve bireyin iç dünyasından gelen anlamlar bütünüdür. **Allport** değeri, benlikle ilişkili olarak algılanan mânâlar şeklinde tanımlanmıştır (Ünal, 1981, 1). Bir başka anlamda değer, bireylerin maddesel ve ruhsal anlamda önemseydiği, kıymet verdiği her şeydir. Şentürk ise (2010, 53), değeri, kişinin kıymet verdiği, ihtiyaç duyduğu, sevdiği ve beğendiği, maddi ve manevi her şey olarak ifade etmiştir.

Bütün bu bilgilerden sonra değeri biz şu şekilde tanımlayabiliriz. Değer, bireylerin toplum içerisindeki davranışlarını değerlendiren bir ölçüt ve bireylerin ihtiyaç duyduğu, beğendiği, kıymet verdiği, bireylerin içerisinde gelen maddi ve manevi anlamlar bütünüdür.

Değer kavramının sosyal ilimler dünyasında bilimsel olarak tanımlanması oldukça yeni olmasına karşın, bu kavramın ilim dünyasında çeşitli şekillerde kullanılması, insanlığın sosyal konulara kafa yorduğu ilk dönemlere kadar uzanır (Ersoy, 2006, 27). İlk çağlardan itibaren etrafında olup bitenlere sürekli bir anlam verme çabasında olan insanoğlu, cemaat ve cemiyet hayatının başlaması ve ilerlemesi ile birlikte sosyal ilişkilerine de anlam yükleme ihtiyacını hissetmiştir. Bu noktada iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış ikilemi ile karşı karşıya kalan insan için; ayıp, günah, yasak kavramları da toplumsal yaşamın bir zorunluluğu olarak ortaya çıkmıştır. Bu zorunluluğun gerektirdiği ve **Platon**'un önemle üzerinde durduğu “toplum düzenini” sağlamanın yolu ise, bu kavramları içselleştirmekten geçmektedir. Buradan hareket ederek değer kavramını şu şekilde açıklayabiliriz. Değer; bireylerin toplumsal hayata uyumunu kolaylaştıran, toplum içerisinde bireylerin toplumsallaşmasını sağlayan,

bireylere sosyo-kültürel kimlik kazandıran, iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin, ayıp-uygun, günah-sevap, yasak-yasak değil gibi ölçütler bütünüdür.

Bu bağlamda, değer probleminin ele alınması, bilimsel ve felsefi açıdan incelenmesi kaçınılmaz olmuştur. İyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi değerlere ölçüt oluşturacak kavramlar başlangıçta felsefenin içerisinde yer almasına rağmen, zamanla bu kavramlar estetik, sanat ve ahlâk biliminin de temel kavramları haline gelmiştir. Toplumsal yapının giderek karmaşıklaşması ve birçok farklı kavramın önem kazanması kurumsal bir yapıyı da ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla felsefe, estetik/sanat, dışında iktisat, din, siyaset alanlarında da değerler bilimsel anlamda kullanılmaya başlanmıştır.

Felsefi açıdan herhangi bir şeyin değer olması için olgu-özne, nesne-özne bağlantısının bulunması gerekir. Çünkü felsefi olarak değer, öznenin, nesne veya olguya yüklediği anlam veya niteliktir. Bundan dolayıdır ki “değer söz konusu olduğunda işin içerisine mutlaka öznenin karışması gerekmektedir” (Cevizci, 2005, 432). Bu bağlamda değer, öznenin hem zihni tutumlarını hem de davranışlarını belirleyen, bireyin topluma uyumunu ve davranışlarını toplumsal hayata uygun olarak gerçekleştirmesini sağlayan temel kıstaslardır. Bu açıdan değerler toplumsal bilimlerde önemli hale gelmiştir. Değerler bu anlamda toplumsal davranışla önemli bir ilişki içerisindedir. Çünkü değerler davranışın nasıl olması gerektiğini, hangi davranışın iyi, hangi davranışın kötü olduğunu belirleyen inanç, fikir ve kabullerdir (Ersoy, 2006, 28). Öte yandan Doğanay (2007, 258) da değeri, “davranışlara genel olarak rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar, eylemlerin iyi ya da istenilen olarak yargılandığı standartlar” olarak tanımlamıştır.

Değer, öznenin olguya veya nesneye yüklediği bir nitelik veya anlamdır. “Değer” ile “değerler” kavramları arasında çok ince bir fark vardır. Değer, insanın veya öznenin bizzatıhi olgu ve nesnelere verdiği anlam veya niteliktir. Bir başka deyişle bireyler değeri kendi üretir. Dolayısıyla bir toplum içerisinde yaşayan insanların her birinin “değer” anlayışı farklıdır. Hâlbuki değerler toplumda hazır olarak mevcuttur. Bireyler toplumda bu değerlerin içerisinde kendilerini bulurlar. “Değer ile değerler arasında iki fark vardır, değer yani bir

şeyin değeri, onun kendisiyle aynı cinsten olan şeyler arasındaki yeridir. Değerler ise var olan şeyler ve imkânlardır, insanın değeri başka, insanların değerleri başkadır” (Kuçuradi, 2003, 40- 41).

“Değer hükmü” veya “kıymet hükmü” bir şeyin çok istenildiğini veya istenilmediğini gösteren bir ifadedir. Değer ise, bireyin bir şeyi çok isteyip, istemediği konusundaki inançlarıdır. Güngör’e (1993, 75) göre “Değer hükmü, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten ifade ise, o halde değer de bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır.” Değerler kavramı sadece canlılar içerisinde insanlara ait bir kavramdır. Değerler bir taraftan bireylere yaşadıkları toplum içerisinde onlara belirli bir kimlik vererek, bireylerin sosyalleşmelerini sağlarlarken, diğer taraftan değerler aynı değerlere sahip bireyler topluluğu oluşturarak toplumsal bütünleşmenin oluşumunu gerçekleştirirler. Değerler alanı öncelikle insana özgü bir alandır. Rokeach’a göre değerler sosyal, kültürel ve kişisel tecrübelerinin dâhilinde, bireylerin kendi eseri olan psikolojik yapılanmalarıdır” (Ersoy, 2006, 43). Ancak bireylerin düşünce, tutum, davranış ve yapıtlarında birer ölçüt olarak ortaya çıkan değerler bu vasıta ile toplumsal bütünlüğün de ayrılmaz bir parçasını oluştururlar. Bireyler genellikle içinde buldukları toplumun ve kültürün değerlerini benimseyerek içselleştirirler (Tolan, 1996, 233). Böylece değerler alanında birey-toplum ilişkisi kurulmuş olur.

Bir toplumun fertlerini birbirine bağlayan ve toplumun devamını sağlayan unsurların başında değerler gelmektedir. Değerler, sosyal dayanışma oluşturarak toplumda uyulması gereken ortak davranış kalıplarını belirlemektedir. Bu bağlamda bir toplumun değerlerinde meydana gelen yozlaşma, o toplumun birlik ve beraberliğini olumsuz etkilemektedir (Yaman, Taflan ve Çolak, 2009, 107). Günümüz toplumunda sevgi değerinde meydana gelen aşınmalara örnek olarak, çocuk yuvalarında ve huzur evlerinde meydana gelen şiddet olayları verilebilir.

Değerler toplum içerisinde meydana geldiği için, değerleri tanımlarken bireyleri, bireyler arası ilişkileri, grup ve gruplar arası ilişkileri, toplumsal kurumları, kültürü, sosyo-kültürel nesnelere ve bu nesnelere önemliliği üzerinde durmak gerekir. Sosyolojik bağlamda değerler grup ve toplumun, kişilerin,

örüntülerin, hedeflerin ve diğer sosyo-kültürel nesnelere önemliliği üzerindeki değerlendirmelere dayanan ölçütlere göre tanımlanabilirler. Bunlar, kültür ve topluma anlam veren ölçütlerdir. Yani toplum bilim açısından değerlerin şu özelliklere sahip olduğu ortaya konulabilir (Fichter, 1996, 143):

1. Değerler paylaşılırlar; kişilerin çoğunluğu değerler üzerinde uzlaşmıştır.
2. Tek tek bireylerin yargılarına bağlı değildirler.
3. Ciddiye alınırlar, bireyler ortak refahın devamlılığı için birlikte hareket ederler.
4. Bireyler yüce değerler için özveride bulunurlar, hatta ölürlər.
5. Değerler kişilerarası oydaşma ve uzlaşma gerektirdiği için, kavramsal olarak diğer değerli nesnelere soyutlanabilirler.

Görülmektedir ki; değerler diğer birçok soyut ve somut kavramlardan daha özel ve değerli bir konuma sahiptir.

Toplumsal anlamda “değerler” bireylerin birbirinden farklı farklılaşmalarını engelleyerek bireyler arasında bir mekanik dayanışmanın oluşumunu sağlar. Mekanik dayanışmanın egemen olduğu toplumlarda bireyler aynı duyguları paylaştıkları, hissettikleri ve aynı değerlere ve inançlara sahip oldukları için birbirlerine benzerler ve tutarlı bir toplumsal yapı oluştururlar. Sosyolojik bağlamda “değer” sorunu oldukça geniş bir yer tutar. Nitekim Durkheim ve Weber gibi klasik yazarların pek çoğu, değerlerin toplumsal yaşantılarındaki rolünü uzun uzun tartışmışlardır (Marshall, 1999, 134). Durkheim, organik ve mekanik dayanışma ayrımını ortaya koyduğu “Toplumsal İşbölümü Üzerine” adlı eserinde, toplumun hacimsel ve ahlâki yoğunluğu üzerinde durur. Maddi anlamda yoğunluk belirli bir toprak parçası üzerindeki bireylerin sayısı iken, ahlâki yoğunluk bireyler arası iletişim ve değişimin yoğunluğudur. Bu noktada Durkheim’in sözünü ettiği ahlâki yoğunluk ise, toplumun değerler alanını ifade eder (Aron, 1986, 322). Toplumun birey sayısının çok olması o toplumun niteliğini arttırmaz ancak niceliğini arttırabilir. Bir toplumun niteliğinin artabilmesi için o toplumdaki bireylerin değerlerine sahip çıkması, değerlerini koruması ve yeni değerlerle birlikte varolan değerlerini yapılandırması gerekir.

Değerler kişinin yaşam felsefesini oluşturan, insanları nasıl algıladıklarını, içinde buldukları anı nasıl yorumladıklarını ve geleceğe nasıl baktıklarını belirleyen unsurlardan biridir. Değerler en genel ifadesiyle, bir dünyaya bakış, bir insanı algılayış, bugün ve yarın üzerine düşünüş şeklinde somutlaştırılabilirse, bu somutlaştırma da tutarlı ve anlamlı olur ise bir önem taşır (Erinç, 1995, 74). Değerler doğru ve yanlış, iyi ve kötüyü, güzel ve çirkini ayırt etmemizi sağlar. Böylece toplumsal hayat içerisinde değerler, toplumsal hayata bir anlam katarak, birey-toplum dengesini sağlayarak toplumsal birlikteliği sağlarlar. Değerler doğru ve yanlış ayırt etmemiz konusunda bize yol gösteren temel inançlarımızdır. Hayata denge ve anlam katarak, toplumu oluşturan bireylerle birlikte yaşamamıza imkân tanır. Değerler bireyin kendisinin ve diğerlerinin yaşantısının niteliğini yükseltirler (Çileli, 1990, 13). Bireyin değerlerine sahip çıkması, daha yaşanılır ve huzurlu bir toplum yapısı oluşturulabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Değerler toplum içerisinde yaşayan bireylerin belirli konularda belirli bir tutum geliştirmelerini, ideolojileri yararlı veya zararlı olarak ayırt etmelerini, bireylerin kendilerini rahatlıkla ifade etmelerini, toplumdaki diğer bireylerin davranışlarını yargılamakta ölçüt geliştirmelerini, diğer bireylerin davranışlarının yanlış olduğu konusunda ikna edilmelerini, bireylerin ahlâki açıdan kendilerini değerlendirmelerini, belirli konularda inanç, tutum ve davranış geliştirmelerini ve bu konudaki inançlarını, tutumlarını, davranışlarını aklileştirmelerini sağlar.

İlgili literatür incelendiğinde farklı değer tanımları ve açıklamaları yapıldığı görülmektedir. Schwartz ve Bilsky de çeşitli kuramcılarının üzerinde uzlaştıkları özelliklerden yola çıkarak değerleri şöyle betimlemişlerdir:

1. Değerler inançlardır. Ancak, tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar; etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.
2. Değerler bireyin amaçlarıyla (eşitlik gibi) ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hak bilirlilik, yardımseverlik gibi) ilişkilidirler.

3. Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler. **Örneğin**, itaatkârlık değeri, işte ya da okulda, aileyle, arkadaşlarla ya da tanımadığımız kişilerle olan ilişkilerimizin tümünde geçerlidir.
4. Değerler, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler.
5. Değerler taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar. Sıralanmış bir değerler kümesi, değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, 60).

Değerlerin işlevselliğine bakıldığında değerlerin çok yönlü olduğu ve bireylerin hayatlarını şekillendirmede önemli olduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda değerlerin işlevselliğini Bilgin (1995, 83-84) aşağıdaki maddelerle açıklar:

1. Bireyi, sosyal konularda belirli bir pozisyonu almaya sevk eder,
2. Bireyi, belirli bir politik veya dini ideolojinin bir değerine tercihi yönünde etkiler,
3. Bireyin, kendini sunmasında rehberlik eder,
4. Bireyin kendini ve diğerlerini değerlendirmesinde ve yargılmasında, kendini ve diğerlerini övmesi veya kusurlar bulmasında kriter rolü oynar,
5. Diğerlerini etkilemede veya ikna etmede kullanılır,
6. Karşılaştırma sürecinde merkezi konumu nedeni ile bireyin kendini diğerleri kadar ahlâklı veya yeterli olup olmadığını değerlendirmesinde ölçü olarak kullanılır,
7. Psikoanalitik anlamda ve sosyal olarak kabul edilemez inanç, tutum ve eylemlerin nasıl aklileştirilebileceğini gösterir.

Değerler incelendiğinde bu değerlerin bireylerin hayatındaki önemli etkisi ve bireyden kaynaklı olarak toplumlar üzerindeki katkıları kaçınılmazdır. Bu yönüyle değerlerin sınıflandırılması, bireyler ve toplumlar üzerindeki etkilerini ortaya koymak açısından önem taşımaktadır.

2.1.2. Değerlerin Sınıflandırılması

Değerler birbirini etkileyen ve aynı zamanda birbirlerinden etkilenen özelliklere sahip olduğu için, değerlerin farklı sınıflandırmalarını görmek mümkündür. Değerler toplumdan topluma da farklılık gösterebilir. Her toplumun iyi, doğru olarak kabul ettiği davranışlar farklılaşabilir. Bu nedenle de yapılan sınıflandırmalarda çeşitliliğin olması olağandır. Aşağıda en çok kabul gören sınıflandırmalardan bazılarına yer verilmiştir.

2.1.2.1. Rokeach'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Rokeach değerleri evrensel, bireysel, temel ve araç değerler olarak dört gruba ayırmıştır(Yılmaz, 2008, 70- 74):

2.1.2.1.1. Evrensel Değerler

Dünyanın her yerinde, her zaman tüm insanların benimsediği, bir düşüncenin geçerliği ya da benimsenebilir olduğu denektaşı (Öncül, 2000: 456). Bu nedenle evrensel değerlerin dünyanın her yerinde geçerli olması gerekmektedir. Sadece bir toplum, grup ya da örgüt için değil, bütün dünya toplumu için geçerli olan değerlerdir. Evrensel değerler, dünyanın neresine gidilirse gidilsin geçerli olan ve paylaşılan değerlerdir. **Örneğin** erdemli olmak evrensel bir değerdir (Yılmaz, 2008, 70- 74). Şüphesiz her toplumda bir "iyi" ve bir "kötü"nin var olduğudüşünülebilir. Birbirinden tamamen farklı diller üzerinde yapılacak bir araştırma "cesaret, adalet, cömertlik, sadakat" gibi bazı kavramların takdir etmek için kullanıldığını, bunların karşıtı olan bazı kavramların ise horgörücü bir anlam ifade ettiklerini gösterecektir(Reboul, 1995, 365). Demokratik katılım, entelektüellik, açık fikirli olmak, eşitlik, yaratıcılık, dünya barışı ve özgürlük evrensel değerlerdir(Avcıoğlu,2011, 32) .

2.1.2.1.2. Bireysel Değerler

İdealleri, kavramları ve bireyin yaşamında önem verdiği öğeleri anlatmaktadır (Yılmaz, 2008, 70- 74). Bireysel değerler sosyal ortamda gelişir. Bu bakımdan sosyal sistemin ya da kültürün ürünüdür. Birey, doğumundan ölümüne kadar ebeveynlerinin, arkadaşlarının, önemli gördüğü ve sevdiği kişilerin, yaşamındaki önemli değişikliklerin ve deneyime dayalı öğrenmenin, yasaların, gelenek ve göreneklerin, dinin, eğitimin ve medyanın etkisi ile kısaca toplumun içinde sürekli sosyalizasyon süreci sayesinde değerleri öğrenir. Diğer bir ifade ile bireyin değer sistemleri sosyalizasyon süreçleri ile erken çocukluk döneminde gelişerek kültürel ve sosyal asimilasyon yoluyla onun bilişsel ve zihinsel yapısının bir parçası haline gelir (Uyguç, 2003, 93). Bireysel değerler, modernleşmenin bir sonucu olarak bireyi ön planda tutan anlayışın ortaya çıkardığı değerlerdir. Örneğin; rekabet, tutumlu olmak, başarıma isteği bireysel değerlerdir (Avcıoğlu, 2011, 32-40).

2.1.2.1.3. Amaç Değerler

Nihai amacı göstermekte ve sonuçta ne olması beklendiğinin ifadesidir. Amaç değerler genel yaşam ve dünya ile ilgili ifade edilmektedir. Amaç değerlere, rahat bir yaşam, zevk, kurtuluş, doğruluk, kendine saygı, akıllılık, sosyal kabul gösterme, güzel bir dünya, başarılı olma duygusu gibi değerler örnek olarak verilebilir (Yılmaz, 2008, 70- 74). Amaç değerler, kişisel ve sosyal değerlerdir, tercih edilen hedeflerdir. Amaç değerlerin odak noktası, kişi merkezli ya da toplum merkezli, öze dönük ya da kişilerarası olabilir (Mutluluk, aile güvenliği, rahat yaşam, dünya barışı v.b.) (İşcan, 2007, 23).

2.1.2.1.4. Araç Değerler

Çoğunlukla amaç değerlere ulaşmada kişiye ya da kişilere yardımcı olması beklenen değerlerdir. Araç değerle çoğunlukla kişilik özellikleri şeklinde ifade edilmektedir. Araç değerlere, çaba, gayret, yetenek, neşeli olmak, öz cesaret, bağışlama, yardımseverlik, dürüstlük, entelektüellik,

sevgi, itaat, nezaket, sorumluluk, özdenetim, temizlik gibi değerler örnek olarak verilebilir (Yılmaz, 2008, 70- 74). Araçsal değerler, ahlaksal değerler ve yeterlik değerleri olmak üzere iki gruba ayrılır. İlk kategori, ihmal edildiğinde suçluluk hisleri uyandıran, yardımseverlik, itaat gibi bireylerarası davranış şekilleriyle ilgilidir. Yeterlik değerleri ise kişinin benliğini değerlendirme tarzlarıyla ilgilidir. Hoşgörülülük, öz denetim, mantıksallık gibi değerler öyle değerlerdir ki, çığnendiklerinde, atlandıklarında yetersizlik duyguları hissedilir. Benzer biçimde, ereksel değerler de kişisel ve toplumsal değerler olarak ikiye ayrılır. Kişisel değerler, iç huzur, kendilik değeri gibi kişi merkezli sonuç hedefleri kapsar. Sosyal değerler ise, eşitlik, barış içinde bir dünya vb. sosyal içerikli ereklere içerir(Aydın, 2005, 25). **Örneğin** bir kişi dürüst olarak davranıyor, sorumluluk alarak yol gösteriyorsa, bu kişi ahlaklı davranıyor demektir; ancak kişi mantıklı, zekice ve yaratıcı bir biçimde davranıyorsa yeterli bir biçimde davranıyor demektir. Burada, tüm amaç ve araç değerlerin karakter için gerekli olması istenebilir mi sorusu oluşmaktadır. Amaç değerlerden fazla araç değerlerin katkısının olduğu ve araç değerlerde de en fazla katkıyı yeterlikle ilgili olanlardan çok, ahlak ile ilgili olanların sağladığı öne sürülebilir(Kibar, dürüst, mantıklı vb.).Bu değer sınıflaması birçok araştırmacı tarafından kabul görmüştür. Bu iki değer sistemi birbirinden ayrı, fakat aynı zamanda karşılıklı olarak birbiriyle bağlantılıdır. Bir davranış tarzı, birkaç amaç değerini kazanımı için araç olabilir yine birkaç davranış tarzı bir amaç değerini kazanımı için araç olabilir. Amaç değerler, idealleştirilmiş varoluşun son durumlarına işaret eden değerler olarak tanımlanabilir; araç değerler de idealleştirilmiş davranış tarzlarına işaret eden değerler olarak tanımlanabilir (İşcan, 2007, 23).

2.1.2.2. Schwartz'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Schwartz değerleri güç, başarı, hazcılık, uyarılım, özyönetim, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma ve güvenlik olmak üzere on gruba ayırmıştır (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, 61).

2.1.2.2.1. Güç

Sosyal konum ve prestij, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim veya kontrol gücü. **Örneğin**; sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görünümü koruyabilmek (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, 61).

2.1.2.2.2. Başarı

Sosyal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi. **Örneğin**; başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, 61).

2.1.2.2.3. Hazcılık(Hedonizm)

Zevk ve duyguların kişisel ödüllendirilmesi. **Örneğin**; zevk, hayattan zevk almak (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, 61). Hedonizm veya hazcılık, ilk olarak felsefi açıdan ele alınmış ve incelenmiştir. Felsefi bir terim olarak yaşamın amacı için hazzı seçen felsefe sistemini veya hazzı aşırı düşkünlüğü anlatmaktadır. Haz almayı yaşamın amacı olarak görmekte ve sürekli olarak metalden edinilebilecek hazları ön plana çıkarmaktadır. Bu durum var olma ya da ihtiyaçları karşılamak için değil, haz almak için tüketmek anlamına gelmektedir. Geleneksel olarak, iki türlü hedonizmden söz edilmektedir; felsefi ve psikolojik hedonizm. Felsefi hedonizme göre hazzı en yüksek düzeyde elde etmek her bireyin ulaşmak istediği amaçtır. Birey hayatı boyunca bunun için çaba harcar. İkinci tür hedonizm, psikolojik hedonizmdir ve güdülenme ile açıklanmaya çalışılır. Yani insan, tabiatının gereği zevk aldığı ya da haz duyduğu şeylere ulaşmak için güdülenir. Arzularına göre hareket etmeye meyillidir ve arzularına ulaşmak için çaba harcar (Ünal, Ceylan,2008, 267- 268).

2.1.2.2.4. Uyarılım

Heyecan, hayata meydan okuma ve yenilik arayışı. **Örneğin**; cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, 61).

2.1.2.2.5. Özyönetim

Bağımsız düşünce ve eylem tercihi, keşif inceleme. **Örneğin**; yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, 61).

2.1.2.2.6. Evrenselcilik

Bir değer, tamamiyle bilimsel bir gerçek gibi, insanların tümü tarafından kabul edilmese bile evrensel olabilir. Şüphesiz, bilgiler ve değerler kültürden kültüre değişebilir. Bununla birlikte bu konuda üzerinde durulması gereken iki konu gözden uzak tutulmamalıdır. Bir yandan insan her zaman ve her yerde bir eğitimin ürünüdür. Diğer yandan eğitimin verdiği bilgi ve kazandırdığı değerler her zaman anlaşılabilir ve kabul edilebilir niteliktedir (Reboul, 1995, 374) .Anlayışlı, takdir edici ve hoşgörülü olma, insanların ve tabiatın iyiliğini gözetme. **Örneğin**; açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, barış içinde bir dünya istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olmak, çevreyi korumak (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, 61).

2.1.2.2.7. İyilikseverlik

Kişisel temas içinde bulunan kimselerin iyiliğini gözetme, geliştirme ve koruma. **Örneğin**; yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, 61).

2.1.2.2.8. Geleneksellik

Dinin ya da geleneksel kültürün bir takım adet ve fikirlerini kabul etme, bağlanma ve saygı duyma. **Örneğin**; alçak gönüllü olmak, dindar olmak, hayatın kendisine verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı olmak (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, 61).

2.1.2.2.9. Uyma

Toplumsal norm ve beklentileri ihlal etme, başkalarını rahatsız etme ya da kırma yaralama gibi fiillere elverişli dürtü ve eğilimlerin sınırlaması. **Örneğin**; kibar olmak, itaatkâr olmak, anne-babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, 61).

2.1.2.2.10. Güvenlik

Toplumun var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği. **Örneğin**; ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, 61).

2.1.2.3. Spranger'a Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Spranger ise değerleri altı grupta incelemiştir. Bu değerler teorik, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dini değerlerdir (Ünal, 1981, 20).

2.1.2.3.1. Teorik Değer

Gerçeği araştırmaya önem verir. Bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünmeye önem verir. Teorik insanın hâkim ilgisi, gerçeğin keşfidir. Bu amacın izlenmesinde kişi, karakteristik olarak, zihni bir tutum takınır. Benzerlikleri ve farklılıkları araştırır. Kendisini, objelerin güzelliği veya yararlılığına ilişkin yargılardan arındırır ve yalnız gözlemeyi ve muhakemede bulunmayı arar. Teorik insanın ilgileri ampirik, eleştirici ve

akıcı olduğundan, bu kimse zorunlu olarak entelektüeldir, çoğu kez bir bilim adamı veya felsefecidir (Ünal, 1981, 20).

2.1.2.3.2. Ekonomik Değer

Finansal amaçları ve araçları kapsar. Yararlı ve pratik olana önem verir; her hangi bir faaliyeti öder ve ödetir. Ekonomik insan, karakteristik olarak, yararlı olanla ilgilidir. Esasında, beden ihtiyaçlarının doyumu üzerine dayanır. İş dünyasının pratik hususlarını da içine alan bir kendini koruma ve yararlanma ilgisi elle tutulur bir zenginliğin birikimi amacı hâkimdir (Ünal, 1981, 20).

2.1.2.3.3. Estetik Değer

Deneyimler, tercihler ve kabulleri kapsar. Simetri uyum ve forma önem verir. Estetik insan, en yüksek değeri form ve ahenkte görür. Her bir tecrübe zerafet, simetri veya uygunluk açısından değerlendirilir. Birey hayatı, olayların bir çeşitliliği olarak görür. Her bir izlenimden, onun kendi varlığı ve hatırı için zevk alınır. Birey, yaratıcı bir artist olmak ihtiyacında değildir; geçmişe, eskiye bağlanmak ihtiyacında da değildir. Başlıca ilgisini, hayatın artistik olaylarında bulur (Ünal, 1981, 20). Bir sanat eserinin estetik değer kazanabilmesi için, hiçbir çıkar düşünmeden o objeden haz duyan ve onu takdir eden estetik süjelerin bulunması gerekir. Güzel bir tablo karşısında duygulanmayan, çok güzel bir konseri, bir tiyatro oyununu alkışlayamayan, güzel bir şiirden ruhu kıpırdamayan kişiler karşısında sanat eserinin bir değeri yoktur. Bazı estetikçiler, esas estetik olayın insanların ruhunda meydana gelen özel duygular olduğunu iddia ederler(Ergün, 2010, 4).

2.1.2.3.4. Sosyal Değer

Toplumsal ve bireysel ilişkilerde yönelimler kapsar. Başkalarını sevmek, yardım ve bencil olmama esastır. Bu tip insan için en yüksek değer insan sevgisidir. Bu sevgi, bir veya birçok kişiye ait olabilir, eşe veya evlada veya

başka insanlara ait olabilir. Sosyal insan bencil değildir, başka insanları araç olarak değil amaç olarak değerlendirir ve bu nedenle nazik ve sempattir. Sosyal değeri benimsememiş olan insan muhtemelen teorik, ekonomik ve estetik tutumları soğuk ve gayri insani bulur. En saf şeklinde sosyal ilgi benliksizdir ve dini tutuma çok sıkı şekilde yaklaşmaya eğilimlidir (Ünal, 1981, 20).

2.1.2.3.5. Politik (Siyasi) Değer

Güç, yetkinlik, liderlik vb değerleri kapsar. Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir. Politik insan, esas itibarıyla kuvvetle ilgilidir. Faaliyetleri zorunlu olarak, politikanın dar alanı içinde değildir. O, her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret arar (Ünal, 1981, 20).

2.1.2.3.6. Dini Değer

Dünya, evren hakkında genel inançlara dair değerleri kapsar. Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini insanın en yüksek değeri “birlik” olarak ifade edilebilir. Evreni bir bütün olarak kavramayı arar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Onun zihni yapısı devamlı olarak mutlak şekilde doyurucu en yüksek değer tecrübelerini yaratmaya yönelmiştir. Bu tipteki bazı insanlar mistiktir. Hayattan çekilerek kendisini en yüksek bir realite ile birleştirmeyi arar. Din uğruna dünyevi hazları feda eder. Birlik tecrübesini, kendini inkâr etme ve düşünme yolu ile bulur (Ünal, 1981, 20). Dini değerler, diğer değerlerde olduğu gibi insanların sosyal ilişkilerini düzenleyen değerlerdir. Dinin etkisinin azalmaya başlamasıyla bu alana ait bazı değerler ortadan kalkmış ya da sekülerleşmiştir (Avcıoğlu, 2011, 41).

2.1.2.4. Güngör’e Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Güngör (1993, 62- 88) de 1978 yılındaki değerler araştırmasında, o dönemde Allport tarafından geliştirilen altı gaye değere bir de ahlâki değer ekleyerek

estetik, ahlâki, bilimsel, iktisadi, dini, siyasi ve sosyal değerlerden oluşan bir sınıflandırma yapmıştır. Bu değerler aşağıda açıklanmıştır:

2.1.2.4.1. Estetik Değerler

Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey, hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür (Güngör, 1993, 62- 88). Bir sanat eserinin estetik değer kazanabilmesi için, hiçbir çıkar düşünmeden o objeden haz duyan ve onu takdir eden estetik süjelerin bulunması gerekir. Güzel bir tablo karşısında duygulanmayan, çok güzel bir konseri, bir tiyatro oyununu alkışlayamayan, güzel bir şiirden ruhu kıpırdamayan kişiler karşısında sanat eserinin bir değeri yoktur. Bazı estetikçiler, esas estetik olayın insanların ruhunda meydana gelen özel duygular olduğunu iddia ederler(Ergün, 2010, 4).

2.1.2.4.2. Ahlâki Değerler

Ahlâk kelime olarak huy, mizaç, karakter ve alışkanlık anlamına gelir, aynı zamanda ahlâk; akıl ve irade sahibi bir bireyin başkasının zorlamasına gerek kalmadan kendi özgür iradesiyle bilinçli olarak yaptığı davranışları (Çağlayan, 2005, 17); genel hayat tarzını, bir grup davranış kuralları, davranış kuralları veya hayat tarzları üzerinde yapılan tartışmaları ifade etmek üzere kullanılmaktadır (Kılıç, 1996, 2). Güngör (1993, 27- 28), değerleri: “belirli bir davranışın ya da herhangi bir şeyin tercih edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki kalıcı inanç” olarak tanımlar. Ancak değer türlerine bakıldığında bu değerlerden her birinin alanını, diğerlerinden kesin çizgilerle ayırmanın mümkün olmadığını belirtir. Başka bir ifadeyle, **örneğin** “ahlâkî değerler, insanın değerler sisteminde apayrı bir bölüm teşkil etmez. Başka cinsten -meselâ ilmî, siyasî- değerler, ahlâk değerleriyle sıkı bir ilişki halindedir ve bunlar pekâlâ birer ahlâkî değer görünümü alabilirler.

2.1.2.4.3. Bilimsel Değerler

Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir(Güngör, 1993, 62- 88).

2.1.2.4.4. İktisadi Değerler

Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemszenmesi gerektiğini belirtir(Güngör, 1993, 62- 88).

2.1.2.4.5. Dini Değerler

Dini değer; herhangi bir dine ait terim, ritüel, iman esasları ve sembollerden oluşur. Dünya üzerinde pek çok din bulunduğuna göre pek çok da dini değer vardır. Dini değerlerin insan hayatındaki önemi asla göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Dini değerler ilk insanlardan günümüze kadar, hem fert hem de toplum olarak insanları etkileme ve yönlendirme gücüne sahip olmuştur (Uysal, 2007, 215). Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi hazları feda eder(Güngör, 1993, 62- 88). Dini değerler sadece din alanının kavranmasına katkıda bulunmazlar. Çünkü din, mensuplarının dünyayı özel bir gözlükle görmelerini sağlayan metafizik bir dünya görüşü ve hayat anlayışı verir(Aydın, 2010, 32). .

2.1.2.4.6. Siyasi Değerler

Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir (Güngör, 1993, 62- 88).

2.1.2.4.7. Sosyal Değerler

Başkalarını sevme, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik ve sempattır, bencil

değildir (Güngör, 1993, 62- 88). Durkheim'in değerlerle ilgili sosyolojik açıklaması önemlidir. "Davranış ya da düşünce tipleri, yalnızca bireyin dışında olmakla kalmaz,sahip oldukları buyurucu ve zorlayıcı bir güç sayesinde, istesin istemesin, ona kendilerini kabul ettirirler. Kuşkusuz, gönülden uyduğum zaman, bu zorlama kendini hissettirmez ya da az hissettirir. Ama bu olguların özünde bulunan bir nitelik olmaktan da geri kalmaz; bunun kanıtı ise direnmeye kalkışırsak hemen kendini göstermesidir. Hukuk kurallarını çiğnemeyi denersem, zaman kalmışsa edimimi engelleyecek, edim gerçekleşmişse ama düzeltilebilirse, onun geçersiz kılacak ve düzeltip eski durumuna yeniden getirecek, edim başka türlü düzeltilmezse beni cezalandıracak biçimde tepki gösterirler. "Durkheim'in tasvir etmeye çalıştığı toplumsal olgunun yaşadığı ve yer aldığı çevre, şüphesiz, 'değerin'de yeridir. Bu anlamda sosyal değerlerin, zihniyet, norm gibi kurumlaştığı söylenebilir" (Saraç ve Kılıcıgil, 2004, 83).

2.1.2.5. Ülken'e Göre Değerlerin Sınıflandırılması

Ülken (1965, 234- 238) değerleri içkin, aşkın ve normatif değerler olmak üzere üç gruba ayırmaktadır. Bunlar şu şekilde açıklanmıştır:

2.1.2.5.1. İçkin Değerler

İçkin değerler, kavramlar, duygular ve eşya ile münasebetten doğan ve bilinçle çevrelenen "inanma"dan daha çok "bilme"nin hâkim olduğu değerlerdir. İçkin değerler teknik, sanat ve bilgi değerleridir. Teknikte madde, sanatta duyular ve duygular, bilgide kavramlar esas teşkil ederler, fakat hepsi bilinç muhtevasına dayanırlar. Bu değerlerde temeli bilinç muhtevası meydana getirir. Değerlendiren süje ile aşkın obje arasında bulunan ve ikisini bağlayan bilinç muhtevası bunlarda bariz vasıftır. Ressamın verdiği fresk veya tablonun ötesinde onun yöneldiği obje vardır. Fakat orada aşkın obje doğrudan doğruya görünmez. Herhalde bize kendini ilk veren duyu verileridir. Teknik değerde dahi aşkın obje vardır, fakat ilk hamlede yerine kavramları koyan ve tabiat kanunlarına ulaşan değer olduğu için, orada bilinç verileri olan kavramların ötesinde, yine sırf değer olarak

varlık düzeni ve mertebeliğinden ibaret aşkın obje vardır ve bu nedenle bu tür değerlere içkin değerler denir (Ülken, 1965, 234- 238).

2.1.2.5.2. Aşkın Değerler

Aşkın değerler, bireyin sosyal çevresi ile etkileşiminden doğan kişiler arası değerlerdir. Bilgiden çok inanma üzerine kuruludur. Bir insan ile bir insan arasında ahlâkî ilişkide bilinç verileri ya yazılmış bir sözleşmeye dayanan iki insanın bu sözleşmeye sadık kalması, ya gençlik ve aile hatıralarına sadık kalması ya da verilmiş sözlere sadık kalması ve vefalılık gibidir ki, bu sözler ve yazılar duyu verileridir, bilinç muhtevalarıdır. Fakat asıl olan birbirine göre aşkın iki varlıktır. Bundan dolayı ahlaki olan aşkın bir değer alanıdır (Ülken, 1965, 234- 238).

2.1.2.5.3. Normatif Değerler

Normatif değerler ise kişilerden doğan sözler, şeyler ve eylemlerin değişiminden doğan değerlerdir. Normatif değerlerin görevi başka değerleri birbirleriyle karşılaştırmak ve ölçmektir. Bu ölçü- değerler de iktisadi, hukuki ve lisanî değerlerdir. İmâl edilmiş şeyleri, başka imâl edilmiş şeylerle, yahut imâl edilmiş değerleri fikrî değerlerle, teknik veya sanat ürünlerini ahlâki değerlerle karşılaştırılıyor ve bu karşılaştırmada bir ölçü kullanılıyorsa bunlara iktisadî değer denir. Fakat, eğer hareketlerle hareketlerin, hareketlerle eşyanın karşılaştırılması ve değiştirilmesi halinde ise hukukî adını alır. Normatif değerler bu yönüyle kişilerden doğan sözlerin ve eylemlerin değişmesi ile oluşurlar (Ülken, 1965, 234- 238).

2.1.3. Değer Türleri

Her toplumda estetik, dini, ekonomik, siyasal vb. birtakım değerler müşterek olarak vardır. Ancak bunların taşıdıkları özellikler ve önem bakımından sıralanışı, kültürler arasında farklılık gösterebilir. Bazı kültürler estetik değerlere

en büyük önemi verirken bazı kültürler bu değere çok önem vermeyebilir. **Örneğin** Navaho kültüründe estetik tecrübeler aranır ve kutsal tutulur. Navaho beceriye değer verir ve işinde çok iyidir. Fakat başarılı görünmeye bizim gibi değer vermez (Ünal, 1981, 5). Bu açıdan ilgili literatür incelendiğinde Türk kültüründe dini, ahlâki, toplumsal ve bireysel değer türleri ön plana çıkmaktadır.

2.1.3.1. Dini Değerler

Din psikolojisi alanında uzman olan W. James'e göre din, insanların ilahi olarak inandıkları varlıklarla, huzurunda ve bulduklarını düşündükleri sürece edindikleri tecrübeler, faaliyetler ve duygulardır (Kula, 2001, 48). Kelimenin en temel ve geniş anlamıyla din, sonsuz ve yüce ilgililerdir. Sonsuz ve yüce ilgiler, insan ruhunun yaratıcı fonksiyonlarında görülür. Din insanın manevi hayatının konusu, alanı ve derinliğidir (Kayıklık, 2000, 1). Din insan hayatını düzenleyen, insanın ihtiyacından doğan bir olgudur. Bu olgu insanın manevi hayatını düzenler ve içsel huzura kavuşmasını sağlar.

İnsanların hayatında dinin önemli bir yeri vardır. Dini değerler, insanların sosyal ilişkilerini düzenleyen değerlerdir. Dinin etkisinin azalmaya başlamasıyla bu alana ait bazı değerler ortadan kalkmakta ya da bazı değerler anlamını değiştirerek sekülerleşmektedir. Dini değerler, bir dine mensup olunması, onun kurallarının yerine getirilmesi, diğer kuşaklara aktarılması ve kişinin toplum içindeki yerini tarif ettiği bir kimlik biçimi olması nedeniyle önemli işlevlere sahip olabilmektedir. Bireyler bir dine mensup olmaktan doğan bazı değerleri günlük yaşantısında ve ilişkilerinde kullanabilmektedir (Avcıoğlu, 2011, 41- 42). Modern toplumlarda görülen ruh bozuklukları ve sinir hastalıkları hep ümidini ve manevi desteğini kaybeden inançsız ve ümitsiz kimseler arasında görülür. İstatistikler de işaret etmektedir ki, intiharlar, dua etmesini bilen inançlı kimseler arasında görülmez. İntiharların %95'i inançsız, manen desteğini kaybetmiş kimselerde görülür (Pazarlı, 1982, 195- 196). Mutlak mahiyet taşıyan bir takım ibadet şekilleri ve ahlâk kuralları ihtiva eden din, insanın iç yaşayışını olduğu kadar toplum hayatını da düzenlemeye çalışır (Küyel ve diğerleri, 1985, 14). Kendi manevi dünyasında mutlu olan birey, toplumsal düzen içerisinde de mutlu olur. Kendi ahlak

öğretisini diğer insanlara da yaymaya çalışarak toplum hayatının düzenlenmesinde etkin rol oynar.

Toplumsal açıdan baktığımızda din, sosyal hayatın önemli bir bölümünü oluşturan, toplumu en fazla, en güçlü ve en derinden etkileyen kültürel bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır (Okumuş, 2003, 52). Din, insanın temel ilkeler olarak da adlandırılan hakkaniyet, tutarlılık, dürüstlük, insan onuru, koşulsuz sevgi, sabır, yardım etme-destek alma ve yüreklendirme gibi değerlerin farkına varmasını sağlar (Özdoğan, 1997, 113). Dinin olumlu işlevlerinden bazıları şunlardır (Okumuş, 2003, 68- 80);

- 1- Zihniyet kazandırma,
- 2- Bütünleştirme,
- 3- Organizasyon,
- 4- Sosyalleştirme ve sosyal kontrol,
- 5- Yapılandırma ve düzenleme,
- 6- Kimlik kazandırma,
- 7- Kültürü koruma ve aktarma,
- 8- Değerler hiyerarşisi sağlama ve meşrulaştırma.

Dinin işlevlerine bakıldığında bireye zihniyet kazandırarak onun bilinçli bir hale gelmesini sağlayan, toplumu bütünleştirerek toplumsal çözümlerin önüne geçen, organizasyon vasıtasıyla toplumu amaçlara yönelik etkin hale getiren, sosyalleşme ve sosyal kontrolü sağlayarak bireyi topluma kazandıran ve bireyin toplumdaki hareketlerini kontrol altında tutan, yapılandırma ve düzenlemeyle var olan kuralların yeniden yapılanmasını ve düzenlenmesini sağlayan, bireye kimlik kazandıran, toplumun sahip olduğu kültürü koruyan ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan, toplumda bir değerler hiyerarşisi meydana getiren ve bunu açıklığa kavuşturan bir yapı sergilediği görülür.

Paul Tillich'e göre din, insan ruhunun bütünlüğündeki derinliğin canlanmasıdır. Derinlik, insanın ruhi hayatındaki yüksekliğe ve sonsuzluğa işaret eden dinsel görünümü ifade eder. Maslow, insancıl psikolojinin mimarı olarak, mistik ve bireysel dini deneyimleri, insancıl değerleri, insanın

adaptasyon ve bütünleşmesindeki en önemli güçler olarak sayar (Sayar, 2004, 115). Bu mistik ve bireysel dini deneyimler ve insancıl değerler, insanların ruhsal hayatında bir sistem oluşturmasını sağlarlar. Bu sistem dini değerleri meydana getiren bir sistemdir.

Dini değer; herhangi bir dine ait terim, ritüel, iman esasları ve sembollerden oluşur. Dünya üzerinde pek çok din bulunduğu göre pek çok da dini değer vardır. Dini değerlerin insan hayatındaki önemi asla göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Dini değerler ilk insanlardan günümüze kadar, hem fert hem de toplum olarak insanları etkileme ve yönlendirme gücüne sahip olmuştur (Uysal, 2007, 215). İnanç sahibi her birey, kendi inandığı dine yönelik dini değerler sistemini oluşturur. Ortak amaç doğrultusunda toplumlar bu dini değerlerini korur ve gelecek nesillere aktarır.

Hıristiyanlar için kilise ve günah çıkarmak dini değerler iken bir Müslümanlar içinse camii ve namaz kılmak birer dini değerdir. Türk toplumunun belirgin dini değerleri; Allah'a inanma, meleklerle-şeytanlara inanma, Kur'an-ı Kerim'e inanma, peygamberlere inanma, ahiret gününe inanma, kadere inanma,(iyilik) hayır ve (kötülük) şerr'in Allah'tan geldiğine, şükretmek, dua-beddua etmek, takva sahibi olmak, sevgi, sabır, affetmek, af dilemek(tövbe etmek), cömertlik, tevazu(alçakgönüllülük), iyi niyet(hüsnü zan), insanı kâmile ulaşma isteğidir.

Dini değerler sadece din alanının algılanmasında etkili olmakla kalmazlar, diğer “dünyevi” olarak nitelenen alanın kavranmasına da katkıda bulunurlar. Çünkü din, mensuplarının dünyayı özel bir gözlükle görmelerini sağlayan metafizik bir dünya ve hayat anlayışı verir. Bu durum bir dine sülük eden herhangi bir ferdin, kutsal dışı meselelere karşı belli bir tutum takınması ve mesela tabiat, tarih ve kültürü belli bir açıdan değerlendirmesi sonucunu doğurmaktadır (Günay, 1998, 231). Bu yüzden dini anlamda kendini iyi yetiştirmiş bir insan dinin gereklerini yerine hakkıyla getiren bir kişi ahlâki değerlere de sahip olmakta ve toplum düzenine uymaktadır.

2.1.3.2. Ahlâki Değerler

Ahlâk kelime olarak huy, mizaç, karakter ve alışkanlık anlamına gelir, aynı zamanda ahlâk; akıl ve irade sahibi bir bireyin başkasının zorlamasına gerek kalmadan kendi özgür iradesiyle bilinçli olarak yaptığı davranışları (Çağlayan, 2005, 17); genel hayat tarzını, bir grup davranış kuralları, davranış kuralları veya hayat tarzları üzerinde yapılan tartışmaları ifade etmek üzere kullanılmaktadır (Kılıç, 1996, 2). Toplum içerisinde yaşayan bireyin davranışlarında toplumun etkisi olmakla birlikte, birey davranışlarını baskı altında kalmadan yapar. Bireyin davranışlarını yönlendiren iki ana unsur vardır bunlar: akıl ve iradedir. Birey akli vasıtasıyla davranışlarını mantık süzgecinden geçirirken, iradesi vasıtayla davranışı yapıp yapmayacağına karar verir. Birey yaptığı davranışların sonuçlarına göre evrensel ya da toplumsal bir ahlâki değerler sistemine ulaşmaya çalışır.

Bu ahlaki değerler sisteminde ahlak çeşitli muhtevalara göre ayrılabilir. Ülken (2001, 293- 295) ahlâkı muhtevalarına göre dört gruba ayırmıştır:

1. **Mistik Ahlâklar:** İlkel dinlerden Hristiyanlık ve İslamiyet'te hatta tasavvuf akımlarına kadar birçok ahlâkları bu gruba girer. İlkel dinlerin ahlâkında temeli tabular oluşturur. Dini yasaklar ve emirler sistemi ahlâki hayatın da kaidelerini ve yükümlülüklerini meydana getirir. Bu dinlerde ahlâki hareketleri dini hareketlerden ayırmak oldukça güçtür.
2. **Rasyonel Ahlâklar:** Eski Yunan ahlâkları esas itibariyle rasyonel yani akıl temeline dayanan ahlâklardır. Bütün eski dini ahlâklarda olduğu kadar, ortaçağ ahlâklarına da zıddırlar. Onlara göre ahlâki hareket akli'dir ve kuvvetini akıldan alır.
3. **His Ahlâkları:** Bunlar ahlâkın psikolojik muhtevalarında duygusal hayatı ağırlık merkezi olarak alan ahlâk tipleridir. Bu tarzda hareket edenler genel olarak rasyonalist metoda karşı ahlâkta ampimizmi müdafaa edenler arasında görülür. Bunlar bir taraftan haz ve elem gibi ilkel tessürler, diğer

tarafından temayüller, arzular gibi daha yüksekleri ve sonunda bütün ahlâki kişiler ve ihtiraslardır.

4. **İrade Ahlâkları:** Etik netice olan değer hükümlerine veyahut hareketli kuvvet ve muhteva olan hisse ikinci derecede önem verirler; fakat ahlâkın esasını iradede yahut harekette görürler.

Çeşitli muhtevalara sahip olan ahlâk aynı zamanda kişilerin toplumsal hayattaki ilişkilerine göre şekillenen davranışları kapsayan bir kavramdır (Güngör, 1993, 12). Kişilerin toplumsal hayattaki ilişkilerini önemli ölçüde etkileyen ahlâkın hangi temellere dayandığı bir problem oluşturmaktadır. Ahlâkın temellendirilmesi probleminden, ahlâkî kural ve ilkelerin neye dayandığının araştırılması anlaşılmaktadır. Felsefe tarihi boyunca farklı ahlâki temellendirmeler yapılmıştır. Ahlâka temel olarak düşünülen esaslar ‘din’ ve ‘din dışı’ olarak ikiye indirgenmiştir. Din-dışı temeller ise, farklı filozoflar tarafından ‘akıl’, ‘sezgi’ veya ‘duygu’ olarak kabul edilmiştir (Kılıç, 1992, 14).

Toplumlar dini değerlerini oluşturdukları gibi ahlâki değerlerini de oluşturur. Dini değerler ve ahlâki değerler her ne kadar iç içe geçmiş gibi görünse de farklı kavramlardır (Çağlayan, 2005, 17). Ancak bazı değerleri bu dini değerdir bu ahlâki değerdir diye kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Sevgi değeri bütün dinlerin temelinde vardır, sevgi değeri dini değer olduğu kadar aynı zamanda bir ahlâki değerdir de. Bir şeyi var olduğu için, ondaki güzellikleriyle sevmek dini değer sistemine dayanırken, onu akıl süzgecinden geçirerek, olumlu ve olumsuz özelliklerini göz önünde bulundurmamak ahlâki bir değer sistemine ulaşmayı gerektirir.

Ahlâki değerler sistemine ulaşan bireyler neyin doğru olduğuna kendileri karar verebilir. Alınan kararlar bireyin kendi mutluluğu ile toplumun mutluluğu ölçüsünde olmalıdır. İnsanlar bazen bencil tercihler yapabilir. Ama bu tercihlerin hepsinde mutluluğunu, başarısını başkalarının mutsuzluğu ve başarısızlığı üzerine kurma yolunu seçiyor ise bu ahlâki değerlerle çelişir. Bununla beraber insanların her zaman mutluluğunu ve başarısını başkalarının

mutluluğuna ve başarısına kurban etmesi de beklenemez. Teorik ve pratik anlamda ahlâki değerlerini önemseyen, yaşayan ve gerçekleştiren kişi, kendi yaşamına değer verdiği gibi başkalarının yaşamına da değer verir. Bu değerlerin gelişimini eğitimin vazgeçilmez ilkesi olarak bilir (Çağlayan, 2005, 16-17).

Ahlâki değerler insanlık vicdanında ve kültüründe kök salmıştır, damgasını vurmuştur. Çocukların, gençlerin, tüm insanlığın yaşamında onları bunalımdan kurtaracak, değerlerini besleyecek, onlara yaşama gücünü, hayatın anlamını, iyilik, ödev, namus, haysiyet, vicdan vb. gibi evrensel ahlâk fikirlerini tanıtmak ve bu düşüncelere bağlanmalarına geçmişte olduğu gibi günümüzde de ihtiyaç vardır (Çağlayan, 2005, 17). Bu sebepten dolayı, ahlâki değerlere olan ilgi her geçen gün artmaktadır. Bu alanda bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Ancak ahlâkın temellendirilmesi sorununun çok eskilere dayandığı unutulmamalıdır.

Antikçağ felsefesinden beri kullanılagelen “etik” belirgin biçimde iki şeyi kapsamaktadır: ‘value’ ve ‘action’. Yani değer ve davranış, bir başka deyişle ahlâk. Esasen dar anlamda etik dendiği zaman değer anlaşıldığı gibi, eylemden hareket edildiğinde etikten kasıt da ahlâk olmuştur. Bu da değer ve ahlâk arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Çünkü her eylem arkasında bir değer taşımaktadır (Aydın, 2010, 38). Ahlâki değerlerin hangi temellere dayandığını kavrayabilmek açısından ilk olarak eski Yunan’daki ahlâki değerlere bakmak gerekir. Gayesi Saadet (Eudomenia) olan Yunan ahlâkı rasyonel ahlâktır. Ona göre ahlâkın hareketlerin ölçüsü akıldır. Yunan ahlâkına göre iyi, doğrunun ve fena, yanlışın eşitidir. Kötülük yanılmanın yerine geçer. Ahlâki erdemlik olan doğru sözlülük doğruluğun, hakikatin yerine geçer. Ahlâka yalnız akıl yolundan gidilir (Ülken, 2001, 33- 34). Aşağıda bazı felsefi ekollerin (sofizm) ve filozofların ahlâki değerler sistemlerine ilişkin görüşler verilmiştir.

2.1.3.2.1. Sofistlerde Ahlâki Değerler

Eski Yunan’da bilge kişiler olan Sofistler Atina’da dersler vermiş ve bu dersler vasıtasıyla görüşlerini yaymışlardır. Yunanca “sophos ya da sophia

(bilgi)” sözcüğünden türetilen sofist kavramı “bilgili kişi” anlamına gelmektedir. Sofistler Antik Yunan’da polisten polise gezen, aristokratik kültüre karşı ayaklanışın ve yeni bir kültürün meşalesini taşıyıp gittikleri yerlerde bu yeni kültürün kıvılcımlarını yayan gezici öğretmenlerdir. Bununla birlikte sofistler kendilerine en büyük onurlar ve en yüksek ücretler verildiği için daha çok Atina’da toplanmışlar, Atina’da dersler verip düşüncelerini yine burada yaymışlardır (Türe, 2006, 26).

Eski Yunan’da “Tabiat filozofları” “Tabiat” (Füzis) ile uğraşmışlar, “Tabiat”ın temelinde bulunan gerçekliğe Arkhe demişlerdir. Sofistler ise “Füzis”i bir yana bırakıp “Nomos”u incelemeye koyulmuşlardır. “Nomos” insanların yapmış oldukları kanunlardır, koymuş oldukları kurallardır, yaratmış oldukları değerlerdir; kısacası, kültür ve medeniyettir. Sofiste göre, Nomos, zamana, mekâna ve insanlara göre değişim göstermektedir (Küyel vd. 1985, 34).

Sofistler seçkin yurttaşları yeni ahlâksal-siyasal anlamda bilinçli olarak yetiştirme sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Bu nedenle kendilerine sofist, yani “bilgelik öğretmenleri” adını vermişler, uzak yakın her yerden gelerek Atina’da toplanmışlar, böylece kenti, Perikles Atina’sının soylu gençleri tarafından heyecanla karşılanan geniş manevi bir hareketin de odak noktası durumuna getirmişlerdir. V. yüzyılın ortalarında görünen bu gelişmenin felsefe dışındaki nedenleri araştırılınca, bunların başında o dönemde Yunanistan’ın geçirmekte olduğu siyasî-iktisadî kalkınmanın yer aldığı görülür. Perslerle olan savaşlarda üstün bir rol oynayan Atina bu kalkınmanın ağırlık merkezi olmuştur. Bu yüzden, şimdiye kadar Yunan dünyasının kenarlarında (İyonya, Güney İtalya, Batı Trakya) gelişen felsefenin merkezi de uzun bir zaman bu şehir olacak ve Klasik Yunan düşüncesi parlak başarılarını burada verecektir (Topdemir, 2010, 3).

İlkçağ felsefesinde Sofistler, her şeyin ölçüsü olarak insanı kabul etmek suretiyle ahlâk felsefesinde relativist bir anlayışı hâkim kılmışlardır. Bunun sonucu olarak da ahlâk kuralları cemiyetten cemiyete, kültürden kültüre hatta fertten ferde değişiklik arz etmiştir. İlk defa Sokrat, her sahada kesin

bilginin imkânını reddeden bu anlayışa karşı, tümevarım (induction) metodunu geliştirerek kavramların genel-geçer bir tarifine ulaşmayı ve Sofistlerin değerler relativizmini aşmayı denemiştir. Bunun için Sokrates, fazilet ile bilgiyi aynı saymış, ahlâklı yani faziletli olmayı aklın olgunlaşmasına, bilginin açık ve net olmasına bağlamıştır. Bu anlayışı sebebiyledir ki, hiç kimsenin bile bile kötülük işlemeyeceğine inanmıştır (Kılıç, 1992, 14-15). Sokrates tarafından o dönem ilk defa gündeme gelen ahlâki değerler günümüze kadar süregelmiştir.

Sofistler, ortaya koydukları düşüncelerle aristokratik değerleri ve o zamana kadar tartışmasız kabul edilen inanç ve kurumları kökünden sarsmışlardır. Toplumsal ve siyasal kurumların dokunulmaz şeyler olmadığını, bunların insan yapısı oldukları için değişebilecekleri tezini kabul ettirmeye çabalamışlardır. Onlara göre tüm insanların üzerinde uzlaşabilecekleri ortak değerler yoktur. İnsanın kendisi de ahlâki bir varlık ve değer olmaktan çok, kendi çıkarlarını düşünen bencil bir canlıdır. İnsanın dışında bir doğru ve nesnel ölçüler olmadığı için, herkes kendi inandığı değerlerine, doğrularına başkalarını inandırmalıdır. Bu düşüncelerinden dolayı sofistler, belli görüşleri olan bir felsefe okulu değildir; her filozof kendine göre bir düşünce sistemi oluşturmuştur (Türe, 2006, 27). Sofizm ekolü okul olma yolunda ilerleyememiş, bu anlamda bir gelişme gösterememiştir.

Sofistlere göre insanların, toplum oluşuncaya kadar, ne ahlâkları ne ahlâki ölçütleri ne de yasaları olmuştur; bununla birlikte, orman yasaları egemen olursa eğer, toplum içinde yaşamının olanaksız olacağı kısa süre içinde anlaşılacak ve dolayısıyla insanlar, güçlülerin, yalnızca güçsüzlerin varlığında ve onlarla birlikte güçlü olmalarından dolayı, güçsüzlere saldırmama, tecavüz etmeme ve onları soymama sözü verdikleri yasaların zorunlu olduğunun bilincine varmışlardır. Ahlâk da insan eylemlerinden doğmuş olup, insanlar tarafından kutsanır ve onaylanır. Yoksa insan varlıklarındaki temel itici güç, ben sevgisi, bencilliktir. İnsanlar doğuştan iyi ve erdemli değildirler. İnsanlar erdemli oluyorsa eğer, bu toplumsal ve entelektüel koşullanmanın ürünüdür (Topdemir, 2010, 8). Bu bağlamda sofistlerde ahlâki değerler incelendiğinde insanların ahlâki yapılarını doğuştan

getirtmedikleri bu yapının toplumun bir çıktısı olarak varsayıldığı görülmektedir.

2.1.3.2.2. Sokrates’de Ahlâki Değerler

Sokrat, sofistlerden farklı olarak, sadece davranışların değiştiğini, fakat değerlerin değişmediğini ispata çalışmıştır, ona göre, ortada cesur davranışlar vardır ve bu davranış şekilleri değişirler. Ancak cesaret değeri değişmez. Doğru, iyi ve güzel değerleri de değişmez. Bunlar değişerek varlıklarını kaybetmezler, ezeli ve ebedidirler. **Örneğin**, bizde önceden iyi fikir olmasaydı, yani biz önceden iyi fikrini tanımasaydık, iyi bir hareketi gördüğümüzde, onun hakkında, “bu hareket iyidir” diyemezdik (Küyel ve diğerleri, 1985, 34). Bir başka deyişle değerler geçmişte oluşarak değişmeden korunarak, kabul görerek günümüze kadar gelmiştir. Bu nedenle doğru ve kalıcı değerler hala kabul görmekte ve bu değerleri toplumlar yaşatmaktadır.

Sokrates’in felsefesi, insanların ahlâksal açıdan mükemmel bir yaşam şekli seçmeleri gerektiğini ileri süren sade, anlaşılır bir etiği kapsar. Sofistlerin amaçladığı gibi insanlara özel konularda mesleksi yetenek veya teknikler kazandıran bir eğitimden ziyade Sokrates insan olarak her kişinin ihtiyaç duyduğu bilgileri öğretmeyi hedefleyen bir eğitimi ileri sürer. O, doğru bilginin temelinin zihinde var olduğunu ve bunların bilince çıkarılmalarının mümkün olduğuna inanır (Kale, 2009, 172).

Sokrat’ın ahlâkı temellendirme teşebbüsünde karşılaşılan ilk mesele, ahlâk prensiplerinin relatifliği veya evrenselliği problemi olmuştur. Aynı zamanda Sokrat’ın, hiç kimsenin bilerek kötülük işlemeyeceğini kabulü ve kötülüğü bilgi eksikliğine bağlaması da, insan hürriyeti bahsinde determinist bir anlayış olup, insan sorumluluğuna yer bırakmamaktadır (Kılıç, 1992, 15).

Sokrates’e göre filozofun görevi, “iyilik”, “kötülük”, “erdem”, “adalet” gibi kavramların tam bilgisine ulaşmaktır. Önemli olan insanın ruhunda gizli olarak bulunan bu bilgileri uyandırmak, ortaya çıkmalarına yardımcı

olmaktır. Kendi yöntemine “doğurtma sanatı” adını veren Sokrates için ahlâklı; erdemli olmak demek bilgili olmak demektir, böylece erdemli kişi mutlu bir yaşam sürer. Ruhta, “doğru”, “iyi”, “güzel” gibi değerler önceden var olduklarına göre, ruh bedene girmeden önce, kendi dünyasında iken, bunları tanımış olmalıdır. İçinde yaşamakta olduğumuz bu duyular dünyası, ruhun önceki hayatında öğrendiklerini “hatırlatma”ya yarar. Filozofun işi de, tıpkı bir ebe gibi, insanda, bu önceden bulunan fikirleri “doğurtmak”tan ibarettir. Bu doğurtma sonucunda, iyi davranışın doğru bilgi, doğru bilginin ise iyi davranış olduğu meydana çıkar. İyi davranış insanı mutlu kılar. O halde insanın mutluluğa ermesi için iyi davranışı bilmesi, yani kendi kendisini tanınması gerekir. Mutluluk, insanın istekleri arasındaki oran ve uyumdur; uyumun bilinmesidir, uyumun şuuruna varılmasıdır. İşte bu fikirlerinden dolayı Sokrat, Ahlâk Biliminin kurucusu sayılır (Küyel vd. 1985, 34).

Bu bağlamda Sofistlerle Sokrat düşüncenin farkı, değerlerin bireydeki oluş zamanlarıdır. Sofistler değerlerin bireyde sonradan oluştuğunu düşünürken; Sokrat düşüncede toplum tarafından ruh bedene girmeden önce birey değer sistemini tanır.

Sokrates değerlerin önceden var olduğunu kabul ettiği için Sokrates’in temel epistemolojik hedefi, insanların evrensel doğruyu ölçüt alarak kendilerini tanımlamaları, kendilerini analiz ederek ve deneyerek insan soyunda evrensel olarak bulunan gerçeği/doğruyu aramaları olmuştur. Bir eğitici olarak Sokrates adalet, doğru ve yaşamın anlamına ilişkin insanın mevcut bilgilerini çağrıştıran soruları sorma yöntemini kullanmıştır. Sokrates ve öğrencileri arasındaki diyalogda temel sorularla belirlenip, kritik edilen tanımların/bilgilerin daha yeterli ve kapsamlı hale getirilmesine çalışılır (Kale, 2009, 172).

Sokratik eğitimde, yakın bir öğrenci- öğretmen ilişkisi vardır ve bu ilişkide öğrenciye gerçeği keşfedip, kullanma ve kendi yaşamını yönlendirirken moral değerlerden yararlanma gibi yetiler kazandırılır (Kale, 2009, 172). Günümüzde değer eğitiminde kullanılması uygun olan yöntemlerden biri olan soru-cevap yönteminde de Sokrates eğitimindeki gibi değerlerin öğrenci

tarafından keşfedilmesi, çözülmesi amacı vardır. Böylece birey ahlâki değer sistemini kendi düşünce süzgecinden geçirerek, keşfederek, araştırarak ve sorgulayarak oluşturur.

2.1.3.2.2.1. Sokratesçi Okullarda Ahlâki Değerler

Sokrates'in ölümünden sonra, öğrencileri öğretisini sürdürmeye çalışmışlardır. Önceleri Sokrates'in verdiği örneğe uyarak aralarında serbest konuşmalar yaparak çalışmışlar, sonra da yavaş yavaş Sokratesçi Okullar meydana gelmiştir. Bu okullardan her biri büyük ustanın eserini kendi anladığına göre yorumlayıp ilerletmeye uğraşmış, bu yüzden de aralarında tartışıp çekişmişlerdir. Sokratesçi çığırlar da, tutum ve eğilimleri bakımından, Yunan aydınlanmasının çerçevesinde yer alırlar. Çünkü bu çığırlarda Sokrates'ten alınan düşünceler yanında Sofistlerden alınma pek çok görü de vardır. Sokrates'ten alınan öğeler kimisinde çok, kimisinde de pek azdır. Onun için, bu çığırları sofistliğin devamı olarak anlayanlar da vardır (Gökberk, 1998, 47).

Sokratesçi okullar dört tanedir: Megara Okulu, Elis- Eretria Okulu, Kynikler Okulu, Kyrene Okulu. Bunlara, Sokrates'in öğretisinden yalnız belli bir takım görüşleri ele alıp geliştirdikleri için, Tekyanlı Sokratesçiler de denir. Buna karşılık, hocasının öğretisini bütünü ile özünü bozmadan ileri götürdüğü için Platon tam Sokratesçidir (Gökberk, 1998, 47).

2.1.3.2.2.1.1. Megara Okulu

Kurucusu Eukleides Megara'lı olduğu için bu adı almıştır. Sokrates'in ölümünden sonra, içlerinde Platon da olmak üzere, birçok öğrencisi- belki de halkın bir tepkisinden korktukları için- Atina'nın yakınlarındaki Megara'ya gelip bir süre kalmışlardır. Eukleides, Sokrates'in ahlâk ilkesi ile Elea öğretisini birleştirmeye çalışmış. Ona göre "Bir olan" iyidir. Böyle bir ilke olumlu bir felsefe sisteminin gelişmesine pek elverişli değildi. Onun için bundan pek bir şey çıkmamıştır. Megara Okulu, asıl, Sofistlerde bulduğumuz bir sanatı, eristik sanatını geliştirmesi

bakımından ün kazanmıştır (Gökberk, 1998, 47-48). “Bir olan” iyidir ilkesi belli bir düzeni gerektirdiğinden sanatın gelişmesine öncülük etmiştir.

2.1.3.2.2.1.2. Elis-Eletria Okulu

Kurucusu, Sokrates’in en sevdiği öğrencilerinden biri olan, Platon’un da bir dialoguna adını verdiği Elisli Phaidon’dur. Bu okulun da öyle pek belirtilmeye değer bir başarısı yoktur. Megara Okulununkinden benzeyen bir erdem öğretisi geliştirmiştir. Phaidon’un Menedemos adındaki bir öğrencisi, bu öğretiyi kendi kendi memleketi olan Eretria’da ileri götürdüğü için, bu çığıra Elis- Eretria Okulu denmiştir (Gökberk, 1998, 48).

Sokratesçi çığırlardan öteki ikisi ise Kynikler Okulu ile Kyrene Okulu, önemlidirler. Bu iki çığırın birleştikleri noktalar: Teorik bilime hiçbir ilgi duymamaları, felsefeyi bir yaşama sanatı haline getirmeleridir. Her ikisinin de öğretilerinin başlıca kaynağı sofistlerin düşünceleridir; bunlara biraz da Sokrates’ten görüşler karıştırmışlardır; yalnız her biri Sokrates’in başka başka görüşlerini benimsemiştir. Ayrılıkları da buradan başlar. “İnsanın bu dünyadaki yeri, anlamı nedir?” sorusunda bu iki çığır birbirinden büsbütün ayrılır. Onların bu ayrılıkları bütün antikçağda sürüp gidecek, hep tipik bir ayrılık olarak kalacaktır (Gökberk, 1998, 48). Bu ayrılık sonucunda oluşan iki okul “var olan birdir” ve “hazcılık” meseleleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

2.1.3.2.2.1.3. Kynikler Okulu

Kynikler Okulunun (Kynism) kurucusu Atinalı Antisthenes’tir. Antisthenes önce Sofist Gorgias’ın sonra da Sokrates’in öğrencisi olmuştur. Büyük hayranlık duyduğu Sokrates’in ölümünden sonra

Kynosarges Gymnasion’unda okulunu kurmuş ve uzun zaman da okulun başında bulunmuştur. Bir yoruma göre “kynik” sözcüğü bu Kynosarges adından gelmektedir. Asıl yerleşmiş olan bir anlayışa göre ise, kynik sözcüğü kyon’dan türemiştir. Kyon da Yunancada köpek demektir; dolayısıyla “kynik” köpek gibi olan, köpek tutumunda olan, köpeksi anlamına gelir. Bu çığırdan olanların böyle adlandırılmalarına gelince: göreceğiz, bunlar hiçbir töreye, hiçbir nezaket ve edep kuralına saygı göstermezler; pek partal, yoksul bir hayat sürerler (Bu çığırı, bir fiçı içinde yaşamasıyla popüler yapan Diogenes, bu tutumun en tipik görünüşüdür); bütün uygarlık değerlerine saldırıp bunları hırpalarlar. İşte böyle bir yaşama ve anlayış biçimini hor görenler tarafından onlara bu ad takılmış, onlar da bunu sonra benimsemişlerdir(Gökberk, 1998, 48).

Kynikler için yaşamın doğru sayılabilecek biricik anlam ve ereğı erdemdir. “Erdem” deyince de onlar, insanın içten tam bir bağımsızlığın kendini belirlemede mutlak olarak özgür olmasını, kısaca: her türlü gereksemeye bağılıktan insanın kendini kurtarmasını anlarlar. Bu idealin de, Sokrates’in kişilik ve yaşayışında gerçekleşmiş olduğunu ileri sürerler. Bu bakımdan Antisthenes ve Kynikler Sokratesçidir. Nitekim Antisthenes de, öğretmeni Sokrates gibi, erdem anlayışında intellektualist; ona göre de erdem bilgi ile ilgilidir; ayrıca, ahlâk ilkeleri kuru bir bilgi olarak kalmamalı, doğrudan doğruya yaşanmalıdır. Bu da Sokrates’e uyan bir anlayıştır. Sonra, yine Sokrates gibi, onun için de, ahlâki ereklere yararlı olmayan bilimin, araştırmanın yüksek bir değeri yoktur. Ahlâka yarayacak bilgide Sokrates kavramları belirlemeye, tanımlara varmaya çalışmıştır. Antisthenes de, hocası gibi, bu bakımdan mantık sorunlarıyla uğraşır; onun gibi, kavramlar kurarak nesnelere kalıcı özünü açıklamayı dener(Gökberk, 1998, 48). Yalnız Antisthenes bu işi görürken, ilk öğretmeni Gorgias’tan öğrendiğı Elea öğretisinin, “varolan birdir” anlayışının da etkisi altındadır. Kynikler Okulunun (Kynism) kurucusu Atinalı Antisthenes’tir. Antisthenes önce Sofist Gorgias’ın öğrencisi olmuş, sonra da Sokrates’in. Büyük hayranlık duyduğı Sokrates’in ölümünden sonra Kynosarges Gymnasion’unda okulunu kurmuş ve uzun zaman da okulun başında bulunmuştur.

2.1.3.2.2.1.4. Kyrene Okulu

Kyniklerin çok sert bir erdem öğretileri vardı. Bu bakımdan onların tam karşıtı olan Kyrene okuludur. Kyreneliler, Kyniklerin zahmetli, sıkıntılı yaşama idealleri karşısına rahat ve neşeli bir hayat idealini koyarlar. Bu çığırın kurucusu Kyreneli Aristippos'tur. Aristippos'a göre, varmak için ulaşılmaya değer olanı sadece haz (hedoné)dir. Hazzı istemek, aramak insan ve hayvan için doğal bir duygudur. Böylece, Aristippos için, istencin biricik amacı hazdır. Bununla da haz, iyi'nin kendisi olmuş oluyor. Hazzı sağlayan şey iyidir, acı veren şey kötüdür, bu ikisi dışında kalan şeylere de aldırılmamalıdır (Gökberk, 1998, 50-51). Kyreneliler, İyi ve kötünün tanımın bir şeyin haz verip vermemesi ölçütü ile yapmışlardır.

Aristippos için iyi: olabildiği kadar şiddetli olan bir anlık hazdan başka bir şey değildir. Ancak, bu çeşit hazzı elde etmek için bilgi gereklidir. Bu bilgi kavramı, Aristippos'un hedonizmindeki Sokratik öğedir. İnsan mutluluğa ancak bilginin yardımı ile ulaşabilir. İşte bunun için bilgi bir değerdir. Kynikler gibi hedonistler de, insanın dünya ve dünyanın gidişi karşısında özgürlüğünü elde etmesine çalışırlar. Ancak kynikler, bu içten bağımsız olmayı, insanın dünya nimetlerine yüz çevirmesinde, kendini bunlardan yoksun etmesinde buluyorlardı. Kyrene çığırının hedonistleri ise, tam tersine, dünya nimetlerini dünyanın zevkini akıllıca tatma ile bu bağımsızlığa erişmek isterler (Gökberk, 1998, 51).

Kyrene okulundan olanlar da Kynikler gibi bireycidirler. Onlar da topluluk hayatına değer vermezler. Kyrenelilerin bireyci olmada kyniklerle tamamıyla birleştikleri görülür. Dine aldırış etmezler, dinin boş inançlarından kurtulmak bilge için bir ödevdir.

2.1.3.2.3. Platon'da Ahlâki Değerler

Platon'un ahlâkı, Sokrates'in ve Sokratesçi okulların tersine bir toplumsal ahlâktır. Tek kişinin mutluluğunu değil, toplumun mutluluğunu sağlamanın yollarını araştırır ve bu ahlâkın odak noktasını iyi ideası oluşturur. Platon'a göre, her ruh var olan öğrenme gücünü kullanarak idealardan hareketle nesnelere dünyasını anlayabilmekte; dış dünyanın bilgisine ulaşabilmektedir. Platon'un dış dünyayı anlamak için aradığı idealar ortaya konmuş doğrular; gerçeklere ilişkin tümel yargılar olup birey bunlara doğuştan sahiptir. Bu tümel yargıları yani bilgileri doğrudan izlenimlerde değil, izlenimler üzerine düşünmekle bulunur. Varoluş ve doğruluğu kavramak da izlenimlerle değil düşüncelerle olanaklı olmaktadır (Kale, 2009, 173).

Platon, hocası Sokrat'ın davranışların değiştiği, oysa değerlerin değişmediği ile ilgili fikrini benimsemiştir. O, bu fikri sadece değerler hakkında değil, bütün varlıklar hakkında da ileri sürmüştür. Platon'a göre düşünce ile bilmek demek, "Diyalektik yapmak" demektir. Diyalektik yapmak demek, ele alınan herhangi bir kavramı belirlemek demektir. Bir kavramı belirlemek demek, o kavram hakkında yapılan ve kendi aralarında zıtlıklar gösteren belirlemelerdeki bu zıtlıkları gidermek, onları aşmak demektir. Onları aşmak demektir. Platon, bilimsel bilgiye diyalektik yaparak ulaşacağını sanmıştır, ama yanılmıştır. Onun bu yanılığını Aristo göstermiş ve düzeltmiştir (Küyel vd, 1985, 35).

Platon'a göre birbirinden farklı iki dünya vardır; değişmez evrensel doğruları taşıyan "idealar dünyası" ile değişme, düzensizlik, kuralsızlık ve eksiklik gibi nitelikleri olan "duyular dünyası". Asıl gerçeklik, idealar dünyası olup görünenler dünyası ideaların gölgeleridirler. İdealar öncesiz, sonrasız olup hiçbir değişikliğe uğramazlar. Duyular dünyası ise oluş içindedir ve sürekli değişir. Dış dünyanın bilgisine ancak tümelin bilgisiyyle (idealarla) ulaşılabilir. Duyular dünyasındaki her şeyin bir ideası vardır. Tüm idealar üzerinde ise "iyi ideası" vardır. Görülen dünyada iyi, doğru ve güzel ne varsa hepsi ondan gelir; ışığı yaratan ve dağıtan odur (Kale, 2009, 173).

Platon metafizik düşüncelerini güzellik, adalet, iyilik ve doğruluk gibi değişmeyen ve her zaman var olan evrensel kavramlardan oluşan ideal bir varlık alanıyla temellendirir. Bu genel kavramlara ilişkin tek tek durumlar veya örnekler bu mükemmel/tam formların tamamlanmamış/eksik ya da mükemmel olmayan yansılardır. Platon değişmez bir düzen ya da gerçeklik üzerine inşa ettiği felsefe ile sofistlerin rölativizmine (görelilik düşüncesine) ve duyuları fazlasıyla önemsemelerine karşı çıkmıştır (Kale, 2009, 173).

Platon'un devlet felsefesi de varlık hakkındaki görüşüne paraleldir. Şöyle ki: devlet, adalet ideasına dayanır. Adalet, devletin iyi ideasına göre kurulup işletilmesidir. Devletin temeli tabii ihtiyaçlarıdır. Bunları karşılamak için devlete üç sınıf gerekir. Bunlar: 1- Erdemi çalışkanlık olan işçiler, 2- Erdemi cesaret olan bekçiler, 3- Erdemi hikmet ve adalet olan idarecilerdir. İdeal devleti gerçekleştirmek için vasıta, eğitimidir. Eğitilenler, ideal devleti iyi ideasına göre, tek başına yönetecek olan yöneticinin etrafında toplanırlar. Bunun anlamı, filozofun devlet adamı veya devlet adamının filozof olması demektir (Küyel vd, 1985, 37).

Ancak Platon'un istediği "adalet" ile Hz. Ömer'in "adalet"i aynı şey değildir. Sınırları kesin olarak başka cemiyetlerden ayrılmış ve Kastlara bölünmüş olan bir sitenin istediği adalet, içtimai sınıfların eşitsizliğine uygun hareket etmektir. Halbuki yine bir siteden doğmakla beraber hemen bütün kıtalar arasında yayılan insancı bir dinin istediği adalet kesin olarak Tanrının bütün kullarına karşı eşit hareketini bekler (Ülken, 2001, 36).

Platon'a göre her şeyin bir ideası vardır; söz gelimi sevginin ne olduğunu bilebilmek için onu sevgi yapan ideayı görmek yani tek tek sevgi denilen şeylerdeki ortak yanı, bunların her birini sevgi yapan şeyi; ideayı bilmek gerekir. İşte Platon'un episteme dediği ideaların bilgisi; nelik=felsefe bilgisi bilme sürecinde ortaya çıkmaktadır (Kale, 2009, 173).

Platon toplumsal ahlak görüşleri ile toplum düzenini oluşturmaya çalışmış ve iyi ideasının temelini oluşturduğu bu düzende toplumsal varlığını sürdürmesini sağlamasını amaçlamıştır.

2.1.3.3. Toplumsal Değerler

İnsanların topluluk halinde yaşama macerası milattan önceki dönemlere, varoluşun ilk zamanlarına kadar dayanır. Ancak bireyler toplum olmadan önce gruplar oluşturmuşlardır. Bireylerin toplum yaşamına geçmelerinin ilk basamağı olarak sayılabilecek grupların özellikleri aşağıda açıklanmıştır (Tezcan, 1995, 61-62) :

1. Bir Kimliğe Sahip Olma: Grupların, kendilerine üye olanlar ya da olmayanlar tarafından aynı kimlikte bir topluluk olarak tanınmalarıdır. Gizli bir dernek, bir tarikat grubunun varlığını herkes bilmektedir.
2. Toplumsal Yapıya Sahip Olma: Bir grubun içindeki her bireyin diğerlerine oranla bir yerinin olmasıdır. Başkalarıyla eşit, onlardan üstün ya da altta olabilir. Önemli olan, bu yerin belirlenmiş olmasıdır.
3. Toplumsal Rollere Sahip Olma: Bir gruptaki her üyenin, grup katılımını gerçekleştirmek için kendi toplumsal rolünü oynamasıdır.
4. Karşılıklı İlişkilere Sahip Olma: Grup üyelerinin birbirleriyle iletişim durumunda olmalarıdır. Gruptaki her üyenin birlikte olduğu, karşılıklı bir toplumsal sürecin olmasıdır.
5. Toplumsal Denetime Sahip Olma: Her grupta birtakım davranış kuralları vardır. Bunlar bireyler için bir ölçü oluşturmaktadırlar. Grup üyeleri bunları bilmekte ve davranışlarını ona göre ayarlamaktadır.
6. Ortak Çıkar ve Değerlere Sahip Olma: Her grupta ortak çıkar ve değerler bulunmaktadır. Grubun varlığı bir ölçüde buna bağlıdır.

Asgari çıkar ve değerlerde çatışma çıktığında grubun dağılması kaçınılmazdır.

7. Sürekliliğe Sahip Olma: Her grubun görelî de olsa sürekliliği olmalıdır. Grupta belirlenen amaçların gerçekleştirilmesi için, grubun sürekliliği yaşamsal bir öneme sahiptir.

Bir kimliğe, toplumsal yapıya, toplumsal rollere, karşılıklı ilişkilere, toplumsal denetime, ortak çıkar ve denetime sahip olma olarak açıklanan bir grubun özellikleri toplum olmanın da önkoşulunu sağlamaktadır. Çünkü bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan gruplar toplumun da bir parçasını oluşturur.

Toplum; belirli özellikleri olan belirli bir süreç içerisinde bir arada yaşayan insanların tümü olarak tanımlanabilir. Toplumun temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Tezcan, 1995, 18):

1. Toplum, toplam nüfus olarak görülebilir. Toplumdaki bireyler, demografik bir birim oluşturmaktadır.
2. Toplum ortak bir coğrafi yerde var olmaktadır. Belirli fiziki sınırlar, toplumu çevrelemektedir. Fakat bir ulus içinde ayrı toplumlar bulunabilir. Bunun için ulus sözcüğü her zaman toplum sözcüğü ile eş anlamlı değildir.
3. Toplum, işlevsel olarak farklılaşmış temel gruplardan oluşmuştur. Bu temel gruplar, yaşam biçimleri bakımından birbirlerinden farklılık gösterebilir bile toplumun benimsediği değerler etrafında toplanmışlardır. Bir toplumda grupların işlevsel olarak farklılaşmaları, o toplumdaki kültürün zenginliğini arttıran etmenlerden biri olarak belirtilebilir.
4. Toplum, kültürel olarak benzer grupların toplamıdır. Aynı dili konuşan aynı değerleri paylaşan gruplar bir araya gelerek toplumu oluşturmaktadır. Kültür, aynı değerlerde bir araya gelen birey ve grupları birleştirme işlevini üstlenmektedir.
5. Toplumu oluşturan bireyler arasında düzenli, karşılıklı ilişkiler söz konusudur. Bu anlamıyla toplum, ortak bir yerde birlikte yaşayan,

temel toplumsal gereksinimlerini karşılamak amacıyla çeşitli gruplar içinde işbirliği yapan, ortak bir kültüre bağlı olan ve belli bir toplumsal birim olarak işlevde bulunan bireylerin örgütlenmiş işbirliğidir.

Bir topluluğun toplum olabilmesi için coğrafi ortak bir yerde var olmaları, ortak kültürel yapıya ve ortak değer sistemine sahip olmaları gerekmektedir. Böylece toplum etkili bir yaşama ve ortak bir amaca yönelik olarak bireylerin refahını sağlamış olur.

Toplumsal yaşam insan için önemli bir gerekliliktir. Sosyal bir varlık olan insan için topluluk içinde yaşamak kaçınılmazdır. Birlikte yaşayan insanlar kendilerini maddi ve manevi tehlikelere karşı korumada iş birliği yapar, nesillerini korumada, varlıklarını sürdürmede yaptıkları bu iş birliği sayesinde hayatlarını kolaylaştırır. Toplumsal yaşamı kolaylaştıran paylaşımlar sonucu sorumluluk duyan insan, başkalarına haksızlık yapmadan, emeğin gücüne saygı duyarak, temel hak ve özgürlükleri tanıyarak birbirine karşı daha adil daha duyarlı davranmalıdır. Yaşadığı kenti ve ülkeyi ilgilendiren temel değerlere, kimliklere, gelişmelere yabancı kalmamalıdır (Çağlayan, 2005, 16).

Bu bağlamda toplumun temel işlevlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Fichter, 1996, 75):

1. Toplum, bireyleri belli bir yerde ve zamanda bir araya getirir. Böylece bireyler, birbirleriyle beşeri ilişkilere girişebilirler. Bu mekansal durum toplumun işlevlerini yerine getirmesinde bir temel sağlar.
2. Toplum, bireyler arasında sistematik ve yeterli iletişim araçları sağlar. Böylece dil ve diğer ortak semboller yoluyla bireyler birbirlerini anlayabilirler.
3. Toplum, üyelerinin paylaşım rol oynadığı ortak davranış örüntülerini koruyup geliştirir. Böylece de bireyler için zaman ve enerji tasarrufu sağlar.
4. Toplum, statü ve sınıf tabakalaşması sistemi yoluyla her bireyin sosyal yapıda oldukça istikrarlı ve başkalarınca tanınabilen bir pozisyona sahip olmasını sağlar.

Toplumun tanımlanmasına, özelliklerine, işlevlerine ve önemine baktığımız zaman toplumun, soyut bir kavram olduğunu görürüz. Toplumun değerini; toplumu oluşturan bireylerin karşılıklı ilgisi, sevgisi, saygısı toplum kavramının duygusal gücünü yaratır ve belirler (Köknel, 2007, 11). Toplumsal değerler, bir kültürdeki bireylerin davranışlarına yön veren, bireylerin diğer bireyleri yargılama ve değerlendirmelerinde ölçüt olan ve soyut bir özelliğe sahip olan en önemli kültür ögesidir.

Toplumsal değerler sözcükler ve anlamlar şeklinde ortaya çıkar, belirli bir kültür içerisinde gelişerek ve içerisinde geliştiği kültüre anlam vererek değer halini alırlar. Değerler aslında bireylerin yoğunlaşmış inançlarıdır ve toplumun veya bireylerin ortak bir ürünü olarak değerlere bakmak gerekir. İnsanlar; değerleriyle yaşar, toplumlar değerleriyle var olurlar. İnsanlık tarihinin birikimi olarak ortaya çıkan toplumsal ve evrensel değerlerin en önemli özelliği kalıcı olmalarıdır.

Toplumsal değişme sonucunda toplumun fiziksel ve sosyo-kültürel yapısında da önemli değişimler meydana gelir. Örfler, adetler, sosyal normlarda değişme olduğu gibi değerlerde de değişme meydana gelir. Bazı değerlerin içerisi bozularak değerler anlamlarını yitirmiştir. Bazı değerler değişerek yeniden anlam kazanmıştır. Bazı değerler de daha önce toplumda hiç olmadığı halde değişimin sonucunda yeni ortaya çıkmıştır. İşte günümüz toplumunun üretim toplumundan tüketim toplumuna doğru geçişi sonucunda yeni bir takım değerler ortaya çıkmış. Ancak bu değerler toplumda güvensizlik, sevgisizlik, hoşgörüsüzlük, yalancılık, zulüm etme, paraya aşırı önem verme gibi bir takım davranışların oluşmasını sağlayarak toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak olan değerlerin örselenmesini neden olmuştur.

Toplumsal değerler, sözcüklere ya da anlamlara bağlanır. Belli bir amaçla ya da belli bir topluma veya kültüre verdiği görüntülerle değerlendirilir. Sadece paylaşılmaz. Onlara, ortak iyilik durumunun ürünü olarak bakılır. Yüksek düzeyde duygusal inançlarla yüklüdür. Bu nedenle, değerleri oluşturan kavramlarda, bireysel ve toplumsal duygulardan, coşkulardan kaynaklanan

ögeler yer alır. Başka bir deyişle bireysel, toplumsal duygu ve coşku kavramlarını değerlendirir (Köknel, 2007, 21).

Elbette ‘toplumsal değerler’ de değişir. Kimisi gelişimin gerisinde kalır, kimisi içi boş bir kalıp olur, kimisi de değişerek daha da anlam kazanır. Ancak ‘tüketim dünyası’nın koymaya çalıştığı değerler ‘yeni’ değil, çok eski ve içi boş görüntülerdir. ‘Tüketim dünyasının değerleri’ne göre(Atabek, 2010, 16-17):

1. İnsan yoktur, müşteri vardır.
2. Sevgi yoktur, şirin görünmek vardır.
3. Saygı yoktur, sayar görünmek vardır.
4. Dayanışma yoktur, üstün olmak vardır.
5. Emeğe değer verme yoktur, paraya değer verme vardır.

Toplumumuzda herkesin yakındığı ‘güvensizlik, sevgisizlik, yalancılık, birbirini ezme, üstün olma hırsı, insan kullanma, aşırı tüketicilik, ikiyüzlülük, göstermecilik, paraya ve mala tapmacılık’ bütünüyle insanlık değerlerinin yitirilmesinin sonucunda oluşmuştur. Bu değer yitiminin arkasında da ‘dünyayı tek pazar’ yapmaya çalışan yeni kapitalizmin aktardığı ‘uluslar arası şirketlerin çıkar değerleri’ yatmaktadır (Atabek, 2010, 16-17). Yirmi birinci yüzyıl, küreselleşme kavramı içinde yer alan yönelimlerin yarattığı değerler çatışmasını ve karmaşasını yaşamaktadır (Köknel, 2007, 29).

Toplumsal yaşamın temel sıkıntılarından olan çözülme, bozulma ve değerler kaybının sebepleri çok yönlü düşünülebilir. Bu sebepler sosyal, siyasal ve ekonomik olabilir. Böylesi ortamlarda ve zamanlarda kimlik kayıplarının yaşandığı, dünyada değişmeyen değerlere kavramlara sarılarak bu kavramları yakından tanıyarak, ahlâkı ve ahlâkın üst kimliği olan inançla uzlaşmak zorunludur. Modernizmin yaşattığı sıkıntılar karşısında değişmeyen kriter ahlâka sarılmak, yaşamak ve bütünleşmek, ailede, okulda ve toplumun her alanında ahlâk kavramının tanımını, özelliklerini, gereklerini tanıtan bir eğitim anlayışının uygulanmasına yönelmek gerekir. Kamil insan, erdemli insan

olmakla kamil toplum ve erdemli toplum oluşur. Bunun yolu da ahlâk eğitiminin tanıtılması, verilmesi ile mümkündür (Çağlayan, 2005, 17). Bu açıdan değerlere bakıldığında her ne kadar değerler türlerine göre ayrılrsa da hepsi birbiriyle iç içedir.

Toplumsal değerler toplumun sosyal tabakalaşma sistemine bağlı olarak farklılaşır. Alt tabakada ve orta alt tabakada toplumsal değerlerin benimsenmesi ve bu değerlere bağlılık yüksek düzeyde gerçekleştiği için, alt tabakada ve orta alt tabakada değerler fazlaca örselenmemiş ve değişime uğramamıştır. Ancak üst orta ve üst tabakada organik dayanışma söz konusu olduğu için değer kaybı çok olmuştur. Sosyal değerler, toplumun tabakalaşma sistemine olduğu kadar davranış örüntülerine, sosyal rollere ve sosyal süreçlere de yakından bağlıdır (Fichter, 1990, 148).

Türk toplumu İslâm öncesi değerleri ile İslamî değerleri sentezleyerek, gerçek anlamda imana uygun dayanışmaya ve yardımlaşmaya dayanan, tevhit inancına bağlı yepyeni bir değerler sistemi oluşturmuştur. Türk toplumu İslam öncesi dönemde sahip olduğu ve İslâm dinine uygun olan değerlerini yeni İslamî değerlerle birleştirmiş, uygun olmayan değerlerini de değiştirerek İslâm dinine uygun değerler haline getirmişlerdir.

Türk-İslâm değerlerine göre, insan için tabii hayat sosyal hayattır. Sosyal hayatın sürtüşmesiz bir şekilde devam edebilmesi ise, tevhit inancından kaynaklanan manevî değerlerin benimsenmesine bağlıdır. Kişi ve toplumu aynı gerçeğin iki yüzü olarak kabul ettirmek üzere madde ve mâna hedefleri arasında kurulan paralelliğin birçok toplumlarda ve birçok tarihî devrelerde bulunmayışı, tabii olmayan (patolojik) (fakat alışlagelmiş) kültür tiplerinin tabii zannedilmesine sebep olmuştur. Hâlbuki insanı, hayvandan bu algılama özelliği dolayısıyla, üstün bir yaratık olarak kabul eden Türk-İslâm değerlerine göre, Sorokin'in ideal kültür diye isimlendirdiği, maddî ve manevî değerler arasında uyum kuran kültür, aslında insan için (fakat gerçek manada insan için) tabii olan kültürdür. Bu bağlamda Türk toplumunun manevi değerleri; ilme saygı, kişinin araştırma, üretme gücüne saygı, insanlığa ve adalete yönelik, yardımseverlik,

laiklik, demokrasi ve insan hakları, gerçek anlamıyla cihangirlik ve fetih, vatanseverlik, milliyetçilik, hürriyet severlik, çalışkanlığa yönelik olarak gruplandırılabilir (Bilgiseven, 2005, 7).

Toplumsal değerler bireyin isteği ile üretilmez ve kişilerin kaptisleri ile atılmazlar. Bu değerler bireyde kalıtım, büyüme veya olgunlaşma ile de oluşmazlar. Kişi tutumları çevresinden alır ve en azından bazı tutumlar kişiye kabul ettirilir. Toplumsal değerler çok ender olarak yalıtılmış şeylerdir. Yerleri ve diğer değerleri olan ilişkileri bir kültür örüntüsü içerisinde (Sandıkçioğlu, 1985, 112).

Toplum değerleri her kültürün total yapısı ile karmaşık şekilde ilişkilidir. Bu nedenle, yapı tamamen çökmedikçe değerler, bütünün fonksiyonel parçaları olarak ısrar etme eğilimi gösterir. Yine bu nedene bağlı olarak çeşitli değerlerin küçük bir bölgede ve birbirine çok yakın olarak yaşayan toplumlar arasında bile ısrar etmekte olduğu ve kendilerini koruduğu bilimsel gözlemlerden anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak kültürler arası temasların, orijinal değerler sistemini değiştirmekten ziyade, pekiştirmekte olduğu görülmektedir (Ünal, 1981, 4).

2.1.3.3.1. Toplumsal Normlar ve Değerler

Norm, gönyesi anlamında Latince kökenli “norma” kelimesinden gelmektedir. Dönüşmüş haliyle kelime (norm), düzgülü, kural veya ölçü anlamında kullanılmaktadır. Toplumsal norm kavramı ise, “katıldığımız toplumsal durumlarda eylemlerimize yön veren bir ölçüt ve kural” olarak tanımlanmaktadır. Norm kavramı hakkında ileri sürülen pek çok tanımlamanın ortak noktası, kişilerin davranışlarını niteleyen ve sınırlandıran bir ölçüt olduğudur. Dolayısıyla, insanların karşılıklı ilişkilerinde nasıl ve ne şekilde davranmaları gerektiğini belirleyen, idealleştiren, olanla değil olması gerekenle ilgili bir yaptırım gücüne sahip kurallar bütününe norm denilmektedir (Doğan, 2007, 230). Normlar, bireylerin sosyalleşme süreci içinde yer alır ve her zaman bireyden öncedirler. Birey, onları toplumda hazır olarak bulur, toplumsal etkileşimle öğrenir ve içselleştirir, otomatik

olarak uygular. Toplumsal yapıda kabul gören normların yerine getirilmesinde birey aksi bir uyum gösterdiğinde içinde yaşadığı toplum tarafından birtakım yaptırımlarla karşılaşması mümkündür (İşçi, 2000, 25).

Toplumsal davranışlar; karşılıklı ilişkiler, değerler ve normlar içinde düzenlenir. Çoğu kez toplumsal roller ve konumlar kurallar yolu ile düzenlenmiş olarak belirtilir. Davranışın içinde bulunan değişkenlerin sınırlandırılmasıyla denetlenir, yöneltir. Kimi toplumsal değerler, normlar yaygındır, kimi değildir. Kimi süreklidir, kimi geçicidir. Kimi dikkati çeken ve uyumu sağlayan bir zorlama taşır, kimi taşımaz. Evrensel ve süreklilik taşıyan toplumsal değerler, normlar yerleşmiş olan bir kurum, kuruluş, gelenek, görenek ve yasayla birlikte olur. Çoğunlukla bunların içinde yer alır. Birçok kuruluş ya da kurumla ilgili değerler, normlar, ortak anlaşmanın ve uzlaşmanın ürünüdür. Bunların bozulduğu, çığnendiği durumlarda güçlü, bireysel, toplumsal tepkiler ortaya çıkar (Köknel, 2007, 20).

Kişilerin bir toplumda özgürce yaşayabilmeleri demek istedikleri her hareketi yapmaları anlamına gelmez, bir kişinin özgürlüğü diğer bir kişinin özgürlüğünü kısıtladığı yerde biter. Özgürlük toplumsal norm ve değerlerin belirttiği ölçüde yaşanan olarak tanımlanabilir.

Anlaşılacağı üzere, norm ve değerlerin toplumsal yaşam açısından önemli özellik ve işlevleri vardır. Kişilerin dâhil oldukları toplumla barışık bir yaşam sürebilmeleri için ister formal ister informal olsun belirlenmiş norm ve değerlere uymaları beklenmektedir. Onların ideal düşünme ve davranma biçimlerini kazandıran yine toplumsal norm ve değerler olmaktadır. Ayrıca, kişilerin toplum içindeki rollerini seçmesi ve gerçekleştirmesinde önemli nokta; sosyal kontrolde; toplumsal dayanışmayı sağlamada; kültür kodlarının belirlenmesi ve sürekliliğinde; kurumsal yapının korunmasında; bireyin sosyalleşmesindeki bilinçli ve amaçlı davranışların edinilmesinde, insanla bağlantılı olan norm ve değerlerdir (Avcı, 2007, 41).

2.1.3.4. Bireysel Değerler

Toplumunu oluşturan bireyler sayesinde toplum şekillenir ve gelişir. Aynı zamanda toplumdaki kültür, yaşam tarzı, toplumun tarihi de toplumda yaşayan bireylere yön verir. Bu nedenle bireylerin özellikleri, ilgileri, ihtiyaçları, becerileri, değer sistemleri toplumu etkilerken aynı zamanda toplumdan da etkilenir. Bu bağlamda bireysel değerler ile toplumsal değerler arasında bir ilişkiden söz edilebilir. Ancak insanı asıl geliştiren, yetiştiren, kendi davranışlarını ve özelliklerini oluşturmayı sağlayan, kendi değer sistemini yapılandıran bireysel değerlerdir.

İnsana özgü olan bireysel değerler, modernleşmenin bir sonucu olarak bireyi ön planda tutan anlayışın ortaya çıkardığı değerlerdir. Toplumların atomizasyonu çerçevesinde tarif edilen modern toplum yapısında kişi, kişinin hakları, tercihleri veya seçimlerinde iradesi öne çıkarılır. Bireyselleşmenin artmasıyla bireysel değerlerin, bireye atfedilen değerlerin, öneminin arttığı gözlenmektedir. Bu nedenle bireyler kendilerini toplum içinde var kılabilmek için bireysel değerleri daha çok önemsemektedir (Avcıoğlu, 2011, 40).

Schwartz, “bireyin bağlı olduğu ve davranışını etkileyen değer” olarak tanımladığı bireysel değer kavramına ait olan bireysel değer boyutlarından 57 değer ifadesinin 46’sını, bireysel temelli on boyut altında toplamıştır. Bunlar, Güç, (İnsanlar ve kaynaklar üzerinde hâkimiyet ya da sosyal statü, itibar ve kontrol), Başarı, (Sosyal standartlara uygun olarak yeteneklerini ispatlama yoluyla gelen kişisel başarı), Hazcılık, (Kişinin duygusal tatmini ve zevk), Uyarılım, (Yaşamda yenilik, heyecan ve meydan okuma), Kendini Yönlendirme, (Yaratma, keşfetme ve bağımsız düşünce), Evrenselcilik, (Doğa ve tüm insanlığın refahı için koruma, tolerans, değer bilme ve anlayış), İyilikseverlik, (Sık temas içinde olunan kişilerin yanında tüm insanların refahının artırılması ve korunması), Gelenekçilik, (İnanç ve geleneksel kültürün sağladığı düşünce ve gelenekleri kabul etmek, bağlı olmak ve saygı göstermek) Uyma, (Çevreyi korumak, doğayla bütünlük olmak ve güzelliklerle dolu bir dünyaya sahip olmak), Güvenlik, (Kişinin kendi varlığının,

ilişkilerinin ve toplumun devamı, uyumu ve güvenliği) olarak ifade edilebilir (Pazarcık, 2010, 40-42).

Bireyler toplum içindeki her değeri benimsemek zorunda değildir. Bireylerin değerleri kimi zaman da kendi içindeki toplumun değer sistemini yansıtmayabilir. Bu bağlamda bireyin kendine ait olan bireysel değerleri ortaya çıkar. Schwartz'ın da belirttiği gibi güç, başarı, hazcılık, uyarılım, kendini yönlendirme, evrenselcilik, iyilikseverlik, gelenekçilik, uyma, güvenlik gibi değerler bireysel değerler olarak ortaya çıkarken aynı zamanda da bireyden bireye de gösterilme derecesi ve davranışa dönüştürme şekli farklılık gösterebilir. Ancak önemli olan bireylerin kendi bireysel değer sistemini oluşturması ve kendi değerleriyle toplumsal, evrensel değerleri ilişkilendirebilmesidir.

Kişinin değerleri arasında üst düzeyde bir uyumun oluşumu, kişinin çevreye uyumunu sağlayan şartlardan biridir. Bu bireylerin toplum kurallarına uyumları ve davranışları arasında bir tutarlılık oluşmasını sağlar. Bu tutarlılığın bireylerin aynı konuda sürekli farklı tutum geliştirmesi ve farklı davranışlar sergilemesini önleyeceği düşünülmektedir. Değerler arasındaki bu tutarlılık, toplumsal yapıyı oluşturan ve kendilerine ait değerleri olan ekonomi, siyaset, aile, hukuk, eğitim, din gibi temel kurumlara da yansımıştır. Yani değerlerin birbirinden bağımsız olarak düşünülmemesi, kendine özgü değerleri olan bu kurumların da birbirinden ayrı olarak düşünülmemesini sağlamıştır (Özensel, 2003, 217-239).

2.1.4. Değerler Eğitimi

Çocuk belli bir çevrede, bir ortam içerisinde doğar. Çocuğun çevresi denince akla ilk önce çocuğun büyüdüğü ev, evinin bulunduğu yer ile kendinin yürüyerek veya herhangi bir araçla gidebildiği yerlerde algıladığı nesnelere, yaratıklar her şey ve buralarda etkileşim içine girdiği insanlar akla gelir. Bu çevre ve ortam sanki onun yaşantısına denk bir önem taşır. Bir çocuğun, ömrü bu ilk çevrede geçeceği gibi başarısını ve büyüdüğü toplumda olacağı yeri bu çevre tayin edecektir (Akdeniz, 1994, 46). Çocuğun çevresini aile toplum ve

okul olarak üç başlık altında ele alacak olursak bu bağlamda ailede, toplumda ve okulda değerler eğitimi konuları üzerinde durularak değerler eğitimi geniş bir şekilde açıklanacaktır.

2.1.4.1. Ailede Değerler Eğitimi

Özellikle sanayileşme ve kentleşme sonucunda büyükanne-büyükbaba, evli erkek çocuklar, evlenmemiş kız ve erkek çocuklardan oluşan, üç kuşağı bir arada tutan geniş ataerkil aile parçalanarak, anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aileye doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm sonucunda ataerkil ailenin birliğini sağlayan değerler önemli derecede değişime uğramış, hatta bazı değerler yozlaşmış veya kaybolmuştur.

Özellikle 20. yy'da aile hayatının bazı nedenlerden dolayı bozulmaya başlaması değerler eğitiminin ilk ayağının eksikliğini bu yüzyılda daha fazla hissettirmiştir (Köylü, 2007, 300). Bireyin sosyal değerlerinin gelişmesinde en belirgin faktörün, onun evi ve aile hayatı olduğu görülmektedir. Evin demokratik atmosferinin, ana-baba ilişkilerinin, çocuğun arkadaşlarına karşı ana-baba tutumlarının, değerlerin ifadesini bulduğu karakter gelişmesinde özellikle anlamlı olduğu gösterilmiştir. Çocuklar, ahlâki bilgide ana-babalarına benzer bulunmuşlardır fakat öğretmenleriyle ve yetişkin liderleriyle anlamlı şekilde benzer bulunmamışlardır (Ünal, 1981, 6). Çocukların içinde büyüüp, geliştiği evleri ve aileleri karşılaştıkları ilk sosyal kurumlardır. Sevgi, saygı ve güvenin üstün olduğu aile kurumunda, anne ve babanın olgunluğu ailedeki eğitim anlayışını da olgunlaştırır. Ailede hâkim olan inanç ve ahlâk eğitimi ile evler cennete dönüştürülür. Anne ve babalar, evlerinde aile kültürünü oluştururken özür dilemeyi, affetmeyi sözünde durmayı ve ödüllendirmeyi önemsemeliler (Çağlayan, 2005, 92- 93).

Ailede değerler eğitimi yapılırken anne baba çocuğu baskıcı bir tutumla yetiştirmemelidir. Anne ve babalar çocuktan mutlak itaat beklememelidir. Bu durum çocuğun değer yargıları geliştirmesine engel olmaktadır. Çocuğun kendisine güvenmesi ve kendine değer verildiğini hissedebilmesi için düşüncelerini açıklamasına izin verilmeli, çocuğa seçme hakkı sunulmalıdır.

Ayrıca ebeveyn beklediği davranışların nedenlerini ve sonuçlarını da çocuğa izah etmelidir. Böylece çocuğun muhakeme yeteneği gelişir ve çocuk kendisinden beklenen davranışların katı kurallar manzumesi olmadığını anlar; bu davranışlara değerler yüklemeye başlar ve zamanla kendi değer kalıplarını oluşturur (Özeri, 1998, 229).

Ailenin ahlâki eğitim üzerindeki rolü, okulun rolünü daima aşmaktadır. Çünkü okul, daha çok bilgi verir, ahlâki eğitim konusunda da bir takım telkin ve tavsiyelerde bulunur. Oysaki ahlâk, sadece bilgiye değil, aynı zamanda duygu ve hareket unsurlarına dayanmaktadır. Ahlâki davranışı aile her bakımdan kontrol eder. Hayatın daha büyük kısmının, bilhassa ilk yıllarda, okulda değil evde geçirildiği hatırlanacak olursa, ailenin rolü daha iyi anlaşılabilir (Güngör, 1993, 216). Çocuk ailesinin elinde ilk defa şekillenir ve bu şekillenmeyi ailenin sosyo-kültürel yapısı, gelir düzeyi, anne ve babanın okuma düzeyi, anne ve babanın yaşı, ailenin çekirdek veya geniş aile olması gibi birçok faktör etkiler.

Türkiye’de aile, toplumsal sorunların odağında yer almaktadır. Ekonomik yetersizlikler, eğitim yoksunluğu ve toplumsal olanaksızlıklar içinde kalan aile bizi sorunlar sarmalı haline dönmüştür. Bu sarmal genç kuşakların ailelerinden kopmalarına ve değer bunalımı yaşamlarına yol açmaktadır (Doğan, 2007, 617). Değer bunalımı yaşayan gençler ailelerinde tam olarak bulamadıkları ve yaşayamadıkları değerleri toplumda aramaktadırlar.

2.1.4.2. Toplumda Değerler Eğitimi

Toplumsal değerler bireyin isteğiyle üretilmemektedir bu değerler bireyde kalıtım ve veya büyüme ve olgunlaşmayla da oluşmazlar. Kişi tutumları çevresinden alır ve en azından bazı tutumlar kişiye kabul ettirilir. Toplumsal değerler çok ender olarak yalıtılmış şeylerdir. Yerleri ve diğer değerlere olan ilişkileri bir kültür örüntüsü içersindedir (Sandıkçıoğlu, 1985, 112). Her toplum, üyeleri arasındaki birliği koruyarak, devamlılığını sağlamak için değerlerini yeni yetişen kuşaklara kazandırmak ister. Dürüstlük, sevgi, saygı, hoşgörü, sorumluluk, özdenetim, merhamet, çalışkanlık, cesaret gibi değerleri

kazanan bireylerin kararlarını ve seçimlerini daha iyi kontrol edebileceği ve daha az olumsuz davranışlar içine girebileceği söylenebilir (Belet ve Deveci, 2008, 1). Bu nedenle bireyin ailesinde ve okulda aldığı değerler eğitiminin yanında toplumda da değerler eğitimi alması gerekir.

Toplumda değerler eğitimi alması beklenen çocuktan az çok belirli dönemlerde belirli bir takım bilgi, alışkanlık ve becerileri kazanması, birtakım yönelim ve davranışları benimsemesi, en kısa deyişle toplumsanmayı kabul etmesi beklenir. Bu beklentilerin bazıları en ilkelinden en ilerisine kadar, bütün ülkelerde birdir, değişmez (Akdeniz, 1994, 88). Bir grupta bulunan bireyler grubun değerlerini aynı biçimde ve aynı tempoda özümsemezler ve aynı toplumsal değerleri kendi içeriklerine almış olan kimseler bu değerlere aynı yoğunlukta ve duygusal dışavuruşlar, v.b. ile bağlı değildirlir. Grubun tüm üyelerinin toplumsal değerleri ortak yanlarını asgari derecede açığa vursalar bile grup üyelerinin değişen yaşları, zekâ ve itidalleri bir şeyi önermede, çevreye uyum isteğinde duygusal tepkilerinin dışavurumu vb. farklara neden olarak çok çeşitli tonlardadır (Sandıkçioğlu, 1985, 115). Bu nedenle çocuk kendisinden beklenen rolleri toplumda gerçekleştirirken bu roller herkes tarafından tam olarak benimsenemeyebilir. Ancak çocuğun değerler eğitimi gerçekleştirilirken herkesin genel geçer kabul ettiği değerler mutlaka çocuklara kazandırılmalıdır. Bu değerlerin kazandırılabilmesi için öncelikle toplumun bu değerlere sahip olması gerekir. Toplumda aşınmış olan değerlerin topluma yeniden kazandırmasında o toplumun kültürünün yapısı önemli yer tutar.

Toplum değerleri her kültürün total yapısıyla karmaşık şekilde ilişkilidir. Bu nedenle, yapı tamamen çökmedikçe değerler, bütünü fonksiyonel parçaları olarak ısrar etme eğilimi gösterir. Yine bu nedene bağlı olarak çeşitli değerlerin, küçük bir bölgede ve birbirine çok yakın olarak yaşayan toplumlar arasında bile ısrar etmekte olduğu ve kendilerini koruduğu, bilimsel gözlemlerden anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak kültürler arası temasların, orijinal değer sistemlerini değiştirmekten ziyade, pekiştirmekte olduğu görülmektedir (Ünal, 1981,4). Yaşayan değerlerin, unutulmaya yüz tutmuş ya da unutulmuş değerlerin kültürel motiflerle süslenerek yeniden canlandırılıp

yeni kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Bu ise toplumun eğitimi yoluyla mümkün kılınabilir.

2.1.4.3. Okulda Değerler Eğitimi

Değerler bir noktada bireylerin birbirlerini ve dünyayı algılayış biçimleri, dünyaya bakış açıları, bugün ya da gelecek için duyguları, düşünceleri ve inançlarıdır. Değerler bireylerin duyuşsal alanını oluştururlar. Bu sebeple değerler bireylere aktarılırken bu duyuşsal alan göz önünde tutulmalıdır. Uygulanacak öğretim yöntemleri, teknikleri ve öğretim materyalleri duyuşsal alana uygun öğretim yöntem ve teknikleri ve öğretim materyalleri olmalıdır. Değerler doğrudan ele alınırken Bloom'un taksonomisinde yer alan duyuşsal alan göz ardı edilmemelidir. Çünkü değerler eğitimi duyuşsal alana hitap eder. Bilgiden ziyade tutum değişikliklerini ifade eder. Bunun gerçekleşmesi için bilginin içselleştirilmesi, bilgiyi kendine mal etme gereklidir. Bu bağlamda eğitimcilere, eğitim materyallerini hazırlayanlara büyük görevler düşmektedir (Kılınç ve Akyol, 2009, 5).

Hayatımıza anlam kazandıran bizi biz kılan en önemli enerji kaynağımız değerlerimizdir. Sahip olduğumuz değerler olmazları olur, yapılamayanları yapılı hale getirmede oldukça etkilidir (Çağlayan, 2005, 91). Bu bağlamda olumlu değerlerin istendik hale getirilip, olumsuz değerlerin sönmükleştirilmesi, toplumun geleceği için önem taşımaktadır. Toplumsal hayatın ve toplumsal düzenin ahenkli bir şekilde devamı için, toplum tarafından kabul edilen değerlerin yeni kuşaklara kazandırılması ve toplum tarafından tasvip görmeyen değerlerin yok edilmesi veya işlevsiz hale getirilmesi ancak değerler eğitimi ile gerçekleşir. İnsanlar tıpkı düşünceleri ve ideolojileri öğrendiği gibi değerleri de öğrenirler. İnsanlar fikirleri öğrendiği gibi, değerleri de öğrenir ve paylaşırlar. O değerlerle amaçlarını tanımlarlar ve belli yönde bir faaliyet akışını seçerler ve onlar aracılığıyla kendilerini ve başkalarını değerlendirirler. Böylece değerler, bir insanın hayatına yön verirler ve aynı zamanda, bir toplumun normlarını da, tutarlı bir sistem halinde bütünleştirmeye yardımcı olurlar (Ünal, 1981,1).

Okula başlama ile birlikte çocuğun aile dışında geçirdiği süre de artar. Bu süre azaldığı ölçüde aile içinde geçen zaman ve etkileşme de azalacak, aile dışında, yabancılarla etkileşme, yaşıt grupları içinde toplumsanma ağırlığını arttıracak demektir. Okur- yazar oranı düşük toplumlarda aile ötesi toplumsanma bu arada okul ve öğretmen, düzenli eğitim kurumlarını, ev dışından katıldığı grupların çocuk üstünde etkisi artar ve büyük önem kazanır. Öğretmenler v.b. belirli bir öğrenimden geçmiş, bundan ötürü değerler merdiveninde daha yüksek bir yer tutan kişilerdir. Bu nedenle bu durum okul ve öğretmenlerce çocuğun yoğrulup istenen biçime sokulmasını, istenen kalıba dökülmesini kolaylaştırır (Akdeniz, 1994, 118).

Okul, iyi vatandaşlar yetiştirmek ve bu yolla toplumun devamlılığını sağlamak için, bireylere, toplumun ve insanlığın ortak malı durumuna gelen değerleri kazandırmada etkili bir aracı kurumdur. Dolayısıyla, eğitim sistemi aracılığıyla okullarda öğrencilere, temel değerlerin kazandırılması beklenmektedir (Belet ve Deveci, 2008, 1-2). Her okul hizmet verdiği alan ve taşıdığı amaçlara göre farklılık gösterir. Okullar belli özellikleri misyon, vizyon, ilkeler ve değerleri ile kendi kültürel özelliklerini üretirler.

Öğrencilerin ahlâk ve değerler eğitiminde her türlü ortamlardan yeterince yararlanabilmesi için, onlara bazı olanakların sağlanması gerekmektedir. Uygulanan yöntemlerin, kazandırılan davranışların ve zengin ortamların sağlanması ile öğrenciler her geçen gün daha da olgunlaşır. Bedensel, ruhsal ve zihinsel gelişimi pozitif anlamda destekleyen ortamlar ile öğrenciler kendileri ve çevreleri ile daha uyumlu ve başarılı beceriler sergiler (Çağlayan, 2005, 92).

Değerler eğitiminin en önemli özellikleri şu şekildedir (Kale, 2004,319):

1. Bireyleri evrensel (etik) ve kültürel değerlere ve bunların önemine ilişkin bilinçlendirmek,
2. Demokratik tutumlarla, hoşgörülle çok kültürlülüğü ilişkilendirmek,

3. Tüm değerleri insanın varlık şartları ve olanaklarını geliştirme ölçütüyle değerlendirmek,
4. Etik değerlere ilişkin somut problemlerden hareketle hayatı bilgiye ve/veya bilgiyi hayata dönüştürmek.

Doğruluk, dürüstlük, kendini ifade etme, inanç, irade, sevgi, saygı, güven, ahlâk, özgürlük ve benzeri kavramlar yaşantımızı ve başkalarının yaşantısını anlamlı kılan önemli değerlerimizden birkaçıdır. İyi insanlar olabilme de, çevreye güven vererek etkileyebilme, abartılı rollerden kaçınarak unutulmaz etkinliklerle iz bırakan davranışlar ve kişilikler sergilemede değerler eğitiminin önemi çok büyüktür (Çağlayan, 2005, 91).

Bireylere kazandırılmak istenen özellikler, değerlere göre belirlenir. Verilecek olan eğitimde açık veya örtük bir biçimde bu değerlerle belirlenir. Değerler birey ve toplumun birbirini karşılıklı olarak etkilemesiyle ortaya çıkar. Toplumsal değerler olmadan, bireysel başarılar ortaya çıkmadığı gibi, bireysel başarılar olmadan da toplumsal değerler oluşmaz (Uçar, 2009, 37).

Değerler eğitimi önemseyen, değerleriyle özdeşleşen insanlar buldukları ortamlarda büyük onurlar yaşarlar. Bu anlayışın eğitim kurumlarında sistemli olarak uygulanması, öğrencilerin hayata yönelik bilgilendirilmesi, yetiştirilmesi, onların zihinsel gelişimlerine zenginlikler kazandırılması ve bu gücün olumlu kullanılması ile öğrencilerin çevre ve gelecek ile ilgili bakış açılarını farklılaştıracağı gibi, hiç ölmeyecek gibi dünyaya, yarın ölecekmiş gibi de ahirete hazırlıklı olmalarına katkılar sağlayacaktır (Çağlayan, 2005, 92).

Değerlere nüfuz etmek ve onları içselleştirmek, bilgiyi gerektiren edimlerdir. **Örneğin** alçak gönüllülük açıkça bilgiyi gerektirir. Bilgiyi bu anlamda çağın değeri olarak topluma ve insanlığa yararlı hâle getirme işi ise eğitim sisteminin temel görevleri arasındadır. Çünkü eskiyle yeniyi, kendi kültür kökleriyle evrensel kültürü buluşturacak ve uzlaştıracak biricik vasıta eğitimidir. “Bilgi kimde olursa o yükseklik alır.” diyen Yusuf Has Hacıp’le “İlim ilim bilmektir/ İlim kendini bilmektir/ Sen kendin bilmezsen/ Ya nice okumaktır” diyen

Yunus Emre'nin bilge seslerini, çağa katmak eğitimin işidir (Doğan, 2007, 85).

Eğitim kurumlarında öğrencilerin düzeylerine ve ilgilerine göre değerler eğitiminin programlanması, tartışılması aklın süzgecinden geçirilmesi önemlidir. Öğrencilerin gelişim düzeyleri göz önünde bulundurularak akılcı bir yaklaşımla karakter ve ahlâkını olumlu yönde etkileyen ona kimliğini, sorumluluklarını hatırlatan bu rehberlik önemsenmelidir (Çağlayan, 2005, 91).

Lovat ve Clement'e (2008) göre değerler eğitimi, çocuğun yetenekleri ve olanaklarına odaklandığından nitelikli öğretimin gerçekleşmesine de olanak sağlar (Yaman, Taflan ve Çolak, 2009,108).

Değerler, tüm diğer örgütlerde olduğu gibi eğitim örgütlerinde de önemli bir konudur. Çünkü eğitim bir kamu hizmetidir ve eğitim, resmi anlamda kişilerin değerler, yetenekler ve bilgi bakımından eğitildiği toplumsal kurumlar olan okullarda verilmektedir.

Değer eğitiminin öğrencilerin yaşamında daha anlamlı ve kalıcı olması için okulun yanında aile ve çevre tarafından desteklenmesi gerekir. Değer eğitimi ile öğrenciler iyi-kötü, doğru-yanlış anlayabilmektedirler. Bu anlamlandırmanın sonucunda olumlu aile, okul ve sınıf ortamı gelişmektedir. Yanlış ile doğruyu, iyi ile kötüyü ayırt edebilen, almış olduğu kararların sorumluluğunu üstlenen bireyler kendileri ve çevreleri için olumlu bir gelecek oluşturabilirler. Değer eğitiminde dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır (Gömlüksiz ve Cüro, 2011, 100- 101):

1. Değer eğitiminde en büyük sorumluluk öğretmenin olduğu için öğretmen öğrencilere model olmalıdır.
2. Değer eğitiminde anlamlı ve kalıcı öğrenme için okul, sınıf ve aile ortamı olumlu bir yapıya sahip olmalıdır.
3. Değer eğitimi sadece planlanmış eğitim programları ile sınırlı olmadığından dolayı okulun örtük programından da faydalanılmalıdır.

4. Değer öğretimi tek bir yaklaşımla değil hem dolaylı hem de doğrudan öğretim yaklaşımları ile yapılmalıdır.
5. Okul-aile işbirliği yapılmalıdır.

Değerler eğitimi aracılığı ile varılmak istenen hedef, karakterli, ahlâklı, kişilik sahibi dürüst bireyler yetiştirmektir. Öğrencilerde duygusal güvenin temelini kazandırma, olayları aklın süzgecinden geçirme, çatışan düşünceler karşısında zekice tavırlar sergileme, uyum sağlama, doğru örneklerle sorunları çözebilme gibi davranış kalıpları geliştirmek hedef alınmalıdır. Bilgi olarak aktarılan öğrenmenin kısa zamanda unutulacağı hesaplanarak, davranışların şekillenmesi, sözlerin anlamlı olmasını ciddiye almak gerekir. Toplum içinden örnekler tercih edilerek olumlu ve olumsuz davranış biçimlerinin tartışılması tercihlerin belirlenmesi gerekir (Çağlayan, 2005, 92).

Değer eğitimi verilirken sadece bir değer öğretimi yapılmamaktadır. Çünkü her bir değer başka değerlerle bütünleşmiş olabilir. **Örneğin**, dayanışma ve yardımlaşma değerlerini birbirlerinden ayırmak mümkün değildir. Birine yönelik bir eğitim verilirken diğeri de birey tarafından hissedilir ve birey onu da kazanabilir. Aynı zamanda eğitim sürecinde, öğretmen ve öğrencinin benimsediği değerler de önem taşımaktadır. Öğretmenlerin ve öğrencilerin hangi değerleri öncelikli olarak benimsedikleri bilinmemektedir. Öğretmenlerin kendi değer sistemlerine göre öğrencilere değerleri aktarırken öğrencilerin de kendi değer sistemine uygun değerleri daha rahat kazanabilecekleri düşünülmektedir (Merter ve Akkaya, 2012, 302).

21. yüzyılda hem ulusal hem de uluslararası alanda önemli bir role sahip olan değerler eğitiminde, öğrencilerin diğer insanlar ve uluslarla bir arada yaşayabilmeleri için temel bilgi, beceri ve davranışların kazandırılması gerekmektedir (Yaşar ve Çengel, 2006). Dinamik kültür değerlerinin içine doğan çocuklar zamanla, eğitim yolu ile bu değerlere süreklilik ve esneklik kazandırarak, çağın gereklerine uygun ve geleceğe dönük yeni değerler üretirler. Böylece eğitim, bireylere bilgi ve beceri kazandırmanın ötesinde, toplumun yaşamasını ve kalkınmasını devam ettirebilecek ölçüde ve nitelikte değer üretmek, var olan değerlerin dağılmasını önlemek, yeni ve eski değerleri

bağdaştırmak sorumluluğu taşır. Bu değerler öğrencilerin davranışlarını ve dilek düzeylerini yine eğitim yoluyla etkiler. Bireylerde eğitim düzeyi, düşünce, duygu ve ahlâki tutumlar geliştikçe çocuklara ve gençlere verilen eğitim de düzey kazanır ve gelişir (Gürkan ve Gökçe, 1999, 3).

Değerlerin öğretilmesinde öğretmenlerin de çok önemli rolleri vardır. Çünkü öğretmen öğretim ortamının hazırlayıcısı ve öğretimin baş mimarıdır. Öğretmenin değerler öğretimindeki rollerini şu başlıklar altında toplayabiliriz (Hökelekli ve Gündüz, 2004, 389-390):

1. Sınıf içinde ortak bir sosyal doku oluşturarak,
2. Her öğrenciye sorumluluk vererek,
3. İyi ve kötü sonuçlarıyla davranışların taşıdıkları olumlu ve olumsuz değerleri hissettirerek,
4. Öğrencilere karar verme olanağı tanıyarak,
5. Paylaşım fırsatı vererek,
6. Ortaklaşa çalışmayı teşvik ederek,
7. Tartışma ve paylaşma ortamları oluşturarak,
8. Başkalarına yapılmış bir davranışın kendilerine yapıldığını hissettirerek etkin olabilirler.

Değerler eğitimi, eğitimin vazgeçilmez amaçlarından biridir. İnsanın önemini öne çıkaran, bireysel kimliğine yeni kazanımlar kazandırarak kurumsal kimliğe anlam kazandıran bu değerler eğitimi uzun soluklu planlamaların yapılması ile uygulamaya sokulmalıdır. Kazandırılan değerlerin gerçek yaşamla ilgisini, ilişkisini çok iyi bilerek tercih ederek, anlam kazandırarak kavratmak öğrenciler için önemli bir rehberliktir. Bu rehberlikte aktif görev alan eğitimcilerin; önyargılardan arınarak, tercihleri tek ve değişmez doğrular olarak değil, paylaşarak öğrencilerin mutluluğuna yönelik sorumluluklar hissederek örnek tavırlar oluşturmaları gerekmektedir (Çağlayan, 2005, 91-92).

Değer eğitiminin hedefi, kendini tanımlama, kendini anlama ve kendini tamamlama gibi pratiksel süreçlerden geçirdiği insanın becerilerini en üst

düzeğe ulaştırarak, “İyi hayat yaşamasını” sağlamaktır. Böyle bir eğitim anlayışı da süreç merkezli program anlayışı ile aktif, deneysel ve somut problem çözümlerine dayalı bir müfredat programla ve bu eğitimin tekniğini iyi bilen öğretmenlerle olmaktadır. Program öğrenenin yaşantılarının tümünü içermelidir (Kale, 2004, 319).

2.1.5. Değer Eğitimi Yaklaşımları

Değerlerin oluşumu, toplum içerisinde meydana gelişi, bireylerin inanç ve değer farkındalığı, değer kavramsallaştırmaları, değer analizi, değerlerin açığa çıkartılması gibi konularda birçok değer yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Biz bu değer yaklaşımlarını şu başlıklar altında toplayabiliriz.

2.1.5.1. Telkin Etme Yaklaşımı/Değer Aktarımı Yaklaşımı

Telkin etme yaklaşımı 1970’de Blanchette ve diğeri tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımın amaçları, öğrencilere belirli değerleri aşlamak veya bunların öğrenciler tarafından içselleştirilmesini sağlamak, öğrencilerin sahip oldukları değerleri değiştirmektir. Böylece öğrenciler, belirli istenen değerleri yansıtabilirler. Bu süreç içerisinde; model olma, olumlu ve olumsuz pekiştirme, küçümseme, azarlama, alternatifleri düzenleme, tamamlanmamış veya taraflı veriler sağlama, oyunlar ve benzetimler, rol oynama ve buluş yoluyla öğrenme kullanılmaktadır (İşcan, 2007, 34). Telkin etme yaklaşımında farklı yöntem ve tekniklerle öğrenme süreci zenginleştirilebilir. Bu süreçte öğrencinin aktif rol alması değerleri daha kolay içselleştirmesine yardımcı olabilir. Böylece öğrencinin değerleri davranışa dönüştürme süreci hızlanırken öğrenci sıkılmadan değerleri kazanır.

Değer aktarımının hedefi kısaca şu şekilde özetlenebilir: “Öğrenciler, öğretmeni tarafından muhtemel alternatifler dizini içinden kasıtlı olarak önceden seçilmiş değerler ve normları benimser. Bunlar ders programlarında çocukların gelecekteki eylemlerine ve kararlarına rehberlik etmek üzere belli bir değer yönelimi öğretmek için yer almış en iyi değerlerdir”. İstenildiği düşünölen değerleri içselleştirmeyi ve yerleştirmeyi amaçlayan telkin

yaklaşımının taraftarlarına göre bu yöntemin uygulanmasının sebebinde kültürün sürekliliğini sağlamak için gerekli olan belirli değerlerin olduğu ve bu değerlerin açıklanmasına veya analiz edilmesine gerek olmadığı inancı hâkimdir (Yiğittir, 2009, 60). Bu bağlamda değerlerin telkin etme yaklaşımıyla öğretilmesinde klasik yöntemlerin dışına çıkarak bireyi ezbercilikten kurtarmak önem taşımaktadır.

2.1.5.2. Değer Aydınlatması Yaklaşımı/ Değer Belirginleştirme Yaklaşımı

Toplumun, kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilmesi için onu oluşturan insanların bazı kuralları içselleştirmesi gerekir. Bu kurallardan bazıları, bireyin başkalarıyla nasıl etkili iletişim kuracağı; başkalarını incitmekten nasıl kaçınacağı, genellikle başkalarıyla nasıl iyi geçineceği, başka bir ifadeyle çevresine nasıl etkin bir uyum sağlayacağı ile ilgilidir. Etkin bir uyum, toplumca belirlenen bazı kuralların içselleştirilmesiyle birlikte, geçerliliğini yitirmiş kuralların atılması, gerekli olanların yeniden geliştirilmesini kapsamaktadır. Ahlâk gelişimi toplumun değerlerinin kayıtsız şartsız kabulü yerine topluma etkin bir uyum sağlamak için bireyin kendi değerler sistemini oluşturması sürecidir (Senemoğlu, 2005, 62). Kendi değerler sistemini oluşturan birey toplum içerisinde bireylerle olan ilişkilerinde davranışlarını, kontrol eder, kendi hayatında neyin önemli olup neyin önemli olmadığına karar vermektedir.

Literatürde değer aydınlanması olarak da geçen değer belirginleştirme yaklaşımının temeli, bireylerin kendi yaşamlarında neyin önemli olduğunu nasıl belirlediklerine dayanmaktadır. John Dewey'nin çalışmalarından esinlenerek, Raths, Harmin ve Simon tarafından 1966 yılında geliştirilmiştir. Seçme, ödüllendirme ve davranma şeklinde, üç adımdan oluşan bu yaklaşım, öğrencileri değerler hakkında düşündürerek, onların farkında olmalarına yardımcı olmaya dayalıdır (Sarı, 2007, 62).

Değerleri aydınlatma/belirginleştirme yaklaşımının uygulanmasında şu aşamalar izlenmektedir (İşcan, 2007, 48):

- 1- Öğrencilerin alternatifler arasından seçim yapmasını sağlamak; öğrencilerin keşfetmelerine, incelemelerine ve elde edilebilir değerler arasında seçim yapmalarına yardımcı olmak: Ne kadar alternatif olursa, kişiler o kadar seçimlerine değer verirler. Alternatif tercihler üretmek ve onları göz önüne almak, değerleri aydınlatmak/belirginleştirmek ve mükemmelleştirmek için gereklidir.
- 2- Düşünerek seçim yapmak; öğrencilerin her bir alternatifin sonuçları üzerine düşünerek, alternatifleri ölçüp biçerek düşünmesine yardımcı olmak: Kişiler, alternatiflerin beklenen sonuçlarına göre, alternatifleri incelemek için öğrenmeye gereksinim duyarlar. Sonuçların göz önüne alınması, bunlar üzerinde düşünülmesi ile beklenmedik ya da hoş olmayan sonuçların olması ihtimali azaltılmış olur.
- 3- Özgür bir biçimde seçim yapmak; öğrencileri özgürce seçim yapmaları için teşvik etmek, geçmişte nasıl tercihler yapıldığını belirlemek: Eğer kişiler kendi değerler sistemine göre yaşamak istiyorsa, nasıl bağımsız seçimler yapacaklarını öğrenmelidirler. Eğer, kişiler sadece, otoriteyi izleyebiliyorlarsa, otorite olmadığında ya da kişilere tartışmalı yönlendirmeler yapıldığında ya da kişilerin duyguları onları zıt yönlere ittiğinde etkisiz olacaklardır.
- 4- Öğrencinin yaptığı tercihe değer vermesi; öğrencileri, nelere değer verdikleri, nelerin üzerine titredikleri konusunda düşünmeye teşvik etmek: Değerler, kaçınılmaz olarak, sadece mantıksal tercihleri içermezler, aynı zamanda duyguları da içerirler. Değerleri geliştirmede, nelere değer ve önem verildiğinin farkında olunmalıdır. Duygular, kişilere nelerin değerli ve öncelikli olduğunu belirlemede yardımcı olurlar.
- 5- Öğrencinin tercihini ifade etmesi; öğrencilere tercihlerini herkese bildirmeleri için fırsatlar sağlamak: Kişiler tercihlerini, nelere değer verdiklerini, neler yaptıklarını diğerleriyle paylaştıklarını, sadece kendi değerlerini aydınlatmış/belirginleştirmiş olmazlar, aynı

zamanda, diğerlerinin de değerlerini aydınlatmalarına/belirginleştirmelerine yardımcı olurlar.

- 6- Öğrencinin tercihi üzerine eylemde/davranışta bulunması; öğrencileri tercihleri ile uyumlu davranmaya ve yaşamaya teşvik etmek: Kişilerin inandıkları, değer verdikleri ile ilgili davranışlar göstermeleri zordur. İnsanların, değerlerinin farkında olsalar bile, davranışları için tercihlerle nasıl iletişime geçecekleri ve bunlara değer vereceklerini öğrenmeleri çok önemlidir.
- 7- Öğrencinin birçok kez eylemde/davranışta bulunması; öğrencilerin seçimlerine dayalı eylemler örüntüsü veya tekrarlanan davranışları incelemelerine ve bunları oluşturmalarına yardımcı olmak: Gösterilen tek bir davranış, bir değeri oluşturmaz. Yaşam örüntülerinin incelenmesi gerekir: Bir kişi tutarlı ve düzenli olarak neler yapıyor?, bu örüntüler, kişinin tercihleri ve değer verdikleri ile işbirliği içinde mi? Eğer yaşam örüntüleri kişinin tercihlerini, değer verdiklerini yansıtmıyorsa, öncelikler yeniden düşünülmeli veya belirlenen öncelikleri gerçekleştirmek için davranışlar değiştirilmelidir.

Bu bağlamda değer aydınlatma/belirginleştirme yaklaşımının etkin bir şekilde uygulanabilmesi için uygulayıcılara bazı görevler düşmektedir. Çengelci'ye (2010, 14) göre bu görevler şu şekildedir:

- 1- Sınıfı öğrenci merkezli bir yapıya kavuşturmalıdır. Problemlerin sunulması, tartışılması ve çözümü için sınıf dört ya da beş öğrenciden oluşan gruplara ayrılabilir.
- 2- Öğrencilere rol oynama etkinlikleri yaptırılabilir. Öğrencilerden herhangi birini yaşayabileceği olaylar konusunda karar vermeye çalışması istenebilir.
- 3- Öğrencilerin sınıf, okul ve toplumda sergiledikleri davranışları tartışmaları istenebilir.
- 4- Öğrencilere olabildiğince sorumluluk verilmelidir.
- 5- Öğrencilere yorumlayacakları ve etik ilkeleri kullanacakları çatışma durumları açıklanır.

6- Öğrencilere güven duygusu verilmelidir. Öğrenciler bu güveni hissettiklerinde ona uygun davranışı sergileyeceklerdir.

Değer aydınlatma/belirginleştirme yaklaşımının uygulanması sürecinde birey aktif rol oynarken aynı zamanda sorumluluk, karar verme, etkili iletişim, problem çözme gibi birçok beceriyi de geliştirebilir. Bu yaklaşımda esas olan bireyin sadece kendisinin değerleri belirginleştirilmesi olmadığından diğerlerinin de değerlerini belirginleştirebilmesi için etkileşimli bir öğrenmenin ön planda tutulması gerekir.

2.1.5.3. Ahlâki Muhakeme Yaklaşımı

Kohlberg'in ahlâk gelişimi yaklaşımı, Piaget'nin kuramının yeniden incelenmesi ve anlamlandırılmasıdır. Kohlberg de Piaget gibi çocuk ve yetişkinlerin, belirli durumlarda davranışlarını yöneten kuralları nasıl yorumladığını incelemiş, çocukları oyunlarında gözlemlemek yerine çocuklara ahlâkî ikilemleri kapsayan belirli durumlar vererek tepkilerini gözlemlemiştir. Kohlberg, durumlara verilen cevapları sınıflayarak, insanların altı yargı aşamasını geçirdiklerini vurgulamıştır. Bu altı yargı aşamasını üç düzeyde toplamıştır (Senemoğlu, 2005, 64). Bu üç düzey; gelenek öncesi düzey, geleneksel düzey ve gelenek sonrası düzeydir.

Ahlâki muhakeme yaklaşımının temellerini atan Kohlberg'in ahlâki gelişimde yer alan altı aşamadan ilk ikisi gelenek öncesi düzeyde yer almaktadır. Ceza ve itaat eğilimi olarak adlandırılan birinci aşamada, çocuklar cezalandırılmaktan kaçmak için otoriteye uyar. İkinci aşama olan araçsal ilişkiler eğiliminde çocuklar için öncelikle kendi gereksinimlerinin karşılanması önem taşımaktadır. Geleneksel düzey, kişiler arası uyum eğilimi ile kanun ve düzen eğilimi aşamalarından oluşmaktadır. Kişiler arası uyum eğiliminde, çocuk için başkaları tarafından onay görmek önemlidir ve artık yalnızca kendisi için değil başkalarını mutlu etmek için de davranışlarda bulunur. Kanun ve düzen eğiliminde doğru davranış otoriteye ve sosyal düzene uygun olarak bireyin görevini yerine getirmesidir. Üçüncü ve son düzey ise gelenek sonrası düzeydir. Bu düzeyde yer alan sosyal sözleşme

eğilimi aşamasında kanunların kullanımı ve bireysel haklar eleştirel biçimde incelenir. Kanun ve değerlerin görelî ve topluma özgü olduğu kabul edilir. Evrensel ahlâk ilkeler eğilimi adı verilen son aşamada ise birey, adalet, eşitlik ve insan hakları gibi soyut kavramlara dayalı olarak ahlâk ilkelerini kendisi seçip oluşturur (Senemoğlu, 2005, 64-68).

Bu bağlamda ahlâki muhakeme yaklaşımında değerler ahlâki ikilemler yolu ile öğretilmektedir. Değerlerin öğretimi yapılırken öğrencileri ahlâki ikilemlerle karşı karşıya getirmek, öğrencilerin bilişsel süreçleri kullanabilmeleri için önemlidir. Öğretmen öğrencilerin muhakeme yapabilmeleri için ikilem durumlarını iyi hazırlamalı, onların üst düzey düşüncelerini sağlayacak öğrenme yaşantıları oluşturmalarıdır. İşcan (2007, 35) da değerler eğitiminde, ahlâki gelişim yaklaşımının kullanımında şöyle bir yol izlenmesi gerektiğini vurgulamıştır:

- 1- İkilem durumuyla öğrencinin karşılaşması (ikilemi tanıtmak, ikilemde kullanılan kavramları tanımlaması için öğrenciye yardım etmek, ikilemin içeriğini ifade etmek),
- 2- Öğrencinin orijinal ya da alternatif ikilemdeki durumu ifade etmesi (eylemde/davranışta öğrencilerin kendi bireysel durumlarını oluşturmalarına yardım etmek, eylemdeki/davranıştaki durum için sınıfın cevabını oluşturmak, öğrencilere kendi bireysel durumları için nedenler oluşturmalarına yardım etmek),
- 3- Ahlâki ikilemde yer alan bir durum için muhakemeyi test etme (öğrencileri gruplama için uygun bir strateji seçmek, öğrencilerin grup ya da sınıf olarak bireysel nedenlerini incelemelerine yardımcı olmak, ahlâki problem hakkında ek muhakemeleri ortaya çıkarmak için ek sorular (sondalar) sormak, ek sorularla (sondalarla) bağlantılı olarak nedenleri incelemek),
- 4- Muhakemeyi yansıtma (öğrencilerden dinledikleri farklı nedenleri özetlemelerini istemek, öğrencileri ahlâki ikilem için, en iyi cevap olan ve onların duygularını yansıtan bir nedeni seçmeye teşvik etmek, öğrencilere bu problem/ikilem için en iyi cevabın, seçtikleri cevap olduğuna inanıp inanmadıklarını sormak, öğrenci tartışmalarından

ortaya çıkmamış ek nedenleri eklemek; ancak bu eklenenler en iyi nedenler olarak değil, üzerinde düşünmek için sunulmuş ek nedenler olarak belirtilmeli).

Ahlâki muhakeme yaklaşımında izlenen sürece bakıldığında bireyin zihninde ahlâki ikilemler yaratarak bireyin kendi kararlarını vermesi için düşünmesini, değeri yorumlamasını, değerlendirmesini, değeri içselleştirebilmesi için problem çözmesini, karar vermesini sağlamak önem taşımaktadır.

2.1.5.4. Değer Analizi Yaklaşımı

Değer analizi yaklaşımı sosyal bilim eğitimcileri tarafından öğrencilere değerlerle ilgili karşılaştıkları sorunlar konusunda karar verebilmek için bilimsel araştırma ve mantıksal düşünme sürecini kullanmalarında yardımcı olmak amacıyla geliştirilen bir yaklaşımdır (Doğanay, 2006, 242). Bu yaklaşımda, değerlerle ilgili konu ve sorulara karar vermek için öğrencilerin mantıksal düşüncelerini ve bilimsel incelemeler yapmalarını, kendi değerlerini kavramsallaştırmalarını, bunlar arasında karşılıklı bağlantılar kurmalarında mantıksal ve analitik süreç izlemelerine yardım etmek amaçlanmaktadır. Kanıtlar kadar nedenlerin uygulanmasını gerektiren yapılandırılmış mantıksal tartışma, ilkeleri test etme, benzer durumları analiz etme, münazara ve araştırma bu yaklaşımda kullanılan yöntemlerdir (İşcan, 2007, 46). Bu yöntemlerle öğrencilerin değerleri eleştirel bir süzgeçten geçirerek analiz etmesi ve öğrenmesi beklenmektedir.

Değer analizi yaklaşımı, değer eğitiminde dikkati, düşünceyi ve ayırt etmeyi gerektiren bir analizdir. Değer soruları üzerinde duygusal olmadan, akılcı bir şekilde değer sorularını test eder. Bu yaklaşımda ahlâkî gelişim teorisinin tersine öğrenciler bir pozisyon alır ve yargılar. Değer analizi yaklaşımı gerçek ya da yapay bir problemle karşılaşıldığı zaman uygulanan bir yaklaşımdır (MEB, 2009). Öğrenci karşı karşıya kaldığı problemi analiz ederken mantıksal ve analitik bir süreç izler. Bu yaklaşımda relativite/gerçeklik ön plandadır.

Değer analizi, uzun zaman alan bir yaklaşımdır. Değer analizinin birçok ögesi diğer yaklaşımlara benzemektedir. **Örneğin**, ağırlıklı olarak öğretmenin bir dizi soru sormasına dayanmaktadır. Öğretmen öğrenciye bir ya da birden fazla soru yöneltmek ve bir öğrenci ile uzun süreli diyaloga girmek durumunda kalabilmektedir. Bu durum küçük yaş gruplarında ilginin dağılmasına neden olabilmektedir. Tüm bunların ışığında değerler analizinin uygulanmasında alınabilecek kimi önlemler şöyle sıralanabilir (Çengelci, 2010, 20):

- 1- Değer analizi öğrenci sayısının az olduğu küçük gruplarda kullanılmalıdır.
- 2- Öğretmen öğrencilerin sürece etkin biçimde katılıp katılmadığı konusunda duyarlı olmalıdır.
- 3- Öğrencilerin ilgili azalmaya başladığında özetleme yapılmalı ve başka bir konuya geçilmelidir.

Öğrenciler değer analizi yaklaşımında değerleri öğrenirken bu değerleri kendileri seçerler, bu süreçte muhakeme ve akıl yürütme sürecini kullanmış olurlar. Böylece birey değerleri analiz ederek kendi değerler sistemini kendi oluşturur.

2.1.5.5. Model Olma Yaklaşımı

Birey dünyaya geldiği ilk günden itibaren birçok davranışı model alma yoluyla öğrenmektedir. Kavramları, olguları, durumları ve birçok olayı model alma yoluyla öğrenen birey değerleri de bu yaklaşımla kazanabilir. Birey model alma yoluyla değerleri öğrenirken gözlem yapma ön plandadır. Ancak gözlem yapılırken gözlemi yapılan davranış birebir model olarak alınmaz. Bu davranış eleştirel düşünme süzgecinden geçirilerek kazanılan değer bireyin davranışlarına, hayatına yansır.

Bu yaklaşım öğretmenlerin, öğrencileri için iyi örnek teşkil edeceği ve geçmişteki erdemli örnekleri öğrencilerin öğrenmeleri gerektiği anlayışından yola çıkarak ortaya çıkmıştır. Mesela eğer öğretmenler kibar, itinalı, asil, hoşgörülü ve sorumluluk sahibi olarak davranırlarsa veya öğrencilere tarihte

ya da edebiyatta yer alan; cesaret, öz, disiplin, sadakat gibi erdemli davranışlarda bulunan kişiler örnek gösterilirse öğrenciler de bu iyi örneklerden değerleri öğreneceklerdir (Can, 2008,37).

Öğretmenler iyi davranışları göstererek öğrencilerin gözlemesine ve dolayısı ile öğrenmelerin yardımcı olmalıdır. Aynı zamanda öğretmenler performans standartlarını geliştirmede, ahlâk değerlerini oluşturmada, kendi kendilerini değerlendirmede, kendi davranışlarını kontrol etmede, kendilerini pekiştirmede ve cezalandırmada model olarak öğrencilerinin öğretmenlerin bu davranışlarını gözlemeleri için fırsat yaratmalıdırlar. Çocukların arkadaşları ve grup liderleri de onların model aldıkları kişilerdir. Böylece öğretmenler model alınan çocuğun ya da liderin davranışlarını etkileyerek diğerlerine de istenilen davranışı kazandırabilirler (Senemoğlu, 2005, 234). Önemli olan istendik davranışın öğrencilere sözel iletişim yoluyla sürekli aktarılması değil, iyi bir model yoluyla istendik davranışın çağrıştırılmasıdır. **Örneğin**; sigaranın zararlarından bahsederken bir öğretmen öğrencilerine kendisi de sigara içmeyerek model olmalıdır.

2.1.6. Karakter Eğitimi

Karakteri oluşturan değerler, doğuştan sahip olunamaz. Çocuk neyin doğru neyin yanlış olduğu hakkında açık fikre sahip olarak dünyaya gelmez. Onun nasıl bir insan olacağı doğduktan sonraki yaşam tecrübelerine bağlıdır. Bu tecrübeler iyi ise çocuk iyi davranışlar, kötü ise çocuk kötü davranışlar sergiler. Okullarda doğru ve bilinçli bir karakter eğitimi, bu yüzden hayati önem taşımaktadır (Parlar, Çavuş, Levent ve Ekşi, 2010, 179). Ekşi'ye (2003, 79) göre, karakter eğitimi “örtük veya açık program aracılığıyla, yetişen yeni nesle temel insani değerleri kazandırma, değerlere karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olma gayretinin ortak adıdır.”

Karakter eğitimi “insanların temel etik değerleri anlaması, onları önemsemesi ve onlar doğrultusunda davranması için onlara kasıtlı olarak yöneltilen çabalar” anlamında kullanılmaktadır. Karakter eğitimi yaklaşımı, okul ve öğretmenin temel ahlâki değerlerin öğretilmesinde daha etkin ve doğrudan rol almaları

gerektiği inancına dayanmaktadır. Bu yaklaşımda iyi karakteri sembolize eden temel değerler saptanmış ve bu değerlerin kazandırılması için okul ve sınıfta uygulanması gereken yöntemler önerilmiştir. Bu değerlerin kazandırılması için okul ve sınıf içinde kullanılabilcek 12 strateji önerilmiştir. Bu stratejilerden üçü tüm okulu, dokuzu da sınıf içi etkinlikleri kapsamaktadır. Tüm okulu kapsayan stratejiler, öğrencileri sınıfın dışında da koruma ve önemseme, okulda olumlu bir değerler kültürü yaratma ve aile ve çevreyi de karakter eğitiminin bir parçası olmaya davet etmedir. Öğretmenlerin sınıflarında bireysel olarak kullanabilecekleri stratejiler ise şunlardır: Etik kılavuz, bakıcı ve model olarak öğretmen, herkesin birbirine saygı duyduğu ve önemsemediği bir sınıf ortamı yaratma, ahlâki disiplini sağlama, demokratik bir sınıf ortamı oluşturma, değerleri eğitim programının bir parçası olarak öğretme, kubaşık öğrenmeyi kullanma, vicdanları geliştirme, okuma, yazma, araştırma, tartışma gibi etkinliklerle etik değerler hakkında bilişsel boyutu geliştirme ve çatışma yönetimini öğretme (Sarı, 2007, 62). Bu açıdan bakıldığında karakter eğitiminin değer eğitiminin uygulama alanlarından biri olduğu görülmektedir. Karakter eğitiminde de bireye model olarak, kılavuzluk yaparak, bireyin üst düzey düşünme becerilerini geliştirerek bireyin karakter gelişimi sağlanabilir.

Sadece sınıf içinde değil aynı zamanda sınıf dışında değerlerin kazandırılması önem taşımaktadır. Doğanay (2006, 250) karakter eğitiminin hem sınıf içinde hem sınıf dışında, değerlerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel boyutlarını içeren kapsamlı bir değerler eğitimi yaklaşımı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda öğrencilere değerlerin kazandırılmasında karakter eğitimi yaklaşımından etkili olarak yararlanılmasının gereği ortaya çıkmaktadır.

Lickona'ya göre karakter eğitiminin temel prensipleri şu şekilde ifade edilebilir (Ekşi, 2003, 80):

1. Karakter eğitimi iyi karakterin temeli olarak temel ahlâki değerleri teşvik eder.
2. Karakter, düşünme, duygu ve davranışı içerecek kapsamda tanımlanmalıdır.

3. Etkili karakter eğitimi okul yaşamının tüm basamaklarında temel değerleri teşvik eden maksatlı, inisiyatifi eline alan ve kapsamlı bir yaklaşımı gerektirir.
4. Okul insancıl ve şefkatli bir topluluk olmalıdır.
5. Karakter geliştirmek için, öğrenciler ahlâkî aksiyon fırsatlarına ihtiyaç duyarlar.
6. Etkili karakter eğitimi, öğrencileri merkeze alan ve başarılı olmalarına yardımcı olan anlamlı ve teşvik edici akademik müfredatı içerir.
7. Karakter eğitimi öğrencilerde içgüdümlü bir motivasyon geliştirme çabası içinde olmalıdır.
8. Tüm okul personeli, karakter eğitimi için sorumlulukları paylaşan ve aynı temel değerlere bağlı bir öğrenme ve ahlâk topluluğu olmalıdır.
9. Karakter eğitimi hem personelden hem de öğrencilerden ahlâkî liderlik gerektirir.
10. Okul, karakter eğitimi çabalarında ebeveynleri ve çevresel imkanları tam bir partner olarak görmelidir.
11. Karakter eğitiminin değerlendirilmesi; okulun karakterini, karakter eğitimcisi olarak okul personelinin işlevselliğini ve öğrencilerin iyi karakter gösterme bağlamını içermelidir.

Sonuç olarak karakter eğitimi gelişmiş bir bireyin, değerler sistemi de gelişir. Bu nedenle okullarda eğitim programlarıyla karakteri oluşturan değerlerin kazandırılması önem taşımaktadır. Eğitim programları, bireyin doğru karakter eğitimi almasına, karakter eğitimiyle kendi değerlerini kendinin kazanmasına yardımcı olacaktır. Kendi değerler sistemini oluşturmuş bireylerden oluşan bir toplum, savaşın yerine barışın olduğu, kin ve nefretin yerine sevgi ve şefkatin olduğu, kötülüklerin iyiliklere dönüştüğü bir toplum olabilir. Bu ise ancak karakter eğitimiyle sağlanabilir.

2.1.7. Değerler Eğitiminde Kullanılması Uygun Olan Öğretim Yöntem ve Teknikleri

Öğretim etkinliklerini düzenlerken, başvurulacak yöntem ve tekniklerin doğru seçimi ve seçilen yöntemin doğru kullanımı öğrenme-öğretme sürecinde başarılı bir sonuca ulaşmada önemli bir rol oynar. Öğrenme-öğretme sürecinde her konuda olduğu gibi değerler eğitimi konusunda da kullanılabilir yöntem ve teknikler mevcuttur. Bu bağlamda aşağıda değerler eğitiminde kullanılması uygun olan öğretim yöntem ve teknikler açıklanmıştır.

2.1.7.1. Düz Anlatım Yöntemi

Anlatım yöntemi, en genel öğretim yöntemidir ve tüm sınıf düzeylerinde kullanılır. Bu yöntem; öğretmen merkezli ve daha çok öğretmenin bilgiyi bir şekilde, dinleyen öğrencilere aktarması sürecini içeren geleneksel ve en eski öğretim yöntemidir. Aynı zamanda bütün yöntemlerin kullanılmasını destekleyen bir yöntemdir (Öztürk, 2005, 180). Anlatım yöntemi öğretmenin aktif olduğu ve sözel iletişimin ön planda olduğu bir yöntemdir.

Bu yöntem, öğretmen tarafından uygun öğretim yardımları ya da öğretim materyalleri kullanılarak sistematik bir bilgi sunumunu kapsar. Tüm derslerde kullanılabilen ve “tebeşir ve konuşma” olarak da bilinen bu yöntem kitapların dışında çok az materyal kullanan öğretmenler ağırlık verirler. Çağdaş öğretim, anlatıma pek fazla yer vermemekle birlikte öğretmen her konuda geleneksel olan bu yöntemden belli bir ölçüde yararlanma gereği duymaktadır. Öğretmen merkezli olan bu yöntem, dersin başında öğrenciyi güdülemede, bir konunun açıklanmasında, özetlenmesinde, karmaşık konuların açıklanmasında kullanılır (Doğanay, 2007, 164). Düz anlatım yöntemi yanlış kullanıldığında ya da sürekli düz anlatım yöntemiyle ders işlendiğinde, öğretim ortamı sıkıcı bir hale dönüşebilir.

Yanlış ve aşırı kullanım sonucu zaman zaman çok eleştiri almasına karşın, yerine ve gereğine uygun kullanılırsa başarılı sonuçlar almada etkili bir yöntemdir (Sözer, 2006, 104). Bu bağlamda anlatım yönteminin üstün ve

sınırlı yönleri vardır. Bu yöntemin üstün yönleri; bir konuyu ilk defa öğretirken başlangıç noktası olması ve kalabalık sınıflarda rahat uygulanabilmesi, içerik hakkında organize bir görüş sağlaması, öğretmene güven vermesi, kolay ve ekonomik olmasıdır. Konu düzenli sunulur, dağılmaz; zaman iyi kullanılır, öğretmene güven duygusu verir; öğrencilere kısa zamanda çok bilgi verilir, dinleme alışkanlığı kazandırır; öğrencilerin not alma becerileri gelişir (Doğanay, 2007, 164). Bununla birlikte öğretmen ses tonuna, jest ve mimiklerine, anlatış tarzına, diksiyonuna, öğrenciyi sıkıkmamaya, günlük hayatla anlattıklarını ilişkilendirmeye dikkat ederse düz anlatı yöntemi daha etkili bir şekilde kullanılabilir.

Bu yöntemin yararlı yönleri olduğu kadar sınırlı yönleri de vardır. Bunlar ise, uzun sürmesi durumunda sıkıcı olması, öğrenenin gündüz rüyalarına dalması, tek yönlü iletişime dayandığından eksik iletişime neden olabilmesi, dinleyicilerin pasif olması, onları tanımayı güçleştirmesi, duygusal ve devinişsel ve üst düzeyde bilişsel öğrenmeyi sağlamamasıdır (Doğanay, 2007, 164). Her yöntem gibi bu yöntemin sınırlılıklarını ortadan kaldıracak kişi uygulayıcı bir başka deyişle öğretmenin kendisidir. Öğretmen düz anlatım yöntemiyle ders işlerken öğrencilerden yer yer dönüt almayı ihmal etmemelidir.

Öğretimde bu yöntemi kullanırken dikkat edilmesi gereken nokta kısa sürede öğrencilere çok fazla bilgi yükleneceğinden, onları sıkıkmamaya özen göstermektir. Bunun içinde düz anlatım yöntemini öteki yöntemlerle birlikte kullanmak her zaman daha iyi bir sonuç verecektir (Sözer, 2006, 105). Düz anlatım yöntemi diğer yöntemlerle desteklendiğinde dah güçlü hale gelir. **Örneğin;** öykü tabanlı öğrenme ile desteklenmiş düz anlatım yönteminde, öğrenciler öyküyü zihinlerinde tasavvur ettikleri için sıkılmazlar.

2.1.7.2. Tartışma Yöntemi

Tartışma yöntemi, öğrencilerin bir konunun kavranması amacıyla karşılıklı görüşler, düşünceler üreterek o konu hakkında kapsamlı ve detaylı olarak düşünme, fikir alışverişinde bulunma gibi etkinlikler yapmalarınıdır (Ocak, 2007, 228). Tartışma yöntemi öğrencilere; kendi düşünce ve görüşlerini açıkça

ortaya koyma, başkalarının görüş ve düşüncelerini öğrenme ve herhangi bir konuyu karşılıklı konuşarak, birbirini dinleyerek, eleştirerek, gerektiğinde sorular sorarak inceleme olanağı tanıyan bir öğretim yöntemi olarak açıklayan Öztürk (2005, 183-184) sınıf içi ve sınıf dışında uygulanabilecek bazı tartışma tekniklerini şu şekilde açıklamıştır:

Panel: 3-5 kişilik bir grubun önceden belirlenmiş bir konuyu dinleyiciler önünde kendi aralarında tartıştıkları bir tekniktir. Panelde amaç; bir fikri savunmak veya çürütmekten ziyade dinleyicilere konu ile ilgili kapsamlı ve bilimsel bilgiler sunmaktır.

Zıt Panel: İşlenmiş olan konuların tekrar edilmesi, gözden geçirilmesi ve öğrenme eksik ve yetersizliklerinin giderilmesi amacıyla uygulanan bir tekniktir.

Açık Oturum: Konu alanında uzman bir grubun dinleyiciler önünde bazı kurallara uyarak bir konuyu irdedeği bir tartışma tekniğidir.

Forum: Forum, konuşmacılara ek olarak dinleyicilerin de tartışmalara katıldığı bir tartışma türüdür. Forumun panelden farkı sunum sonunda dinleyicilerin konuşmacılara konu ile ilgili soru sormasıdır.

Sempozyum: Bir problem alanıyla ilgili olarak 3-6 kişilik konuşmacı gruplarının oturumlar halinde konuyu ilişkin görüşlerini tartıştıkları bir grup tartışma tekniğidir.

Bu yöntemde düz anlatım yöntemi gibi faydalı ve sınırlı bazı yönleri vardır. Tartışma yönteminin faydaları; aktif katılımı sağlaması, öğrencilerin özgür bir şekilde kendi düşüncelerini açıklayabilmesi, öğrencilerin ilgi alanlarının belirlenebilmesi, liderlik özelliğini ortaya çıkarması, kendilerine güven geliştirmelerine teşvik etmesi, öğrencilerin konuya farklı açılardan bakmalarını sağlaması, öğrencilere soruların tek bir yanıtı olmadığını, en iyi ve tam çözümü bulmak için mümkün olan yanıtların düşünülmesi gerektiğini anlamalarına yardım etmesidir. Bu yöntemin sınırlı yönü ise, öğretmenden

yardım almaksızın karmaşık sorunlar üzerinde düşünebilen orta öğretim öğrencilerine daha uygun olmasıdır. Tüm öğrencilerin aşına olduğu “Niçin okula gitmek zorundayız?” ya da “Köyümüzde yeni bir su kaynağına gereksinim var mı?” gibi basit soruların tartışılabilmesi dışında, ilköğretim öğrencilerinin çok uygun olduğu söylenemez. Ayrıca bu yöntem, zaman alıcıdır (Doğanay, 2007, 167). Fakat öğretmen zamanı kontrol ederek, öğrencinin düzeyinde tartışma konuları bularak, tartışma tekniklerini kullanarak, bütün öğrencileri aktif katılımını sağlayarak, sürece dâhil olarak ve süreci kontrol ederek tartışma yöntemini de etkili bir şekilde kullanabilir.

2.1.7.3. Gösterip Yaptırma Yöntemi

Gösterip yaptırma yöntemi, genelde mesleki beceri kazandırmaya yönelik olarak bir aracın nasıl kullanılacağı, işlem sırası gibi konularda öğrenciye alıştırmaya yaptırılarak uygulanan bir öğretme biçimidir. Genel öğretimde ise, iş eğitimi, güzel yazı çalışmaları, beden eğitimi gibi, doğrudan uygulamaya yönelik derslerde kullanılabilir. Bu yöntem hem öğretmen hem öğrenci merkezlidir (Ocak, 2007, 238).

Bu yöntemde hedef davranışlar ya devinişsel alanda ya da bilişsel alanın en az uygulama düzeyinde olmalıdır. Öğrenciler ön koşul davranışlara sahip değılseler, gerekli araç-gereç yoksa bu teknik kullanılamaz. Gösterip yaptırma tekniğinde önce yapılacak iş, öğretilecek davranış, çözülecek sorun sınıfa sunulmalıdır. Sonra işin, davranışın, sorunun iş ve işlem basamakları sırasıyla ve aşamalı olarak tahtaya yazılmalıdır ve bunlar ders süresince silinmemelidir. Öğrenciler bu sırayı defterlerine yazmalı, öğretmenler bunu denetlemeli, yanlışları düzeltmeli, eksikleri tamamlamalıdır (Sönmez, 2007, 247). Öğrencilerin yaptıkları yanlışların ve eksikliklerin anında düzeltilmesi yanlış ve eksik öğrenmelerin önüne geçmektedir.

Demirel ve Yağcı'ya (2008, 69) göre gösterip yaptırma yönteminin özellikleri şöyledir:

1. Gösteri, öğretmen merkezli; yapma işlemi ise öğrenci merkezlidir.
2. Bu teknik daha çok, öğrencinin psiko-motor becerileri kazanmalarında etkilidir.
3. Öğrenciler, becerileri yaparak yaşayarak öğrenir.

Bu yöntemde öğretmen ve öğrencinin aktif katılımı sayesinde öğrenci görerek, yaparak, yaşayarak öğrenimi gerçekleştirir. Süreçte öncelikle öğretmen tarafından bilgi veya beceri öğrencilere gösterilmelidir, öğrencinin beceriyi göstermesi için yeterli zaman verilmelidir, öğrencinin seviyesi de göz önüne alınarak, somuttan soyuta, basitten karmaşığa ilkeleri dikkate alınmalıdır.

2.1.7.4. Örnek Olay Yöntemi

Öğrencileri gerçek yaşamda karşılaşılan problem ya da olaylarla karşı karşıya getiren ve bu problem ya da olaylar hakkında onların bildiklerini ve kavradıklarını gerçek durumda aktif olarak uygulama fırsatı veren yaparak yaşayarak öğrenme yöntemidir. Bu yöntemde öğrencilerin sorunlu bir olaya aktif olarak katılmaları ve bu olayların nedenleri hakkında fikirler ve çözümler üretmeleri istenir. Bu olay gerçek ya da hayali olabilir, genellikle de yazılıdır. Örnek olay incelemesi, öğretmenin gözetimi altında gerçekleşir ve gerek bireysel gerekse de grup halinde yapılabilir (Öztürk, 2005, 188). **Örneğin**, bir durum karşısında nasıl davranılması gerektiği öğrenciye örnek olaylarla kazandırılabilir. Örnek olay yönteminde asıl amaç öğrenciye bir olayla karşılaştığında o olayı yorumlayabilmesini sağlamak ve problem çözme becerisini kazandırmaktır.

Örnek olaya dayalı öğrenme yönteminin uygulanışında iki yol vardır:

1- Öğretmenin örnek olayı hazırlayıp sunması

- a. Örnek olayın hazırlanması: Örnek olay; dersin konusuna, öğrencinin seviyesine uygun derse yönelik olumlu tutum geliştirmeye yardımcı olmalıdır. Örnek olayın istendik yönde ilerlemesi için kilit soruların hazırlanması gerekir. Bu sorular, olayı neden sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirmeye olanak vermelidir.
- b. Örnek olayın sunulması: Hazırlanan örnek olay, değişik biçimlerde sunulabilir. Öğretmen örnek olayı öğrenciye yazılı olarak verebilir, sınıfta sözlü olarak okuyabilir, anlatabilir, dramatize edebilir, tahtaya yansıtabilir, kart oyunları tekniği ile sunabilir.
- c. Örnek olayın tartışılması: Örnek olaydaki sorun, tanımlanabilir ve bu sorun hakkında çözüm üretilerek sınıf ortamında tartışmaya başlanabilir. Sınıf kalabalık ise, öğrenciler gruplara bölünür ve gruplar kendi aralarında çözüm önerileri getirir ve grup başkanı tarafından bu öneriler açıklanır.
- d. Tartışmanın sonuçlandırılması: Grupların, grup görüş ve önerileri toparlanarak bu öneriler ve genellemeler sonuç olarak ortaya konulur.

2- Öğrencilerin örnek olayı hazırlayıp sunması:

- a. Özgür yazım aşaması: Öğrenciler önce kendi deneyimleri ile ilgili yazacakları bir örnek olay için grup kurup, kendi düşüncelerini not alarak bir taslak oluştururlar.
- b. Örnek olayı kaleme alma aşaması: Öğrenciler kendi deneyimlerinden yola çıkarak tespit ettikleri bir olay hakkında bir sayfalık bir yazıyı kaleme alırlar.
- c. Örnek olayı paylaşma evresi bu aşamada öğrenciler yazdıkları örnek olayı anlatırlar ve olaylar hakkında tartışmaya başlarlar.

Öğretmen bu aşamada örnek olayla ilgili yönlendirici sorular sorabilir.

- d. Gruplarla çalışma süresinin değerlendirilmesi ve sonuç aşaması: Grup içerisinde olaylar değerlendirilir ve öneriler geliştirilir. Ayrıca grup üyeleri varılan sonuçlar hakkında birbirlerine geri bildirim sağlarlar (Doğanay, 2007, 170-171).

Örnek olay yönteminde de uygulayıcıların dikkat etmesi gereken hususlar vardır. Bu yöntemde gerçek olaylara dayalı ve gerçekten yaşanmış bir olay olmalıdır. Eğer böyle bir olay yoksa da öğrencinin fikirler ve çözümler üretmesi için yazılacak yeni senaryonun bir başka deyişle örnek olayın iyi kurgulaması ve gerçeklerle çelişmemesi gerekir. Örnek olay yöntemi kullanılarak iyi hazırlanmış etkinlikler öğrencinin problem çözme ve karar verme becerilerini geliştiren bu yöntem öğrencinin yaparak yaşayarak öğrenmesini, öğrencinin aktif katılımını da sağlar.

Bilen'e (2010) göre örnek olay yönteminin üstün yanları; kişisel sorunlara kişisel olmayan bir yolla yaklaşılmasını kolaylaştırır, sorunları somutlaştırarak durumu anlaşılır kılar, analitik bir yol izleyerek olayların çözümünü basitleştirir, araştırma ve problem çözme yeteneğini geliştirir. Bunun yanı sıra eksik yönleri de sorun tüm katılımcıları ilgilendiren bir kimliğe kavuşturulamazsa çözüm üretilemez, sorun ve olaylar kişisel bir dille sunulursa ilgi çekemez.

2.1.7.5. Soru-Cevap (Buldurma/Sokrates) Yöntemi

Öğrencinin belli bir konuyla ilgili mevcut bilgilerinden hareketle, soru cevap tekniğini kullanarak, yeni bilgilere ulaşmasını sağlayan, öğretmen ve öğrencinin ortak etkinliğine dayalı, güdüleyici bir öğretim yoludur. Buldurma yöntemi, Sokrates'in felsefi tartışmalarda uyguladığı yöntemin öğretime uyarlanmış şeklidir (Keskinoğlu, 2008, 43). Öğretmenin öğrencilere, öğrencilerin de öğretmene sorduğu sorular ve aldıkları cevaplarla gerçekleşen karşılıklı iletişime dayanan ve genellikle anlatım yöntemleriyle birlikte

kullanılan bu yöntem hatırlama, yargılama, karar verme ya da değerlendirme ve yaratıcı düşünme etkinliklerinde kullanılabilir (Öztürk, 2005, 192).

Genellikle, düz anlatım yönteminin sıkıcı olmamasını sağlamada ve öğretimi daha etkili kılmada çok yararlanan ve her teknikle birlikte kullanılabilen bir öğretim yöntemidir. Soru-cevap yönteminin geleneksel kullanımı, bir ölçüde, doğurtuculuk türüne benzer gibi görünmekle birlikte, geleneksel kullanımda daha çok, önceden belirlenmiş olan sorular sorulduğunda, bunların kalıplaşmış cevaplarını hemen, duraksamadan söylemek temeldir. Bir başka deyişle, ezberciliği teşvik eden bir yaklaşım olarak görülür ve verilecek cevapların önceden belenmesini gerektirir. Oysa bugünkü anlayışa göre, sorulan soruların cevaplanması ile birlikte, bunların tartışılması, açıklanması, yorumlanarak, birtakım genellemelere gidilmesi söz konusudur. Böylece, verilen doğru cevapların yüzeysel biçimde ezberlenmesi yerine, zihinsel yeteneklerin kullanılması temel alınarak kalıcı olması, öğrenilmesi sağlanır. Eski bir öğretim yöntemi olmasının yanında, doğru kullanılırsa, öğrenmeyi denetleme ve geliştirmede iyi bir araçtır. Soru-cevap yönteminden özellikle şu amaçlar için yararlanılabilir (Sözer, 2006, 106):

1. Öğrencilerin bilgisini yoklama ve değerlendirmede,
2. Ders ya da konuya ilgi uyandırmada ve güdülemede,
3. Yaratıcı ve yapıcı düşünmeye özendirme,
4. Düşünceleri bir düzen içinde anlatabilme olanağı sağlamada,
5. Öğrencilerle iletişim kurmada,
6. Neden-sonuç ilişkilerini göstermede,
7. Dikkati önemli noktalar üzerinde toplamada,
8. Öğrenme etkinliklerinin planlanmasında,
9. Nesnel (objektif) değerlendirme yeteneğini geliştirmede.

Öğrencinin bilgisini yoklama, yaratıcı düşünme, neden-sonuç ilişkilerini kurabilme gibi farklı amaçlarla yapılan soru-cevap yönteminin de üstün ve sınırlı yanları mevcuttur. Doğanay'a (2007, 165) göre soru-cevap yönteminin üstün yönleri; öğretmen bu yöntemle öğrencilerin düşüncelerini, dinleme becerilerini ve öğrenmelerini değerlendirebilir. Bu yöntemle öğrencilerin

anımsama, akıl yürüte, değerlendirme ve yaratıcılık gibi düşünme tipleri değerlendirilir. Kavramlar daha rahat açıklanır. Bu yöntem, yaratıcı düşünme etkinliklerinde kullanılabilir, öğretilene geri bildirim sağlar. Soru cevap yönteminde ezber/hatırlama sorularından daha çok üst düzey sorular sorulması öğrencinin düşünme becerilerini geliştirir. Ancak bu durumda öğrenciye soruyu yanıtlayabilmesi için daha fazla düşünme süresi verilmelidir. Öğrencinin zorlandığı alanlar ortaya çıkarılır, düzeyi belirlenir. Öğrenci; güdülenir, konuşma alışkanlığı kazanır, öğrendiklerini anımsar, olayları sorgular. Bilişsel düzeyde değerlendirme olanağı sağlar. Sınırlı yönleri ise yavaş işler; soru hazırlamak zor ve uzmanlık gerektiren bir iştir; yanlış cevaplar zaman ve güven kaybına neden olur.

Bu bağlamda soru-cevap yöntemi kullanılırken bireylerin üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesi için sorunun iyi kurgulanması, sınıftaki tüm öğrencilerin aktif katılımının sağlanması, zamanın doğru kontrol edilmesi ve konunun dağılmaması için öğretmenin sınıfı iyi kontrol etmesi önemlidir.

2.1.7.6. Öykü Tabanlı Öğrenme Yöntemi

Öykü tabanlı öğrenme yöntemi, öğrencinin zihninde kurgusal bir yapı oluşturduğu bu yapı içerisinde olayları analiz ettiği, sorguladığı ve sentezler oluşturduğu, öğrenci merkezli bir yöntemdir. Çubukçu'ya (2011, 542) göre öğrenenin etkin rol aldığı yapılandırmacı öğrenmede; öğrenme, sadece okumak ve dinlemek yerine tartışma, fikirleri savunma, hipotez kurma, sorgulama ve paylaşma gibi öğrenme sürecine etkin katılım yoluyla gerçekleşir. Bireylerin etkileşimi önemlidir. Öğrenenler, bilgiyi olduğu gibi kabul etmezler, bilgiyi yaratır ya da tekrar keşfederler. Yapılandırmacı yaklaşımın bir uygulaması olarak kabul edilen öykü tabanlı öğrenme yaklaşımı bir edebi üründen yola çıkarak, öğrencilerin bilgiyi farklı kaynaklardan araştırarak kendilerinin edindikleri, yapılandırdıkları, öğrenme sürecine etkin olarak katıldıkları ve sonunda ürünlerini sergiledikleri bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım özünde deneysel ve yapısaldır.

Öykü tabanlı öğrenme yönteminin vazgeçilmez unsuru öykülerdir. Öykülerin, öğrenme açısından bilimsel ve aktarımsal olmak üzere iki işlevi bulunmaktadır. Bilimsel anlamda öyküler, öğrencilerin kendi deneyimlerinde etkili olacak ve toplumla paylaşabilecekleri bilgiler içermektedir. Aktarımsal anlamda ise öyküler, ahlâki mesajlar vermek ve bunları yaşama aktarmak amacıyla tasarlanmıştır. Bilimsel açıdan bakıldığında, öyküler kavramlara, ilkelere ya da teorilere örnek göstermek amacıyla kullanılabilir ve gerçek bir olayı ya da çözümlenmesi gereken bir problemi temsilen öykülerden yararlanılabilir. Aktarımsal açıdan öyküler, öğrencilerin ellerindeki öyküler üzerinde yeniden düşünmelerine ve öyküyü kendi yorumları doğrultusunda anlatmalarına olanak sunabilmektedir. Bir öyküyü yeniden anlatarak, yazarak ya da yeni bir öykü oluşturarak bireyler kendi deneyimlerini artırmakta ve öyküyle kendisi arasında bağlantı kurmakta, böylece karşılıklı bir gelişim söz konusu olmaktadır. Öyküleştirmenin merkezinde yaşam öykülerinin bir araya getirilmesi yer almaktadır ve bireylerin deneyimlerinin ve sosyal anlamdaki etkileşimlerinin zenginleştirilmesi mümkün olmaktadır (Yiğit, 2007, 12). Bu bağlamda öykü tabanlı öğrenme yöntemi öğrencinin bir öyküden yola çıkarak düşünmesini sağlarken bireyin hayal gücünü, yaratıcı düşünmesini, gerçek yaşamla ilişki kurabilmesini amaçlar.

Öykü tabanlı öğrenme yöntemi, edebî bir metin üzerinde çalışarak, bu metinde yer alan ana düşüncenin tespit edilmesine ve bu ana düşüncenin farklı kaynaklardan araştırılıp tartışılmasına dayalı bir yöntemdir. Bu yöntemde öğrenciler kendi bilgilerini kendileri ürettikleri ve kendi bilgilerini kendileri yapılandırdıkları için öykü tabanlı öğretim yöntemi yapılandırmacı yaklaşıma uygun bir yöntemdir.

Öykü tabanlı öğrenme yaklaşımında öğrenme ortamında bulunması gereken ölçütleri şu şekilde ifade etmiştir (Çubukçu, 2011, 543):

1. Çevremizde yaşamın sürekli değiştiği, dinamik bir yapı arz ettiği kabul edilmeli ve öğrencinin daha okula başlamadan kendince bir dünya anlayışına sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

2. Dersin işleniş şekli konular arasında bütünlüğü sağlayacak bir yapıda kurulmalıdır. Bu yapının kurulmasıyla öykü tabanlı öğrenme yaklaşımı ortaya çıkmaktadır. Bu yapının oluşması için ana öğeler şunlardır:
  - a. Öğrenme sürecini ayrıntılı bir zaman dilimine bölme ve sıraya yerleştirme,
  - b. Çeşitli karakterler belirleme,
  - c. Üzerinde çalışmak için bir olay seçme,
  - d. Çeşitli problem durumları ve sorularla öğrencilerin çözüm üretebilmelerine ve tepkide bulunabilmelerine imkân sağlama.
3. Araştırma yapabilmeleri ve yeni şeyler ortaya çıkarabilmeleri için öğrencilerde soru sorma isteği uyandırılmalıdır. Öğrenciler soru sormaya teşvik edilmelidir. Öğrenciler, cevap ve bilgi aramaları için teşvik edilmelidir.
4. Örnek durumlarla, öğrencilerin önceden var olan bilgilerini yeni bilgilerle etkileşimde bulundurarak yeni bilgiyi yapılandırmalarına ve doğru cevaba ulaşmalarına yardımcı olunmalı. Öğrencilerin ön bilgileri dikkate alınmalıdır.
5. Her öğrenciye kendi anlamalarının ve düşüncelerinin, kanıt öne sürebildiği sürece, kullanışlı olabileceği ve başka durumlarda da kullanılabileceği göstermelidir.
6. Öğrencilere grupta, sınıfta ve bireysel olarak kendi öğrenmelerine etkin olarak katılabilmelerine olanak tanınmalıdır. Öğrenciler, kendi çözümlemelerini ve anlamalarını gerçekleştirebileceği sorunlarla karşı karşıya getirilmelidir. Öğrencilerin bilgiye kendilerinin ulaşmalarına fırsat verilmeli ve derse etkin olarak katılmaları sağlanmalıdır.
7. Öğrencilerin kendi çözüm yollarını bulmayı önemsemeleri ve benimsemeleri özendirilmeli ve kullanılmalıdır. Öğrencilerin

problemlere sunduğu çözümler dinlenmeli ve bu çözümlerin uygulamaya geçirilmesi sağlanmalıdır. Öykü tabanlı öğrenme yöntemi ile öğrenciler bir konuyu sıkılmadan öğrenirken aynı zamanda konunun kalıcılığı da sağlanmış olur. Çünkü insan beyinde kurguladığı olayları yaşamış gibi hatırlayabilir ve yaşantılar yoluyla elde edilen bilgilerin daha kalıcı olduğu ileri sürülebilir.

2.1.7.7. Yaratıcı Drama Tekniği

Bir sözcüğü, bir kavramı, bir davranışı, bir tümceyi, bir fikri ya da yaşantıyı veya bir olayı tiyatro tekniklerinden yararlanarak oyun veya oyunlar geliştirerek canlandırmak (Tulgay, 1997, 15) olarak tanımlanan yaratıcı drama ilk kez İngiltere ve Amerika'da başlamış ve gelişmiştir (Akfırat, 2004, 81). Yaratıcı drama, birçok duyu organını bir arada kullanmayı gerektirdiği için öğrenmenin etkili ve kalıcı olarak gerçekleşmesini sağlamaktadır (Akoğuz, 2002, 52). Bu bağlamda yaratıcı drama tekniği bir kavramdan, bir olaydan, bir kelimededen hareket ederek, bu kavram, olay, kelime ve olgularla ilgili oyun veya etkinlikler geliştirerek sınıf içerisinde canlandırılmasına dayalı olan bir tekniktir. Bu teknikte öğrenme işine pek çok duyu organı katıldığı için öğrenme kalıcı izli olur.

Yaratıcılığı geliştirmek için çocuklarla yapılan drama etkinliklerini içine alan yaratıcı drama eğitici drama tekniğinin bir alt türüdür (Kayhan, 2004, 8). Eğitici drama ile yaratıcı drama katılımın amacı nedeniyle birbirinden ayrılmaktadır. Eğitici dramada amaç çocukların anlaması, farkına varması ve öğrenmesi iken, yaratıcı dramada amaç oyun yaratmaktır (Önder, 2002, 29). Zaman zaman tiyatro ile karıştırılan yaratıcı dramada hazır bir metin yokken, tiyatrolarda hazır metinler kullanılmaktadır (Kayhan, 2004, 9).

Genel olarak bir sanat eğitimi alanı olarak da ele alınan yaratıcı drama, bir öğretim yöntemi ve disiplin olarak da ele alınabilmektedir. Birçok çalışmada yaratıcı dramanın öğrenme-öğretme sürecinde çocuklardaki her zekâ alanına hitap eden faydaları olduğu görülmektedir (Erdoğan, 2006, 5).

Yaratıcı dramanın doğasında yer alan oyun kavramında profesyonel bir lidere ihtiyaç duyulmaması nedeniyle doğaçlamaya müsaade etmesi (Adıgüzel, 1993, 144) eğitimi hayata yaklaştırmaktadır. Yaratıcı drama etkinliklerinde her türlü nesne araç-gereç olarak kullanılabilen olup çevrede nesne olmaması durumunda vücudun değişik şekillere getirilerek amaca yönelik nesne oluşturmak bile mümkündür. Değerlendirme aşamasına gelindiğinde tartışma yönteminin ön plana çıktığı görülmektedir. Öğrencilerden alınan cevaplar öğretmen tarafından analiz edilebileceği gibi, bilişsel testler yardımıyla öğrencilerin konu ile ilgili bilgi seviyeleri ölçülebilmektedir (Kayhan, 2004, 21). Yaratıcı dramada tamamen doğaçlama bir yöntem hakimdir. Öğrencilerin olay ve durumlara karşı karşı verdiği tepkiler doğaldır. Yaratıcı dramada oyun metne dayalı olmasa da bir takım süreçler içerir. Doğanay'a (2007, 176) göre yaratıcı oyun süreçleri şöyledir:

1. Problemin belirlenmesi: Çözülmesi için problem ortaya atılır.
2. Durumun ve rollerin belirlenmesi: Öğretici çeşitli sorularla durum belirlemeye çalışır.
3. Gözlem ve incelemeye hazırlama: Diğer öğrencilerden olay gelişirken olayla ilgili ipuçları ifade eden söz, hareket ya da mimikleri gözlemleri istenir.
4. Yaratıcı oyunun oynanması: Oyunculardan, rollerini durumun gerektirdiği ve hissettikleri gibi oynaması istenir. Oyun hiç kesilmeden beş on dakika devam eder.
5. Durumun analizi: Oyun kesildikten sonra, öğretmen olaya dikkat çekmek için gruba sorular yöneltir. Gruptakiler oyundan hareketle çeşitli durumlara yorumlar getirirler.
6. İlişkili durumlar: İncelemeden sonra öğrencilerin dikkatleri benzer durumların çeşitliliğine çekilir.
7. Genellemeler çıkarma: Son aşamada öğrencilerden bu deneyimlerden yararlanarak genellemeler yapmaları istenir.

Son zamanlarda bireyin yaratıcı düşünme becerisini geliştirmeyi amaçlayan yeni ilköğretim programlarında da yaratıcı drama tekniği uygulamada işe koşulmaktadır. Yaratıcı dramayla bireyin yaratıcı düşünme becerisini

geliştirmenin yanında bireyin psiko-motor becerileri gelişmekte, bireyin kendine olan güveni artmakta, başka bireylerle olan iletişimi kuvvetlenmektedir.

2.1.7.8. Beyin Fırtınası Tekniği

Beyin fırtınası tekniği öğrencinin zihninin baskı altına alınmadığı, öğrenme sürecinde konuyla ilgili tüm düşünce ve fikirlerin özgürce söylenebildiği bir tekniktir. Bir konuya çözüm üretmek, karar vermek ve hayal yoluyla düşünce ve fikir üretmek için kullanılan yaratıcı tekniklerden biri (Demirel, 1996, 26) olan beyin fırtınası 1930'lı yıllarda AlexOsborn tarafından geliştirilmiş olan (Rawlinson, 1995, 44) beyin fırtınası tekniği ilk olarak yeni bir ürüne isim bulmak amacıyla kullanılmıştır (Duru, 2007, 33). Katılımcıların sürekli fikir üretimini gerektiren beyin fırtınası için fikirlerin keşfini sağladığı için “buluş fırtınası” ismi de verilebilmektedir (Vural, 2005, 192). Beyin fırtınası doğru veya yanlış cevabı bulmak için değil (Duru, 2007, 32) çok sayıda fikir üretmek için (Kısa, 2007, 96) yapılmaktadır. Tüm fikirlerin hesaba katıldığı bu teknikte en uygun katılımcı sayısı 12 civarındadır (Rawlinson, 1995, 46). Beyin fırtınası tekniği öğrencinin herhangi bir sorunla karşılaşması sonucunda, bu sorunu hayal edip, bu sorunla ilgili çözüm önerileri konusunda yaratıcı, orijinal fikir ve düşünce üretmesini sağlayan bir tekniktir.

Beyin fırtınası tekniği uygulanırken öncelikle hedef açıklanır ve problem tanımlanır. Ardından süre belirlenir ve bu süre içinde her türlü görüş, her türlü çözüm yolu üzerinde tartışılmadan not edilir. Daha sonra söylenenler analiz edilir, eleştirilir, değerlendirilir ve çözüm yolları karşılaştırılır. Sonuçta da ulaşılan başarı düzeyine bakarak tartışmaya devam edilip edilmeyeceğine karar verilir (Romiszowski, 1986, 322). Bazen daha dikkat çekici ve dikkat toplayıcı olması için tersinden de uygulanabilmekte olup, Ters Beyin Fırtınası şeklinde isimlendirilir (Demirel, 1996, 105). Tüm bu aşamalar uygulanırken eleştiri ve değerlendirmeyi sona bırakmak, serbest bir ortam hazırlayarak sınırsız düşünmeyi sağlamak, nitelikten çok nicelik aramak ve fikirlerin kombinasyonunu sağlamak gibi önemli ayrıntılara dikkat edilmelidir (Özden, 1997, 141). Modern öğrenme-öğretme tekniklerinin öğrenci merkezli eğitim

anlayışına yansımaları (Rawlinson, 1995, 44) olarak yorumlanabilen beyin fırtınasında oluşturulan düşüncelere sınır getirilmemesi nedeniyle özgür, eğlenceli ve motive edici bir öğrenme ortamı sağlaması nedeniyle yapılandırmacı kuramın özelliklerine uygundur. Beyin fırtınasının başarısını görmek için üretilen düşüncelerin miktarına ve işe yarayan düşünce sayısına bakılır (Kısa, 2007, 51).

Beyin Fırtınasının farklı kullanım türleri vardır. Bunlardan Klasik Beyin Fırtınasında 5N1K soruları sorulur (Özözer, 2004, 253). Yıkıcı-Yapıcı Beyin Fırtınasında konuya önce tamamen olumsuz yönden bakılır ve eksik yönleri bulunur (yıkım), daha sonra da bu eksik yönlerin nasıl geliştirileceğine dair fikir üretilir (yapım) ve son aşamada (değerlendirme) da uygulanabilir olanların hangileri olduğuna karar verilir (Özözer, 2004, 263). Yazılı Beyin Fırtınası Klasik Beyin Fırtınasından en büyük farkı fikirlerin yazılı olarak aktarılmasıdır. Katılımcılar birbirleriyle etkileşime girmeden (Nominal) veya girerek (Etkileşimli) bu etkinlikte yer alabilirler (Kısa, 2007, 56). Dacum Beyin Fırtınasında öğrenci katkıları kartlara yazılıp panoda sergilenir ve öğrenciler varsa katkıları panoya ekler ve probleme katkısı yönünden görüşleri gruplandırılır. Değişik aşamalarda panodaki kartların fotoğrafı çekilmektedir (Romiszowski, 1986, 322; Bilen 2002, 166).

Beyin fırtınası tekniğini uygulayan öğretmenlere şunlar önerilebilir (Doğanay, 2007, 186- 187):

1. Mümkün olduğunca çok sayıda fikir üretilmesini sağlamak. Çok fikir üretmek, daha iyi fikirlerin ortaya çıkmasını sağlar.
2. Değerlendirmeyi ertelemek. Öğrenciler diğer öğrencilerin kendilerini eleştirmesinden üzüntü duymamalıdır. Gruptan olumlu yorumlar alınmadığından öğrenciler kendi fikirlerinin sıradan olduğunu düşünebilir. Bir değerlendirme yapmadan, her görüşü kaydedin; onlara her bir fikrin ne kadar önemli olduğu düşüncesini verin.
3. Çılgın, gülünç, iyi düşünülmemiş, uçuk fikirleri teşvik etmek. Fikir başlangıçta anlamlı olmasa da iyi fikirlerin ortaya çıkması için yararlı olabilir.

4. Öğrencilerin birbirlerinin fikirlerini dinlemelerini sağlamak.
5. Bazı öğrenciler diğerleri fikir üretirken söylenen fikirleri kaydedebilir. Bütün fikirleri herkesin görebileceği bir yere kaydetmek.
6. Bu teknik, öğretmenin çok az rehberlik ettiği, kendi kendine düşünebilen ortaöğretim ve üniversite öğrencileri gibi daha büyük çocuklar için uygundur.

2.1.8. Hz. Mevlânâ ve Değerler Eğitimi

Allah'ı sevdikçe daha çok tanıyan ve tanıdıkça daha çok seven Hz. Mevlânâ (1207- 1273), gönül dili sayesinde dünyada yüzyıllardır insanları etkilemekte olan bir İslam mutasavvıfidir (Karaköse, 2011, 11). Bu araştırmada Hz. Mevlânâ'nın mensur eserleri incelenmiştir. Eserlere değinilmeden önce Hz. Mevlânâ'nın hayatı ve değerler eğitimi ile ilişkisini vurgulamak önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu bölümde Hz. Mevlânâ'nın hayatı, yaşadığı dönemin özellikleri, felsefesi ve eğitimi hakkındaki görüşleri, eğitiminde etkili olan kişilere ve Hz. Mevlânâ'dan etkilenen kişilere değinilecektir.

2.1.8.1. Hz. Mevlânâ'nın Hayatı

Hz. Mevlânâ 6 Rebîü'l-evvel 604 (30 Eylül 1207)'de, bugün Afganistan'ın kuzeyinde bir şehir olan Belh'te dünyaya gelmiştir. Asıl adı Muhammed Celâledîn olan Hz. Mevlânâ çeşitli lakablarla anılmıştır. Hudâvendgâr lakabını, zâhirî ve bâtinî ilimlerdeki saltanatına işaretle babası vermiştir. Hz. Mevlânâ lakabı, efendimiz ve hazret mânâlarına gelen, ilim adamları için kullanıldığından, Konya'da ders verdiği için kendisine öyle hitap edilmiş ve zamanla yalnız ona has ve en meşhur ismi olmuştur. Rûmî lakabı da, Hz. Mevlânâ'nın geçmişte Diyâr-ı Rûm adıyla anılan Anadolu'ya yerleşmesi ve hayatının büyük kısmını Anadolu'nun mümtaz şehri Konya'da geçirmesinden dolayı kullanılır (Yeniterzi, 1997,1). Hz. Mevlânâ'nın annesi, Mâder-i Sultan diye anılan ve Karaman'da medfun olan Mü'mine Hatun'dur. Hz. Mevlânâ'nın babası ise Sultânu'l -Ulemâ Bahâeddin Veled'dir (Gölpınarlı, 1985,44).

Hiz. Mevlânâ'nın çocukluğunun geçtiği Belh şehri, "daha hicri II. Asırdan itibaren Şakik-i Belhi gibi ünlü mutasavvıflar yetiştiren ve özellikle de Türk kültüründe, "Horasan Erenleri" diye meşhur olan sufilerin yetiştirdiği tasavvufi akımların güçlü olduğu önemli bir düşünce, ilim ve sanat merkezidi"(Küçük, 2006, 12).

Babası Bahaeddin Veled, şiddetle felsefenin aleyhinde olması, filozof olan Fahr-i Raziye ve ona uyan, Harezm padişahı Celaleddin Mehmed Şah'a cephe aldığı için artık memleketinde duramayacak hale gelmiştir. Beş altı yaşındaki küçük oğlu Celaleddin'i yanına alıp Hicaz'a gitmek üzere seyahate çıkmıştır(Sevük, 1954, 64). Hac maksadıyla yola çıkan Bahaeddin Veled; Nişabur, Bağdat, Mekke, Şam şehirlerini dolaşarak Anadolu'ya gelmiştir. Hiz. Mevlânâ için bu yolculuk her açıdan faydalı olmuş ve yolculuk sırasında birçok ilmi ve dini sohbet ortamlarında bulunma imkanına sahip olmuştur(Karaismiloğlu, 2001, 11). Bu yolculukları esnasında Belh'i terk ettikten sonra Nişabur'a varan Bahaeddin Veled, ziyaretine gelen Tezkiretü'l-evliya, Esrarname, Muhtarname ve Mantıku't-Tayr gibi bir çok önemli eseri kaleme alan İranlı ünlü mutasavvıf ve İran edebiyatının klasik şairlerinden Feridüddin-i Attar ile görüşüp sohbet eder. Attar Celaleddin'in büyük bir adam olacağını keşfederek "Çok geçmeyecek ki bu senin oğlun alemin yüreği yanıklarının yüreklerine ateş salacaktır." der ve Attar Hiz. Mevlânâ'nın zeka ve istidadını önceden sezerek ona "Tezkiretü'l Evliya" adlı eserini hediye etmiştir (Hidayetoğlu, 1996, 43; Ülken, 2000,143).

Bahaeddin Veled, Bağdat, Mekke, Şam, Malatya ve Erzincan ziyaretlerinden sonra, 1211'de başladığı yolculuğunu 1225- 1226'da (Hicri 623- 625) Larende(bugünkü Karaman)'ye yerleşerek tamamlamıştır. 16 sene devam eden bu uzun seyahat devresi, Hiz. Mevlânâ'nın fikri terbiyesi üzerinde büyük rol oynamıştır(Ülken, 2000,143; Aşkar, 2006, 115).

Hiz. Mevlânâ'nın eğitim hayatına, eğitiminde etkili olan kişilere, Hiz. Mevlânâ'dan etkilenen kişilere, felsefesine, eğitim hakkındaki görüşlerine ve eserlerine ileriki bölümlerde değinilmiştir.

26 bin beyitlik Mesnevi'nin yazımından sonra Hz. Mevlânâ artık vuslatı beklemiş ve O'nu dillendirmiştir. 17 Aralık 1273'te gece gündüz sayıklayıp durduğu Hakk'a vasıl olmuştur. Kendisinin Şeb-i Arus (düğün gecesi) dediği son yolculuğuna çeşitli dinlere mensup insanların katılımıyla uğurlanmıştır (Arslan, 2008, 21).

2.1.8.2. Hz. Mevlânâ'nın Yaşadığı Dönemin Siyasi, Sosyo-Kültürel ve İlmî Özellikleri

Bir eseri okurken eserin yazarı hakkında bilgi sahibi olmak okuduğumuz eseri daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Hz. Mevlânâ'nın mensur eserlerindeki dini ve toplumsal değerleri incelerken Hz. Mevlânâ'nın yaşadığı XIII. yüzyılı ve tarihi olaylara yaklaşım tarzını ve onun sosyal çevresini, hayatının olgunluk dönemlerini yaşamış olduğu, fikirlerinin ve eserlerinin ortaya çıkmasına mekan olan Anadolu'ya ve yaşadığı bu yüzyıla genel hatları ile bakmak bu değerlerin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Anadolu Selçuklu Devleti ise, Hz. Mevlânâ'nın hayatını idame ettirdiği, siyasi, idari ve sosyo-kültürel hayatına katkılarda bulunduğu siyasi çevre olma özelliğine sahiptir. Bilinen bir gerçektir ki fikir ve gönül dünyaları ile insanlığa rehber olan bütün büyük insanlar insanlığın zor günlerinde ortaya çıkmışlar, onlara yol göstermişlerdir. Hz. Mevlânâ da böylesi büyük buhranların yaşandığı bir dönemde yaşamış, ölümsüz eserler bırakmış, yüzyıllara ışık tutmuş evrensel bir mürid-i kamildir (Arpağuş, 2008, 19). Hz. Mevlânâ'nın yaşadığı dönemi siyasi, sosyo-kültürel ve ilmi açıdan inceleyecek olursak; bu dönemin sıkıntılı ve sancılı geçmesine rağmen Hz. Mevlânâ gibi önemli bir şahsiyetin yetişmesini sağladığı görülür.

2.1.8.2.1. Hz. Mevlânâ'nın Yaşadığı Dönemin Siyasi Özellikleri

Hz. Mevlânâ'nın yaşadığı dönemin en önemli siyasi olayı kabul edilebilecek olan olay Moğol istilasıdır (1218). Anadolu Selçukluları'nın (1074- 1308) en karışık dönemi olan 11. ve 14. Asırlarda, Moğollar ilk önce Harzemşahlar Devleti'ne (1097- 1231) saldırılar düzenlemişlerdir. Hz. Mevlânâ'nın doğduğu şehir olan Belh de Harzemşahlar Devleti'nin sınırları içinde yer

almaktaydı. Moğol saldırıları üzerine dönemin Harzemşahi Celaleddin Anadolu'ya doğru çekilmiş ve Moğolların Anadolu'ya girme süreci hızlanmıştır. Alâeddin Keykubat (I) (1219-1337) Anadolu'da huzuru sağlamaya çalışmıştır(Turan, 1997,300, Kabaklı, 1984, 14).

Sultan Alaeddin Keykubad Moğollara karşı, din ve ırk

Alâeddin Keykubat'ın 1237'de genç yaşta ölümü üzerine yerine oğlu G. Keyhüsrev (II) gelmiştir. G. Keyhüsrev (II)'i tahta çıkarıp avucuna alan Sadettin Köpek gerileme döneminin başlamasına neden olmuştur. Bu nedenle Sadettin Köpek döneminde devlet işleri bozulmuştur, Anadolu'da huzur kalmamıştır. Bu sırada Baycu Nayon komutasındaki Moğol ordularının Anadolu'ya saldırması ve Anadolu Selçuklu Devleti'ni kendilerine bağlı bir eyalet haline getirmeleri toplumda siyasi bir buhran meydana getirmiştir(Turan, 1997,300, Kabaklı, 1984, 14).

Kendisinin Selçuklu tahtında oturması, Moğol Hanı tarafından kabul edildiğinden G. Keyhüsrev (II), bu anlaşmayı yapan Şemseddin İsfahanî'yi, vezir Mühezzebüddin Ali'nin ölümü ile boşalan vezirlik makamına atadı. Bundan başka ona Kırşehir ıktâ emirliği ve subaşılığı da verilmiştir, Selçuklu tarihinde o zamana kadar hiçbir vezire verilmemiş bir ayrıcalıktır. Şemseddin İsfahanî, bundan sonra ölümüne kadar Selçuklu devletinin mutlak hâkimi olmuştur. Şemseddin İsfahanî, bu anlaşma esnasında Moğol Han'ından Çukurova Ermeni krallığına karşı askeri bir harekâta da izin almıştır. Bir Selçuklu vasalı olan Çukurova Ermeni krallığı, daha önce Köseadağ savaşı esnasında taahhüd ettiği askerleri göndermediği gibi yenilgiden sonra itaatten çıkmıştır. Vezir Şemseddin komutasındaki Selçuklu ordusunun Çukurova kuşatması esnasında Alâiyye (Alanya) de bulunan sultan G. Keyhüsrev (1246) ölmüştür(Küçük, 2007, 8).

Köseadağ savaşı siyasi gerilemenin başlangıcıdır. G. Keyhüsrev (II)'in ölümünden sonra (1246) üç küçük oğlu(İzzeddin Keykâvus, Rükneddin Kılıç Arslan ve Alâeddin Keykubâd) yanında devlet adamlarının toplanıp mevki ve ihtiras mücadelelerine girişmeleri, Moğol müdahalelerine, askeri

işgallerine ve ağır vergilerle devleti ezmelerine fırsat vermiştir(Turan, 1997, 30).

Hulagu Han'ın amcasının oğlu olan Baycu Noyan Köseadağ'da Anadolu Selçukluları devletine karşı büyük bir zafer kazandıktan sonra Anadolu'yu haraca bağlamıştır. Anadolu, her yıl Moğollara ağır bir vergi ödemek zorunda kalmıştır. Anadolu Selçukluları Devleti bu ağır vergiyi ödemekte zorluk çekmiştir(Bayram, 2007, 197).

Sultan G. Keyhüsrev (II) 'in ölümünden sonra Şemseddin İsfahanî'nin önderliğinde Selçuklu emirleri, büyük oğul İzzeddin Keykâvus(II)'u tahta geçirmişlerdir. İsfahanî vezirlik makamını korurken Celâleddin Karatay saltanat nâibliğine atanmıştır. Daha sonra Selçuklu emirleri arasında yetki çatışmaları yaşanması üzerine İsfahanî muhaliflerini ortadan kaldırarak duruma hakim olmayı başarmıştır. Hatta sultanın annesiyle de evlenerek iktidarını daha da kuvvetlendirmiştir(Küçük, 2007, 8- 9).

Güyük Han'ın tahta çıkış merasiminde (1246) Moğollara bağlı tüm illerin sultanlarının hazır bulunup itaat bildirmeleri istendiğinden Karakorum'da yapılacak törene sultan İ. Keykâvus da davet edilmiştir. Vezir Şemseddin ise saltanatın prestijini korumak için çeşitli mazeretlerle sultanın yerine kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ı göndermiştir. Moğol Hanının cülus törenine katılan Kılıç Arslan, Han tarafından sultanlığa Bahâeddin Tercüman ise vezirliğe atanmıştır. Ayrıca kendilerine Şemseddin İsfahanî'nin görevden alınması ve öldürülmesi için istedikleri izin de verilmiştir. Selçuklu heyetinin Moğol askerleriyle Konya'ya yöneldikleri haberini öğrenen vezir Şemseddin İsfahanî, kaçma teşebbüsünde bulunmasına rağmen Moğolların emriyle Bahâeddin Tercüman tarafından öldürülmüştür (Küçük, 2007, 9).

Sultan ve vezir atamalarının dahi Moğol yöneticiler tarafından yapılıyor olması, dönemin siyasî atmosferinin anlaşılması açısından önemlidir. Taht mücadelesinde İzzeddin Keykâvus'un, kardeşi Kılıç Arslan'la yaptığı savaşı kazanmasına rağmen Kılıç Arslan'ın Moğollarca bu göreve getirilmiş olması nedeniyle nâib Celâleddin Karatay'ın önerisiyle üç kardeş saltanatı yürürlüğe

konarak, Selçuklu tahtında meydana gelebilecek yeni bir kaosun önüne geçilmiştir. Celâleddin Karatay, bir yetki karmaşasına fırsat vermemek için de her üç sultanın atabegliği görevini üstlenerek işlerin tek elden yönetimini sağlamıştır. Üç kardeşi bir tahta oturtmak gibi zor bir görevi başaran Celâleddin Karatay'ın yüksek ahlakı, fazileti ve dindarlığı ile döneminde veliyyullah fi'l-arz (Allah'ın yeryüzündeki dostu) diye anıldığı belirtilmektedir(Küçük, 2007, 9).

Anadolu'daki Moğol kumandanların aşın isteklerini şikayet etmek üzere Selçuklu sultanı İ. Keykâvus tarafından değerli armağanlarla Batu Han'a gönderilen emîr-i dâd (adliye emîri) Sâhib Fahreddin Ali, Han'dan bu tür istekleri önleyen bir yarlğ (ferman) almayı başarmıştır. Ancak bu, Moğol kumandan Baycu'nun hoşuna gitmemiştir. Bu sırada Hulagu'nun İran ve garp bölgelerini idare için ilhan unvanı ile ordusuyla bölgeye gelmesi, Baycu'nun askerleriyle Azerbaycan'daki Mugan ordugâhından ayrılarak yaylak ve kışlak bulmak amacıyla ikinci kez Anadolu'ya gelmesine zemin hazırlamıştır. Ordusuyla Aksaray'a kadar gelen Baycu'nun isteğinin yerine getirilip getirilmemesi konusunda Selçuklu yöneticileri arasında ihtilaf oluşmuştur. Sonunda savaş kararı alındı. Ancak yapılan savaşta Selçuklu ordusu yenilgiye uğramış ve İzzeddin Keykâvus yakın adamlarıyla Alaiyye (Alanya)'ye kaçmıştır. Moğol ordusunun Konya'yı kuşatıp yağmalamak için harekete geçmesi üzerine halktan toplanan altınlar Baycu'ya sunularak, şehir yıkım ve yağmadan kurtarılmıştır. Bununla birlikte Baycu, yaptığı yemin gereği şehrin dış surlarını yıktırıştır(Öztuna, 1977, 486).

Saltanat mücadeleleri Mu'ineddin Süleyman'ın zaferiyle 1261'de sona erer. Moğolları iyi idare eden ve onlara dayanan bu devlet adamı, bir sükûn ve istikrar devri tesis etmiştir. Hattâ bu devir "Mu'ineddin Pervane Devri" adıyla anılarak 1277 yılına kadar sürmüştür(Turan, 1997, 301).

Türk Memlûklü sultanı Baybars, başta Pervâne'nin daveti, Anadolu halkının onu Moğollara karşı bir kurtarıcı olarak görmesi ve Moğollardan kaçan Selçuklu devlet adamlarının teşvikiyle 30 bin kişilik ordusuyla 1277'de Elbistan'a gelmiştir. Bunun üzerine Toktu ve Tudavun Noyan kumandasında

aralarında Pervâne'nin de bulunduğu Moğol, Selçuklu, Gürcü ve Ermeni ordusu Elbistan'a yürümüştür. Yapılan savaşta Moğollar kesin bir yenilgiye uğratılmıştır (1277). Bu savaşta Selçuklu kuvvetleri ciddi olarak savaşmadığı gibi bir çok emîr ve asker de gönüllü olarak tutsak olup Baybars tarafına geçmiştir. Bu nedenle Pervane, diğer Selçuklu ileri gelenleri ile birlikte (sultan G. Keyhüsrev, vezir Fahreddin Ali) bir Moğol intikamından korkarak Tokat'a çekilmiştir. Bu büyük zaferden sonra Kayseri'ye gelen Baybars, kendisini bir elçiyle tebrik eden Pervâne'yi çağırıp makamına oturmasını bildirdiyse de Pervane, Moğollardan çekindiğinden dolayı bunu kabul etmeyerek ondan biraz mühlet istemiştir. Pervane Muîneddîn Süleyman Türkiye Selçuklu Devleti tarihinde Moğol tahakküm ve baskısına rağmen on beş yıl süreyle (1262-1277) siyasî zeka ve mahareti sayesinde yönetimi tekelinde tutarak, ülkede huzur ve sükuneti sağlamada büyük bir başarı göstermiş ancak sonunu da yine kendi hatalarıyla hazırlamıştır(Küçük, 2007, 28).

Ölümünden sonra Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki buhran ve huzursuzluklar artarak devam etmiştir. Muineddin, dışta Moğolları içte de münevverleri kazanan siyaseti ile Anadolu'daki huzur ortamının özlemine çekenlerce daha sonra arandığı gibi Moğollarla sürekli mücadele halindeki Türkmen beylikleri ve göçebelere nezdinde de Moğolların bir temsilcisi sayılmıştır.

Sonuç olarak, Moğol istilasından bir asır önce Haçlı Seferleriyle mücadele etmek zorunda kalan İslam alemi, bu asırda da Moğollar'ın istilasına ve zulmüne uğramıştır.

2.1.8.2.1.1. Hz. Mevlânâ ve Moğollar Arasındaki İlişkiler

Selçuklu Türkiye'sinin yıllık vergi vermek zorunda olduğu, dönemin süper gücü Moğolların o dönemde estirdiği korku ve istilâ endişesinin, Moğol tehdidi altındaki tüm halkların üzerinde bir baskı oluşturduğu, dönemin atmosferi açısından rahatlıkla söylenebilir. Mevlânâ'nın baba diyarı Belh'in de aralarında olduğu dönemin şehirlerinin Moğollarca yakılıp, yıkılması, halkının kılıçtan geçirilmesi, çocukluğundan beri

Mevlânâ'nın da zihin dünyasında yer etmişti. İstilâ ettikleri diğer şehirler gibi Belh'in de Cengiz Han tarafından istilâ edilip, yağma edilmesini, halkının kılıçtan geçirilmesini ve yapılan diğer Moğol zulümlerini, dönemle ilgili diğer tarihi kaynaklar yanında Mevlevi kaynaklar da tüm çiplaklığı ile anlatmaktadırlar(Küçük, 2007, 89).

Mevlânâ, Moğol istilâlarıyla malları ellerinden alınan dönem halkının "Moğollar mallarımızı alıyorlar, ara sıra da onlar bize mallarını bağışlıyorlar. Acaba bunun hükmü nedir?" şeklindeki sorusuna İslâm düşüncesi içindeki şu yorumla cevap verir. Bilindiği gibi deprem, sel vb. tabî felaketlerle elden çıkan mallar veya çalınan şeyler Allah'ın hazinesine girmiş gibi yorumlanarak bir anlamda olan bir şeye üzülen üzüntünün iyice derinleştirilmesi yerine bir anlamda vakıanın ardından psikolojik bir rahatlama sağlanmaktadır. Mevlânâ, Moğolların Müslümanlardan zorla aldıkları mallar için de aynı değerlendirmeyi yapmaktadır. Alınanların, zorla alındığı için haram olması ve ahirette sahibine karşılığı verileceği inancından dolayı, Moğolların da Müslümanlardan aldığı her şey, alanlar açısından haram olsa da malı elinden çıkanlar açısından bu mallar, Mevlânâ'ya göre tıpkı Hakkın kabzasına ve hazinesine girmiş gibidir. Müslümanların onlardan aldıklarında ise bir zorlama olmadığından ve alınanlar bu hazineden alınmış hükmünde olacağından alınanlar Müslümanlara helaldir. Mevlânâ bu hususu îzah için Fihi Ma Fih(103- 104)'te şu örneği verir: "Meselâ; denizden bir testiye doldurup çıkarsan, o senin malın olur. Ancak su testide olunca buna kimse karışamaz ve senin iznin olmadan su alan herkes gasp edici olur. Fakat bu su tekrar denize dökülürse o herkese helaldir ve artık senin malın olmaktan çıkmıştır. Bu bakımdan bizim malımız, onlara haram, onların malı ise bize helal olur."(Küçük, 2007, 77).

2.1.8.2.2. Hz. Mevlânâ'nın Yaşadığı Dönemin Sosyo-Kültürel ve İlmî Özellikleri

Anadolu'da o dönemde başta Endülüs, ve Kuzey Afrika kaynaklı Muhyiddin Arabi, Mısır, Suriye ve Irak kaynaklı Sühreverdilik, Vefailik, Kalenderilik, Orta Asya ve İran, özellikle de Horasan kaynaklı Kübrevilik, Yesevilik ve Haydarilik gibi tarikat şeklinde teşkilatlanmış tasavvuf akımları yaygın bir etkiye sahip durumdaydılar. İçinde bulunduğu çevre, İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik, Zerdüştlük ve tasavvuf gibi dini mekanizmaları tanımasına yardım etti. Moğolların ve Haçlıların meydana getirdiği korku ve güvensizlik ortamında insanların psikolojik durumlarını gözlemledi. Anadolu'da Selçuklu Devletinin sağlamaya çalıştığı otorite, bir anlamda çeşitli tasavvuf akımlarının buraya yönelme gerekçelerinden birini oluşturmuştur. Anadolu'da medreseler gelişip de kendi ihtiyaçlarını karşılayıncaya kadar, din bilgini, kadı ve ulema ihtiyacı başta İran ve Horasan olmak üzere diğer İslam ülkelerinden karşılanmıştı. Bu durum Anadolu'da şekillenen Müslüman Türk hayatı üzerinde derin etkiler doğurmuştur(Çelik, 2002, 29).

II.Kılıçarslan'dan itibaren bütün Selçuklu hükümdar ve ileri gelenlerin medrese yaptırmaları bu devirde ilme verilen önemi göstermektedir. I. Keykvus ve I. Alaaddin Keykubat'ın yaşadığı devir olan XIII. Yüzyılın Anadolu'sunda ilim ve edebiyatın en yüksek devrini yaşadığını görülmektedir. Bunun en büyük örneği olarak Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat'ın Hz. Mevlânâ'nın babası için Konya'da Medrese yaptırması ve Onu oraya davet etmesidir. Ayrıca Mevlânâ'nın sohbetlerine birçok devlet adamının iştirak etmesi de örnek gösterilebilir(Kocatürk,2000, 5- 6).

Hz. Mevlânâ'nın yaşadığı dönem, siyasi buhranlara rağmen, felsefe ve İslami ilimler bakımından parlak bir dönemdir. Selçuklu Sultanları zamanın ulu kişilerine fazlasıyla rağbette bulunarak halk gibi açıkça onlara eğilimlerini göstermişlerdir(Özatilla, 1979, 14). Dönemin en önemli olayı olan Moğol istilası İslami ve ilmi şahsiyetleri de yakından etkilemiştir.

Moğol tahribatı Maveraünnehr, Harezm ve Horasan'da çok daha şiddetli olmuştur. İslam medeniyetinin başlıca ilim ve kültür merkezlerinden olan, İmam Buhari ve İbn Sina gibi bir çok büyük insanlar yetiştiren Buhara 13 fersah surlarla çevrili olmasına rağmen Cengiz Han (1220) yılında şehri yıkıp yağmalamıştır. 12 günde yangın ve nefit makineleri ile camileri,sarayları yakıp yıkmışlar ve Kur'an'ları ve kitapları hendeklere atmışlardır. Cengiz Han halkı bir ovada toplayıp, kadın, çocuk ve sanatkarları götürüp diğer kalan insanları yakıp öldürmüştür. Buhara'yı yakıp yıkan Cengiz Han, Buhara'dan Semerkant'a oradan da Bağdat'a yürümüştür(Turan, 1997, 489).

Moğollar işgal ettikleri yakıp, yıkıp yağmalarken bir kısım insanları işkenceyle şarap içmeye, kiliseye girmeye ve haç takmaya zorlamışlardır. Ancak bu ortamda bir çok alim ilim ve ibadetle ilgilenmeye devam etmiştir. Buhara, Semerkant ve Bağdat'tan sonra Anadolu'ya yönelen Moğol akınları göç eden insanları da beraberinde getirmiştir. Horasan Erenleri adıyla anılan; Fahreddin-i Iraki, Evhaddin-i Kirmani, Necmeddin Daye, Mevlana ve babası Sultanul Ulema Bahaeddin Veled, Seyyid Burhaneddin ve Şems-i Tebrizi göç eden gruptan bazılarıdır. Ancak Anadolu'ya gelemeden Moğollar tarafından öldürülen alimlerde vardı örneğin; Harezm'de Necmeddin-i Kübra, Nişabur'da Feriduddin-i Attar(Ocak, 2004, 26).

Belh çok eskiden beri Hind kültürü ile İran kültürünün tanıştığı, kaynaştığı önemli bir merkez idi. Hind mistisizmi ile İran Gnostisizmi (İrfancılık), İslam'dan önceki dönemlerde Belh şehrinde gayet canlıydı. İslâmiyetin bu bölgeye gelişinden sonra da İslam Tasavvufu'nun ilk nemalandığı, doğduğu yöre de Belh şehridir. İşte Mevlânâ ve babası Baha Veled böyle bir merkezdeki irfan pınarından beslenmişlerdir. Mevlânâ'nın Hindistan yarımadasında büyük bir hüsn-i kabul görmesi ve bu ülkede son derece etkili olması onun Hind irfanına yatkın oluşundandır(Bayram, 2005, 195).

Moğol akınları Belh'e doğru yöneldiğinde tıpkı Horasan gibi Belh'in ihtiyar kapılarını da zorlamaya başlamıştır. Mevlâna'nın çocukluğu döneminde, babası bütün ailesini toplayarak Belh kentinden batıya doğru göçe

başlamıştır. Göçün, Moğolların Belh'e girmelerinden bir kaç sene önce olduğu açıktır. Moğolların Belh'i 1214 yılında kuşattığı, yakıp yıkıp herkesi kılıçtan geçirdiği düşünülürse, göçün aşağı yukarı 1212 yılında olduğu ortaya çıkar. Göçe neden olarak Bahaeddin Veled'in Fahreddin Râzî ile, onun felsefi görüşleri ile anlaşamaması ileri sürülmektedir. Gerçi Bahaeddin Veled hemen bütün derslerinde felsefeciler aleyhine çok şiddetli ve çok heyecanlı şeyler söyler; bu da Belh şehrinin tanınmış filozofu Fahreddin Râzî ve onun felsefesine yakınlık duyan Harezmsah Sultanı Muhammed Tekiş'i kızdırmıştır. Vaazlarına "Ey Fahri Râzî, ey Harezmsah!" diye başlayan ve bazen hakarete varan sözler söyleyen Bahaeddin Veled, halk arasında filozofa ve Sultan'a karşı bir hareketin gelişmesine neden olmuştur. Bu gelişmelerden rahatsız olan, ama gene de Bahaeddin Veled'e büyük saygı duyan Sultan, bir gün ona şöyle bir haber göndermiştir: "Şeyhimiz eğer Belh ülkesini kabul ederlerse, bugünden itibaren padişahlık da, ülkeler ve askerler de onun olsun. Bana da bir başka ülkeye gitmek için izin versin. Çünkü bir ülkede iki padişahın bulunması uygun değildir." Sultanın bu sözleri Bahaeddin Veled'i kamçılımış, zaten Moğolların vahşeti dolayısıyla da iyice huzursuz hale gelen, büyük göçlerin başladığı Ortaasya'da, bir de yöneticilerin bu şekilde olumsuz tavır almaları Bahaeddin Veled'in buradan göç kararı vermesine neden olmuştur. Harezmsah Sultanına, "Belh Sultanına selâm söyleyiniz. Bu dünyanın fani ülkeleri, hazineleri, tahtları padişahlara yarışır. Biz dervişiz, bize memleket ve saltanat münasip değildir. Biz gönül hoşluğu ile sefer edelim de, Sultan kendi uyrukları ve dostlarıyla başbaşa kalsın." diye cevap göndermiştir. Harezmsah Sultanı, anlamlı mesajına daha anlamlı bir cevap almıştı. Halkın da bu göç kararını duyması, Belh'te büyük karışıklara neden olmuştur; Sultan'ın Bahaeddin Veled'i ziyaret ederek özür dilemesi onun göç kararını değiştirmemiştir(Ergün, 1993, 6).

İslam Dünyası'nda çok eskiden beri akliyeciler (Rasyonalist) ile sezgiciler (içe doğuşçu) birbirleriyle mücadele halindeydiler. Akılcılar, gerçek bilgiyi elde etmek için aklın ve mantığın ölçü olduğunu hatta akli, imana varmanın ve Allah'ı bulmanın vasıtası olarak görürler. Kelamcılar, filozoflar bu zihniyetin temsilcileridir. Sezgiciler ise, gerçek bilginin içe doğuş ile elde edilebileceğini, imana varmak, Allah'ı bilmekte aklın hiç, bir fonksiyonu

olamayacağını, içe doğuş ile hidayet-i ilahi ile Allah'a varılabilir, iman edilebilir tezini savunurlar. İşte Mevlânâ bu ikinci düşünce tarzının öncülerindendir(Bayram, 2005, 3).

Mevlâna, kendisine dâima Kur'ân-ı ve Hz. Muhammed'in hadislerini rehber edinen büyük bir islâm düşünürüdür. O, büyük bir vecd içine girip sık sık Tanrı'nın gerçeklik denizine karışmakta, ama toprak bedeni onu gene bu dünyaya getirmektedir. O, gene Hz. Muhammed'in yolundan, Kur'ân'ın ışığıyla o denize ulaşmakta, ama çok geçmeden gene perdeli evrene dönmektedir. O, Allah'ın gerçeklik denizinde bütün zıtların belli bir işe yaradığını, bu nedenle evrendeki her şeye karşı hoşgörülü olmak gerektiğini, bu hoşgörülü bakışın özellikle değişik din, ırk ve cinsiyetteki insanlara karşı gösterilmesi gerektiğini bildiriyordu. Onun insan değerlendirmesi kesinlikle şekillerde değil, içteki anlamlar üzerinde olmaktadır. İnsan yetiştirirken de söz ve hareketlerin dış şekillerine değil, bunların içte yer etmesine, özgün olarak içten kaynayıp coşmasına önem vermiştir(Ergün, 1993, 4).

Mevlânâ'nın mesajını eskimez kılan hususlardan biri de onun, devrinin hadiselerine gömülmeyerek, tarihe yönelik bu üst bakışı yakalayan tarih yorumları olduğu söylenebilir. Moğol akınlarından sonraki sürece bakıldığında da bu tür bir değerlendirme yapmak mümkündür. Nitekim kısa bir süre sonra Moğolların İlhanlı kolunun İslâmiyeti resmi din olarak seçmesi bir yana, Moğolların istilaları sonucu Anadolu'ya akın eden âlim, sûfî ve sanatçılar burada Anadolu aydınlanması denebilecek, kültür tarihimiz adına son derece renkli bir dönemin yaşanmasına sebep olmuşlardır. Artık iyice zayıflayan Anadolu Selçuklu Devletinin bu istilalar ile yıkılması ise Osmanoğulları Beyliğinin, bir Türk İmparatorluğunun temellerini atmasına zemin hazırlamıştır (Küçük, 2007, 167).

2.1.8.3. Hz. Mevlânâ'nın Eğitimi

Hz. Mevlânâ'nın ilk mürşidi babası Bahâeddin Veled'dir. O büyük insanın terbiyesi altında yetişen Hz. Mevlânâ henüz küçük bir çocukken olgunlaşmış, muhâkeme sahibi olmuştur“Babası tarafından yetiştirilen Rûmî, Arapça

gramer, hukuk (fıkıh), hadis, tefsir, târih, ilâhiyat, mantık, felsefe, matematik ve astronomi gibi alanlara hâkimdi. Bu sebeple de babasının 1231 yılında vefâtından sonra onun görevini başarıyla yerine getirmiş, boşluğunu doldurmuştur. Hanefî fikhında otorite denilebilecek kadar bilgi ve birikim sâhibi olan Hz. Mevlânâ, diğer mezheplerin fikhî anlayışlarından da habersiz değildir. Babası sultânü'l-ulemâ Bahâeddin Muhammed Veled'in Belh'te vaaz verdikleri, ders okuttukları mâlûmdur. Sipehsâlar Risâle'sinde, Hz. Mevlânâ'nın da ilk zamanlarda babası gibi, ders vermek ve vaaz etmekle meşgul olduğunu söyler ve Şems geldikten sonra ders vermeyi ve vaaz etmeyi terk ettiğini kaydeder. Aynı eserde Hz. Mevlânâ'nın, "Eğer biz o memlekette (Belh'te) kalmış olsaydık, oradakilerin huylarına yaradılışlarına uygun bir halde yaşar ve ders vermek, kitap yazmak, vaaz ve nasîhatta bulunmak, zühd ve takvâda bulunmak, zâhirî şeylerle meşgul olmak gibi onların istediği şeylerle meşgul olurum" dediğini ve Şems'ten sonra bu gibi hasletlerinden uzaklaşarak semâ' ve şiirle uğraştığı ifâde edilmektedir (Eflaki, 1953, I/77). Hz. Mevlânâ, kendi devrinde geçerli olan edebi birikime de sahipti. Hz. Mevlânâ'nın Senai ve Attar'dan etkilendiği de bilinmektedir (Cebecioğlu, 2007, 7).

Belh'te iken Hz. Mevlânâ'nın hocalarından bir diğeri ise Seyyin Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizi olmuştur. Seyyid Burhaneddin Bahaeddin Veled'in ölüm haberini alınca Hz. Mevlânâ'yı yalnız bırakmamak için onun yanına gelmiştir. Seyyid Burhaneddin ile birlikte daha sonra Şam'a giderler (Yeniterzi, 1997, 2-3). Burada büyük Hanefî alimi Kemaleddin İbn'ul Arabi, Sadedin el- Hamevi, Şeyh Osman er-Rumi, Evhadüddin Kirmani ve Sadreddin-i Konevi ile görüştüğü ve sohbetlerde bulunduğu kaynaklarda geçmektedir (Firuzanfer,1997, 42-43; Eflaki,1953,I/80, 391).

Şam'dan Konya'ya dönünce Seyyid Burhaneddin'in yanında hücreden hiç çıkmadan kırkar günlük üç çile çıkarmış; bu süreyi yalnızca ibadet ve tefekkürle geçiren Hz. Mevlânâ, arınmış bir nefis ve ilahi sırlara açılmış bir gönülle dış dünyaya dönmüştür. Çilenin sonunda Seyyid Burhaneddin: "Haydi yürü de insanların ruhunu taze bir hayat ve ölçülemeyecek bir rahmete boğ, bu suret aleminin ölümlerini kendi mana ve aşkıyla dirilt" sözleriyle Hz.

Mevlânâ'nın eğitiminin bittiğini, artık irşat ile görevli olduğunu belirtir (Eflaki, 1953,I/87-89).

Hız. Mevlânâ'nın Şems ile karşılaşması ileriki bölümlerde genişçe anlatılmıştır.

2.1.8.3.1. Hız. Mevlânâ'nın Eğitiminde Etkili Olan Kişiler

2.1.8.3.1.1. Babası Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled

Hız. Mevlânâ Celâleddin Muhammed'in babası, bilginler padişahı (Sultân-al-ulemâ) diye anılan ve bilginlerden Ahmed Hatîbî oğlu Huseyn Hatîbî'nin oğlu olan Belh'li Muhammed Bahâeddin Veled'dir. Sultân-al-ulemâ, Belhlilerden incinince Belh'ten Konya'ya göç etmiştir (Gölpınarlı, 1985, 33-43). Horasan sarayında son derecede dirayetli ve kültürlü bir hanım olan annesinin terbiyesi ile büyüyen Bahâeddin Veled, bir şehzade olmasına rağmen dünya saltanatına arzu duymamış, kendisini tamamıyla dînî ilimlerin tahsiline vermiştir (Yeniterzi, 1997, 2).

Bu çok zeki ve yetenekli genç, Türkistan alimlerinden feyiz almış; engin bilgisiyle ün kazanmış ve nihayet devrin meşhur bilgin ve din adamlarından üç yüz kişi bir gece rüyalarında Hız. Peygamber'in Bahaeddin Veled'e "Sultânü'l-Ulemâ" (Bilginler Sultanı) unvanını verdiğini görmüşler, o günden sonra Hız. Mevlânâ'nın babası bu unvanla anılmıştır (Eflâki, 1953,I/4-5).

Bahaeddin Veled, az bir zaman içinde Konya'da kendisine büyük bir şöhret yapmıştı. Alâeddin Keykubad'ın lalası Emir Bedreddin Gevhertaş da onun müridleri arasına katılmış ve ona bir medrese yaptırmıştı. Sultan Veled'e göre Konya'da ancak iki yıl yaşayan Muhammed Bahaeddin Veled, 12 Ocak 1231'de vefat etmiştir (Gölpınarlı, 1985, 43).

2.1.8.3.1.2. Şems-i Tebrizi

Hz. Mevlânâ'nın dini düşünce yapısının gelişmesinde babası etkili olurken felsefi düşünce dünyasının gelişmesinde Şems-i Tebrizi etkili olmuştur. Hz. Mevlânâ uzun yıllar süren eğitimi sonucunda tefsir, hadis, fıkıh, lugat, Arapça gibi ilimleri tahsil etmiş ve asrının önde gelen bilginlerinden olmuştur. Manevi alanda sürekli ilerlemeyi arzulayan ve bunun için mânâ adamların peşinde olan Hz. Mevlânâ'nın Şemseddin Tebrîzî ile buluşmasına dair birçok rivayet bulunmaktadır. Bütün zamanlarını öğrencilerini eğitmek ve müridlerini irşad ile geçiren Hz. Mevlânâ, ulaştığı mânevi derecelerle tatmin olmamış, olgunların noksanını tamamlayacak bir mürid ihtiyacıyla diyar diyar gezinen Şemseddin Tebrîzî ile ilk kez Şam'da karşılaşmıştır (Şafak, 2007, XV; Yeniterzi, 1997, 7-8). Hz. Mevlânâ Şam'da bir pazar yerinde gezinirken ilginç kıyafetli bir adam Hz. Mevlânâ'nın elini tutar, onu saygıyla gözlerinden öper. Hz. Mevlânâ: "Sen kimsin?" demeye kalmadan, adam tebessüm ederek söylenir: "Ey Dünya sarrafı..Mana aleminin padişahı; beni tanı, beni bil!" diyerek kalabalığın arasına karışır kaybolur. Hz. Mevlânâ bu adamın kim olduğunu soruşturur ve Şemseddin Tebrîzî olduğunu öğrenir (Yazıcı, 2007, 45-46).

Ancak Hz. Mevlânâ ve Şemseddin Tebrîzî'nin aralarındaki bağın asıl kuvvetlendiği yer Konya'dır. Şemseddin Tebrîzî 29 Kasım 1244 tarihinde Konya'ya gelir ve Şekerciler Hanı'na iner. Hz. Mevlânâ o sırada öğrencileriyle Şekerciler Hanı'nın önünde geçmektedir. Onu gören Şemseddin Tebrîzî bineğinin dizginini tutarak Hz. Mevlânâ'ya: "Ey dünya ve mânâ bilgilerinin sarrafı, söyle! Muhammed Hazretleri mi yoksa Bâyezid mi daha büyüktür?"

Hz. Mevlânâ: " Hz. Muhammed, bütün peygamber ve velîlerin residir. Büyüklük onundur." dedi. Onun üzerine Şemseddin Tebrîzî: "Hz. Muhammed, 'Ya Rabbî seni tesbih ederim, biz seni lâyük olduğun gibi bilemedik.'" dedi, oysa Bâyezid: 'Ben kendimi tesbih ederim, şanıım ne kadar yücedir.' buyuruyor." dedi.

Hız. Mevlânâ cevap olarak: “Bâyezid’in susuzluğu bir yudumla dindi ve suya kandı. Halbuki, Hız. Muhammed susuzluktan yanıyor, bir yudumla doymuyordu. Bâyezid, Hakk’ın ilk tecellisiyle kendini nura garkolmuş gördü; daha fazlasına bakmadı. Hız. Muhammed ise Cenâb-ı Hakk’ı her gün daha çok görüyor, O’na daha çok yaklaşıyordu. Allah’ın kudret ve yüceliğini günden güne artarak müşahede ettiği için; ‘Biz seni lâyıkıyla bilemedik.’ buyurdu.” der. Hız. Mevlânâ ve Şemseddin Tebrîzî’nin dostluğu bu sözlerle başlar (Şafak, 2007, XV; Yeniterzi, 1997, 7-8).

Bu buluşma, iki okyanusun kavuşup kavuşmasına (Merace’l-Bahreyn) teşbih edilmiştir ki, Hız. Mevlânâ ve daha sonra Mevlevîlik için adeta bir dönüm noktası, bir “milad” olmuştur (Özönder, 2005, 19).

Şems, Celaleddin’i zahirden çıkarıp batına dahil ettikten sonra Hız. Mevlânâ’nın yanmasını izlemeye gücünün olmadığını fark ederek Konya’yı terk eder bu terk edişin sebebi Hız. Mevlânâ’yı henüz tam olarak tanımadığı ilahi aşk ile tanıştırmak içindir (Olgunlu, 2008, 12).

“Konya halkı tarafından çok sevilen, vaazı dersi dinlenen Hız. Mevlânâ’nın böyle birdenbire ortadan kayboluşu, medreseyi, öğrencilerini terk edişi, müridlerine yüz çevirişi, önce herkesi şaşırtmış, Hız. Mevlânâyı bir süre kendi haline bırakmışlardı. Fakat aradan birkaç ay geçince, dedikodular yeniden başlamıştı. Kara yürekli, bunca yıldır “hembezm” oldukları Hız. Mevlânâ’nın, Şems gibi kim olduğu layıkıyla bilinmeyen bir dervişe uyararak her şeyden elini eteğini çekişine bir mânâ veremiyorlardı. Hız. Mevlânâ’ya karşı duydukları aşırı sevgi, onları kıskançlığa götürmüştü.” (Önder, 1973, 77). Bu yüzden halkın arasında Şems’e karşı nefret, kin ve kıskançlık başladı. Bu sebepten işin çığrından çıktığı, olayların tehlikeli bir şekilde kendi aleyhine döndüğü bir sırada, 1246 yılının Mart ayı başlarında Şems, ansızın Konya’dan kayboluvermişti (Önder, 1973, 79).

Hız. Mevlânâ Hazretleri, Şemseddin Tebrîzî kaybolduktan sonra herkese onu sorar olmuştur, ve ondan haber almaya çalışmıştır. “Hız. Mevlânâ

Hazretlerinin, Şems'e karşı o kadar sevgi ve candan ilgisi vardı ki, Şems ortadan kaybolduktan sonra kim onun hakkında asıl ve esası olmayan bir haber verse ve: "Hz. Mevlânâ Şems'i falan yerde gördüm" dese, bu müjde için sarığını ve ferecisini verir, şükranelerde bulunur ve teşekkürler ederdi" (Eflâkî, 1954,79-80).

Şemseddin Tebrîzî'den sürekli haber bekleyen Hz. Mevlânâ, onunla olduğu zamanlarda hayattan elini eteğini çektiği için, o gidince boşluğa düşmüştür. "Bir gün bir adam: "Hz. Mevlânâ Şems'i Şam'da gördüm" diye haber verdi. Hz. Mevlânâ buna o kadar sevindi ki tarif olunamaz. Başındaki sarığını, sırtındaki ferecisini, ayağındaki ayakkabı ve çizmesini ona bağışladı. Dostlardan biri: "Bu adamın verdiği haber yalandır. O, Hz. Mevlânâ Şems'i hiç görmemiştir." dedi. Hz. Mevlânâ: "Evet, onu verdiği bu yalan haber için sarığımı ve ferecimi verdim. Eğer doğru haber verseydi, elbise yerine canımı verirdim ve kendimi onun uğruna feda ederdim." buyurdular (Eflâkî, 1954, 79-80).

Hz. Mevlânâ, Şems'i Şam'da görenlerin olduğunu öğrenince onu dönmeye davet etmek için hemen o gün manzum ilk mektubunu kâğıtlara dökmüştü. Selâmlardan ve acımadan sonra, şiir:

"Ey kalbimde olan nur! gel, didinmelerimin ve arzumun sonu gel.

Hayatımızın, , senin elinde olduğunu biliyorsun. Hayatı kullarına sıkıntılı yapma gel.

Ey âşık! Ey mâşuk! Mâniaları aş ve inadı bırak da gel.

Ey Hüdüh'd'lerin sahibi olan Süleyman! Lûtfedip de bizi aramak üzere gel.

Ey sevmede birinci gelen kişi!, aşkın hakikati seni geçip birinci oldu, gel.

Ruhlar senin kaybolmandan ötürü inleyip feryad etmedeler; miadımı doldur da gel.

Ayıpları ört, iyilikleri saç, cömert olanların âdeti de böyledir, gel.

Farsça "gel" nasıl derler? "Biyâ" mı? ya gel veya bizim davetimize hak ver de gel.

Geleceğin zaman muradımız ne de açılır. Gelmeyeceğin zaman da muradımız ne de kesat olur, gel.

Ey Arabın Kuşadı! Ey İran'ın Kubadı! kalbimi hâtıranlı fethedersin, gel.

İçim, sana “gel” deyicidir. Ey senin varlığından olacak olan varlık, gel.
 Ey benim ayım! Senin için ülkeleri dolaştım. Beni ve ülkeleri çevrelediğin
 halde gel.
 Sen, yaklaşan ve uzaklaşan güneş gibisin. Ey kullara yakın olan, gel.”

Mektup, özel bir ulakla gönderilmiş, fakat aylar geçtiği halde hiçbir cevap alınamamıştı (Önder, 1973, 85). Şems’in Şam’da olduğu anlaşılınca Hz. Mevlânâ, oğlu Sultan Veled’i hediyelerle birlikte ona elçi olarak gönderdi. Şems Konya’ya tekrar geldi. Hz. Mevlânâ adeta bayram etti ve eski coşkunu haline geri döndü. Ama çok kısa bir süre sonra bir grup yeniden Şems’e karşı kin ve nefret duyguları duymaya başlamıştı. Sonunda Şems ortadan tamamen kayboldu. Hz. Mevlânâ onu her yerde aradı, hatta Şam’a bile gitti. Ama nafile... (Gürer, 2008, 18).

“Hz. Mevlânâ gece gündüz sema ediyor, gazeller, şiirler söylüyordu. Şems’i gönül dünyasında arıyordu. Şems-i Tebrizî’nin İkinci ve İlelebet gidişinin sebebi, zahirde ve batında bir insanın çıkabileceği ciddi makamlardan birine çıkmış olan Hz. Mevlânâ’nın bu yolculukta Allah aşkı ile bir yandan kendisi yanarken bir yandan da bu yanış esnasında hissettiklerini verd içinde yazmasına vesile olmaktı.” (Gürer, 2008, 19; Olgunlu, 2008, 12).

2.1.8.3.2. Hz. Mevlânâ’dan Etkilenenler

Hz. Mevlânâ’dan bir çok kişi etkilenmesine rağmen Şeyh Selahaddin Zerkubi ve Çelebi Hüsameddin Hz. Mevlânâ’nın düşüncelerinin etkisinde kalmış ve onun en yakın dostları olmuşlardır.

2.1.8.3.2.1. Şeyh Selahaddin Zerkûbî

Selahaddin Zerkubi Konyalıdır. ”Zerkubi” yani “Kuyumcu” dur. Altınını değerini en iyi şekilde kuyumcu bildiği gibi altın yürekli insanların da değerini o, çok iyi tesbit ve takdir ederdi. Hz. Mevlânâ, gönül ufkundan çekilip giden Şems’in yerine Selahaddin Zerkubi’yi yerleştirir. Gönül

ateşini onunla söndürmeye çalışır. Teselliği, onunla yapacağı sohbetlerin efsunlu havasında arar. Aradığı vasıfları onda gören ve bulan Hz. Mevlânâ, bu defa da Selahaddin Zerkubi ile hemdem olmuştur (Özönder, 2005, 43-45).

Hz. Mevlânâ ile sık sık ve rahatlıkla görüşmeye; istediklerini sorup öğrenmeye alışmış olanlar onu ellerinden bu defa da Kuyumcu'nun alıp çekmesini bir türlü hazmedemiyorlardı. Kötü ruhlu kişiler Selahaddin Zerkubi'yi öldürme planı bir yaptılar ancak içlerinden biri bu planla ilgili Hz. Mevlânâ'ya haber verdi. Bunu duyan Selahaddin Zerkubi, her zamanki derin teslimiyet, hoşgörü ve güvenle kendisine bir şey yapamayacaklarını söyleyerek Hz. Mevlânâ'yı teselli eder (Özönder, 2005, 43-45).

Hz. Mevlânâ ve Selahaddin Zerkubi arasındaki dostluk on yıl sürmüştür. Hz. Mevlânâ bu dostluğu daha da perçinlemek için Selahaddin'in kızı Fatma Hatun'u oğlu Sultan Veled'e alarak akrabalık bağlarını kurmuştur. Şeyh Selahaddin on yılın sonunda 1259'un Ocak ayında ebedi aleme göçmüştür (Yeniterzi, 1997, 11).

2.1.8.3.2.2. Çelebi Hüsameddin

Selahaddin Zerkubi'nin ölümünden sonra Hz. Mevlânâ kendi manevi terbiyesi altında yetişmiş, olgun ve velilik nuru taşıyan bir müridi olan Çelebi Hüsameddin'i halife seçer. Çelebi Hüsameddin, Hz. Mevlânâ'nın sağlığında bu vazifeyi sürdürmüş, ölümünden sonra da 1284 yılında vefat edene kadar toplam yirmi beş yıl şeyhlik yapmıştır (Yeniterzi, 1997, 11).

Bu büyük şahsiyet, Hz. Mevlânâ'nın ölümsüz eseri Mesnevi-i Şerif'in yazılmasını sağlayan ve yazan insandır. Hz. Mevlânâ mektuplarında da onu, “Şeyhlerin Şeyhi”, “Kalplerin Emîni”, “Zamanın Cüneyt'i”, “Vaktin Beyazid'i”, “gerçekler güneşi” gibi yüksek vasıflarla anar. Hayatı hizmetlerle dolu geçen Çelebi Hüsameddin 1284 yılında vefat etmiştir (Özönder, 2005, 55-63).

2.1.8.4. Hz. Mevlânâ'nın Felsefesi

Hz. Mevlânâ'nın fikri hayatının asli unsuru "tasavvufur"(Gölpınarlı, 1985, 24). Bu tasavvufi düşünce yapısının şekillenmesinde Belh'ten Larende'ye uzanan yolculuklar, ailesi, değişik kültürlerden alimler ve Şems-i Tebrizi etkili olmuştur. Asıl felsefesi aşk olan Hz. Mevlânâ'ya göre ulaşılması gereken nihai nokta "Aşk"tır. Hz. Mevlânâ insanı kamile ulaşma yolunda kapısını herkese açarak evrensel bir sevgi ile dünyayı kucaklarken için de yaşadığı ilahi aşk ile de iç dünyasında olgunlaşmaktadır.

Hz. Mevlânâ'nın yaşadığı dönemin özelliklerine bakıldığında toplumun çok kültürlü bir yapıdan meydana geldiği görülmektedir. Bu nedendir ki, asıl mesele insanı olduğu gibi sevebilmek, insanları ayırmamak ve toplumsal bütünleşmeyi sağlayabilmektir. Hz. Mevlânâ'ya göre insanlar Tanrı'nın birer görüntüsüydü, bu nedenle Tanrı'yı gerçekten sevebilmenin yolunun insanları sevmekten geçeceği düşüncesi onun yaşam felsefi olmuştur.

Hz. Mevlânâ bu sevgisini yaptığı ibadetlerle birleştirmiştir. Schimmel(2007, 35)'e göre nasıl ki yeni doğan bir bebek, ekmeği çiğneyebilmesi için dişleri çıkıncaya kadar süt emmesi gerekiyorsa, aynı şekilde insan da önce basit kelimelerin sütüyle terbiye dilip eğitilir, tâ ki "akıl dişleri" çıkıp mananın derinliklerine nüfuz edinceye kadar. Hz. Mevlânâ da gece ve gündüzlerini ibadet, zikir, dersler ve sema ile geçirmiştir. Hz. Mevlânâ ailesinde İslam'ın takva anlayışına dayalı bir anlayışla yetişmiştir. Hz. Mevlânâ'nın dini düşünce yapısının oluşmasında "Bilginler padişahı" anlamına gelen "Sultan-ül Ulema" unvanı ile anılan babasının düşünce yapısı gelmektedir. Moğol istilası önünden kaçan Türkistanlı, İranlı ve diğer milletlere mensup bir çok alim, mutasavvıf ve sanatkar Anadolu'ya akın ederek, ülkenin ilmi, kültürel ve sanat bakımından gelişmesini sağlamışlardır. (Sevgi, 1994, 17- 18).

Hz. Mevlânâ, analitik akılla, aşk arasındaki zıtlığı vurgulamıştır. Aşk yağlandığında, akıl zayıflayacaktır. Evet, aşk ülkenin hâkimi olduğunda akıl, asılması lazım gelen bir hırsız gibi görünür. Zira akıl, gördüğümüz gibi, öğrenmek için ritüel olarak şart koşulan lüzumlu bir enstrümandır ve ona

konulan sınırları aşmasına müsaade edilemez(Schimmel, 2007, 173). Bunun en iyi örneği Hz. Mevlânâ'nın Şems ile tanıştıktan sonra halkla olan bağı koparmasında görülür.

Eski Yunan felsefesine yabancı olmayan Hz. Mevlânâ'nın, idealist diyalektiği bilmesi, Aristo mantığına belli düzeyde aşına olduğunu göstermektedir. Ancak kendi zamanında yaygın Aristo mantığına karşıt olarak, daha çok diyalektik düşünceyi izleyerek gerçekliğin karşıt güçlerin bir sonucu olduğunu vurgulamıştır. Özellikle "zıtların çatışması" üzerine söyledikleri ve sezgileri O'nun kendi içinde "hoşgörü" ile ilgili anlayışına temel sağlayıcıdır. Ancak düşüncelerinde, gerçekliğin tek belirleyicisi olarak mantıki akıl ve zamanla sınırlı diğer kategorilere fazla itibar etmemesi ile mantık ötesi gerçekliklere yönelik vurguları, bu anlamda Kant'ın öncülü sayılabilecek yaklaşımlardır. Kant'ın "akıl" (intellect) olarak adlandırdığı şeye Hz. Mevlânâ "cüz- i akıl" (particular reason) demektedir ve bu sınırlı akli, bütün gerçekliğin sezgisi olarak kabul ettiği evrensel akıldan ayırmaktadır. O'nun bu sezgici yaklaşımını yine kendisinden çok etkilenen düşünür M. İkbâl, İbn- i Sina ile karşılaştırdığı farklı bir anlayışla dile getirmektedir (Çelik, 2002, 22- 23).

Hz. Mevlânâ'nın; Allah'ı, O'nun faaliyet ve icraatını tasvir etmek üzere kullandığı bütün bu çeşit semboller ve mecazlar, felsefi denemeler ve en içli zikirler/ibadetler, vecd halindeki uzun nidaları dogmatik görüşler olarak telakki ve analiz edilemez. Hz. Mevlânâ'nın bildiği ve bildirmek istediği; anahtarı ve kilidi eşi ve benzeri olmayan, akılla idrak edilemeyen, gözlerden gizli olan Allah'ın icad ettiği'dir. Allah'ın yarattığı ve muhafaza ettiği şekliyle bu alem, bakışlarını suretlerin ötesine çevirmeyi öğrenmiş olanlar için mana yüklüdür(Schimmel, 2007, 99).

2.1.8.5. Hz. Mevlânâ'nın Eğitim Hakkındaki Görüşleri

Hz. Mevlânâ kültür ve bilim merkezi olan Hint ve İran kültürlerinin sentezlendiği coğrafyada beş yaşına kadar kalmış daha sonra babasından aldığı eğitim ile Türk, İran ve Arap kültürünün sentezini eserlerinde oluşturmuştur. Hz. Muhammed'in hadîslerini rehber edinmiş, eserlerinde sık sık ayetlere ve

hadîslere yer vermiştir. Kendisine sorulan sorulara cevap verdiğinde ya da bir olay anlattığında ya da bir sohbet esnasında ayet ve hadîslerle anlatımını güçlendirmiştir. Bazen de toplumsal bir problemi çözmek için ayet ve hadisleri şerh ederek, topluma yol göstermiştir.

Hz. Mevlânâ'nın mensur eserleri incelendiğinde eğitim anlayışına yönelik onun evrensel nitelikte kendi çağından ilerisini gören bir eğitimci olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Mevlânâ Fihî Ma Fih'de olumsuz akademik benliğe devurgu yapmıştır. Akademik benlik, öğrencinin akademik yönü baskın olan bir işte başarılı olacağına inanma ve güvenme derecesiyken olumsuz akademik benlik bu benliğin geliştirilememesi durumudur (Erden ve Akman, 2009, 87). Öğretmen aşağıdaki örnek olayda öğrenciyi korkutmadan ona yavaş yavaş yazı yazmayı öğretmektedir. Çocukların ilk öğrenmelerinde başarısız olacaklarına inanmaları sonraki öğrenmelerini zorlaştırmaktadır.

Mesela bir öğretmen öğrenciye yazı yazmasını öğretirken, tek harfleri bitirip sıra satıra gelince, önce çocuk bir satır yazıp öğretmene gösterir. Bunun hepsi öğretmenin nazarında eğridir. Fakat o yine: "Hepsi güzel iyi yazmışsın; aferin, aferin! Yalnız bu bir tek harfi biraz çirkin yazmışsın. Böyle olacak. Ha! Şu harfi de iyi yazamamışsın." der ve çocuğu incitmeden, incelikle böylece o satırın birkaç harfini kötölemek suretiyle yazısını düzeltir. Şöyle yapmalı, diye gösterir. Geri kalanı beğenir ve "Aferin!" der. Çocuğu ürkütmez ve bu aferinlerle onun zayıf tarafını kuvvetlendirir. İşte bu şekilde yavaş yavaş öğretir ve ona yardım eder (Fihî Ma Fih,165).

İnsan bu kadar perdeler olmasına rağmen, yine bir şey okuyabiliyor ve o bilgiden haberli olabiliyor. Şimdi bak, insan bu karanlıklar ve perdeler kalksa artık neler öğrenmez ve neler bilmez ve kendiliğinden ne türlü bilgiler ortaya çıkarmaz? Bu terzilik, mimarlık, marangozluk, kuyumculuk, müneccimlik, doktorluk ve daha başka sanatlar, sayısız işler hep insanın içinden meydana gelmiş, taştan ve kesekten hâsıl olmamıştır. İnsana, ölüyü mezara gömmesini bir karganın öğrettiğini söylerler. Bu da insandan kuşa aksetmiştir, ona bunu insanın arzusu

yaptırmıştır. Hayvan, insanın bir parçası değil midir? O halde parça bütününe nasıl öğretebilir? Mesela bir adam sol eliyle yazı yazmak ister; kalemi eline alır, kalbi kuvvetli olmasına rağmen, yazarken eli titrer, fakat yine kalbinin emriyle yazar.(Fihi Ma Fih, 92)

Kaz yavrusu, dün bile doğmuş olsa,
Denizin suyu, gene göğsüne gelir onun(Fihi Ma
Fih, 14).

Hz. Mevlânâ yukarıda insanların yaratılış olarak türe özgü hazır bulunuşluklarından ve genetik özelliklerden bahsetmektedir. Aynı zamanda insanların var olan genetik yapılarını akıl, öğrenme ve istek yoluyla da arttırabileceğinden bahsetmektedir. İnsanların içinde, onları harekete geçiren istek ve ihtiyaçlar vardır. İhtiyaçlar bedenden, istekler gönülden gelir. Eğer istekler tamamen ihtiyaçların kontrolüne girer ve hattâ birbirlerini kamçılayıcı rol oynarlarsa, bu iki temel fonksiyon hem maddî hem de manevî yönden insan için zararlı bir hale gelir. İnsanın kendi istekleriyle savaşması çok zordur, ama isteklerin sağlıklı olarak yerine getirilebilmesi için bilgi, hüner ve güç gereklidir. Uçmak isteyen kişinin uçmayı bilmesi ve uçabilmesi, denize atlamak isteyen kişinin önce yüzme bilmesi, denizci olması gerekir. Bir tahta, olgun, hünerli kişinin elinde anlamlı ve işe yarar bir eşya haline gelir; bilgisiz ve hünersiz kişinin elinde ise o tahta sadece odun kıymıklarına döner(Ergün, 1993, 288).

Mesela küçük bir çocuğu terzi dükkânına verdikleri zaman çocuğun ustasına itaat etmesi lâzımdır. Usta ona ilinti verirse ilintilemeli, teğel alması lâzım gelirse teğel almalıdır. İşte terzilik öğrenmek istiyorsa kendi tasarrufunu bırakıp, ustasının emri altına girmelidir. Yüce Tanrı'dan sırf onun inayetinin eseri olan yüz bin zahmet ve riyazetten daha üstün bulunan inayet istiyoruz.(Fihi Ma Fih, 96)

Hz. Mevlânâ aynı zamanda yukarıda gösterip-yaptırma yönteminin önemine de değinmiş ancak, mensur eserlerinde kendisi bu yöntemi kullanmamıştır.

İnsan, kendi iç dünyasının derinliklerine yolculuk etmeden önce çevredeki maddî ve manevî gerçekleri bilmeli, görmeli, içinde yaşamalıdır; çünkü iç dünyanın derinliklerine yapılacak yolculuk, her türlü yolculuktan daha zor ve tehlikeli bir yolculuktur; insanın buna hazırlıksız olarak girmemesi gerekir. İnsanların birbirleriyle tanışıp görüşmelerinde, birbirlerinin bilgilerinden, tecrübelerinden faydalanmalarında, insanların binlerce yıldan beri biriktirdiği doğru bilgilerin yeni yetişenlere kazandırılmasında büyük faydalar vardır(Ergün, 1993, 290).Hz. Mevlânâ'nın eserleri incelendiğinde, insanı ve onun tabiatını oldukça canlı, veciz ifadelerle, psikolojik tahlillere yer vererek ortaya koymaktadır. İnsanın ahlâki, sosyal ve insani yönü, ahlaki öğütler, tasavvufi kavramlar, çeşitli hayvan karakteri kullanılarak metaforik bir üslupla ifade edilmektedir. Böylelikle soyut kavramlar, ifade edilmesi güç tasavvufi ve felsefi meseleler bu metotla daha anlaşılır bir zemine kavuşturulmuştur (Durak, 2007, 4).

Hz. Mevlânâ'nın sembolleri hayatın her sahasından alınmıştır; deveden sineğe, filden solucana kadar tüm hayvanlar ona, beşeri davranış örnekleri sunar. Bunlar, yüksek bilgi için sembollerdir. Burada şuna dikkat etmek lazım gelir ki, bu semboller bir çiçek dürbününün parçaları gibi sürekli değişirler; belirli bir mısradaki pozitif mana ifade eden bir şey, başka bir bağlamda negatif olabiliyor. Zira o daima önüne çıkan sembolü kapar ve kullanır. 13. Yüzyılda Konya'daki günlük hayatı onun mısralarında neredeyse olduğu gibi yaşayabiliriz. Sokakta oynayan çocukları gösterir; bunlar oyuna daldıkları için her şeyi öylesine unuturlar ki, mantolarını çalsanız farkına varmazlar(Schimmel, 2007, 62- 63).

2.1.8.6. Hz. Mevlânâ'nın Eserleri

Hz. Mevlânâ'nın Dîvân-ı Kebir (Külliyât-ı Şems), Fîhi Mâ-fih, Mecâlis-i Seb'a, Mektûbât ve Mesnevî eserleri aşağıda açıklanmıştır:

2.1.8.6.1. Dîvân-ı Kebîr (Külliyât-ı Şems):

Hz. Mevlânâ'nın kasîde, gazel, rubâî ve diğerk şiirlerini içine alan Dîvân-ı Kebîr 'de bütün şiirlerde Hz. Mevlânâ'nın duygu yüklü âlemi görülür. Yirmi bir dîvândan oluşank Dîvân-ı Kebîr 'i; R.A. Nicholson İngilizce'ye, Mithat Baharî Beytur ve Abdûlbaki Gölpinarlı Türkçe'ye tercüme etmişlerdir (Yeniterzi, 1997, 38-39). Dîvân-ı Kebîr'de 2073 gazel vardır ve bu gazeller, 21366 beyitten oluşmaktadır (Gölpinarlı, 1985, 269). Bu gazellerde Hz. Mevlânâ Selahaddin Zerkûbi ve Hüsameddin Çelebi ve en fazla Şemseddin Tebrîzî'ye ithaf ettiğı gazellerinde ilâhî aşkı ifade ederken, aynı aşkın yolcusu olan dostlarına olan sevgisini de anlatmaktadır (Yeniterzi, 1997, 38-39).

“Hz. Mevlânâ'nın divanındaki şiirleri liriktir. İlahi aşk menşeli bu şiirler duygu yüklüdür. Belli ki bu şiirleri söylediğı anlarda vecd halindedir hep. Bazen tefekkürle meşgulken, bazen sema ederken, bazen de çok sık gittiğı Konya'nın Meram bahçelerinde gezinti yaparken bu şiirlerini söylemiştir. Aşka dair feryatlarıyla, özlemleriyle, şikâyetleriyle yakıcı bir karaktere bürünen bu şiirler, Hz. Mevlânâ'nın maddi ve manevi dünyaya ait düşüncelerini estetik bir şekilde ortaya koyar (Olgunlu, 2008, 17).”

2.1.8.6.2. Fîhi Mâ-fih

“Süleyman Pervâne, zaman zaman Hz. Mevlânâ ile baş başa, tatlı sohbetler yaptığı gibi, bazen de Hz. Mevlânâ'yı konağına davet ediyor, izzet ve ikramdan sonra, Hz. Mevlânâ'nın hikmet dolu söz ve öğütlerini, derin bir huşu içinde dinliyordu. Bu sohbetler, gün gelmiş o kadar derinleşmiş ve genişleşmişti ki, kâtipler bunları yazmaya başlamış bir süre sonra da, Hz. Mevlânâ'nın Fîhi Mâ-fih eseri meydana gelmiştir (Önder, 1973, 149-150.).” Onun içindeki içindedir veya içinde içindikiler vardır anlamına gelen Fîhi Mâ-Fih'te Hz. Mevlânâ'nın tasavvufî düşünceleri ile şiir telakkisi, dünya ve ahiret, velî ve nebî, mürşid ve mürid, cennet ve cehennem, insan, din, îman, aşk, irâde, semâ ve ibadet gibi konular ele alınmıştır (Yeniterzi, 1997, 39).

Birçok nüshası karıştırılarak Ahmed Avni Konuk tarafından Türkçeye çevrilen, Fîhi Mâ-fih, Hz. Mevlânâ'nın sözlerinin not edilmesinden meydana gelmiş orta hacimde bir kitaptır. Hz. Mevlânâ Fîhi Mâ-fih'te diğer eserlerinde olduğu gibi yalnız felsefi- tasavvufî fikirlerini değil, dünya görüşünü ve devrini de bize nakletmektedir. Dili tamamıyla halk Farsçasıdır (Gölpınarlı, 1985, 271). Hz. Mevlânâ'nın vuslata ermesinden sonra esere ismini oğlu Sultan Veled'in vermiş olması muhtemeldir (Olgunlu, 2008, 18).

“Hz. Mevlânâ'nın fikrî hayatını, 76 bölümde dalga dalga seyreden bu eser nesir halindedir, konular yer yer beyitlerle süslenir, akıcı üslûbu içinde okuyucuyu peşinden sürükleyerek kendi havası içinde eritir, pişirir, yakar. Mesnevi ne kadar coşkunsu, Fîhi Mâ-Fih o kadar temkinli, ilmî ve ârifanedir (Önder, 1973, 150).”

Hz. Mevlânâ Fîhi Ma Fih'te düşüncelerini açıklarken, ayetlere sıkça başvurmakta ve Kur'an kıssalarından faydalanmaktadır. O hadislerden de bolca örnek getirmektedir. Mecazi anlatımlara yer verdiği gibi anlatılan konunun rahat anlaşılması için teşbihlere de bolca yer vermektedir. Verdiği örnekler gayet rahat anlaşılabilir sadelikte olup ikna edici ve birçoğu öğüt verici niteliktedir. Yine o, aşk hikayelerine, efsanelere, meselelere, Arapça ve Farsça manzum parçalara, meşhur mutasavvıfların ve büyüklerin sözlerine, arifane nükte ve hikayelere sıkça başvurarak konuyu sadeleştirmekte, ona açıklık ve akıcılık kazandırmaktadır (Emiroğlu, 1995, 119- 120).

2.1.8.6.3. Mecâlis-i Seb'a

Hz. Mevlânâ'nın yedi vaazının, vaaz esnasında not edilmesiyle meydana gelen Mecâlis-i Seb'a, Dr. Nâfiz Uzluk ve Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Gölpınarlı, 1985, 271). Mecâlis-i Seb'a da her vaaz bir meclis olarak ele alınmış; her mecliste bir hadis konu edilmiş, halkın anlayabileceği örneklerle ve halk hikâyeleriyle o hadisin anlamı izah

edilmiştir. Meclislerde ele alınan konular kısaca şunlardır (Yeniterzi, 1997, 40):

I. Meclis: Hz. Peygamber'in sünnetine uymak gerekir. Bozulmuş ve doğru yoldan ayrılmış toplumlarda Hz. Peygamber'in yolunun tutan kişiye bu güç işten dolayı yüz bin şehit sevabı verilir.

II. Meclis: Gösterişe kapılmadan kendisini suç ve günah batağından çekip, Allah'tan korkan kişiler Allah'ın lutfuyla zengindir. Gerçek zenginlik, mal değil gönül zenginliğidir. Hak âşıkları hırs, kibir ve kinden uzak; namaz ve niyaz cevherlerine sahiptir. Akıllarıyla gafletten kurtulup îmana yönelirler.

III. Meclis: Kullar ibadet ve gönül yoluyla Cenâb-ı Hakk'a yönelerek, ibadette gösterişten sakınıp, her işte Allah rızasını dilerse gerçek îmana kavuşur.

IV. Meclis: Gönlü temiz, zâhirinde ve bâtınında gösterişten arınmış, dünya ve ahrette değil; yalnızca Cenâb-ı Hakk'a tapan ve suç işlediği zaman samimiyetle pişman olup tövbe edenler Allah'ın sevgili kullarıdır.

V. Meclis: Bilgisiz insan, bostan korkuluğuna; bilgin, doğru yolu gösteren kılavuza, şifa dağıtan hekime; bilgi de keskin günah kılıçlarına karşı koyan bir kalkana benzer. İnsan nefsin hilelerinden ancak din bilgisiyle kurtulabilir.

VI. Meclis: Dünyaya bağlanan, dünya nimetlerine esir olup Hakk'a kulluk görevini yerine getirmeyen, ömrünü gaflet içinde geçirenlerin âkıbeti iyi değildir.

VII. Meclis: İnsan ancak akıl yoluyla kendisine düşman olan nefsi tanıyabilir ve Hakk'a yönelir.

Mecalis'i Seb'a da hutbelerden ve kısmen münacat fasıllarından başka, halk diliyle, halk seviyesine inerek, hikayelere, temsillere, örneklere dokunarak, arada şiirler inşad etmek, hadisleri hikayelerle, şiirlerle anlatmak suretiyle ve aynı üslupla konuşmadadır (Gürer, 2008, 25- 26).

Hazreti Hz. Mevlânâ'ya göre şiir bir araçtır. Yani halktan kopmuş, kendi dünyalarında yaşayan “sanat sanat içindir” düşüncesi ile şiir yazan şairler gibi değil, duygu ve düşüncelerini başkalarına aktarabilen şairler gibi olunmalıdır. Kısaca şiirin anlamı şairin karnında olmamalıdır (Arslan, 2008, 27).

Hz. Mevlânâ temsilleri, şiirlerinde olduğu gibi halktan, günlük gündelik yaşayıştan, devrinden ve tarihten almaktadır. Şişe yapanla bez çırpanın, ayağı çaput dövüp yıkayanın bir yerde, aynı yerde çalışamayacağı, zenci ile beyaz yüzlünün bir olamayacağı, temmuz ayında güneş altında buz satılmayacağı, satılıncaya dek buzun eriyeyeceği, ateşte kızışmış, kızarmış sacı, taşın hemencecik delebileceği, okun temrene muhtaç olduğu, mihraba yapılan kandil resminin ışık vermeyeceği, duvara resmedilen meclis tasvirlerindeki güzellerin canlı güzel olamayacağı, balığın suya doyamayacağı... bütün bunlar arasında gulyabanilerin, sinir bozukluğu yüzünden çölde duyulan seslerin kervan halkının helakine sebep olacağı, yahut kasaptan et çalan kuş, Barsisa'nın şehveti sebebiyle dininden, imanından oluşu, tilki ile davul, padişahla kul, Azim'in gördüğü şaşılacak şeyler... gibi halk hikayeleri; bunlarla beraber, Hz. Hamza ve Vahşi'nin kıssası, peygamberlere ait kıssalar, hadislerin şerhi sırasında söylenen hikayeler, sufilere ait menkıbeler, Hz. Mevlânâ'nın vaaz meclislerini bezeyen, renkleştiren, halka sindiren unsulardır (Gürer, 2008, 25- 26).

2.1.8.6.4. Mektûbât

Mektûbât Hz. Mevlânâ'nın devrinde çeşitli kimselere yazdığı yüz elli (147 mektup: Gölpınarlı, 1985, 271) mektuptan oluşur. Hz. Mevlânâ'nın mektupları genel olarak üç başlık altında toplanabilir: Devlet adamlarına nasihat mahiyetinde ve onları hayırlı işler yapmaya teşvik edenler; sıkıntıda

bulunanların ya da bir işinin halledilmesini isteyenlerin ricasıyla, maddî-manevî yardım için aracı olduğu, ricada buldukları mektuplar ve kendisine sorulan dînî ve ilmî konulara verdiği cevaplar (Yeniterzi, 1997, 41).

Mektubat'da yer alan mektupların konularının temel ekseni emirlere, sultanlara ve dönemin ileri gelenlerine yoksul ihtiyaç sahipleriyle ilgilenmelerini hatırlatmak bu bağlamda toplumsal bütünleşmeyi sağlamak olmuştur. Ayetler, hadisler, şiir ve hikâyelerle kaleme aldığı mektuplarını genel olarak dört temel kategoride ele almak mümkündür(Arpağuş, 2008, 239):

1. Kendilerinden ayrı kaldığı aile efradı ve yakın dost ve arkadaşlarına yazdığı mektupları: Bu mektupları daha çok tahsil için seyahate çıkmış olan çocukları için, aile arasındaki ilişkileri tanzim ederken ve yakın dost ahabına bu yolla hal-hatır sorduğu mektuplardır.
2. Tavsiye mektubu mahiyetinde yazılmış, maddi-manevi destek ve yardım, referans ve iş takibi gayesine matufen kaleme alınmış mektupları: Bu başlıkta tasnif edilen mektuplarında ise, sıkıntıda bulunanların ya da bir işin halledilmesini isteyenlerin ricasıyla, maddi-manevi yardım talepleri için devlet ricaline veya zengin esnaf ve tüccarlara yazdığı mektuplardır.
3. Devlet erkânı ve üst düzey yöneticilere nasihat, ikaz ve hayırlı işlere teşvik için yazdığı mektuplar: Genelde bu mektupları zamanın sultanı, veziri, mülki ve idari amirlerine yazmakta, onları ikaz ve irşad için lüzumuna inandığı her konuda rahat bir şekilde yazdığı bir nevi danışmanlık ve müsteşarlık da diyebileceğimiz görevler icra ettiği mektuplarıdır.
4. Bir diğer mektup çeşidi de kendisine sorulan dini konulardaki sorulara cevap olarak kaleme aldığı bir nevi “fetva” mahiyeti arz eden mektupları ve ilmi sorulara cevap olarak sunduğu mütalaalarından oluşan mektuplarıdır.

2.1.8.6.5. Mesnevî

Mesnevî tarzında yazıldığından bu adla anılan Hz. Mevlânâ'nın eserlerinden biri olan Mesnevî yaklaşık olarak 1260- 1267 tarihleri arasında yazılmıştır (Yeniterzi, 1997, 35-37). Mesnevi aruz vezniyle Farsça yazılmıştır. Altı ciltten oluşan Mesnevî'de birinci ciltte 4003, ikincide 3810, üçüncüde 4810, dördüncüde 3855, beşincide 4238, altıncıda 4902 beyit olmak üzere toplamda 25618 beyitten oluşmaktadır (Arslan, 2008, 25; Gölpınarlı, 1985, 269).

Mesnevî'de dürüstlük, cömertlik, çalışkanlık, alçak gönüllülük, sabır, iyilik etmek, başkalarının iyiliğini istemek, doğru sözlü olmak, helal lokma yemek, Hakk'a şükretmek, ibadet, güzel ahlâk gibi konulardan bahsedilmektedir (Yeniterzi, 1997, 36).

Hz. Mevlânâ kendisi Mesnevi'nin yazılış amacını şu şekilde açıklamaktadır: “Bu Mesnevi'dir. O, Hakk'a ulaşmada, hakiki imanın sırlarını kavramada, dini temellerin de temelidir. O, Allah'ın dininin hükümlerini anlamayı anlatır. Allah'ın hükümlerini açıklayandır. Allah'ı anlatan en reddedilmez delillerdir. Gönüllere şifadır. Hüzünlere ciladır. Kur'an'ı iyice açıklayan bir kitaptır. Onu şanlı, samimi ve hayırlı kâtipler yazmışlardır.” (Arslan, 2008, 25). Hz. Mevlânâ mutasavvıf olarak İslam Dünyası'nda haklı bir şöhrete sahiptir. Doğduğu Belh şehri Hind kültürü ve İran kültürünün kaynaştığı önemli bir merkezdi. Hind mistisizmi ile İran Gnostisizmi (irfancılık) İslam öncesi dönemlerde Belh şehrinde son derece yaygındı. O da kendinden önce mevcut olan bu düşünce ve akımların takipçisi ve uygulayıcısı olmuştur (Bayram, 2006, 200).

Kendisi de medrese eğitimi gören ve zamanın en iyi hocalarından dersler almış olan Hz. Mevlânâ eğitimci kimliği ile eserlerinde bilgiye, hikmete ve eğitime dair pek çok düşünceye yer vermiştir. Hz. Mevlânâ'nın “Hamdım, Piştım, Yandım, El'aman” sözleri insanın eğitimle ne hale getirilmesi gerektiğini açıklayan bir eğitim düsturudur (Celkan, 1985, 302).

2.2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde Hz. Mevlânâ ve eserleri ile ilgili araştırmalar, değerler eğitimi ile ilgili araştırmalar ve Hz. Mevlânâ ve değerler eğitimi ile ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

Dilmaç (1999)'a göre İnsani Değerler Eğitimi, verilen yaş itibarıyla çocukların ahlaki olgunluk düzeylerinde meydana gelen değişikliklerin olumlu yönde gelişimini gerçekleştirmeye yönelik programdır. Ahlâk eğitimine başlama zamanı olarak da ilköğretim yaşının uygun olduğunu, bu eğitimin de bu yaşta verilmesi gerektiğini vurgulayan filozoflar vardır. İnsani Değerler Eğitimi Programı da bu yaş için hazırlanmış ve uyarlanmış bir program niteliği taşımaktadır. Bu nedenle de bu programın bu yaşta verilmesinin çocukların ahlaki gelişimi açısından oldukça önem taşır. Dilmaç (1999), “İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlâki Olgunluk Ölçeğinin Sınanması” başlıklı yüksek lisans tezinde, ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi vermek ve Ahlâki Olgunluk Ölçeği ile bu programın etkililiğini sınımayı amaçlamıştır. Bu amaca yönelik olarak İnsani Değerler Eğitim Programını Türk kültürüne uyarlama çalışmaları yapılmış ve bir Ahlâki Olgunluk Ölçeği geliştirilmiştir Araştırma, İstanbul İli Kadıköy İlçesi Küçükyalı Çocuk Esirgeme Kurumunda gerçekleştirilmiştir. Uygulamada bu kurumda kalan 18’i deney ve 18’i de kontrol grubu olmak üzere 36 kişi yer almıştır. Uygulamaya ilişkin buluşlar şu şekilde özetlenebilir: Deney grubunun öntest ölçüm puanları ile sontest ölçüm puanları arasında sontest lehine anlamlı bir farklılık vardır. Kontrol grubu için böyle bir farklılık söz konusu değildir. Deney ve kontrol grubunun sontest ölçüm sonuçlarına göre deney grubu lehine anlamlı bir farklılık söz konusudur. Bu sonuç da verilen programın etkisini göstermektedir. İnsani Değerler Eğitiminde elde edilen bulgular ışığında bu programın ilköğretime giden çocukların ahlâki olgunluk düzeyinin gelişmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öztürk (2005), “Tercüme Çocuk Klasiklerinde Temel Değerler” başlıklı yüksek lisans tezinde, Tanzimattan beri tercüme yoluyla çocuklara sunulan ve yaygınlaşan çocuk klasiklerinin hangi temel değerleri işlediğini, hangi muhteva ve dünya görüşü ile çocukların dünya görüşünü etkilediğini tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma dini değerler, sosyal değerler, özlemler ve sevgi başlıkları altında yer alan değerlerin

klasiklerde tespit edilmesi yoluyla tamamlanmıştır. Araştırmada tespit edilen dini değerler; Tanrı inancı, şeytan-melek, cennet-cehennem-kıyamet, ölüm, Hrsitiyanlık, dua, iyi-kötü, şükür, din adamı, suç-ceza, Hz. İsa, öğüt, yemin ve uğursuzluktur. Sosyal değerler ise; aile bağı, yardımseverlik, eğitim-bilgi, çalışkanlık, zenginlik, mutluluk, toplu yaşama, akıllılık, örnek olma, doğruluk ve adalettir.

Konukseven (2006), “Hz. Mevlânâ, Ahi Evran ve Şeyh Sadreddin-i Konevi’nin Konya Halkının Eğitimindeki Rolü” başlıklı yüksek lisans tezinde XI. ve XIII. yy’lar arası tasavvuf tarihinin en dikkate değer safhalarını teşkil ettiğini , bu yüzyıllar arası İslam dünyasının büyük fikir hareketlerinden birini meydana getiren tarikat düşüncesinin etkili dönemini yansıttığını belirtmiş ve Hz. Mevlânâ, Ahi Evran ve Şeyh Sadreddin-i Konevi’nin tarikatlara bağlı, fikir, adap ve erkanları büyük yayılma alanı bulunduğundan, Konya halkının eğitimindeki rolünü araştırmıştır.Hz. Mevlânâ, Ahi Evran ve Şeyh Sadreddin-i Konevi’nin eğitimdeki rollerini ise şu şekilde toparlamak mümkündür: Çeşitli medeniyetlerin beşiği Konya’da, adı geçen şahsiyetlerin yaşadığı dönemde bilim ve fikir adamları, sultanlardan da büyük himaye ve teşvik görmüştür.Bu devirde Anadolu’da 183 eser yazıldığı tespit edilmiştir.Bunların yazarlarının sayıları da 72 olarak belirlenmiştir, o dönemde bilim ve fikir hareketlerinin dili Farsça’dır. Şunu önemle belirtmek gerekir ki, bu bilginlerimizin tasavvufi görüşlerinde İslam’a bağlı kalmak istenmiştir. Bu görüşle İslam’ın ve ona dayalı iktisadi hayatın savunuculuğunu yapmışlar ve eserleri de Anadolu’da Türk-İslam kültürünün yayılmasında etkili olmuştur. Tasavvuf tarihi ve tarikatlar üzerine çalışan araştırmacılar, Mevlânâ, Sadreddin Konevi ve Ahi Evran’ın menkıbelerden arındırılmış tarihsel kişilikleri ve yaşadığı zamana iz bırakan faaliyetlerini çoğu zaman işlemişlerdir. Onların özellikle Konya halkının eğitimindeki rollerini Selçuklu göğünü bir an aydınlatıp sonra kaybolan yıldızlara benzeterek ifade edebiliriz. Onlar Tasavvuf tarihin mistik ve faydalı düşünce üreten 3 önemli isimdir. Bu isimler kendi düşüncelerinden hareketle reel hayata dönük bir takım eğitici roller üstlenmişlerdir. Şimdi özetle durumu değerlendirelim. Mevlevi tarikatı, Mevlânâ’nın Mevlevi tarikatı, Mevlânâ’nın tasavvufi düşüncelerini esas kabul eden bir tarikat olup, Anadolu, Balkanlar, Kıbrıs, Arabistan yarımadası, Kuzey Afrika’da gelişme göstermiştir. Böylesine geniş bir coğrafya da özellikle şehirlerde yayılan tarikat, siyasi ve ekonomik yönden güçlenmiş, buda kültürel bir gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Mevlevilik ve bu tarikat çerçevesinde oluşan kültürel gelenek ve edebi muhit, Mevlânâ ile on üçüncü yüzyılda başlamış ve yirminci yüzyıla dek

süregelmiştir. Anadolu o yüzyıllarda düzensizlik ve çöküntü içinde iken, Mevlânâ'nın eğitici, hikmetli veciz söz ve düşünceleri, devlet büyükleri ile kurduğu iyi ilişkiler, sohbet meclisleri, vaazları, şiiri, manevi bir teselli kaynağı olmuş²¹⁹ ve o zamanda atılan kültür ve sanat tohumları, dalga dalga yayılmıştır. Mevlevihaneler; bilim, sanat, edebiyat, v.b. alanda pek çok muhiti birleştirmiştir. Mevlevihaneleri yüzyıllar boyu fikir ve sanat eğitiminde gerçek birer mektep vazifesi görmüştür. Mevlevihaneler böylece okuyup, yazma öğrenmekten, astronomiye, ilahiyattan tasavvuf yolu ve psikolojiye kadar pek çok sahada faaliyetler göstermiştir. Mevlevilik insanı sevmek Allah'ı sevmektir düsturundan hareketle, hizmeti esas kabul etmiştir. Ferdin ruhsal eğitimi için edep esastır. Mevleviliğe girmek isteyeninin soyu, tavır ve hareketleri incelenir, sonra alınırlardı. Bu tesirlerdir ki yetişen şair, sanatkar v.b. sayısı diğer tarikat ve mesleklerde çalışanlara göre daha çoktu. Mevlevilik eğitici yönüyle, halktan yüksek tahsilli aydınlara varıncaya kadar, her meslekten insana hayat görüşü kazandıran disiplin sistemidir. Dergahlarda resim, müzik, teship, cilt, minyatür, matematik, astronomi, aşçılık, marangozluk, dokumacılık, oymacılık v.b. dersler de seçmeli olarak verilmişti. Ruhsal açıdan olgunlaşma amacıyla hücreye yerleşen dervişler, genellikle bir meşguliyet, bazen de bir gelir kaynağı olarak el sanatları ile uğraşmış; bu sayede Türk sanatına güzel eserler kazandırmışlardır. Onlara saygınlık veren bu durum, güzel sanatların bütün şubelerinin etkin olarak eğitim-öğretim verdiği ve pek çok sanatçı yetiştirdiği Mevlevihaneler, diğer mistik kurumlara göre daha erken bir dönemde imparatorluk tarikatı olma özelliğini kazandırmışlardır. Eğitim ve öğretim merkezi olan Mevlevihaneler, güzel sanatlarda birebir ilgilenen yönetim desteği ile oldukça bayındır hale gelmiştir. Bu kuruluşlarda eğitimci kimliği ile, ilham kaynağı olan Mevlânâ, medrese eğitimi almış olup, eserlerinde eğitime, bilgiye, hikmete dair pek çok düşünceye yer vermiştir. **Örneğin;** Mecâlis-i Seba'nın V. Meclisinde bilginin önemi ve bilgili insan üzerinde durulmaktadır. Mesnevisinde de Mevlânâ; Maksat kıssadan hisse anlatmak Yoksa sana hikaye anlatmak değil mısrası ile ruh eğitimcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta Mevlânâ'nın Divan-ı Kebir ve Mesnevi'si Mevlevihanelerde ders olarak okutuluyordu. Bu da gerek Mevlevihane ve gerekse tekkelerde Mevlevi muhiplerinde şiir eğitimine saygıyı ve ilgiyi arttırıyordu. Zaman zaman Mevleviliği âdap, erkân, anane ve terim özellikleri ile kaside, gazel gibi mükemmel şiirler yazmış, yoğun anlatımlı divanlar oluşturulmuştur. Mevlevi müziğinin de ilk tohumlarını atan Mevlânâ ve Sultan Veled'tir. Onları takiben tarih boyuca Mevlevihaneler, birer Türk müziği konservatuarı gibi görev yapmışlardır. Mevlevi müziğinin asıl merkezi İstanbul

Mevlevihaneleridir. Mevlevi müziğinin, başlıca formu olan Mevlevi ayinleri, Türk müzik tarihin en sanatlı eserleridir. Müzik ve şiirin yanı sıra, hat sanatına da önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bugün müze ve kütüphane koleksiyonlarını süsleyen “El-Mevlevi” ünvanlı, Mevlevilere ait hat örnekleri, müstakil bir müze ve koleksiyonu dolduracak sayıdadır. Mevlevi çilesi gibi, hat eğitiminin de büyük bir sabır gerektirmesi, Mevlevileri bu sanata yönlendiren başlıca unsur olmuştur. Birer eğitim merkezi olan dergahlarda hüsn-i hat, başlı başına bir güzel sanat dalı olarak gelişmiş ve bu alanda bir çok sanat eseri meydana getirilmiştir. Her çeşit yazıda başarılı olan Mevlevi hattatlar talik hattını tercih etmişlerdir. Mevlevilikte yazı ve resme de önem verilmiştir. Bu tarzda pek çok eser meydana getirilmiştir. Konusu Mevlevilik olan yazı resimlerinin hemen hepsi, Mevlevi sanatkarlar tarafından yapılmıştır. Mevlevi mimarisi, on üçüncü yüzyıldan itibaren, Osmanlı Devleti’nin büyümesine paralel olarak, Konya, İstanbul, Bursa , Eskişehir, Gelibolu, Kastamonu, Afyon, Yenişehir olmak üzere çeşitli Mevlevi âsitâneleri, çeşitli yerlerde kurulan yüz on iki Mevlevi zaviyesi ile, Anadolu, Balkanları Ortadoğu, Arabistan Yarımadası ve Afrika kıtasının kuzeyi olmak üzere geniş bir coğrafyada hüküm sürmüştür. Mevlevilikte mimari konusu, Bârihüda Tanrıkorur’un adı geçen ayrıntılı çalışması olduğundan sınırlı tutulmuştur.

Arslan (2006), “İbni Sînâ ve Hz. Mevlânâ’nın Aşk Felsefelerinin Karşılaştırılması” başlıklı yüksek lisans tezinde Hz. Mevlânâ ve İbni Sina’nın, İslam felsefesinin duayenleri olarak, yeni fikir ve akımlar getiren dünyaca ünlü şahsiyetler olduğunu, onların alem hakkındaki düşüncelerinin yanında aşka dair düşüncelerinin de büyük önem taşıdığını belirterek, İbni Sina ve Hz. Mevlânâ’nın aşk felsefelerinden yola çıkarak hazırladığı karşılaştırma ile aşk felsefesinin önemi üzerinde durmaya çalışmıştır. İbn Sînâ ve Mevlânâ’nın aşk hakkında ortaya koydukları düşünceler ne onlar için ilktir, nede son olacaktır. Hatta, aşkın mahiyeti incelendiğinde, aşk, felsefenin tüm konularını içine alacak kadar geniş bir etkiye sahip olduğunu gördük. Öyle ki, İbn Sînâ, Aşk, Aşık ve Maşuk olarak Allah’ın bu düzeni kurduğunu ispat etme amacıyla, her varlıkta aşkın gırizi bir şekilde mevcut olduğunu öne sürmektedir. Ancak İbn Sînâ, bu düşüncesini ortaya koyarken Aristo’nun “hareketsiz neden” ilkesinden yola çıkmış, hareketsizliği, aşkın kazandırmış olduğu hayat ile bütünleştirerek, bir anlamda “yok”luk ile aynı manada olan hareketsizliği kaldırmıştır. Çünkü, hayat hareket demektir ve hareket aşkın alametlerinin ilkidir. Bu sebeple Tanrı ne hareketsiz olacaktır ne de müdahale etmeyen bir varlık. Aşkın çıkış noktasını Tanrı olarak addeden İbn Sînâ,

Tanrıdan sudur eden her varlıkta Allah'ın tecellisi ile aşktan bir parça olduğunu ve bu parçalar sayesinde âlemin düzeninin sağlandığını düşünmektedir. Böylece, her parça bütün olabilmek, kemale ulaşabilmek gayesi ile birbirlerine aşık olma ve aşk neticesinde birleşmeyi arzulayarak, Tanrı'nın muradını yerine getirmeyi amaç edinmektedirler, diye düşünür. Mêvlânâ ise, İbn Sînâ'ya nazaran aşk hakkında daha fazla çözümleme yapmasına rağmen, aşka İbn Sina kadar değer yüklememiş, aşkın sadece gerçeğe ulaşmada vasıta görevi olarak addetmiştir. Aşk, Allah için hissedildiğinde hakikata açılan kapıya kadar varlığı taşımakta, sonrasında ise yine aşk hakikat karşısında varlığını yok saymaktadır. Biz yapmış olduğumuz bu karşılaştırma ile, felsefenin her kademesinde daha da değer kazanacağına inandığımız aşk felsefesinin önemine değinme maksadıyla İbn Sînâ ve Mevlânâ'nın düşüncelerini en açık ifadelerle ortaya koyduk. Ve gördük ki, sadece aşk mevzusunda değil, aşkın, felsefenin her konusunu kapsayacak derecede Mevlânâ ve İbn Sînâ'nın felsefeleri içinde olduğu görülür. Ancak Mevlânâ ile İbn Sînâ'nın âleme ve varlığın meydana gelişine bakış açıları farklı olduğundan, aşka, amil olarak farklı kategorilerde değer verdikleri görülmektedir. İbn Sînâ, ayaltı âleminde kötülüğün mevcudiyetini savunarak, kemale ermede kötülüklerden kaçma ve mutluluğa ulaşarak en mükemmel düzenin meydana gelmesinde çok önemli bir etken olduğunu ileri süre. Ancak Mevlânâ, âlemde kötülüğün olmadığını, her şeyin ezelde mükemmel bir düzen içinde yaratılmış olduğundan Vahdet-i Vücutçu bir düzen ile aşkı ortaya koyar. Her varlık, aşk ile rabbine bağlıdır ve bu bağlılık sayesinde âleme hayat sunulmuştur. İbn Sînâ'nın bu konuda düşünceleri Vahdet-i Vücut anlayışından uzak olduğu, yukarıda ifade ettiğimiz nazariyelerden anlaşılmaktadır. Yapmış olduğumuz bu karşılaştırma çalışmamız için diyebiliriz ki, İbn Sînâ ve Mevlânâ'nın buluştukları ortak nokta, aşkın Allah'ın muradı olduğudur. Aşk kaynak olarak Allah'tan gelmekte ve aşkın yaşanması için, âleme, varlıklara ve insana her türlü imkânı sunmaktadır. Çünkü, âlemin ve insanın varlığının gayesi, Allah'ın istemesi üzerine ve O'nun istediği şekle göre var olmak olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tokdemir (2007), "Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değer Eğitimi Hakkındaki Görüşleri" başlıklı yüksek lisans tezinde, tarih öğretmenlerinin değerler ve değer eğitimi hakkındaki görüş ve düşüncelerini belirlemek, tarih derslerinde değer eğitimi ile ilgili ne tür etkinlikler yaptıklarını ve hangi problemlerle karşılaştıklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Çalışma, 2006-2007 eğitim-öğretim yılında Trabzon il merkezi ve ilçelerinde orta öğretim

kurumlarında görev yapan 104 tarih öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak; tarih öğretmenlerinin değer ve değer eğitimi konusundaki bilgi, görüş ve uygulamalarını genel hatları ile öğrenmek amacıyla bir anket formu ve tarih öğretmenlerinin değerler hakkındaki bilgilerini ve tarih derslerinde değer eğitimi konusundaki uygulamaları derinlemesine öğrenmek amacı ile de bir mülakat formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda açık uçlu sorulardan oluşan bir anket formu geliştirilerek 104 tarih öğretmenine uygulanmıştır. Araştırma kapsamında ayrıca yarı yapılandırılmış bir mülakat formu geliştirilmiş ve 32 tarih öğretmeni ile mülakat yapılmıştır. Araştırmada anketten elde edilen bilgileri derinleştirmek, alınan cevapları daha ayrıntılı ve anlamlı hale getirmek, anlaşılmayan noktaları aydınlatmak ve anketten elde edilen bilgilerin güvenilirliğini test etmek amacı ile yarı yapılandırılmış bir mülakat geliştirilmiştir. Mülakat formu 9 soru ile oluşturulmuştur. Mülakatla tarih öğretmenlerinin değerler ve değer eğitimi hakkındaki bilgi ve düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda değer kavramının tanımı, eğitim ve tarih öğretimi ile ilişkisi, öğretmenlerin değer eğitimi ile ilgili herhangi bir eğitim alıp almadıkları, tarih derslerinde öğrencilere değer kazandırıp kazandırmadıkları, değer kazandırmada uyguladıkları yöntem ve teknikler ve varsa değer eğitiminde karşılaştıkları problemler gibi sorular sorulmuştur. Araştırmada elde edilen verilerin frekans ve yüzdeleri tablolar halinde gösterilerek analizleri yapılmıştır. Ankete katılan tarih öğretmenlerinin 19'u değerleri doğru tanımlamıştır. 66 öğretmenin değer tanılması ise kısmen doğru olarak kabul edilmiştir. Öğretmenlerin 18'i değerlerle ilgili eğitim aldığını belirtirken; 81'i değerlerle ilgili herhangi bir eğitim almadığını belirtmiştir. Ankete katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu (%96) tarih dersinin değer eğitimine uygun bir ders olduğunu ifade etmiştir. Tarih öğretmenlerinin, derslerinde tüm değerleri öğrencilere kazandırmaya çalıştıkları görülmüştür. Ancak değer çeşitlerinden politik, ahlaki, dini ve sosyal değerlerin daha çok vurguladığı anlaşılmaktadır. Tarih öğretmenleri, derslerinde değer eğitimi için birçok yöntem ve tekniği kullandıklarını belirtmiştir. Örnek olay, gösteri, anlatım, tartışma kullanılan yöntem ve tekniklerin başını çekmektedir. Ankete katılan öğretmenlerden 93'ü (%89,4) değerler ve eğitimi ile ilgili hizmet içi eğitim semineri vb. eğitim faaliyeti olsa katılmak istediğini belirtmiştir. Mülakatta sorulan sorulara bakılacak olursa, öğretmenlere sorulan "Size göre tarih öğretiminin değer eğitimindeki yeri nedir?" sorusuna katılımcı 32 öğretmenin tamamının değer eğitiminde tarih derslerinin önemli olduğunu belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. "Tarih dersinde öğrenciye değer kazandırıyor musunuz? Eğer cevabınız

evetse ne tür değerler kazandırıyor?” sorusuna 32 öğretmenin 27’si olumlu cevap vermiştir, 5 öğretmen ise tarih derslerinde öğrenciye değer kazandıramadığını ifade etmiştir. “Ne tür değerler kazandırıyor?” sorusuna katılımcılar; bilimsellik, tarih bilinci, tarih şuuru, geçmişten ders çıkarma, vatan sevgisi, özgürlük, bağımsızlık, bayrak ve devlet sevgisi, şehitlik ve gazilik, tarihi yerlere sahip çıkma değerlerini örnek vermişlerdir. Araştırma sonucunda tarih öğretmenlerinin çoğunluğunun değerler ve değer eğitimi ile ilgili teorik bilgilere sahip olmadığı ancak değer eğitimine karşı olumlu bir tutum içinde olduğu görülmüştür. Ayrıca tarih öğretmenlerinin, değerlerin eğitim-öğretimin önemli bir parçası olduğuna inandığı ve tarih derslerinde öğrencilere çeşitli değerleri kazandırmaya çalıştığı da araştırma verilerinden anlaşılmaktadır.

İşcan (2007), “İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği” başlıklı doktora tezinde ilköğretim düzeyinde, “evrensellik” ve “iyilikseverlik” değerlerini kazandırmaya yönelik hazırlanan değerler eğitimi programının; öğrencilerin değerlerle ilgili bilişsel davranışlarına, duyuşsal özelliklerine ve değerleri gösterme düzeylerine etkisini saptamayı amaçlamıştır. Araştırmada deneysel desen olarak, gerçek deneme modellerinden “öntest-sontest kontrol gruplu model” kullanılmıştır. Çalışmada, nitel ve nicel araştırma desenlerinin birarada kullanılmasının sonucu oluşan “karma yöntem” kullanılmıştır. Araştırma, Ankara ilinde bir devlet okulunda gerçekleştirilmiştir. Belirlenen devlet okulunda, 4-A ve 4-B sınıflarının denkliği belirlenmiş, böylece bu iki denk grup araştırmaya alınmıştır. Araştırmada seçkisiz olarak 4-A sınıfı deney grubu, 4-B sınıfı ise kontrol grubu olarak atanmıştır. Araştırmada deney grubu öğrencileri, kontrol grubu öğrencilerine göre, programın uygulanması sırasında değerlere ilişkin daha fazla olumlu nitelikte davranış sergilemiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerde, değerlerin etkisi incelendiğinde, değerler eğitimi programına katılan öğrenciler, çoğunlukla, tanıma/ ayırt etme düzeyinde ifadeler kullanmışlardır. Yani öğrenciler, kendilerini tanımlamalarına, ilişkilerini sürdürmelerine ve korumalarına hizmet ettiği için toplumdaki kuralları, normları, değerleri vb. tanımakta/ayırt etmektedir. Bu araştırmada değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalardan verimli sonuçlar alınması ve böylece “iyi insan” yetiştirilmesi, bu çalışmaların diğer derslerle bütünleştirilerek gerçekleştirilmesine, katılımcıların gönüllü desteğinin sağlanmasına ve değerler eğitiminde benimsenen çeşitli yaklaşımların uygun ve planlı bir biçimde kullanılmasına bağlı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Tok (2007), “Hz. Mevlânâ’nın Mesnevi’sindeki Hikâyelerin Çocuk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezinde, geleneksel anlayış ile yazılan ve günümüzde çocuklar tarafından sevilerek okunmaya devam eden, çocukların gelişimlerine önemli katkılar sağlayan Mesnevi’deki hikâyelerin özelliklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada, Hz. Mevlânâ’nın hangi hikâyeyi ne amaçla anlattığı, yetişkinlere hangi dersleri vermek istediği belirtilmiş, çocukların bu derslerden hangilerine ulaşabileceği ve ne gibi sonuçlar çıkarabileceği ele alınmıştır. Çalışmada, Veled İzbudak’ın MEB Yayınlarından yayınlanan ‘Mesnevi’ adlı şerhi incelenmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı’nın gözden geçirdiği bu şerh, orijinal Mesnevi’deki sekiyle beyitler halinde ele alınmış, hikâyelerin anlatımı bu şekilde yapılmıştır. Hikayelerde hem metin aralarında geçen iletiler hem de ana fikir yapıları ortaya çıkarılmıştır. İleti ve ana fikirler gruplandırılarak, çocuklara kazandırılan düşünce ve davranış kalıpları sistemleştirilmiştir. Burada yer alan hikâyeler ve hikâyelerle verilmek istenen dersler tespit edilmiştir. Mesnevi’nin orijinalinde yer alan hikâye anlatımları çok karışık bir yapıdadır. Hikâye bitmeden baksa bir hikâyeye geçilmiş, bir konu başka bir hikâyeyi hatıra getirmiş ve karışık bir anlatım ortaya çıkmıştır. Altı ciltlik Mesnevi’de yer alan hikâyeleri bu karışıklıktan kurtarmak amacıyla birçok yayınevi sadece hikâye metinlerinin yer aldığı kitaplar oluşturmuşlardır. Çocuklar için ele alınan Mesnevi hikâyeleri de her geçen gün artmaktadır. Bu eserlerde yer alan hikâye anlatımları incelenmiştir. İkinci aşamada, 13-15 yaş grubu çocuklarının ilgi ve ihtiyaçları, psiko-sosyal özellikleri, hikaye ve fabl türüne olan ihtiyaçları ve bu türlerde olması gereken özellikler incelenmiştir. Bu yaş grubu çocuklarının belirgin özellikleri çocuk edebiyatı araştırmaları esas alınarak belirtilmiştir. Üçüncü aşamada, Mevlana’nın yasadığı devir ve hayat araştırılmış, yazmış olduğu diğer eserler ile birlikte düşünce yapısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Mevlâna’nın kültürümüzdeki yerinin anlaşılması bakımından Mevlâna ile ilgili yazılmış kitap ve makaleler incelenmiştir. Mesnevi’deki hikâyeler kırk ile sınırlandırıldıktan sonra, konu, kahramanlar, yer, zaman, olay, anlatım, ileti ve ana fikirler bakımından incelenmiştir. Belli bir şablon içinde incelenen hikâyelerden genel sonuçlara ulaşılmıştır. İleti ve ana fikirler ana ve ara başlıklar altında toplanmıştır. Hangi hikâyede hangi ileti ve ana fikirlere ulaşıldığı çalışma sonunda ayrıca belirtilmiştir. Elde edilen tüm kaynaklar, çalışmada yer alan konulara göre kullanılmıştır. Son olarak, incelen hikâyelerin sonuçları verilmiş ve önerilerde bulunulmuştur. Bu sonuçlara bakacak olursak; Mesnevi’de eğitimsel, ahlâkî, psikolojik ve sosyolojik genel başlıkları altında 95 ana fikir ve 103 ileti tespit edilmiştir.

Mesnevi’de iyilik, doğruluk, yalan, düşünce, araştırma, bakış açısı, ön yargı, fedakârlık, yardımlaşma, is ahlâkı, adalet, çalışkanlık, görgü kuralları, sevgi, özgürlük, sabır gibi daha birçok alt başlık adı altında verilebilecek ileti ve ana fikir düşünce yapıları yer almıştır. Bu fikirlerin çocukların zihinsel ve duysal olarak gelişimlerine katkı sağlayacağı muhakkaktır. Günümüzde 25.000’i aşkın beyit ve içinde büyüklü küçüklü yaklaşık 250 hikâyeyi barındıran Mesnevi, çocuk edebiyatına vakıf, çocukların gelişim düzeylerini bilen usta yazarlar tarafından yeniden ele alınabilecek özelliklere sahiptir. Birçok düşünceyi geleneksel hikâye anlayışının içinde sunan Mesnevi, çocukların zevkle okurken, gelişimlerine katkı sağlayacak özelliklere sahiptir.

Erkek (2008), “Hz. Mevlânâ’nın Mesnevisi’nden İlköğretim Okulları İçin Seçilen Öykülerin Eğitsel Yönünün İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinde, Mehmet Zeren’in hazırladığı “Hz. Mevlânâ’nın Mesnevisinden Seçme Hikâyeler”, Sadık Yalsızuçanlar’ın hazırladığı “Mesnevi’den Hikâyeler” adlı eserler incelenmiştir. Seçilen hikâyelerde kullanılan eğitsel yöntemler; benzetme, karşılaştırma, kavramları zıtlarıyla açıklama, tahlil etme (çözümleme), sembol ve alegori başlıkları altında incelenmiştir. Her kitapta, çoğunluğu aynı olmakla birlikte, Mesnevi’deki hikâyelerin seçimi konusunda farklılıklar olduğu görülmüştür. Çalışmada Hz. Mevlânâ’nın hayatı, eserleri, eğitim anlayışı ile hikâye türü ve Mesnevi hakkında gerekli açıklamalar yapılmış, yapılan değerlendirmelerin dayandığı temeller ortaya konulmuştur.

Belet ve Deveci (2008), “Türkçe Ders Kitaplarının Değerler Bakımından İncelenmesi” başlıklı çalışmalarında İlköğretim 1-5. Sınıflar arası Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde değerlere yer verilme durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma doküman incelemesine dayalı nitel yöntemle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılan 1-5. sınıflar arası Türkçe ders kitapları incelenmek üzere ele alınmıştır. Araştırma verilerinin çözümlenmesinde tümevarım analizi yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, ulusal değerler, sorumluluk, özdenetim, çalışkanlık, hoşgörü, merhamet, nezâket, onurlu olma, tutarlılık, dürüstlük temaları olmak üzere on tema belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, araştırma kapsamındaki Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin çoğunda bu adı geçen değerlerin yer aldığı görülmektedir. Türkçe dersinde etkili bir değer eğitimi gerçekleştirmek için metinlerde

ele alınan değerlerin önemle üzerinde durulması ve etkinlikler düzenlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Keskin (2008), “Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması” başlıklı doktora tezinde Türkiye’de sosyal bilgiler öğretim programlarında “değerler eğitimi”nin tarihsel gelişiminin ve yayınlanan son iki program esas alınarak bugünkü durumunun ortaya konulmasını amaçlamıştır. Araştırmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Araştırmanın nitel boyutunda, Türkiye’de II. Meşrutiyet’ten günümüze kadar yayınlanmış olan sosyal bilgiler öğretim programlarında açık veya gizli şekilde yer alan “değerler” analiz edilmiştir. Bu değerler Bu nedenle tarihsel yöntem içinde yer alan belge incelemesi (doküman analizi) tekniğine başvurulmuştur. Nicel boyutta ise survey yöntemi içinde yer alan genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu boyutta veri toplama araçları anket ve 1998 ve 2004 yıllarında yayınlanmış olan son iki sosyal bilgiler programı esas alınarak geliştirilen ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerine yönelik Değerler Eğitimi Ölçeği’dir. Geliştirilen bu ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği yüksektir. II. Meşrutiyet’ten günümüze kadar yayınlanmış olan sosyal bilgiler öğretim programlarında doğrudan ve dolaylı yer verilen değerlerin analiz neticesinde ulaşılan genel bazı sonuçlar şunlardır:

- Sosyal bilgiler öğretim programlarında doğrudan veya dolaylı, az ya da çok değerlere yer verildiği tespit edilmiştir. Bu değerlerde dönemlere göre farklılıklar görülmekle birlikte ortak olan nokta; değerlerin ve değerler eğitiminin tüm programlarda önemli görüldüğüdür.
  - Sosyal bilgiler öğretim programlarının hemen hemen tamamında ahlâk ve karakter eğitimine vurgu yapılmıştır.
  - Tüm programlarda ortak olarak vurgu yapılan ana değerler dayanışma/yardımlaşma, duyarlılık, bağımsızlık ve sorumluluktur.
- “Değerler Eğitimi Ölçeği”nin 2005 ve 2006 yıllarında gerçekleştirilen iki uygulamasına ait genel sonuçlar ise şöyledir:
- Her iki uygulamada da kızların değerlere sahip olma düzeyleri erkeklerden daha yüksektir.
  - Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi arttıkça öğrencilerin değerlere yönelik puanları da artmaktadır.

- Her iki program ilköğretim beşinci sınıf düzeyinde değerleri öğrencilere aynı düzeyde kazandırmaktadır.

Keskinöğlü (2008), “İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Mesnevi Temelli Değerler Eğitimi Programının Ahlâki Olgunluğa ve Saldırganlık Eğilimine Etkisi” başlıklı yüksek lisans tezinde, ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerine değerler eğitimini vermeyi ve “Ahlâki Olgunluk” ve “Saldırganlık Ölçekleri” ile bu programın etkililiğini sınamayı amaçlamıştır. Bu amaca yönelik olarak değerler eğitim programı Hz. Mevlânâ'nın Mesnevisinden yararlanarak hazırlanmıştır. Araştırma İstanbul İli Tuzla İlçesi Halil Türkan İlköğretim Okulunda gerçekleşmiştir. Uygulamada beşinci sınıfta okuyan öğrencilerde ahlâki olgunluk seviyesi düşük 15’i deney ve 15’i kontrol grubu olmak üzere 30 kişi yer almıştır. Çalışmada değerler eğitimi programı sadece deney grubunda uygulanmıştır. Kontrol grubu ise bu süre içerisinde değerler eğitimiyle ilgili herhangi bir program uygulanmamıştır. Kontrol grubunun, deney grubuna uygulanan programdan etkilenmemesi için özen gösterilmiştir. Her iki gruba da deneysel işlemden önce ön-test olarak Ahlâki olgunluk ölçeği saldırganlık envanteri uygulanmıştır. Aynı testler deneysel işlemin sonunda gruplara son-test olarak uygulanmıştır. Keskinöğlü tarafından geliştirilen Mesnevi Temelli Değerler Eğitimi Programı 32 oturumdan oluşmaktadır. Her bir oturumun süresi 40 dakikadır. Oturumlar süresince grup etkinlikleri, grup oyunları, dramatizasyon, grup tartışması, yaparak öğrenme, slayt gösterisi, deney, gözlem, anlatım, soru-cevap, bulmaca gibi öğretim yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Eğitimler ders yapılan sınıftan farklı bir sınıfta yapılmış ve oturma düzeni öğrencilerin katılımını artıracak şekilde (u düzeni) düzenlenmiştir. Araştırma sonucunda; deney grubunun Ahlâki Olgunluk Ölçeği ön-test ölçüm puanları ile sontest ölçüm puanları arasında sontest lehine anlamlı bir farklılık vardır. Kontrol grubu için böyle bir farklılık söz konusu değildir. Deney ve kontrol grubunun Ahlâki Olgunluk Ölçeği sontest ölçüm sonuçlarına göre deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olması uygulanan programın etkisini göstermektedir. Deney grubunun saldırganlık ölçeği öntest ölçüm puanları ile sontest ölçüm puanları arasında sontest lehine anlamlı bir farklılık vardır. Kontrol grubu için böyle bir farklılık söz konusu değildir. Deney ve kontrol grubunun saldırganlık ölçeği sontest ölçüm sonuçlarına göre deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olması, uyguladığımız programın etkisini göstermektedir. Özetle, İnsani Değerler Eğitimi sonucunda elde

edilen bulgularda ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin ahlâki olgunluk düzeyinin geliştiği ve saldırganlık eğiliminin azaldığı tespit edilmiştir.

Kılınc ve Akyol (2009), “İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Sevgi Temasının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” başlıklı çalışmalarında İlköğretim 6. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan sevgi temasının değerler eğitimine uygunluğunu incelemek ve değerlerin nasıl kazandırıldığını belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla önce değerler eğitiminin kuramsal temelleri çerçevesi üzerinde durulmuş sonra 2008-2009 eğitim-öğretim yılında okutulmakta olan ders kitabındaki sevgi temasının anlama-anlatım etkinlikleri bu bakımdan değerlendirilmiştir. Araştırmanın yöntemi, doküman incelemesine dayalı nitel araştırma modelidir. Verilerin çözümlenmesinde tümevarım analiz yöntemi esas alınmıştır. İncelenen Türkçe ders kitabındaki sevgi teması, eğitimin temel ve dersin özel hedefleri açısından sevgi değeri ile öğrencileri yüzleştirebilmeli, değer haline getirmeyi ve farkındalık yaratmayı gerçekleştirmelidir. Temadaki kazanımlar, dil ve zihin becerilerini karşılarken değer ve tutumlar konusunda özel amaçlara inilmediği görülmektedir. Bu konudaki ölçme- değerlendirme zorluklarını aşmak için otantik ölçme değerlendirme araçlarının (grup değerlendirmesi, ortak değerlendirme, kendini değerlendirme, rubrik, kavram haritası) geliştirilmesi gerektiği önerilmektedir. Araştırmada temaya kazanımlar açısından bakıldığında 155 kazanımın hiçbirinin içinde doğrudan sevgiyi ifade eden bir kazanım olmadığı saptanmıştır. Değerler eğitimi açısından sevgi teması kazanımlarına; doğrudan sevgi değeri ile ilgili “farkında oluş, takdir etme, gönüllü oluş, zevk alma, sorumluluk duyma, benimseme, koruma, hoşgörülü olma” vb. ifadelerle yer veren kazanımlar koyulması önerilmiştir.

Karaismail (2009), “Fîhi Mâ Fih Bağlamında Hz. Mevlânâ'nın Kur'an Tefsiri” başlıklı yüksek lisans tezinde, Hz. Mevlânâ'nın Fîhi Ma Fih adlı eserinde Kur'an'dan yaptığı iktibasların tefsir ilmi perspektifinde incelenmesini amaçlamıştır. Eseri bu açıdan tahlil ettiğinde, görülür ki, Hz. Mevlânâ, Fîhi Ma Fih'te yer alan düşüncelerini Kur'an ile temellendirmeyi asla ihmal etmemiş, sözü edilen sohbetlerinin her safhasında Kur'an'ın maksatlarını halka iletmeye çalışmıştır. **Örneğin** “Hiç şüphe yok ki o zikri, Kuran'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz.” 602 mealindeki ayette muhafaza edilenin zahiri olarak Kur'an-ı Kerim olduğunu ve müfessirlerin de bu şekilde açıkladıklarını ifade ettikten sonra, aslında korunanın insanın içindeki öz ve istek olduğunu belirterek ayeti lafzından farklı bir manada tefsir eder: “Bazı bendegan vardır ki Kur'an'dan Hakk'a

giderler ve bazıları vardır ki, daha hastırlar; zira Hak'dan gelirler, Kur'an'ı burada bulurlar. Onu Hakk'ın gönderdiğini bilirler. Müfessirler derler ki bu ayet, Kur'an hakkındadır. Bu tefsir de iyidir amma su da var: Yani sana bir öz, bir istek, bir surek verdik; onu koruyan, yitirmeyen, bir yere ulaştıran da Biziz. Sen bir kere Tanrı de, ondan sonra ayağını dire; bütün belalar sana gelir-çatar.” Özellikle iman, tevhid ve güzel ahlâk konulu ayetler bağlamında gerek rivayet, gerekse dirayet tefsirinin en güzel örneklerini eserinde gözler önüne serdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sağıroğlu (2009) Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde tevekkül anlayışını incelemiştir. Çalışmada tevekkül kavramını Mesnevi de ifade edilen anlamları ile ortaya koymaya çalışılmıştır. Araştırmanın konusu; tevekkül kavramını Hz. Mevlânâ'nın eseri olan Mesnevi'nin temel alınarak incelenmesidir. Araştırmanın amacı; tevekkül kavramının nasıl algılandığına ışık tutmak, tevekkül anlayışının İslamiyet'teki rolünü belirlemek ve bu düşünceler ışığında günümüz dünyasını aydınlatmaktır. Araştırmanın yöntemi ise dokümantasyon yöntemidir. İkinci bölümde Hz. Mevlânâ'nın hayatı kısıtlı bir şekilde açıklanmış ve tevekkül kavramı irdelenmiştir. Araştırmanın son bölümünde ise tezin asıl konusu olan Hz. Mevlânâ'nın Mesnevisindeki tevekkül anlayışı incelenmiştir. Mesnevideki konuyla ilgili olan beyitler çıkartılarak, çeşitli şerhlerden açıklamalara bakılmış, ayet ve hadislerle bağlantı kurularak, Hz. Mevlânâ'nın düşünceleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Yalar (2010), “İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Değerler Eğitiminin Mevcut Durumunun Belirlenmesi ve Öğretmenlere Yönelik Bir Program Modülü Geliştirme” başlıklı doktora tezinde, Sosyal Bilgiler Programında yer alan değer eğitimiyle ilgili öğretmen görüş ve önerilerini belirlemektedir. Araştırma sonucunda değer eğitimiyle ilgili yapılandırmacı yaklaşım da göz önünde bulundurularak öğretmenlere yönelik bir program modülünün geliştirilmesi de amaçlanmıştır. Diyarbakır'da görev yapan 423 sınıf öğretmeni araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Araştırma kapsamında 320 öğretmene ulaşılmış ve bu öğretmenler araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Bu araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın nicel verilerin çözümlenmesinde frekans, yüzde, Kay-Kare tekniklerinde yararlanılmıştır. Araştırmada görüşmelerden elde edilen nitel verilerin çözümlenmesinde nitel veri analizi tekniklerinden içerik analizi tekniği

kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, erkek öğretmenlerin değerleri kazandırmak için kadın öğretmenlerden daha fazla görsel-işitsel araç gereçleri kullandıkları; öğretmenlerin tamamına yakının etkili bir değerler eğitimi için görsel-işitsel araç-gereçlerin eksiksiz olarak okullarda bulunması gerektiği görüşünde birleştiği, bitirdiği yüksek öğretim alanı “diğer” olan öğretmenlerin drama tekniğini “sınıf öğretmenliği” alanındaki öğretmenlere oranla daha çok kullandıkları, öğretmenlerin hizmet öncesi eğitimde değer eğitimi dersi almalarının değerleri öğrencilere kazandırmada yararlı olacağını düşünmekte oldukları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara yönelik olarak, Sosyal Bilgiler Programında değerler eğitimi ile ilgili kazanımlara doğrudan yer verilmesi ve programda öğrencilerin ilgisini çekebilecek daha zengin bir içerikle doğrudan değerlerle ilgili konular yer alması önerilmiştir.

Yiğittir ve Öcal (2010), “İlköğretim Öğrenci Velilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler” başlıklı çalışmasında İlköğretim (4-7. Sınıflar) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda kazandırılması gereken değerler temel alınarak oluşturulan değerler listesi içinden velilerin çocuklarına en çok kazandırılmasını istedikleri 10 değeri sıralayacakları anket oluşturulmuştur. Tarama modelinde olan çalışma Ankara/Altındağ Atatürk İlköğretim Okulu’ndaki 317 öğrenci velisinden oluşan araştırma grubunda uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; ailelerin okulda en çok aile birliğine önem verme, çalışkanlık, bayrağa ve İstiklal Marşı’na saygı, vatanseverlik, sorumluluk, dürüstlük, doğruluk, saygı, yardımseverlik ve cesaret değerlerine öncelik verdikleri; ailelerin bu değerleri tercih etmesinde sosyo-ekonomik düzeylerinin etkili olabileceği; ailelerin değer tercihi ile Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan doğrudan verilmesi gereken değerlerin büyük ölçüde tutarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çengelci (2010), “İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması” başlıklı çalışmasında İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin nasıl gerçekleştirildiğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma, yapılandırılmamış gözleme dayalı betimsel durum çalışması biçiminde desenlenmiştir. Araştırmada bütüncül tek durum deseni benimsenmiştir. 2008- 2009 öğretim yılı bahar döneminde Eskişehir İli Ahmet Olcay İlköğretim Okulu’nda gerçekleştirilen araştırmaya 5-A sınıfında öğrenim gören 9’u kız, 13’ü erkek toplam 22 öğrenci ile sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırmada

kullanılan veri toplama araçları “Öğretmen Kişisel Bilgi Formu”, “Öğrenci Kişisel Bilgi Formu”, “Yapılandırılmamış Gözlem”, “Video Kayıtları”, “Yarı Yapılandırılmış Görüşme” ve “Araştırmacı Günlüğü” biçimindedir. Araştırma verileri tümevarım analizi yoluyla çözümlenmiş, araştırma soruları doğrultusunda bulgular tanımlanarak yorumlanmıştır. İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi gerçekleştirilmeye yönelik etkinlikler; değerlerle ilgili yaşamdan örnekler verme, atasözleri ve deyimlerden yararlanma, örnek öğrencileri model gösterme, öğrencilere model olma, belirli gün ve haftalardan yararlanma, dramadan yararlanma, güncel olaylardan yararlanma, empatiden yararlanma, benzetmeden yararlanma, yakın çevreden yararlanma, diğer ders ve disiplinlerden yararlanma, aileden yararlanma, ödevlerden yararlanma, sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıfların çalışmalarını örnek gösterme, internetten yararlanma ve sınıf dışı etkinliklerden yararlanmadır. Araştırma sonucunda, ilköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminde kullanılan yaklaşımların telkin yoluyla değerler eğitimi, soru- cevap yoluyla değerler eğitimi, değer belirginleştirme yaklaşımı yoluyla değerler eğitimi ve örtük program yoluyla değerler eğitimi olduğu belirlenmiştir. **Örneğin** öğretmen Sosyal Bilgiler dersinde ele alınan konularla ilgili olarak öğrencilere telkin yoluyla değerleri kazandırmaya çalışmaktadır. 05.03.2009 tarihli Sosyal Bilgiler dersinde öğretmen teknolojinin yararları yanında zararlarının da olduğunu, teknolojiden yararlanırken buna dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle sağlıklı olmaya önem verme ve çevreye duyarlılık değerlerinin kazandırılması kapsamında öğretmenin telkin yoluyla öğrencileri biçimlendirmeye çalıştığı görülmüştür. İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan ve programda verilmemiş kimi değerlerin dersin içeriği ve günlük yaşamla bağlantılı olarak çeşitli etkinlik ve materyaller yoluyla öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. Araştırma sonuçlarında Sosyal Bilgiler dersinin değerler eğitiminde son derece önemli bir yere sahip olduğu; ancak Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitiminin daha etkili biçimde gerçekleştirilebilmesi için okul, öğretmen, aile ve çevrenin işbirliği yapması vurgulanmaktadır.

Turan, Belenli ve Kiriş’in (2010), “Mesnevi ve Mesnevi’nin Sosyal Bilgiler Programında Yer Verilen Değerler Çerçevesinde İncelenmesi” başlıklı çalışmalarında İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan ve Hz. Mevlânâ’nın Mesnevi’sinde geçen değerlerin araştırılması amaçlanmıştır. 6- 7. Sınıflar İçin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer verilen değerler şunlardır: Aile Birliğine Önem

Verme, Adil Olma, Bağımsızlık, Barış, Özgürlük, Bilimsellik, Çalışkanlık, Dayanışma, Duyarlılık, Dürüstlük, Estetik, Hoşgörü, Misafirperverlik, Sağlıklı Olmaya Önem Verme, Saygı, Sevgi, Sorumluluk, Temizlik, Vatanseverlik, Yardımseverliktir. Yukarıda adı geçen değerler Mesnevi'den tespit edilmiştir. Bu çalışmada Mesnevi'de vurgulanan ve 6- 7. Sınıflar için Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlerin kazandırılmasında kullanılabileceği düşünülen örneklere yer verilmiştir. Bu araştırma sonucunda bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemi her geçen gün daha fazla anlaşılan, içerisinde çeşitli disiplinlerle ilgili bilgiler ihtiva eden Hz. Mevlânâ'nın "Mesnevi" adlı eserinin, Sosyal Bilgiler öğretim programı çerçevesinde ya da genel eğitim programı içerisinde kazandırılacak ortak değerler ışığında okunduğunda oldukça zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür.

Altın (2010), Hz. Mevlânâ'nın Eserlerinde Dostluk ve Samimiyet Değerlerinin İşlenişi ve Eğitim Açısından Tahlili" adlı çalışmasında, yöntem olarak, Hz. Mevlânâ'nın kaleme aldığı eserler incelenerek dostluk ve samimiyet değerlerinin ele alındığı bölümler konu başlıkları altında tasnif edilmiştir. Daha sonra tasnif edilen konuları açıklamak maksadıyla eğitim, psikoloji ve din eğitimi alanlarındaki eserler araştırılmış, dostluk ve samimiyet değerleriyle ilgili çalışmalardan faydalanılmıştır. Bu araştırmalar ışığında Hz. Mevlânâ'nın dostluk ve samimiyet değerlerini işleyişi, zaman zaman ayet ve hadislerle de yer verilerek eğitim açısından değerlendirilmiştir. Birinci bölümünde; değer olgusunu açıklayarak, değerlerin sınıflandırılması konusuna kısaca değinmiştir. Değer eğitim ilişkisi başlığı altında değerlerin kazandırılması konusunu açıklamıştır. İkinci bölümde; Hz. Mevlânâ'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgi vererek Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde dostluk ve samimiyet değerlerinin işlenişi, dostluk bağlarının nasıl olması gerektiği, dostta bulunması ve bulunmaması gereken özellikleri eğitim çerçevesinde incelenip yorumlanmıştır. Hz. Mevlânâ, dostluğun temelini samimiyet değerine dayandırdıktan sonra dostların birbirlerini çok iyi tanınması, bireylerin pek çok yönden kendine uygun kişilerle dost olması gerektiğini belirterek dost edinmeden önce dikkat edilmesi gereken hususlara yer vermiştir. Dostluk tedricen olmalı; yani yavaş yavaş güven duygusuyla ilerlemeli ve dostlukta her türlü aşırılıktan kaçınılmalı, dostluk uç boyutlarda yaşanmamalıdır. Dostluğun, bireyin hayatını daha da anlamlı kılabilmesi için de dostların aynı amaçlar etrafında toplanması, birlik ve beraberlik içinde amaçları uğrunda çalışması gerekmektedir. Hz. Mevlânâ eserlerinde, dostlukta bulunması gereken özellikler kadar dostta bulunması ve bulunmaması gereken özelliklere de geniş

yer vermektedir. Dost edinmek isteyenlerin, çevresindeki insanların özelliklerine dikkat etmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Buna göre dünya ve ahiret hayatını olumlu yönde etkileyecek dostlarda bulunması gereken özellikler; akıl/feraset, doğruluk, fedakârlık, hoşgörü, kötü gün dostluğu gibi özelliklerdir. Akıl ve feraset sahibi insanlar davranışlarının sonuçlarını önceden görebilen; kendisine ve dostlarına zarar verebilecek davranışlardan kaçınan insanlardır. Hoşgörülü ve fedakâr insanlar da dostlarının küçük hatalarını göz ardı edebilen, kendi çıkarlarını ön planda tutmayıp kötü günde dostlarının yanında bulunan insanlardır. Tüm bu özellikler dostluğun başlamasında ve sağlam temeller üzerine kurulmasında önemli rol oynarlar. Hz. Mevlânâ, dostluk ve samimiyet değerlerinin kazandırılmasında genel bir çerçeve çizerek insanlara rehberlik etmiştir. Hz. Mevlânâ'nın görüşlerinden de faydalanılarak dostluk ve samimiyet değerlerinin eğitimine, dinî ve ahlâkî değerlerin eğitimi kadar önem verilmelidir. Dostlarda bulunmaması gereken özellikler ise; cehalet, korkaklık, riya, tamah, menfaatçilik, hilekârlık gibi kötü kabul edilen özelliklerdir. Dostlar, bireyin hayat boyu yapacağı tercihleri büyük oranda etkilemektedir. Kötü özelliklere sahip insanlarla dost olmak da bireyin tercihlerini olumsuz yönde etkileyecek ve kötü alışkanlıklar edinmesine sebep olacaktır. Bu sebeple kötü özelliklere sahip insanlarla aynı ortamda bulunmaktan bile kaçınmak gerekmektedir.

Sancak (2011), “Hz. Mevlânâ'nın Mesnevi Adlı Eserinin Sosyal Bilgilerde Değer Kazandırmadaki Rolü” adlı çalışmada, Hz. Mevlânâ'nın Mesnevisinde yer alan hikâyelerin, değer öğretimindeki rolünün belirlenmesine yöneliktir. Mesneviden seçilen hikâyelerle, sosyal bilgiler 4. sınıf programında yer alan, “hoşgörü”, “yardımseverlik” ve “misafirperverlik” değerlerinin öğretimi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Araştırma nitel araştırma desenlerinden eylem araştırması tekniği ve nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisiz (Bağımsız) örneklem t-test kullanılarak yapılmıştır. Araştırma Kayseri'nin Kocasinan ilçesine bağlı Yunus Emre İlköğretim Okulu 4.sınıfında öğrenim gören 18 öğrenci ile sosyal bilgiler derslerinde sürdürülmüştür. Araştırmanın veri toplama sürecinde, yapılan dersler video kamera ile kayıt altına alınmıştır. Bunun yanı sıra Mesnevi'de yer alan hikâyelerden hazırlanan çalışma kâğıtları ile elde edilen dokümanlar incelenmiştir. Öğrencilerle yapılandırılmış görüşme tekniğine dayalı görüşmeler yapılmış ve ses kaydına alınmıştır. Hoşgörü değeri için; “Helva Kimin Hakkı” ve “Kayıkçı İle Bilgin” adlı hikâyeler kullanılmıştır. Her bir değer için, hikâyelerden oluşturulan çalışma yaprakları eşliğinde hoşgörü değeri

öğretilmeye çalışılmıştır. Her değere ilişkin gerçekleştirilen etkinlikler video kaydına alınarak, öğrencilerin ders içi performansları gözlenmiştir. Ayrıca seçilen altı öğrenci ile üç değere ilişkin hazırlanan sorular eşliğinde bire bir görüşmeler yapılarak ses kaydına alınmıştır. Yardımseverlik değeri için “Ağzına Yılan Kaçan Adam” ve “İtır Çarşısında Bayılan” adlı hikâyeler; Misafirperverlik değeri içinse “Köylü ile Şehirli” ve “Ev Sahibi Karı Koca ve Misafirleri” adlı hikâyeler kullanılmıştır. Aynı şekilde, bu iki değer içinde seçilen hikâyelerden çalışma yaprakları hazırlanmış ve işlenen dersler video kaydına alınmıştır. Sonraki süreç ise bu iki değere de aynı şekilde uygulanmıştır. Ayrıca öğrencilere etkinlikler sonunda öğretilmek istenen değere ilişkin hazırlanan 9 ila 10 ar maddelik ifadelerle, öğrencilerin o değere ilişkin tutumlarına bakılmıştır. Yine araştırma kapsamında kullanılan çalışma kâğıtlarında, öğrencilerin okudukları hikâye sonrasında, hikâye içerisindeki yabancı oldukları kelimeleri veya kavramları yazmaları için ayrı bir bölüme yer verilmiştir. Her ne kadar hikâyeler öğrenci seviyesine indirgenmiş olsa dahi, kişisel farklılıklardan ve bilgi eksikliğinden doğma ihtimali olan aksamalar önlenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin bilmediği kavram veya kelimeler etkinlikler öncesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Etkinlik uygulamasına daha sonra başlanmıştır. Uygulanan her etkinlik sonrasında daha önceden de belirtildiği üzere öğrencilerin o değere ilişkin tutumlarını ölçmek için, tutum ölçeği uygulanmıştır. Araştırma süresince, hoşgörü değerinin öğretimine yönelik Mesnevi’den seçilen iki farklı hikâye ile etkinlik gerçekleştirilmiştir. Daha sonrasında öğrencilere uygulanan tutum ölçeği ile hoşgörü değerine yönelik öğrenci tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Hoşgörü değerinin öğretimine yönelik ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

- Etkinliklere katılan 18 öğrencinin hemen hemen tamamının hoşgörü değerini öğrendikleri, bu değeri öğrenmede Mesnevi’den elde edilen hikâyelerin etkili olduğu;
- Etkinlikler sonrası öğrencilerin, iletişim kurarken karşımızdaki kişiye saygılı olmamız gerektiğini kavradıkları;
- Öğrencilerin, karşıdaki insanı dikkatli ve ön yargısız bir şekilde dinleme, görüşleri paylaşmasa bile kendini onun yerine koyarak duygu ve düşüncelerini anlayabilmeyi kavradıkları görülmüştür.

Araştırma süresince, yardımseverlik değerinin öğretimine yönelik Mesnevi'den seçilen iki farklı hikâyeye ile etkinlik gerçekleştirilmiştir. Daha sonrasında öğrencilere uygulanan tutum ölçeği ile yardımseverlik değerine yönelik öğrenci tutumları belirlenmeye çalışılmıştır.

Yardımseverlik değerinin öğretimine yönelik ulaşılan sonuçlar aşağıda verilmiştir.

- Etkinliklere katılan öğrencilerin tamamına yakınının yardımseverlik değerini öğrendikleri;
- Yardımseverlik değerinin öğretiminde Mesnevi'de yer alan hikâyelerin etkili olduğu;
- Etkinlikler sonrasında öğrencilerin, zor durumda kalan insanlara yardım etmenin gerekliliğini kavradıkları;
- Etkinlikler sonrasında öğrencilerin, yardımseverliğin sadece maddi bir yardım yapmak olmadığını kavradığı görülmüştür.

Misafirperverlik değerinin öğretimine yönelik Mesnevi'den seçilen iki farklı hikâyeye ile gerçekleştirilen etkinlik ve etkinlik sonrasında öğrencilere uygulanan tutum ölçeği ile elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

- Etkinliklere katılan öğrencilerin yarıdan fazlasının misafirperverlik değerini öğrendikleri;
- Misafirperverlik değerinin öğretiminde Mesnevi'de yer alan hikâyelerin etkili olduğu;
- Yapılan etkinlikler sonrasında, öğrencilerin misafire saygılı davranıp onu iyi ağırlamamız gerektiğini kavradığı;
- Öğrencilerin misafiri sadece eve gelen bir kişi olarak algılamayıp, ülkemize ya da şehrimize gelen kişilerinde misafir olduğunu kavradıkları görülmüştür.

Araştırma sonunda ise değerlerin, cinsiyet farkı gözetmeksizin bütün öğrencilere aynı oranda öğretilbileceği görülmüştür. Mesnevi'de yer alan hikâyelerin değer

öğretiminde başarılı olduğu ve öğrencilerin çoğuna hedef davranışı kazandırmada etkili olduğu tespit edilmiştir.

Damar (2011) “Hz. Mevlânâ’nın Divan-ı Kebir’inde Geçen Hadislerin Tahriç (İlk Kaynağının Ortaya Çıkartılması) ve Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, giriş bölümünde Hz. Mevlânâ’nın hayatı, eserleri (Mesnevî, Divân-ı Kebîr, Fîhimâ-fih, Mecâlis-i Seb’a, Mektûbât), hadise olan yaklaşımı, hadisleri ele alırken nasıl yorumlaması ve değerlendirmesinden bahsedilerek, kullandığı metod hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Divân-ı Kebîr’de geçen beyitlerde değinilen ve Abdülbâki Gölpınarlı’nın (1982) hadis diye tespit ettiği yaratılış, iman, ibadet ve ahlâk konulu hadisler ele alınmıştır. İkinci bölümde, tasavvuf içerikli konularla ilgili hadisler incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise muamelat ve muhtelif konulardan oluşan hadislerin, tahriç(ilk kaynağının ortaya çıkartılması) ve değerlendirmesi yapılarak, Kur’an ve Sünnet’in temel prensipleri çerçevesinde yorumlamaya çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise Divân-ı Kebîr’de beyitlerde geçen rivâyetlerin incelenmesi sonucu hadislerin sahih olduğu kadar, zayıf ve hatta uydurma rivayetlerin de bulunduğu görülmüştür. Bunun sebebinin de o dönemin sosyal yapısından ve bu rivâyetlerin halk arasında çok yaygın kullanılmasından kaynaklandığı ve Hz. Mevlânâ’nın yaptığı hadis yorumlarında kelime tahlilleri, râvi ve sened bilgileri gibi klasik şerh anlayışında görülen özellikler görülmediğinden dolayı, zayıf ve hatta uydurma rivayetlerin de Divân-ı Kebîr’de yer bulduğu düşünülmektedir.

Gömlüksiz ve Cüro (2011), “Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi” başlıklı çalışmalarında, Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerleri bireylere kazandırma hedeflenmiştir. Betimsel nitelikteki bu araştırma ile Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan vatanseverlik, kültürel değerler, saygı, çevre ve doğa, sorumluluk ve bilimsel tutum gibi değerlere ilişkin İlköğretim öğrencilerinin tutumları ortaya konmuştur. Araştırma, 2009-2010 eğitim-öğretim yılı güz yarıyılında Diyarbakır ili Ergani ilçesinde bulunan 14 ilköğretim okulunda yürütülmüştür. Veriler araştırmacı tarafından geliştirilen beşli likert tipi ölçekle toplanmıştır. Araştırma sonucunda, Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının öğrencilere belirtilen değerleri kazandırmada etkili olduğu görülmüştür. Değerlere ilişkin öğrenci tutumlarında ailenin gelir düzeyi

açısından anlamlı bir fark bulunmazken, okulların sosyo-ekonomik düzeyi ve cinsiyet değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmiştir. Bunun yanı sıra sosyo-ekonomik düzeyi iyi olan okullarda öğrenim gören öğrencilerin vatanseverliğe ilişkin tutumlarının, alt sosyo-ekonomik düzeydeki okul öğrencilerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuca bakarak öğrencilerin vatanseverlik duygularının gelişmesinde okulun sosyo-ekonomik düzeyinin etkili olduğu söylenebilir. Benzer sonuç ailenin gelir düzeyi değişkeni açısından da belirlenmiştir. Ailenin gelir düzeyi yükseldikçe öğrencilerin vatanseverliğe ilişkin tutumları olumlu yönde geliştiği görülmektedir. Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç ise kız öğrencilerin vatanseverliğe yönelik tutumlarının erkek öğrencilerin tutumlarına göre daha olumlu oluşudur. Araştırma ile Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının öğrencilerde vatanseverlik duygusunu geliştirmede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut araştırmada okulun sosyo-ekonomik düzeyi değişkeni açısından öğrenci tutumları arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Buna göre iyi düzey okul öğrencilerinin çevre ve doğaya ilişkin tutumlarının alt düzey okul öğrencilerinden daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede okulun sosyo-ekonomik düzeyi yükseldikçe çevre ve doğa ile ilgili öğrenci tutumlarının da olumlu yönde geliştiği ifade edilebilir. Ailenin gelir düzeyi bakımından ise öğrenci tutumlarının değişmediği görülmektedir. Araştırma ile ulaşılan bir diğer sonuç ise kız öğrencilerin çevre ve doğaya ilişkin tutumlarının erkek öğrencilerin tutumlarından daha olumlu oluşudur. Araştırma sonucunda öğrencilerin sorumluluk duygusunu kazanmalarında Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının etkili olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin bireysel temizliğe önem verme, sağlığa zarar verici davranışlardan uzak durma, çalışmalarında düzenli olmaya önem verme, sorumluluklarını yerine getirme ve çalışmaktan zevk duymaya ilişkin tutumlarının yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Sosyo-ekonomik düzeyi iyi olan okullarda öğrenim gören öğrencilerin sorumluluk değerine ilişkin tutumlarının orta ve alt düzey okullarda öğrenim gören öğrencilerden daha olumlu oldukları belirlenirken, ailenin gelir düzeyi değişkeni açısından öğrenci tutumlarında bir farklılaşma belirlenmemiştir. Ayrıca araştırmada kız öğrencilerin sorumluluğa ilişkin tutumlarının erkek öğrencilere göre daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına yönelik olarak, değer eğitimi etkili biçimde uygulamak için; okullardaki resmi öğretim programlarının yanı sıra, okulun örtük programından da yararlanılması, okul aile işbirliğinin geliştirilmesi, değer eğitim sürecinde etkinlikler düzenlenirken, öğrencilerin sınıf düzeylerinin dikkate alınması önerilmiştir.

III. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, verilerin toplanması ve verilerin analizi aşağıda sunulmuştur.

3.1. Araştırmanın Modeli

Eğitimde ve sosyal davranış bilimleri araştırmalarında geçerli üç yaklaşımdan bahsedilebilir: bunlar nicel yaklaşım, nitel yaklaşım ve karma araştırma yaklaşımıdır(Balcı, 2010, 46). Hz. Mevlânâ'nın Mensur eserlerinde değerler eğitimi inceleyen bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, 41). Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman analizi (incelemesi) yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, 187).

Bu bağlamda araştırmada Hz. Mevlânâ'nın mensur eserleri olan Fîhi Ma Fih, Mecalis-i Seb'a ve Mektubat'ta yer alan değerler, doküman incelemesi yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

3.2. Verilerin Toplanması

Veriler Hz. Mevlânâ'nın mensur eserleri Fîhi Ma Fih, Mecalis-i Seb'a ve Mektubat'tan nitel araştırma yaklaşımının doküman incelemesi yöntemi kullanılarak toplanmıştır.

Doküman incelemesi belli başlı beş aşamada yapılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, 188-193):

1. Dokümanlara ulaşma,
2. Orjinalliğini kontrol etme,
3. Dokümanları anlama,
4. Veriyi analiz etme ve
5. Veriyi kullanma.

Doküman incelemesinde hangi dökümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabilceği araştırma problemi ile yakından ilgilidir. Best(1959) doküman incelemesi metodunu “mevcut kayıt ve belgelerin veri kaynağı olarak, sistemli incelenmesi” olarak ifade etmektedir(Karasar, 2009, 183). Bu çalışmada çalışmanın problemine uygun olarak Hz. Mevlânâ'nın Mensur eserleri olan; Fihî Ma Fih, Mecalis-i Seb'a ve Mektubat veri kaynağı olarak incelenmiştir. Eselere ait bilgiler aşağıdaki şekildedir:

Fhî Ma Fih: Bu eserin Meliha Ülker Ambarcıoğlu tarafından Türkçe'ye çevrilen ve Ataç yayınlarından çıkan İstanbul 2008 baskısı kullanılmıştır.

Mecalis-i Seb'a: 2008 yılında basılmış Konya Belediyesi yayınlarından olan Dilaver Gürer tarafından Türkçe'ye çevrilen eser esas alınmıştır.

Mektubat: Hz. Mevlânâ'nın Mektubat'ının Abdülbaki Gölpinarlı tarafından tercüme edilen, İnkılap ve Aka kitapevlerinin yayınladığı İstanbul 1963 baskısı kullanılmıştır.

3.3. Verilerin Analizi

Bu çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenleneceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir. Bu yaklaşım sürecinde betimsel analiz için bir çerçeve oluşturulur, tematik çerçeveye göre veriler işlenir, bulgular tanımlanır ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, 224).

Bu bağlamda Hz. Mevlânâ'nın Fihî Ma Fih, Mecalis-i Seb'a ve Mektubat eserlerini ele alan bu çalışmada değerlerin öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler incelenirken düz anlatım, öykü tabanlı öğrenme, örnek olay, soru-cevap yöntemi olmak üzere dört ana tema üzerinde çalışılmıştır.

Eserlerde değerlerin incelenmesine yönelik olarak dini ve toplumsal değerler dikkate alınarak temalar oluşturulmuştur. Bu temaların içerikleri ile ilgili alan uzmanlarınca geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Araştırmacı tarafından ulaşılan eserlerin orjinalliği kontrol edildikten sonra kodlamalar yapılmış bu kodlamalar daha sonra alan uzmanları tarafından yeniden kodlanarak kodlamaların geçerli olup olmadığına ve güvenilirliğine bakılmıştır. Geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan temalar ve temalara ilişkin örnekler bulgular ve yorumlar kısmında verilmiştir

IV. BULGULAR VE YORUM

4.1. Fihi Ma Fih'te Yer Alan Dini Değerler

Fihi Ma Fih'te;

1. Af dilemek/tövbe etmek
2. Allah'a inanmak
3. Şükretmek
4. Kur'an-ı Kerim'e inanmak,
5. Sıkıntılara sabretmek
6. Tamahkar olmamak/ Aç gözlü olmamak dini değerleri yer almaktadır.

Bu değerler aşağıda başlıklar halinde açıklanmıştır.

4.1.1. Af Dilemek/Tövbe Etmek

Hz. Mevlânâ af dilemenin ve tövbe etmenin önemini vurgulamak için bazı örneklemlerde bulunmuştur. **Örneğin** hırsız ve polis örneğini vererek, hırsızın daha önceden hırsızlıkla ilgili tüm detayları bildiği için, daha iyi bir polis olabileceğinden bahseder. Yani önceden günahkâr olan kul günahların neler doğurabileceğini bildiği için tövbe ettiğinde daha imanlı bir kul olabilir. Hz. Mevlânâ bunu aşağıdaki örneklerle açıklamıştır.

Zannını bozmak, kötüleştirmek için yapmış olduğu her tahsil şimdi zannın düzelmesi için kuvvet olur. Mesela çok bilmiş bir hırsız tövbe edip polis olduğu zaman, vaktiyle uğraştığı hırsızlık, yankesicilik gibi bütün işler, şimdi adalet ve ihsanı kuvvetlendirmeye yarar. Bu adam önce hırsızlık yapmamış olan polislerden daha üstündür. Çünkü hırsızların durumunu bilir. Bunun gibi böyle bir kimse yani (yakın sahibi) şeyh olursa o kâmil, büyük âlemin en büyüğü ve zamanın Mehdi'si olur(Fih-i Ma Fih, 166- 167).

Hz. Mevlânâ Fih-i Ma Fih'te af dileyen, tövbe eden insanların toplumdan tecrit edilmemesinin üstelik bu insanlardan yararlanılmasını ister. Çünkü bu insanlar daha önceki kötü davranışlarının bütün ayrıntılarını bildikleri için, bu kötü davranışlarının bilgisini iyi davranışların oluşumu için kullanabilirler.

"Tanrı'nın yardımı eriştiği vakitte." (Kur'an, Sure: 110, Âyet: 1) Kur'an'ın zahirine bakan müfessirler, bu âyeti şöyle tefsir ederler: Mustafa (Tanrı'nın selamı Ve salâtı onun üzerine olsun): "Bütün dünyayı Müslümanlaştırayım, Hak yoluna sokayım." diye çalıştı. Fakat öleceğini anlayınca: "Halkı istediğim gibi davet etmek için yaşayamadım!" dedi. Bunun üzerine Yüce Tanrı buyurdu ki: "Üzülme senin bu dünyadan göçüp gideceğin zaman, ordular ve kılıç kuvveti ile aldığın vilayetlerin hepsini, sana ordusuz itaat ettirir ve iman ile bağlattırırım. Halkın bölük bölük Müslüman olduğunu gördüğün zaman, bu senin davetinin kemal bulduğuna delalet eder. Tanrı'yı tesbih et ve ondan günahlarını bağışlamasını dile. Çünkü bu, senin oraya geç etmenin zamanı geldiğine bir işarettir." Muhakkikler bu âyetin manası şöyledir diyorlar: İnsan, kötü vasıflarını kendi ameli ve gayreti sayesinde atabileceğini, temizleyeceğini zanneder. Bunun için pek çok çalışıp çabalar ve bütün gücünü, kuvvetini, imkânlarını seve seve harcar. Fakat sonunda ümidini keser. İşte o zaman Ulu Tanrı ona buyuruyor ki; "Sen bu işin; senin gücün, kuvvetin, amelin ve çalışıp çabalamanla olabileceğini mi sanıyordun. Bu benim koyduğum bir kaidedir. Yani, sen bizim bağışımızın sana ulaşması için neyin var, neyin yoksa yolumuzda feda etmelisin. Senin bu zayıf ayaklarla dolaşıp bitiremeyeceğini bildiğimiz hâlde, sana bu sonsuz yolda, bu zayıf ayakların ve ellerinle dolaşmanı emrediyoruz. Sen hatta yüz bin yılda, bu yolda bir tek menzile ulaşamayacaksın. Fakat bu yolda yürürken elden ayaktan düşer ve artık yürümeye takatin kalmazsa, o zaman Tanrı'nın inayeti, senin elinden tutar. Mesela meme emen bir çocuğun elinden tutarlar ve büyüyünce de, yürümesi için onu kendi başına bırakırlar. İşte şimdi senin gücün tükendi. Bu güce, kuvvete sahipken ve mücadele (çalışmada/uğraşmada) de bulunurken ara sıra, uyku ile uyanıklık arasında, sana lütfumuzu gösterirdik; sen de bunun vasıtasıyla bize talepte kuvvet bulup ümitlenirdin. Şimdi o alet kalmadığı hâlde, bizim lütuflarımıza, inayetlerimize bak ki sana doğru nasıl akın akın geliyorlar. Yüz bin kere çalışıp çabalamana rağmen bunun bir zerresini görememiştin. *"İşte bunun için artık Rabbini överek şanıyı yücelt, bağışlanma, dile."* (Kur'an, Sure: 110, Âyet: 3)

Sen, o işin senin dinden ayağından geleceğini sanır, bunun bizim elimizde olduğunu görmezdin. Bu düşüncen ve zannından dolayı Tanrı'dan özür dile. (Mademki) bunların hepsinin bizden olduğunu gördün, tövbe et, af dile(Fih-i Ma Fih, 117- 118).

Hız. Mevlânâ af dilemek ve tövbe etmek, bağışlanma isteğinde bulunmak konusunda; insanların kötü davranışlarını önce kendi iradeleriyle düzeltmeleri gerektiği, ancak bu davranışların düzelmediği gerektiği, ancak bu davranışların düzelmediğini gördüğü andan itibaren ümidini kesmeden Tanrı'dan bağışlanması konusunda yardım istemesi gerektiğini ileri sürer. Hız. Mevlânâ aşağıdaki olayda, amcası Abbas'ın Peygamber Efendimize yalan söylemesini ve daha sonra Peygamber Efendimiz'in amcası Abbas'ın yalanını ortaya çıkartması ile amcası Abbas'ın pişman olup, Allah'tan af dilemesi örneği üzerinde durulmuştur. İnsanlar yalanları ortaya çıkmayacak düşüncesiyle yalan söylerler. Hız. Mevlânâ yalan söyleyenlerin yalanının er ya da geç ortaya çıkacağı üzerinde durarak, yalan söyleme davranışından sakınılmasını istemiştir.

Ulu Tanrı buyuruyor ki: "Ey esirler! eğer, ilk dininizden döner, korku ve endişe içinde bulunduğunuz zaman, beni görür ve bütün hâllerde, bana yenilmiş olduğunuzu kabul ederseniz, ben sizi, bu korkudan kurtarırım; yağma edilen ve ziyan olan mallarınızın hepsini, belki fazlasıyla ve daha iyisini size geri veririm. Ahiret saadetini, dünya saadetine yaklaştırırım."

Abbas: "Tövbe ettim, bulunduğum hâlden döndüm" dedi. Mustafa: (Tanrının salâh onun üzerine olsun): "Tanrı, bu iddia ettiğin şey için delil göstermeni istiyor," dedi.

Abbas: "Ne delil istersin?" dedi.

Peygamber: "Elinde kalan malları, kuvvetlenmeleri için, İslâm askerine dağıt. Eğer Müslüman oldunsa, İslâm'lığın ve Müslümanlığın iyiliğini istemen lâzım." buyurunca, o: "Ey Tanrı'nın Elçisi, benim neyim kaldı ki? Hepsini yağma ettiler; bana eski bir hasır bile bırakmadılar." dedi.

Bunun üzerine Peygamber (Tanrı'nın salâh ve selamı onun üzerine olsun): "Gördün mü düzelmedin, olduğun gibisin, değişmedin. Ben sana, ne kadar malın olduğunu ve onu nerede sakladığını, kime bıraktığını, nereye gizleyip

gömmüş olduğunu söyleyeyim mi?" buyuranca o: "Haşa!" dedi. Peygamber: "Malının şu kadarını annene bırakmadın mı? Falan duvarın dibine gömmedin mi? Ve ona: 'Eğer dönersem, bana teslim edersin; dönmezsem şu kadarını, falan iş için harcarsın? şu kadarını falana verirsin; şu kadarı da senin olur.' diye etraflıca vasiyet etmedin mi?" buyurdu. Abbas bunları işitince, şehadet parmağını kaldırdı ve tam bir sadakatle iman getirdi ve: "Ey Peygamber! Ben gerçekten, senin de eski meliklerden Haman, Şeddad ve Nemrad gibi, sadece, dünyevî bir devlet sahibi olduğunu sanıyordum. Bunları buyurduğun zaman, bu devletin gizli, ilahî ve rabbani bir devlet olduğu anlaşıldı." dedi. Mustafa (Tanrının salâh ve selamı onun üzerine olsun): "Doğru söyledin. Bu defa, içindeki o şüphe zünnarının(kuşağını) koptuğunu duydum; sesi kulağıma geldi. Benim, ruhumun içinde gizli olan bir kulağım vardır. Her kim şüphe, şirk ve inkâr zünnarını(kuşağını) parçalarsa, ben bu gizli kulakla o sesi duyarım ve koparken çıkan ses, benim ruhumdaki kulağıma gelir. Şimdi gerçekten doğru oldun ve iman getirdin." buyurdu(Fih-i Ma Fih, 49- 50).

4.1.2. Allah'a İnanmak

Hız. Mevlânâ Allah'a inanmak değerini şu şekilde vurgulamıştır. Filozofların, insanların görmedikleri yani bilgisine ulaşamadıkları şeye aşık olduklarını, ancak İnananların Allah'ın varlığının her an her yerde olduğuna inandıklarını söylerler. Hız. Mevlânâ'nın burada asıl vurgulamak istediği şudur: Kulu Allah yarattığı için kul, hiçbir zaman kendisini yaratanın tam bilgisine ulaşamaz. Allah insana kendi bilgisinden çok az bir miktarda bilgi vermiştir. Bu az bilgi ile insanlar hakikati kavrayamazlar. Allah'ın bilgisi o kadar geniştir ki, insan Allah'ın davranışlarını kendisine verilen az bir bilgi ile analiz edemez, kavrayamaz. Bu yüzden insan Tanrı'nın bir parçası olduğu halde Tanrı'yı kavrayamaz, onun bilgisine ulaşamaz.

İnsan her zaman göremediği ve işitemediği, düşünmediği bir şeye âşıktır. Gece gündüz onu arar ve ister. Ben o görmediğim kimsenin kuluyum, insan gördüğü ve anladığı şeyden sıkılır, usanır ve kaçır. İşte bu yüzden filozoflar görmeyi inkâr ederler. Onlar derler ki: "O şeyi gördüğüm zaman bıkalırım ve bu doğru olmaz." İnananlar ise derler ki: "Onu görmek, O bir hâlde ve bir renkte iken mümkün olabilir." Çünkü "O her an şan içindedir." (Kur'an,

Sure: 55, Âyet: 29) buyrulduğu gibi, bir anda yüz renge girer. Yüz bin defa tecelli etse, her an görünüşünde, görünüşlerin biri öbürüne benzemez. Şu anda sen Tanrı'yı işte bütün eserlerinde ve işlerinde, her lâhza bir türlü görüyorsun. Tanrı'nın bir işi öbürüne hiç benzemez, Sevinçliyken başka, ağlarken başka, korku içindeyken başka, ümit ederken de başka türlü tecelli eder. Mademki Tanrı'nın işleri, hareketleri, tecellisi ve eserleri türlü türüdür. O halde O'nun zatının tecellisi de böyle olur. Yani tıpkı işlerinin tecellisi gibidir. Sen, Tanrı'nın kudretinden bir parça olduğun hâlde bir anda bin türlü olur ve bir kararda bulunmazsan (O'nun kendisi nasıl olur?) bununla, onu kıyas et(Fih-i Ma Fih, 149).

4.1.3. Kur'an-ı Kerim'e İnanmak

Hz. Mevlânâ, Kur'an-ı Kerim ile ilgili bazı ayetlerle konunun önemi üzerinde durmaya çalışmıştır. Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından indirildiği için, yine Allah tarafından korunduğu ve bozulmadan aktarıldığı ve saklandığı üzerinde durulmuştur.

Tanrının bazı kulları vardır ki Hakk'a Kur'an vasıtasıyla ulaşırlar. Bazı daha has olan kulları da vardır ki onlar Tanrı'dan gelir ve Kur'an'ı burada bulup Tanrı'nın göndermiş olduğunu bilirler.

"Her şeyi beyan eden, hatırlatan Kuran'ı biz gönderdik. Herhalde onu biz koruyacağız." (Kur'an, Sure: 15, Âyet: 9)

Müfessirler bu ayetin Kur'an hakkında inmiş olduğunu söylerler. Bu da iyi; fakat şu kadar var ki bu, senin içine bir arzu ve şevk koydu. Bunları koruyan biziz ve ziyan ettirmeyiz. Bir yere ulaştırırız. Sen bir defa Allah! de sonra sebat et ki bütün belalar başından uzaklaşsın demektir(Fih-i Ma Fih,149).

Hz. Mevlânâ aynı zamanda burada kulun bir defa Allah dedikten sonra ve Allah'a güvendikten sonra, Allah nasıl Kur'an-ı Ker'im'i indirip koruyorsa, kendi yarattığı kulunu da aynı şekilde koruyacağı fikrini benimsemesi gereği üzerinde durmuştur. Kur'an-ı Ker'im'e inanmak O kadar önemli bir değerdir ki, insan kendisine verilmiş sınırlı akıl ile hakikati kavrayamaz, doğruyu bulamaz. Ancak Kur'an-ı Ker'im sayesinde hakikati kavrar ve hakka ulaşır. İnsanlar Tanrı'dan gelirler ve

Kur'an-ı Ker'im'i bu dünyada bulurlar, Tanrı tarafından gönderilmiş olduğunu bilirler ve Kur'an-ı Ker'im sayesinde sapma davranış göstermeden hakikate ulaşmaya çalışırlar. Hem Kur'an-ı Ker'im hem de insan Tanrı'dan gelmiştir. Nasıl Tanrı Kur'an-ı Ker'im'i hiç bozulmadan koruyorsa, insanı da kendisinden gelen bir varlık olarak korur.

4.1.4. Sıkıntılara Sabretmek

Hz. Mevlânâ Hz. Muhammed (a.s.) 'e imanın yanında sıkıntılara sabretmek üzerinde durmuştur. Hz. İsa, doğacağı zaman Hz. Meryem'in çileli bekleyişinin sonunda rahata kavuştuğu aşığıda açıklanmıştır.

Mesela Meryem de doğum ağrısı olmadıkça, o baht ağacına gitmedi. Kur'an'da: *"Doğurma sancısı onu bir hurma ağacının kütüğüne dayanmağa sevk etti."* (Kur'an, Sure. 19, Âyet: 22) buyrulduğu gibi onu o dert, ağaca götürdü ve kuru ağaç meyve verir bir hâle geldi. Vücut da Meryem gibidir; her birimizin İsa'sı vardır. Biz de eğer o dert peyda otursa İsa'mız doğar. Eğer dert olmazsa, İsa da o geldiği gizli yoldan tekrar kendi aslına döner. Biz de böylece ondan faydalanmaktan mahrum kalırız (Fih-i Ma Fîh, 65).

Hz. Mevlânâ burada insanların çeşitli sıkıntılara sabrettikleri zaman kurtuluşa ve feraha ereceklerini bildirmektedir. Dinler tarihine bakıldığında, peygamberler; rahat, bolluk ve zenginlik içinde değil, acı, yorgunluk ve zahmet içerisinde bir yaşam sürdürmüşler ve insanları iyiliğe, doğruluğa, imana davet etmişlerdir. Hz. Mevlânâ güzel şeylere ulaşmak için acı çekmek gerektiğini, acının insanın nefsini terbiye ettiğini mensur eserlerinde sıklıkla vurgulamıştır. Ona göre her insanın bir İsa'sı vardır, yani her insanın özünde bir potansiyel ve güzellikler vardır, ancak bu güzellikler Hz. Meryem'in acıyla Hz. İsa'yı doğurduğu gibi, insanlarda ancak acı, çile ve sıkıntıyla zuhur bulur.

4.1.5. Şükretmek

Hz. Mevlânâ şükretmek değerini öykü tabanlı öğrenme yöntemi ile aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

Hikâye ederler ki, ashaptan bir adamın yakınında bir Yahudi vardı. Yahudi bu ashaptan olan adamın evinde otururdu ve odasından, ashabın evine, çamaşır suları, ayakyolu pislikleri akardı. Ashaptan olan o zat, Yahudi'ye şükreder ve ailesinin de şükretmelerini emrederdi. Böylece sekiz yıl geçti. Nihayet bu Müslüman öldü. Yahudi de başsağlığı için onun evine gidince orada bu pislikleri ve bunların odasından aktığı delikleri gördü. Bu şekilde geçmiş yıllarda neler olup bittiğini öğrendi. Çok pişman oldu ve Müslüman'ın ailesine: "Allah lâyığınızı versin. Bunu şimdiye kadar niçin söylemediniz? Bir de bana her zaman teşekkür ediyordunuz." dedi. Onlar da karşılık olarak, "Merhum bize şükretmemizi emreder ve şükür bırakmamamız için de bizi korkuturdu." dediler. Bunun üzerine Yahudi Müslüman oldu, iman getirdi.

Bunun için Tanrı Kur'an'da, Peygamberleri ve salih kullarını zikrediyor. Onların yaptığı işlere muktedir olduğu hâlde, suçları bağışlayanlara şükrediyor. Şükür, nimet memesini sağmaktır. Dolu olsa bile sen sağmadıkça süt gelmez(Fih-i Ma Fih, 208).

Şükretmek aslında insanı insan yapan önemli değerlerden bir tanesidir. Şükretmek sadece verilen nimetlere şükretmek değildir. Verilen nimetlere şükretme yanında insan başına gelen sıkıntılara da şükretmelidir. Sabır göstermek, hem Tanrı'dan gelen nimetlerle birlikte sıkıntılara da şükretmek insanı olgunlaştırır. İnsanların bu olgun davranışları ise, başka insanların da düzgün davranış kazanmalarına neden olur. Hz. Mevlânâ, ashaptan olan adamın şükredişini anlatmış ve şükretmenin önemi üzerinde durmuştur. Evinden pislik geçmesine rağmen Yahudi komşusuna karşı isyanda bulunmamış ve var olan durum karşısında şükrederek komşusunun gerçekleri görmesini sağlamıştır. Günümüz dünyasında insanlar ellerindeki birçok nimete karşı nankörlük ederek şükretmemektedirler. Hz. Mevlânâ şükür, nimet memesini sağmaya benzeterek, insanın şükretmeye devam ettiğinde nimetlere kavuşacağını bildirmiştir. Ayrıca komşusuna karşı bu

kadar hoşgörölü olan ve haline Őükreden adamı günümüz insanıyla karşılaştıracak olursak çocukların apartman dairelerine tıklıdığı son günlerde en ufak gürültüde komşusunun evine gidip tartışan insan profilini gözlemlemek değerlerimizdeki aşınmayı gözler önüne sermektedir.

4.1.6. Tamahkâr Olmamak/Aç Gözölü Olmamak

Hz. Mevlânâ sık sık insanların az Őükretmesinden ve dünya malına aşırı rağbetinden bahseder ve Őükretmemenin bir hastalık olduğundan bahseder.

Müridin Őükretmeyişinin sebebi ve Őükre mani olan şey nedir? diye sordu. Şeyh buyurdu ki: Őükretmeyişin sebebi, ham bir açgözlölüktür. Aç gözölü her zaman eline geçenden fazlasını bekler. Onu bu hâle getiren tamahkârlığıdır ve beklediğinden az bir şey eline geçmesi, Őükretmesine mani olur. Binaenaleyh kendi kusurundan haberi olmadığı gibi, vermek istediği (şeyin) kusurundan ve vechinden de gafildir. Muhakkak ki tamahkârlık, olmamış meyveyi, çiğ eti ve ekmeği yemek gibidir ve mutlaka Őükretmemek (bir) hastalığın doğmasını mucip olur. Zararlı bir şey yediğini öğrenince insanın onu çıkarması lâzımdır. Ulu Tanrı, kendi hikmetiyle onu Őükürsüzölü hastalığına uğratmıştır. Bunun için istifra etmeli ve o bozuk, kötü zandan boşalmalıdır ki; bir tek hastalığı, yüz hastalık olmasın. Ve "Biz onları, dönebilmeleri için, iyiliklerle de kötölüklerle denedik." (Kur'an, Sure: 7, Âyet: 168) .Yani, biz onları beklemedikleri yerden zırhlandırırız ki bu da gayb âlemidir. Onların görüşleri (nazarları), Tanrı'nın şerikleri gibi olan sebepleri görmekten nefret ederler(Fih-i Ma Fih, 209).

Hz. Mevlânâ tamahkâr olmanın bir hastalık olduğu üzerinde durarak, Őükre mani olan şeyin açgözlölü olduğunu ifade etmiştir. Tamahkârlık, açgözlölü, hırslılık, hep bana olsun anlayışı insanın doğru davranış kazanmalarını sağlayan en önemli içsel bir hastalıktır. Bu hastalık insan davranışlarını bozan diğer hastalıklarında çoğalmasını sağlar. Bu hastalıktan kurtulmanın yolu, insanın bulduğu ile yetinmesi, bulduğuna Şükretmesi ve elindeki nimete sahip olamayan insanları düşünmesi, empati kurmasıdır. Tamahkârlık Allah'ın vermiş

olduğu nimetlere karşı Şükretmemizi, sıkıntılara sabretmemizi engeller. Dolayısıyla tamahkârlık, Şükretme ve sabretme gibi insanı insan yapan temel değerlerin aşınmasına ve örselenmesine neden olur. İnsan iyilikleri istediği kadar başına gelen kötülöklere de Őükretmesini bilmelidir. Çünkü Tanrı insanları iyilik ve kötölük ile imtihan eder. Őükreden insan kurtuluşa erer. Çünkü her sıkıntının sonunda aydınlık bir durum ve her kötü durumun sonunda mutlaka bir iyilik vardır. Önemli olan bu iyi durumu yakalayabilmek için, kötü olarak nitelediğimiz duruma Şükretmek ve sabretmektir.

4.2. Fihi Ma Fih'te Yer Alan Toplumsal Değerler

Fihi Ma Fih'te

1. Akıl/ilim/bilgi sahibi olma
2. Alçak gönüllü olma
3. Selamlaşma
4. İnsanları küçük görmeme
5. Çalışkan ve verimli olma
6. İyi huylu olma/Kötü huylu olmama
7. İkiyüzlü olmama
8. İsrakkar olmama/Müsrif olmama
9. Dedikodu yapmama
10. Koğuculuk yapmama
11. Sevgi
12. Dostluk
13. Doğruluk
14. Saygı ve İnsanların Gönlnü Almak
15. Sabır ve Zahmet Çekmek
16. Hoşgörölü Olma değerleri yer almaktadır.

Bu değerler aşağıda başlıklar halinde açıklanmıştır.

4.2.1. Akıl/İlim/Bilgi Sahibi Olma:

Hz. Mevlânâ, bilgili olma ile ilgili aşağıdaki ifadelerde bulunmuştur:

“Bilgili bir mimar, evin temelini atmayı tahayyül eder, mimar olmayan da böyle bir hayalde bulunur. Fakat bunlar arasındaki fark pek büyük olmalıdır. Çünkü bilgili mimarın hayali gerçeğe daha yakındır. Fakat gerçekler âleminde de görüşten görüşe, sonsuz farklar vardır. İşte bunun için o, karanlıktan yedi yüz perde ve nurdan yedi yüz perde vardır dedikleri, hayal âlemi olarak ne varsa, karanlık perdesidir ve gerçekler âlemi olarak da ne varsa onlar da nur perdeleridir. Fakat hayal olan karanlık perdeleri, son derece lâtif olduklarından hiç fark görünmez. Bu kadar muazzam ve derin farka rağmen gerçeklerde de o fark anlaşılabilir(Fih-i Ma Fih, 249).

Hz. Mevlânâ burada bilginin öneminden bahsetmektedir. Bilgi olmadan becerinin ortaya çıkamayacağını öne süren Hz. Mevlânâ, örnekler vererek anlatımını güçlendirmiş, hayalin bilgi ile güçleneceğini ve bir şeyin ortaya çıkabilmesi için onun bilgisine sahip olunması gerektiği üzerinde durmuştur.

Sevgilim dedi ki: "O falan (kimse) ne ile yaşar?"

“Kuşlar ve kanatlarıyla, akıllılar ve onların himmet kanatları arasındaki fark nedir? Fark şudur: Kuşlar kanatları ile her hangi bir tarafa uçarlar, akıllılar da himmet kanatları ile cihetlerinden (kendi yönlerinden) uçarlar. Her atın bir tavalası ve her hayvanın bir ahır, her kuşun bir yuvası vardır. Tanrı herkesten daha iyi bilir.” (Fih-i Ma Fih, 254).

Hz. Mevlânâ burada insanlar ve hayvanlar arasındaki farkın insanların akıl sahibi olmasından ileri geldiğine vurgu yapmaktadır. Kuşları nasıl kanatları havalandırıp yükseklerle çıkarıyorsa, insanları da akılları yüksek mertebelere ulaştırır fikrini vurgulamıştır. Ayrıca Hz. Mevlânâ, aklın insanın hareketlerini yönlendirmesi konusu üzerinde durmuştur. Hz. Mevlânâ kuşların kanatları ile herhangi bir yöne uçtuklarını ancak akıllıların himmet kanatlarıyla kendi yönlerinden uçtuklarını vurgulamıştır. Eğer insan aklını kullanıp kendi yolunda ilerlemezse, başkaları onun aklını kullanır ve istedikleri gibi onu yönlendirirler. Hz. Mevlânâ bu söylemleriyle aklın

insanın davranışının temelini oluşturduğunu vurgulayarak rasyonel ahlâka yani akla dayanan eski Yunan ahlâkına atıfta bulunmuştur. Aslında mistik ahlâk anlayışına sahip olan Hz. Mevlânâ'nın, aynı zamanda rasyonel ahlâka da hâkim olması onun bir mutasavvıf olmasının yanında bir filozof olduğunu da bize bildirmektedir. İnsanları hayvanlardan ayıran en önemli fark, insanların akıllarıyla ve iradeleriyle özgür davranışlarda bulunmalarıdır. İnsanlar akılları sayesinde özgürce kendi yönlerini kendileri seçerler. Hayvanlar ise, iradeleri olmadığı için Tanrı'nın belirlediği yönde aynı davranışı defalarca sergilerler. Kuşlar kanatları ile sadece Tanrı'nın belirlediği yönde uçarlar, çünkü onların akılları, iradeleri ve yön bilgileri yoktur. İnsanlar ise akıl ve bilgi yoluyla kendi yönlerini kendileri belirlerler, kendi akılları ile ürettikleri bilgileri kullanarak kendi davranışlarını yine kendileri oluştururlar.

İslâm'da bir takım felsefeciler tarafından "en üstün akıl", Allah'ın akılı olarak kabul edilir ve buna "akl-ı küll" (tüm akıl) denir. "Faal akıl" da denen bu akıl aktiftir, yaratıcıdır. Evrenlerin akl-ı evvelden kademe kademe meydana geliş senaryolarını yapan ve akla âdetâ bin türlü isim verip onların binlerce görünüşünü anlatan bu felsefi yaklaşımlara Mevlâna pek yanaşmaz. Onun "akl-ı küll" dediği akıl, Allah vahyi ile nûrlanmış ve her an Tanrı ışığını alan üstün akıldır. Tüm akıl, herkesin, her şeyin içyüzünü görür. Renksiz, şekilsiz akıl çeşitli elbiseler giyerek, çeşitli varlıklar şekline bürünerek evrenler içine dağılmış, dış özelliklerine göre birer ad almıştır. Ama çıplak olarak insanlara gözükmese idi; güneş, onun ışığı karşısında kapkaranlık kalırdı. Varlıkların oluşumunda önce düşünce, sonra varlık vardır. Her san'atın ve hünerin aslı, düşüncedir; düşünceden şekiller, şekillerden arazlar doğar, insan hep arazları ve şekilleri anlatır kalır, oysa düşünceye gitmek gerekir. "Bu dünya, tüm aklın düşüncesidir. Tüm aklın düşüncesi gizli olduğu için cevherler hep gizli kalır; ama bu gizlilik halktandır, anlayışsızlardandır; akılı eren Tanrı kulları bu gizlilikleri bir bir aşarlar(Ergün, 1993, 118).

Hz. Mevlânâ aklın önemini belirtmeye, küllî akıl ve cüzi akılı açıklayarak devam etmiştir.

Şeref, tevazu, hikmetler ve yüksek makamların hepsi, ne varsa, onun başı ve onun gölgesindedir. Çünkü ondan hâsıl olmuştur. Mesela bu el ne yaparsa akıl sayesinde yapar. Onun üstünü aklın sayesinde (gölgesi) kaplamıştır. Her ne kadar aklın gölgesi yoksa da onun gölgesiz olan bir gölgesi vardır. Bunun gibi, mesela mananın da varlıksız bir varlığı vardır. Bir insanda aklın sayesinde (gölgesi) olmazsa onun bütün organları çalışmaz, işlemez bir hâl alır. Ayağı doğru yolda yürüyemez. Gözü görmez. Kulağı her işittiğini yanlış işitir. Şu hâlde bütün organlar akıl sayesinde her işi muntazam, iyi ve yerinde olarak yaparlar. Hakikatte bütün bu işler akıldan hâsıl olur. Organlar alettir. Bu tıpkı zamanın halifesi gibidir. Bu büyük adam akl-ı küll mesabesindedir(derecesindedir). Zamanındaki halkın, insanların akılları onun organlarıdır. Her ne yaparsa, onun sayesinde yapar. Eğer onlardan yanlış bir hareket meydana gelirse bu, akl-ı küllün gölgesini, başlarından kaldırmış olmasından dolayıdır. Mesela bir adam delirmeye başlayınca biçimsiz ve hoş gitmeyen işler yapar. Bundan, aklının başından gittiği, artık aklın başına gölge salmadığı ve onun gölgesinden, himayesinden uzak kaldığı anlaşılır. Akıl, melek cinsindedir; gerçi meleğin sureti kolu ve kanadı var ve aklın yoksa da, gerçekte aynı şeydir ve bir işi görürler (Fih-i Ma Fih, 142).

Hız. Mevlânâ'ya göre akıl tıpkı devlet yöneticisi gibi insanın organlarının çalışmasını ve davranışlarının oluşmasını sağlar. Aklın kendisinin somut bir varlığı yoktur, akıl soyut bir varlıktır ama somut olan varlıkların hareketlerini sağlar, somut davranışların oluşumunu gerçekleştirir. İnsanlar yanlış davranışlarda buldukları zaman, artık insanları okulları gölge altına alamıyordur. Aslında akıl gölgesi olmayan bir gölgedir ve insanın davranışlarını yönlendirir. İnsanlara verilen cüz-i aklı aslında küll-i aklın gölgesi altında çalışmalıdır. İnsanlar hoş gitmeyen kötü davranışları ancak küll-i aklın gölgesinden uzak kaldıkları zaman gerçekleştirirler. Bunun için insanlar cüz-i akılları ile davranışlarını oluştururlarken, aynı zamanda da bu cüz-i akıllarını küll-i aklın gölgesine yani Tanrı'nın aklının gölgesi altına sokmalıdırlar. İnsanlar kendi cüz-i akılları ile hareket ettikleri zaman yanılabilirler ve yanlış davranışlarda bulunabilirler. Bunun için insanlar

kendi cüz-i akılları ile oluşturdukları davranışları gerçekleştirmeden önce küll-i aklın denetiminden geçirmelidirler.

Mevlâna, yaratıkları üç kısma ayırmaktadır: melekler, hayvanlar ve insanlar. Melekler sırf akıldır; onların yaratılışlarında ibadet, kulluk ve zikir vardır; hattâ bütün işleri budur. Balıklar nasıl sadece suda yaşıyor, suda besleniyor, suda yatıp uyuyorsa, melekler de bir akıl denizinde yaşamaktadırlar. Esasen onlar bu akıl denizinin dışında, akıl olmadan da yaşayamazlar, ikinci grup yaratıklar hayvanlardır. Bunlar meleklerin tam tersine, akıldan yoksun, sadece nefis ve şehvetten ibarettir. Bunlar neyin doğru neyin iyi olduğunu düşünemezler; Allah bunlara akıl vermediği için bir sorumluluk da yüklememiştir. Esasen onlar yemek, büyümek, korunmak, üremek gibi, bu evrenlerin esas yaratılış nedeni olan insana hizmet görevlerini yapabilecek şekilde meydana getirilmişlerdir. Yaratıkların üçüncü grubu ise insanlardır. İnsanlar, akıl ve nefisten, şehvetten meydana gelmişlerdir. Melekler madde şeklinde yaratılmadıkları halde insanlar maddî birer varlık halinde yaratılmışlardır. Bu maddî varlıklarını gerek bir ömür boyunca yaşatabilmek gerek nesiller boyunca sürdürebilmek için nefise, duymalara, korunmaya, şehvete ihtiyaç olmuştur. Bunun yanı sıra, insanlarda, aslında saf olarak meleklerin özellikleri olan akıl da bulunmaktadır. Bu bakımdan insanlar, Allah'a karşı sorumludurlar(Ergün, 1993, 126).

Hz. Mevlânâ aklın ve bilginin önemini öykü tabanlı öğrenme yöntemini kullanarak aşağıdaki şekilde vurgulamıştır.

Buna benzeyen bir hikâye var. Rivayet ederler ki: Padişahın biri, oğlunu hüner sahibi bir topluluğa teslim etmiş ve o topluluk da ona yıldız bilgisi remil (kum falı) ve daha başka bilgilerden öğretmişti. Çocuk son derece aptal olduğu hâlde, bu bilgileri tamamen öğrenip üstad oldu. Bir gün padişah avucuna bir yüzük sakladı ve oğlunu imtihan etti. "Gel söyle bakayım avucumda ne var?" diye sordu. Çocuk: "Elindeki yuvarlak, sarı ve içi boş bir şeydir." dedi. Padişah: "Alâmetlerini doğru verdin, o hâlde ne olduğuna da hükmet." deyince, çocuk: "Kalbur olması lazım." dedi. Padişah: "Akli hayretler içinde bırakan bu kadar alâmeti, bilgi ve tahsil sayesinde söyledin,

fakat kalburun avuca sığmayacağına nasıl akıl erdiremedin." dedi (Fih-i Ma Fih, 62).

Zekâ ve akıl, genetik yollarla doğuştan geldiği gibi, şekillenmesinde sosyal çevrenin ve eğitimin çok önemli bir rolü vardır. Yukarıdaki hikâyede Hz. Mevlânâ anlatımını güçlendirmek için, öykü tabanlı öğrenme yönteminden faydalanmıştır. Hikayede Hz. Mevlânâ'nın vurgu yapmak istediği esas nokta şudur, her kişi doğuştan belli bir zeka kapasitesi ile dünyaya gelir. Eğitim yoluyla bu zeka kapasitesi geliştirilebilir. Ancak ezber yoluyla öğrenilen bilgiler kalıcı değildir. Çocuklara ezber yoluyla öğretilen bilgiler onlara günlük yaşam becerilerinde problem çözdüremez bu nedenle çocuklara yaratıcı düşünmeyi öğretmek gerekir. Bir şeyin bilgisini bilmek onu kavramak anlamında değildir. Bilişsel süreç basamakları göz önünde tutulduğunda bilgi/kavrama/uygulama basamakları bilgi öğrenmenin ilk basamağını teşkil etmektedir. Bir şey hakkında fikir sahibi olabilmek için mutlaka onun bilgisine sahip olmak gerekir. Ancak onun hakkında bir değerlendirmeye varmak daha üst düzey düşünme becerilerini gerektirir. Yani insanlar varlık hakkında sadece bilgi sahibi olmamalı, varlığı analiz ederek, değerlendirerek ve sentezleyerek varlığın öz bilgisine sahip olmalıdır. İnsanın varlık hakkında sahip olduğu kendine ait bilgi varlığı kavramaya yetmez. Çünkü bu bilgi sınırlı bir bilgidir. Sınırlı bilgiyle insan ancak terziye kadar gider, ama elbise biçemez ve dikemez. Elbise sahibi olabilmek için terzinin bilgisine sahip olmak gerekir. İşte bu örnekte olduğu gibi insanoğlu sınırlı kendisine verilen akıl ile ancak sınırlı bilgi elde edebilir. Bu sebeple küll-i akla yani Tanrı'nın aklına teslim olmak gerekir.

Mesela, kaba yahut cübbe biçirmek için biçilmemiş bir kumaş istersin. Akıl seni terzinin önüne kadar götürür ve buraya götürünceye kadar, senin için faydalıdır. Fakat onu hemen bırakman ve terzinin karşısında da kendi tasarruf ve bilgini terk etmen lâzımdır. Bunun gibi bir hastanın akli da kendisini doktora götürünceye kadar iyidir, faydalıdır; götürdükten sonra o artık bir rol oynamaz. Hastanın kendisini doktora teslim etmesi lâzım gelir. Senin gizli iniltilerini esbabın kulakları işitir. Bir şeyi olan veya kendisinde bir cevher yahut bir hastalık bulunan insan (belli olur). Deve katarları arasındaki mest(lider) deve, nihayet gözünden, yürüyüşünden ve ağzından

akan salyalardan, saçılan köpüklerden ve daha başka şeylerden anlaşılır. "Çehreleri yüzlerindeki secde izinden bellidir." (Kur'an, Sure: 48, Âyet:29) buyrulmuştur. (Mesela) bir ağaç kökünün yediği her şey o ağacın dalından, yaprağından ve meyvesinden anlaşılır. Yemediğinden dolayı sararıp solan da nasıl gizli kalabilir? (Fih-i Ma Fih, 147-148).

Hz. Mevlânâ burada akılın insana bir rehber olduğundan bahsetmiş ve iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış akıl ile ayırt etmemiz gerektiğini örnekler ve örnek olaylar yardımıyla açıklamıştır. Hz. Mevlânâ insanın davranışlarından insanın bilgisinin tayin edilebileceğini söyler. Ağacın dalından, yaprağından ve meyvesinden ağacın kökünün hangi besin maddeleri ile beslendiğini, söyleyen Hz. Mevlânâ insanın davranışlarından da aklının, kültürünün, görgüsünün ve bilgisinin belli olacağını ifade eder.

Yoraş'ın babası eskici idi. Sonra sultana intisap etti. Sultan ona, padişahlara hizmeti edep ve erkânını, silah kullanmayı öğretti. Yüksek mertebelere çıkardı. O: "Biz babamızdan eskici olarak dünyaya geldik, eskici olarak kalmak isteriz. Bu mertebeleri istemeyiz. Sen bize çarşıda bir dükkân aç. Orada eskicilikle uğraşalım" demedi. Mesela: Köpek o kadar aşağılık olduğu halde, av avlamak sanatını öğreniyor. Sultanın avcısı oluyor; anasından, babasından öğrendiği, gördüğü, samanlıklarda, yıkık yerlerde yatmayı ve leş yemeye karşı olan hırsını unutup. Sultanın alayının arkasından gidiyor. Av arkasından koşuyor. Doğan da böyledir. Sultan ona terbiye verdikten sonra o: "Biz babamızdan dağların izbe yerlerinde oturmayı ve leş yemeyi öğrendik. Artık sultanın davulunun sesine ve avına rağbet etmeyiz." demiyor (Fih-i Ma Fih, 160).

Hz. Mevlânâ bu örnek olayda, insanın kendisine verilen sınırlı da olsa aklını kullanarak, öğrenerek, eğitim yoluyla kendisini geliştirebileceği hususu üzerinde durur. İnsanlar geleneksel olarak baba mesleğini devam ettirmemeli, diğer meslekleri de öğrenerek kendisini geliştirmeli ve dönüştürmelidir. Kendilerini geliştirme, yeni şeyler öğrenme yetisi insanlara kısmen de hayvanlara verilmiştir. İnsanlar toplumsal tabaklar içerisinde hareket etmez ise ve toplum içerisindeki bazı mertebelere ve kademelere ulaşmaz da bizler mevcut durumumuzu koruyacağız derlerse bireysel

gelişme olmadığı gibi toplumsal değişme ve kalkınma da olmaz. Hz. Mevlânâ toplumun hem iktisadi, hem sosyal hem de kültürel açıdan değişmesini, kalkınmasını ve gelişmesini bireylerin kendilerini geliştirmesine bağlıyor. Bireylerin kendilerine verilen akıl ile, öğrenerek kendilerini eğitebileceklerini, geliştirebileceklerini ifade ediyor.

Hz. Mevlânâ iki çeşit akıldan, daha doğrusu aklın iki ayrı işlevinden bahsetmektedir. Birincisi; akl-ı cüz'î ikincisi ise, akl-ı küllidir. Akl-ı cüz'î, dünya ve dünyalık işlerin tertip ve yönetimini sağlayan akıldır. Akl-ı külli ise, Allah'ı bilmeyi sağlayan akıldır. Bu akıl; her şeyi ortaya koyan, bulan ve meydana getirendir. Cüz'î akıl, her zaman öğrenmeye muhtaçtır; külli akıl ise öğretmendir. Yeryüzünde görülen her şey külli aklın gölgesidir(Yazoğlu, 2002, 73).

Akl-ı kül öğretmendir. Onun öğrenmesine lüzum yoktur. Bunun gibi bütün, ilk önce var olan şeyleri inceleyecek olursan onların aslı ve başlangıcı da vahiydir ve nebilerden öğrenilmiştir. Nebiler akl-ı küldür. **Mesela** karga hikâyesinde, **Kabil, Hâbil'i** öldürmüş ve ne yapacağını şaşırmişti. Bu arada bir karga da başka bir kargayı öldürmüştü. Kabil karganın toprağı eşerek, ölü kargayı oraya gömdüğünü ve üzerine toprak örttüğünü görmek suretiyle mezar yapmayı ve ölüyü gömmeyi ondan öğrendi. Bunun gibi bütün sanatlarda da her cüz'î akıl sahibinin öğrenmesi gerekir. Akl-ı kül her şeyi ortaya koyan, bulan, meydana getirendir. Akl-ı küllü, akl-ı cüz'îye bağlayan velîler ve nebilerdir. Mesela el, ayak, göz, kulak ve insanın bütün duyguları kalpten ve akıldan öğrenmek kabiliyetini taşırlar. Ayak yürümeyi, gitmeyi akıldan, el tutmayı kalpten ve akıldan, göz ve kulak da işitip, görmeyi onlardan öğrenirler. Fakat eğer akıl ve kalp olmazsa, bu duyguların hiçbiri çalışmaz; ve hatta bir iş yapamazdı. İşte senin bu cismin de aklına ve kalbine nispetle, kesif ve kabadır, akıl ve kalbin ise lâtiftir. Bu kesif cismin lâtif olanla kaimdir; tazeliği, letafeti onun sayesinde. Onsuz, tembel, işlemez, pis, kirlî ve yersizdir. Cüz'î akıl da, küllî akla nispetle alettir. Onan öğrenir, faydalanır ve onun karşısında kaba görünür (Fih-i Ma Fîh, 174-175).

Hız. Mevlânâ bu örnek olayında üç kavram üzerinde duruyor. Akıl, kalp ve vücut. Akıl bilişsel bilgiyi, vücut ise psiko-motor bilgiyi temsil ediyor. Hız. Mevlânâ'ya göre akıl ikiye ayrılmaktadır. Öğrenmeye gerek duymayan her şeyin bilgisine sahip olan Tanrı'nın akli, küll-i akıl ve öğrenmeye ihtiyaç duyan insana verilmiş ve insana ait olan cüz-i akıl. İnsanlar yürümeyi, hareket etmeyi, düşünmeyi cüz-i akıl ile, duyguları kalp ile öğrenirler. Akıl ve kalp olmaz ise, vücut tembeldir, kabadır. İnsan vücudunu latif yapan onun fiziksel ve duygusal olarak ince, zarif ve latif davranışlar sergilemesini sağlayan akıl ve kalptir. Vücut tazeliğini, canlılığını akıl ve kalp ile sağlar. Bu sebeple insanlar sadece kendi sınırlı akıllarını kullanarak öğrenmemeli, bu sınırlı aklın yanında başka insanların akıllarından da yararlanmalıdırlar. Tıpkı Kabil'in karganın akıldan ve davranışlarından yararlandığı gibi. İnsan akli Tanrı'nın akline göre bir alettir. Yani insan akli iş yapmayı, üretmeyi, bilgi oluşturmayı Tanrı'nın akli olan küll-i akıldan öğrenir. Bu sebeple Tanrı öğretici insan ise öğrencidir. İnsan kendi sınırlı akli ile Tanrı'ya ait olan sınırsız sonsuz akli arasında bağ kuramaz ise anlamlı öğrenmeyi gerçekleştiremez. İşte insan akli Tanrı'nın akli ile ancak peygamberler ve kutsal kitaplar aracılığı ile bağ kurabilir.

Hız. Mevlânâ, el, ayak, göz, kulak ve insanın bütün duyguları kalpten ve akıldan öğrenmek kabiliyetini taşırlar sözleriyle insan akline ve kalbine vurgu yapmıştır. İnsanlar davranışları akılları ile duyguları ise kalp ile öğrenirler.

Hız. Mevlânâ buyurdu ki: Her ne kadar bilmeyenler çok iseler de onlardan pek azını tanımakla, hepsini tanımış, anlamış olursun. Mesela bir avuç buğdayı tanıdığın, bildiğin zaman, yeryüzündeki bütün buğdayları tanır ve bilirsin veya birazcık şeker tatmışsan, yüz türlü helva yapsalar, tadından içinde şeker bulunduğunu bilirsin. Çünkü şekerini tanıyordun, tatmıştın. İnsanın, bir boynuz (büyüklüğünde) şekerini yedikten sonra, bunun ne olduğunu bilmemesi için iki boynuzlu olması lâzım(Fihi Ma Fih, 152).

Hız. Mevlânâ yukarıda insan ile hayvan arasındaki farkın akıldan, bilmeden geldiğini ileri sürmüştür. İnsanı hayvandan ayıran unsurun aklını kullanması

olduğunu vurgulamıştır. Bilgiden yoksun insanları tanımak oldukça kolaydır. Çünkü onlar akıllarını ve tecrübelerini gereği gibi kullanamazlar. İnsanın hayvandan farkı akla sahip olması, akli ile bilgi üretmesi ve bilgisi ile deneyim oluşturmalarıdır. Bu sebeple insanlar hayvanlardan farklı olarak akılları ile ve tecrübeleri ile yeni bilgiler üretirler.

Hız. Mevlânâ insanın aklını kullanması gerektiğini, kendisinden daha bilgili insanların bilgi ve deneyimlerinden yararlanması gerektiğini vurgulayarak, kendisinden daha bilgili insanların kendisini ilerletebileceği, kendisinden bilgili olmayanların ise kendisini aşağı mertebelere düşüreceğini ifade etmiştir. Burada insanın kendisinden bilgili insanlarla gezmesi kibir olarak algılanmamalıdır. İnsan her an öğrenme ihtiyacı içerisinde ve yeni bir şeyler öğrenmeye çalışır. Eğer insan etrafındaki insanlardan yeni şeyler öğrenemezse, aklını kullanamaz ve zamanını boş işler için harcar ise, bu durum onu bulunduğu konumdan daha düşük konumlara çeker.

Mesela uyumuş bir kimseye: "Kalk gündüz oldu, kervan gidiyor." diye seslenirsen, bazıları: "Çağırma! O şimdi zevk içinde, zevkini kaçırma." derler. Seslenen: "Onu uyandırmamak ölüm zevkidir; hâlbuki bu, onu ölümden kurtarma zevkidir." ölüm der ki: "Rahatsız etme. Çünkü bu sesleniş düşünmesine mani olur." Yaşama zevki de: "Bu sesle, uyuyanın akli başına gelir; yoksa onun bu uykuda ne düşüncesi olabilir? Uyandıktan sonra düşünmeye başlar." (der). O hâlde ses iki türlü olmalıdır. Eğer seslenen ondan bilgice üstün olursa, onun fikrinin ilerlemesini, fikir faaliyetinin artmasını mucip olur. Çünkü uyarıcı bilgili olduğundan onun uyanıklığı da ilahî olur. Onu gaflet uykusundan uyarıp, kendi âleminden haberdar eder ve oraya doğru çeker. Böylece elde ettiği fikir ve düşüncesi yükselir. Çünkü onu yüksek bir yerden çağırmışlardır. Fakat bunun aksine olarak eğer uyarıcı uyarılandan akılca aşağı olursa, uyarıcı zaman uyananın nazarı aşağıda dolaşır. Çünkü onu uyarıcı süflilerin süflisi (aşağılıkların aşağısı) olduğundan, nazarı elbet süfliye(aşağılığa) düşecek, düşüncesi de süflilik(aşağılık) âlemine gidecektir (Fih-i Ma Fih,185).

İnsanlar kendilerinden daha akıllı insanlar tarafından bilgilendirilirse, aydınlatılırlarsa bu insanların bilgi seviyeleri yükselir, aksi durumda yani

insanlar kendilerinin aklından daha az insanlar tarafından bilgilendirilirse bu insanlar bilgi seviyesi bakımından daha aşağı bir bilgiye sahip olurlar. İnsanlar akıllarını kullanmazlarsa veya kendilerinden daha akıllı insanlar tarafından eğitilmezlerse, cahil insanların akılları ile hareket ederse hayvanlardan da aşağıda bir mevkide olur, yani aşağılıkların aşağılığı olur.

Öyle ki bu cüzî akılların vehimleri ona ermez, onu kavrayıp anlayamazlar. Yalnız nebiler bu harfsiz âleminden harf âlemine gelirler ve çocuk olurlar. Peygamber, "*Çocuklar için öğretmen olarak gönderildim.*" (Hadis) buyurmuştur. Şimdi her ne kadar bu cemaat harf ve seste kalmış olup o âlemin ahvalini kavrayamaz iseler de, yine ondan kuvvet alır ve onunla gelişip büyürler, rahata kavuşur ve dinlenirler. Mesela bebek annesini her ne kadar adamakıllı tanımaz ve bilmezse de onunla sükunet bulur, avunur ve rahat eder. Ondan kuvvet alır. Meyve de dalında rahat eder, tatlılaşır ve olgunlaşır; buna rağmen ağacın mahiyetinden haberi yoktur. Bunun gibi her ne kadar insanlar o büyükten ve onun harfinden, sözünden kuvvet bulur, yetişmiş olur ve onu layığıyla bilmezler ve ona eremezlerse de bütün insanlarda harf ve sesin ötesinde bir şey vardır ve her insan çok büyük bir âlemdir (Fih-i Ma Fih, 186).

Hız. Mevlânâ'ya göre tabiat küçük evren, insanın kendisi büyük evrendir. Ancak kendilerine verilen cüz-i akıl ile makro-kosmosu yani büyük evreni kavrayamazlar. Çünkü insanlar harfsiz alemden harfli aleme gelmişlerdir. Bu harfli alemde çocukturlar. Ancak kendilerinden daha akıllı insanlar olan peygamberler tarafından eğitilirler. Peygamberler insanların öğretmenleridirler. İnsanlar her ne kadar içerisinde yaşadıkları evreni ve yaratıldıkları evreni kavrayamazlarsa da, bu evren içerisinde yaşarlar, büyürler ve gelişirler. İnsanlar harf ve ses aleminin ötesinde layığıyla bilmedikleri kavrayamadıkları bir alemin varlığını kavramaya çalışırlar. Bu büyük alem insanın kendisidir. İnsan küçük evren olan tabiat hakikatini nasıl kavramaya çalıştıysa, kendi hakikatini yani makro-kosmosu da tanımaya bilmeye çalışacaktır.

4.2.2. Alçak Gönüllü Olma

İnsanları, İnsanı kamile ulaştırmaya çalışan Hz. Mevlânâ onların alçak gönüllü olması gerektiği ile ilgili mensur eserlerinde sık sık düşüncelerini belirtmiştir. İnsanların buldukları mertebeden dolayı kibirlenmemelerini alçakgönüllülük olarak niteleyen Hz. Mevlânâ bu düşüncesini desteklemek için eserinde konuya şu şekilde değinmiştir.

Mesela Mansur, son hadde varınca, kendi kendinin düşmanı oldu ve kendini yok ettirdi. "Ene'l-Hakk" dedi. Yani, "Ben fena Fillah'a erdim, yok oldum; yalnız Hak kaldı, işte O kadar!" demek istedi. Bu alçak gönüllülüktür. Kulluğun, bendeliğin son haddidir. Yani yalnız O'dur, demektir ve o kadar. Hâlbuki: "Sen Tanrı'sın ve ben kulum." dersen bu, iddia ve büyüklükte bulunmak sayılır. Bununla sen, kendi varlığını da ispat etmiş oluyorsun(Fihi Ma Fih, 218).

Hz. Mevlânâ mensur eserlerinde sık sık Hallacı Mansur'un Ene'l-Hakk sözüne atıfta bulunmuştur. Mensur eserlerinde Hallacı Mansur'u "insan-ı kâmil" in en seçkin örneği olarak tanımlayan Hz. Mevlânâ'ya, göre Mansur'un Ene'l-Hakk deyişi şirke koşmasından değil onun kendi varlığını yoksa sayıp, sadece Allah'ın varlığını kabul etmesindedir. Hz. Mevlânâ burada Hallac-ı Mansur'un ilahi aşkını bir alçak gönüllülük olarak görmektedir. Alçak gönüllü insan, bilgili insandır ve meyveli ağaca benzer. Nasıl meyveli ağaç meyvelerin ağırlığı ile aşağıya eğilmiş ise, bilgili insan da sahip olduğu bilgi sayesinde tevazu sahibi olur ve alçak gönüllü davranır.

Biri içeri girdi. Hz. Mevlânâ buyurdu ki: O azizdir; alçak gönüllüdür ve bu ondaki cevherden ileri geliyor. Mesela üzerinde pek çok meyveler bulunan bir dalı, meyveleri aşağı doğru eğer. Meyvesiz dalın ucu servi ağacı gibi havada olur ve meyve çoğaldıkça, büsbütün yere inmemesi için, o dala direkler dayarlar. Peygamber (Tanrı'nın selâm ve salâh onun üzerine olsun) çok alçak gönüllüydü. Çünkü her iki âlemin meyveleri onda toplanmıştı. Tabiatıyla herkesten daha mütevazı olacaktı (Fih-i Ma Fih, 141).

Hz. Mevlânâ, yukarıda bilgili insanı üzerinde çokça meyveler olan bir ağaca benzetmiştir. Ağacın dallarının eğilmesinin meyvelerden kaynaklandığını söylemiştir. “Başak, olgunlaştıkça eğilir.” Sözü de göz önünde bulunduracak olursak, Hz. Mevlânâ, kendini iyi yetiştirmiş kişinin herkesten daha alçakgönüllü olması gerektiğini ileri sürmüştür. Peygamber Efendimizin de, kendisi de bulunan nimetlerden dolayı alçak gönüllü olduğu üzerinde durulmuştur.

4.2.3. Selamlaşma

Hz. Mevlânâ, toplumun birlik ve beraberlik içinde olması gerektiğini sık sık vurgulamıştır. Toplumun birlik ve beraberlik içinde yaşayabilmesi için bazı örf, adet, gelenek ve göreneklerin ya da toplumsal kuralların olması gerekmektedir. Selamlaşma, toplumu birbirine sınımsız bağlayan değerlerden biridir. Bir arada yaşayan insanların birbirine selam vermesi ve birbirlerinin hatırlarını sormaları, insanların birbirlerine destek olmalarının önkoşuludur. Selamlaşma bir saygı ve sevgi göstergesidir. Hz. Mevlânâ, selamlaşma değerinin önemini vurgulamak için örneklerden yararlanmıştır ve Peygamber Efendimizin üstün ahlâkına atıfta bulunmuştur.

"Selâm vermek hususunda hiç kimse Tanrı 'nın elçisinden evvel (önde) gelememiştir." (Hadis) Peygamberden (Tanrı'nın selâm ve salât onun üzerine olsun) önce hiç kimse asla selâm vermemiştir. Çünkü o, fevkalâde alçak gönüllü olduğundan, daima evvel davranıp selâm verirdi. Zahirten evvela selâm vermese bile, yine alçak gönüllüydü. İlk önce o söze başlardı. Onlar selâm vermeyi Peygamber'den öğrenmiş ve duymuşlar da gelip geçenlerden hepsinin nesi var, nesi yoksa hep onun sayesinde ve hepsi onun gölgeleridir. Bir insanın gölgesi, kendisinden önce eve girerse, gerçekte önce giren gölgenin sahibidir. Her ne kadar görünüşte gölge sahibinden önce eve girmiş ve sureten ora tekaddüm etmiş (önüne geçmiş) olsa da, nihayet gölge onun feridir. Bu ahlâk onda yeni ve bugünlük değildir. Ta Adem'in zerrelerinden, o zamandan beri bu onun zerrelerinde mevcuttu. Yalnız bunların bazısı aydınlık, bazısı yarı aydınlık, bazısı ise karanlıktı. Bu şimdi meydana çıkıyor, fakat bunlardaki aydınlık daha evvel aitti ve onun zerresi

insanda hepsinden daha saf, daha nurlu ve daha alçak gönüllüdür.” (Fih-i Ma Fih, 141).

Hz. Mevlânâ'ya göre her şeyin bilgisinde olduğu gibi, selamlaşma ve diğer örf ve âdetlerin bilgisi de sonradan kazanılan bir bilgi değil, doğuştan, Tanrı tarafından insana verilen bir bilgidir. İnsanlar bu bilgiye ancak peygamberler aracılığıyla ulaşırlar. Bu bilgi insanın gölgesi gibidir ve daima önde gider ve insanlara rehberlik eder. Tanrı'nın insanlara verdiği bu bilgi Hz. Adem'in yaratılış zerrelerinde mevcuttu ve bugüne kadar geldi. Ancak bu bilgilerin bazıları tam, bazıları yarı aydınlıktı, bazıları ise karanlıktı. İşte bu bilgilerdeki aydınlık daha önceden Tanrı tarafından insanlara verilmiş olan bilginin aydınlığıdır.

Hz. Mevlânâ selamlaşmanın önemini vurgularken aynı zamanda insanın davranışlarının yapmacık olmaması gerektiğini de vurgulamıştır. Bazı insanların gerçekten dost olmadığı ve selam verirken bile samimi olarak selam vermediğini vurgulamak istemiştir.

Hz. Mevlânâ'ya göre selam verme davranışı iki şekilde olur. Birincisi, Allah'ın insanlara verdiği ve doğuştan insanlarda bulunan insanlara verdiği ve doğuştan insanlarda bulunan bilgiye dayalı olarak verilen selam. Bu selam Allah'ın bilgisi ile aydınlandığı için mis kokulu güzel selamdır. Her şeyin bilgisine sahip olan Allah'ın selamın da bilgisine sahip olduğunu bilerek, sadece Allah için verilen selamdır. Bu selamda tevazu vardır, samimiyet vardır ve dostluk vardır. İkincisi, Allah'ın verdiği bilgiye dayanmadan ve onu düşünmeden verilen selamdır ki, bu selam hoşagitmeyen yapmacık, dostane olmaktan uzak bir selamdır. Bu sebeple Hz. Mevlânâ selamı, selamın bilgisinin sahibi olan Allah için, samimi, alçakgönüllü bir şekilde vermek gerektiği üzerinde durur.

“Bazı kimseler vardır ki, selam verirler ve selamlarından is kokusu gelir. Bazıları da vardır ki, selam verirler ve onların selamından mis kokusu gelir. Bunu, koku alma duygusu olan bir kimse, anlar. İnsanın elde ettiği dostu,

sonunda pişmanlık duymaması için, önceden denemesi lâzımdır. Bu Hakk'ın sünnetidir. *"Nefsinle başla."* (Hadis) buyrulmuştur. Eğer nefis kulluk iddiasında bulunursa, onu sınımadan kabul etme." (Fih-i Ma Fih, 214).

4.2.4. İnsanları Küçük Görmeme

Hz. Mevlânâ verdiği örnek olayda, davranışın sönmesine şu şekilde vurgu yapmıştır. Çocuklardan biri diğerine ad taktığında, ad takılan çocuk eğer diğer çocuklara kızarsa ya da sinirlenirse onu kızdırmak isteyen çocuklar amaçlarına ulaşmış olurlar. Çocuklar amaçlarına ulaştıkları için bu davranışlarını sürdürürler, davranış pekişerek kalıcı hale gelir. Ancak kendisine ad takılan çocuk, diğer çocuklara cevap vermezse kızdırma davranışı pekişmeyeceğinden bir müddet sonra çocuklar bu davranıştan vazgeçeceklerdir. Aynı zamanda Hz. Mevlânâ insanlarla alay edilmemesi ve dalga geçilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü Allah yarattığı tüm kullarına kendinden bir güzellik vermiştir. Hz. Mevlânâ, insanların birbirleri ile hoşgörü içerisinde yaşamaları gerektiğini vurgulamış, insanların eksik ya da kusurlu yönlerinin yüzlerine vurulmaması gerektiğini belirtmiştir.

Mesela çocuklar birbirlerine ad takarlar. O (ad takılan adam) bunlara küfreder. Onlar da bizim sözümüz dokundu diye muzipliği artırırlar. Eğer kızmazsa, bunda fayda görmediklerinden alaka göstermezler (Fih-i Ma Fih, 252).

Hz. Mevlânâ yukarıdaki anlatımlarında insanların birbirlerinin hatalarını affetmeleri ve birbirlerine karşı hoşgörülü davranmaları üzerinde durur. Bir insan diğer bir insanı bu insanda bulunmayan özellikler ile kötülense, kötülünen insan diğer kötileyen insanı affetmeli ve davranışını hoşgörü ile karşılamalıdır. Bu durum da kötileyen insan, kendisini kötülenmiş gibi hisseder. Çünkü kötileyen insan, kötülünen insanın kusurunu gösterdiği halde kötülünen insan kendisini kötileyen insan hoşgörü ile davranarak kemalini yani olgunluğunu göstermiştir. İnsanların suçlarını bağışlayan onları hoş gören insanlar Allah'ın sevgilileridir. Çünkü Allah iyilik edenleri sever. Tanrı tarafından sevilen insanlar da övgüye değer insanlardır.

Rivayet etmişlerdir ki: Hasan ve Hüseyin (Tanrı onlardan razı olsun) çocukken, bir adamın yanlış ve şeriata uymayan bir tarzda abdest aldığı görürler. Ona en iyi şekilde, nezaketle abdest almayı öğretmek istediler. Adamın yanına gelip: "Bu bana yanlış abdest alıyorsun," diyor. Her ikimiz de senin önünde abdest alalım. Bak bakalım ikimizden hangimizin abdesti daha doğrudur?" dediler. Ve her ikisi de adamın önünde abdest aldılar. Adam: "Ey oğullarım, sizin abdestiniz çok doğru, şeriata uygun ve güzel! Ben zavallının abdesti ise yanlıştı." dedi. Misafir ne kadar çok olursa evi o kadar geniş yaparlar, döşemesi ve yemeklerini de ona göre hazırlarlar. Görmüyor musun ki çocukcağızın boyu küçücük olduğundan, misafir olan düşüncesi de, onun ev gibi olan kalıbına göredir (Fih-i Ma Fih, 187- 188).

4.2.5. Çalışkan ve Verimli Olma, Bilgili Olma

Hz. Mevlânâ, çalışkan olma ile ilgili örneklerden yararlanarak konunun önemini belirtmiştir. İnsanların sahip oldukları şeyleri çalışarak arttırmaları gerektiğini ileri sürmüştür. İnsanın çalışırsa, Allah'ın ona rızık vereceğini bildirmiş, yeryüzünün halifesi olan insanın çalışarak başarılı olabileceğini vurgulamak amacıyla, toprağın bile ekildiği zaman ürün verdiğini insanın hayli hayli ürünler verebileceğini vurgulamıştır.

Hz. Mevlânâ insanların iki günlerini bir etmemelerini her geçen gün daha fazla çalışarak sermayelerini arttırmalarını ifade etmektedir. Hz. Mevlânâ 'ya göre sermaye hareket etmeyle yani daha fazla çalışma ile arttırılır, aksi durumda eldeki mevcut sermaye de kaybolur. Toplumun millî gelirlerinin artması, iktisaden kalkınması da toplum içerisindeki bireylerin daha fazla çalışmalarına bağlıdır. Toprağı insanlar çalışarak bir halden diğer hale getiriyorlar yani tarıma elverişli hale getiriyorlar. Toprak ancak tarıma elverişli hale gelince ürün veriyor. Toprak hareket ettirilmez ise katlaşıp ürün vermez hale geliyor. İşte buradan hareket ederek Hz. Mevlânâ insanın faydasını sorgulamadan hareket etmesini yani çalışmasını tavsiye ediyor. Fayda çalışmanın arkasından kendiliğinden gelecektir. Çünkü Tanrı bütün varlıklara rızkını çalışmalarının sonucunda verir.

“Bir sermaye gördüğün zaman - ki bu taleptir- onu taleple artır. "Çünkü harekette bereket vardır." Eğer artırmazsan sermaye kaybolur. Toprakta daha aşağı ve kıymetsiz değilsin. Yeri, hareketlerle ve belle altını üstüne çevirmekle, başka türlü yapıyorlar, o zaman yer bitki veriyor. Meşgul olmadıkları zaman ise toprak katlaşıyor. O halde mademki kendinde bir arzu hissettin, gel yürü ve: "Bu gidip gelmenin ne faydası var?" deme. Sen yürü; fayda kendisinden zahir olur. Bir adamın dükkâna girmesinin faydası, yalnız ihtiyacını söylemesi değildir. Ulu Tanrı rızık verir. Eğer evinde oturursa ona rızık gelmez.” (Fih-i Ma Fih , 237).

Hız. Mevlânâ ayrıca insanın çalışkanlığından ve çalışkan olma değerinden bahsetmiş ve insanı Tanrı'nın bilgisi etrafında kararsız ve huzursuz bir şekilde dolaşan, azimli çalışıp çabalayan bir varlık olarak tanımlamıştır.

İnsan, çalışıp çabalamadan geri duramayan, cehde dolu olan ve Tanrının yüceliğinin nuru etrafında kararsız, huzursuz bir hâlde dolaşan kimsedir (Fih-i Ma Fih, 79).

Hız. Mevlânâ'ya göre insan sürekli olarak çalışan, çabalayan azimli bir varlıktır. Bu insan Tanrı'nın yüceliğinin ve Tanrı'nın bilgisinin etrafında kararsız bir şekilde dolaşan ve onun bilgisine yeterince sahip olamadığı için huzursuz olan bir varlıktır. İşte insan, kararlı ve huzurlu olabilmek için Tanrı'nın bilgisine sahip olmalı ve bunun için çok çalışmalıdır.

Hız. Mevlânâ yine çalışkan olmak değeri ile ilgili dünyada her şeyin bir hareket halinde olduğunu ancak insanın hareketinin diğer canlı ve cansız varlıklardan farklı olduğunu ileri sürmüştür. İnsanın çalışmasının ancak insan bir şeye eriştiğinde ya da bir makama ulaştığında belli olduğunu belirtir. Hız. Mevlânâ burada çalışkanlık değerini vurgulamak için örnek olay yönteminden faydalanmıştır.

Bütün dünya koşuyor. Yalnız herkesin koşması kendine göre olur. İnsaninki başka türlü, bitkininki başka türlü, ruhun başka türüdür. Ruhun koşması adımsız alametsiz olur. Üzüm koruğuna baksana, siyah bir üzüm olmak için

ne kadar zaman koştı? Tatlılaşır tatlılaşmaz derhal o dereceye, menzile erişti. Fakat bu koşma gözle görülme; hisle bulunmaz; yalnız insan o makama erişince, çok koştuğu için, buraya eriştiği belli olur. Mesela bir kimse, suya dalsa ve suyun altından gitse, gittiği görülmez. Birdenbire kafasını sudan çıkarınca, buraya erişmek için suyun altından ne kadar gittiği anlaşılır (Fih-i Ma Fih, 243).

Hz. Mevlânâ'ya göre dünyada her şey yani bütün varlıklar hareket halindedirler. Hareket varlıkların muharrik sebebidir. Ancak her varlığın hareketi, çalışması farklıdır. Bitkiler de, hayvanlar da çalışırlar fakat bu çalışma sonucu meydana getirdikleri ürünü fark etmezler. Ancak insanlar çalışmaları sonucu bir durumdan başka bir duruma geldikleri zaman veya bir makam, mevkiî elde ettikleri zaman zaman zaman çalışmalarının sonucunda meydana gelen ürünü görürler.

Hz. Mevlânâ bilginin birikimlerden meydana geldiği üzerindeki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Bu yüksek sesle çıkardıkları hay huyların sırrı, onların bir sözden birçok sözleri anlamaları, bir harften birçok işaretleri bilmeleridir. **Mesela** bir kimse Vasît(orta) ve mufassal (Mutavvel)(uzatılmış) kitapları okumuş olsa, kafasındaki uyanıklıktan dolayı bir kelime duyunca, vaktiyle şerhini okumuş olduğu için, o bir tek meseleden birtakım esasları ve meseleleri anlar ve bir tek harf onun zihnini uyandırır. Yani, ben bunun altında birçok şeyler görüyorum. Bunları anlıyorum ve ben bu bapta çok zahmetler çektim. Geceleri sabahlara kadar çalıştım. Sonunda hazineler elde ettim, demektir. "Biz senin göğsünü genişletmedik mi?" (Kur'an, Sure: 94, Âyet: 1) buyrulduğu gibi, gönlün şerhi sonsuzdur. O şerhi okumuş olan küçük bir işaretten birçok şeyler anlar. Yeni başlamış olan bir kimse ise, o söylenen sözün yalnız kelime manasını anlayabilir. Onun bunlardan ne haberi ve ne hay huyu (telâş) olsun (Fih-i Ma Fih, 148).

Hz. Mevlânâ'ya göre bilgi çalışma sonucunda elde edilen bir kazanımdır. İnsanlar varlığın herhangi bir bilgisin sahip oldukları öncül bilgilerden hareket ederek yeni bilgiler oluşturabilirler. Hz. Mevlânâ bu görüşüyle

günümüzde çağdaş bir öğrenme yaklaşımı olan yapılandırmacı yaklaşımın belki de ilk öncülerinden sayılabilir. Hz. Mevlânâ'ya göre bir insan varlıkla ilgili kısa, özet bir kısım okusa ve bu okuduğu özet sayesinde varlığın kısmi bilgisine sahip olsa, bu sahip olduğu kısmi bilgiden hareket ederek varlık hakkında yeni bilgiler elde edilebilir. Tanrı insana varlık hakkında bilgi sahibi olma yetisini vermiştir. Tanrı kutsal kitabı olan Kur'an-ı Ker'im'de "Peygamberimize hitaben "biz senin göğsünü geniletmedik mi" şeklinde bu öğrenebilme ve varlığın bilgisine sahip olma yetisinin insana verildiğini belirtmiştir. Önemli olan bu varlığın bilgisini edinebilme yetisine sahip olan insanın daha çok çalışıp, daha çok bilgi sahibi olmasıdır.

Hz. Mevlânâ verdiği örnek olay ile verimin öneminde bahsetmiştir. İnsanın verimli olabilmesi için çalışması gerektiğini ifade etmiştir.

Mesela bir adam bir ağaç dikse, ağaç meyve verse, bu meyve veren bir tek ağaç, meyve vermeyen yüz ağaçtan daha iyidir. Çünkü belki diğer ağaçlar meyve veremezler. Vermelerine engel olan birçok afetler olabilir (Fihi Ma Fih, 90).

4.2.6. İyi Huylu Olma/Kötü Huylu Olmama

Hz. Mevlânâ iyilik ve kötülüğün özünü soru- cevap tekniği kullanarak aşağıdaki şekilde açıklamış, iyilik ve kötülüğün bir bütünün parçaları olduğunu yani iyilik olmadan kötülüğün zararını, kötülük olmadan da iyiliğin faydasının anlaşılamayacağını vurgulamıştır.

Hz. Mevlânâ'ya göre "iyilik" ayrı bir hakikat "kötülük"te ayrı hakikat olmasına rağmen bu iki hakikat anlam kazanabilmesi için birbirine ihtiyaç duyarlar. Tıpkı Çin felsefesinde ve Hint felsefesinde olduğu gibi "beyaz" hakikatini anlamak için nasıl "siyah" hakikatini anlamaya ihtiyaç duyuluyorsa, "iyilik" hakikatini kavrayabilmek ve anlamlandırabilmek için kötülük hakikatine, "kötülük" hakikatini anlayabilmek ve ona manâ verebilmek için de "iyilik" hakikatine ihtiyaç vardır. Çünkü evrende her varlık zıttı ile vardır. Ancak bu iki hakikat birbirinin varlığı için gerekli ise

de, "iyilik" hakikatinin karşılığı iyilik, kötülük hakikatinin karşılığı da yine kötülüktür. Yani insanlar iyilik yaptıkları zaman iyilik, kötülük yaptıkları zaman ise, kötülük bulurlar.

"İyiliği ve kötülüğü yapan bir mi yoksa iki şey midir?" diye sordular. Karşılık: Düşündükleri sırada, münazara hâlinde bulduklarından, mutlaka iki olmalıdır. Çünkü bir insan, kendine muhalefet edemez. İşte bu bakımdan kötülük iyilikten ayrılamaz, iyilik de kötülüğü bırakmaktır. İyilik olmadan, kötülüğü terk etmek imkânsızdır. Yani bu iyilik, kötülüğü bırakmaktır, demektir. Eğer kötülük etmek saikası(sebebi) olmasaydı, iyiliğin terki olmazdı. Öyle ise fail iki değil birdir (Fih-i Ma Fih, 161).

Hız. Mevlânâ insanların yaptıkları davranışların sonuçlarının onlara geri döneceğini, iyilik yapanın iyilik bulacağını, kötülük yapanın da kötülük bulacağını bildirmiştir. İnsan ancak ektiğini biçer sözleriyle, kötülükten kaçınmamız gerektiğini ifade etmiştir.

Hız. Mevlânâ buyurdu ki: Tanrı'nın ezelde: "Kötülüğe karşı iyilik, iyiliğe karşı da iyilik olmalıdır." diye verdiği hüküm asla değişmez. Çünkü Ulu Tanrı Hakimdir. Sen kötülük et, iyilik bulursun, nasıl der? Bir kimse buğday ekip, arpa biçemez ve arpa ekip buğday toplayamaz. Bu imkânsızdır. Bütün veliler ve nebiler de: "İyiliğin karşılığı iyilik, kötülüğün karşılığı kötülüktür." demişlerdir. "Bir zerre kadar hayır işleyen kimse o hayrın ve zerre kadar kötülük yapan kimse de o kötülüğün cezasını görür." (Kur'an, Sure: 99, Âyet: 7-8) (Fih-i Ma Fih, 106).

Hız. Mevlânâ, insanların iyilik ve güzel şeyler düşündükleri zaman iyilik göreceklarını, kötülük ve çirkin şeyler düşündükleri zaman kötü şeyler göreceklarını ifade etmiş ve insanın kendisi ve çevresi için her zaman iyi ve güzel şeyler düşünmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Mesela, bir kimse kendi evinin etrafına güller, fesleğenler dikse, her bakışında gül ve fesleğen görür ve kendisini her zaman cennetteymiş gibi hisseder. İnsanların iyiliğini söylemeye alışmış ve onların hayrıyla meşgul olan kimse, onun sevgilisi olur ve onu hatırlayınca sevdiğini yâd etmiş olur.

Bu gül güllüktür, ruh da rahattır. Birinin kötülüğünü söyleyince, o kimse gözünde sevimsizleşir. Onu hatırlayıp da, hayali gözünün önüne gelince sanki yılan yahut akrep veyahut çerçöp görmüş gibi olur. Bunun için mademki gece gündüz gül ve güllük ve İrem bağları görebileceksin o halde niçin dikenlerin ve yılanların bulunduğu bir yerde dolaşıyorsun? Bütün insanları sev ki, daima çiçekler ve gül bahçeleri içinde bulunasın.

Eğer hepsini düşman bilersen, düşmanların hayali gözünün önüne gelir ve sanki, gece gündüz dikenlikler ve yılanlar arasında geziyormuş gibi olursun. Şu hâlde herkesi seven ve her şeyi hoş gören evliya bunu başkaları için değil, Allah saklasın gözlerine çirkin, sevimsiz ve iğrenç bir hayal görünmesin, diye yaparlar. Mademki bu dünyada insanları tahayyül ve yâd etmek mutlaka zaruridir ve bundan kaçılmaz. O hâlde iğrenç, çirkin hayallerin yollarını karıştırmaması bozmaması için insanları anarken hepsinin hoş ve iyi olmasına çalış. Binaenaleyh halk hakkında yaptığın her şey ve onları ister iyilikle, ister kötülükle olsun anman tamamıyla sana ait olur. Bu bakımdan Ulu Tanrı buyuruyor ki: *"Kim iyi bir iş yaparsa kendi nefisine ve kim kötü bir iş işlerse kendisine yapar."* (Kur'an, Sure: 41, Âyet: 46) *Ve "O'nun için her kim bir zerre ağırlığınca iyilik öderse onu görecektir ve her kim de zerre kadar kötülük işlerse onu görecektir."* (Kur'an, sure: 99, Âyet: 7, 8) (Fih-i Ma Fih, 225-226).

Hız. Mevlânâ, her iyinin içinde bir kötü, her kötünün içinde de bir iyi vardır felsefesiyle günümüzde oldukça popüler olan Ying-Yang felsefesi üzerinde durmuştur. Hız. Mevlânâ'ya göre iyilik hakikatinin içerisinde biraz kötülük, kötülük hakikati içerisinde de biraz iyilik vardır. Bu düşünce Mevlânâ'dan çok önce "Ying Yang" felsefesi olarak bilinen Çin felsefesinde vardır. Çin felsefesine göre "aydınlık" ve "karanlık" iki ayrı hakikat olmasına rağmen "aydınlık" tam aydınlık değildir, içerisinde biraz "karanlık" vardır. Karanlık hakikati de böyledir. Tam "karanlık" değil içerisinde "aydınlık" hakikatinden bir parça vardır.

"Göster bakalım dünyada hangi şey kötüdür ki onda iyilik olmasın ve hangi şey de iyidir ki onda kötülük bulunmasın? Mesela biri bir kimseyi öldürmek istediği zaman, daha başka birtakım kötü işlerle meşgul olursa, dökmek

istediği kan dökülmez. Bu işler ne kadar kötü iseler de ölümü önlediği için iyi sayılırlar.” (Fih-i Ma Fih, 236).

Bir hayrın işlenmesi hakkında emir vermek ve kötülükten menetmek için, kötülüğe meyleden bir nefis bulunması lâzımdır. Böyle bir nefsin varlığını istemek, kötülüğü istemek demektir. Fakat O, kötülüğe razı olmaz; olsaydı iyiliğini emretmezdi. Mesela bir öğretmen ders okutmak isterse, bu öğrencinin bilgisizliğini de ister. Çünkü öğrencinin bilgisizliği olmadan öğretme olamaz. Bir şey istemek onun levazımını da istemektir. Bu öğretmen öğrencinin bilgisizliğini istemez. Böyle olsaydı ona öğretmezdi. Doktor tababetini icra etmek için herkesin hastalığını ister. Çünkü onun doktorluğu, halkın hastalığı ile vücut bulabilir. Fakat halkın hastalığına da razı olmaz. Eğer bunlara razı olsaydı onları iyi etmezdi. Ekmekçi para kazanması için halkın aç olmasını ister. Fakat onların açlığına gönlü razı olmaz. Yoksa ekmek satmazdı. Bir padişahın emirleri, padişahlarının düşmanları ve muhalifleri olmasını isterler. Bunlar olmazsa, onların mertlikleri ve sultana olan sevgileri görünmezdi. Sultanın bir ihtiyacı olmasa bunları basma toplamazdı. Fakat bunlar muhalefete razı olmazlar. Öyle olsaydı düşmanlarla savaşmazlardı. İnsan da bunun gibidir. Kendi nefsinde kötülük faktörlerinin bulunmasını Tanrı ister. Çünkü o insan şükür, tâat ve ittika edeni sever. Bu ise insan nefsinde bu faktörlerin var olmasıyla mümkün olur. Bir şeyi istemek, onun levazımını (onunla birlikte olan şeyleri de) istemek demektir. Fakat o buna razı olmaz. Çünkü o mücahede(çalışma/uğraşma) ile bu şeyleri nefsinden yok edebilir. Bundan da anlaşıldı ki insan bir yönden kötülüğü bir yönden de iyiliği istemektedir. Fakat buna karşı koyan: "İnsan hiçbir şekilde kötülüğü istemez," der. Bu ise imkânsızdır. Bir şeyi istemek fakat, onun levazımını istememek olamaz. Tabiaten kötülüğe meyletmekle, hayırdan nefret eden serkeş bir nefis de emir ve nehyin levazımındandır. Bütün dünyada bulunan kötülükler bu nefsin levazımından olur. Bu kötülükleri ve bu nefsi irade etmeyen, nefsin gereği olan emir ve nehyi de istemez. Eğer insan iyilik ve kötülüğe razı olsaydı, onları emir ve nehy etmezdi. Hulasa kötülük başkası için istenir. Eğer insan her iyiliği isteyicidir, denilirse kötülükleri defetmek de bir iyilik sayılır. Kötülüğü defetmek isterse, bunu yapmak ancak kötülüğün varlığı ile olur. Yahut iman isteyenlerden biri der ki; iman ancak küfürden sonra mümkün olabilir. Bunun için küfür imanın levazımından dır. Doğrudan doğruya kötülüğü istemesi çirkindir, fakat hayır için istenirse çirkin olamaz.

Tanrı "Sizin için kısas da hayat vardır." (Kur'an, Sure: 2, Âyet: 179) buyuruyor. Hiç şüphe yok ki kısas; bir kötülüktür. Tanrı'nın binasını yıkmakta. Fakat bu pek ufak bir kötülüktür. Halkı katilden kurtarmak külli bir hayırdır. Cüz'î bir kötülüğü, küllî bir iyilik için istemek çirkin değildir. Mesela Tanrı'nın cüz'î iradesini terk etmek ve küllî kötülüğe rıza göstermek çirkindir. Anne çocuğunun azarlanmasını istemez. Çünkü o cüz'î kötülüğe bakar. Fakat baba azarlanmasını ister; bu, babanın küllî kötülüğe baktığı içindir. Tanrı çok bağışlayıcıdır ve azabı şiddetlidir. O, günahların vücudu ile bağlayıcı olabilir. Bir şeyi irade, onun levazımını da irade etmek demektir. Mesela bize bağış, barış ve ıslah ile emrediyor. Düşmanlık olmadan böyle bir emrin faydası olamaz. Sadr-ı İslâm diyor ki: Bu tıpkı Sadr-ı İslâm'ın söylediği gibidir. O: Tanrı: "Tanrı yolunda sarf ediniz," (Kur'an, Sure: 2 Âyet: 195) buyuruyor, diyor. O bununla bize mal kazanmayı emrediyor. Çünkü mal kazanmak, mal ile olur. Bu, kazanmak için emir sayılır. Bir kimse diğerine: "Kalk namaz kıl!" derse, o bununla abdest alması, su bulması ve namazın levazımından olan şeyleri tedarik etmesi için emir vermiş demektir (Fih-i Ma Fih, 206- 207).

Hz. Mevlânâ, bir şeyin olabilmesi için öncelikle ona ihtiyaç duyulması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak insanın iyiliği ve kötülüğü aynı anda istemesinin nefse aykırı olduğunu vurgulayarak, insanın iyiliği kendisine kötülüğü başkasına istediğini ifade etmiştir. İyiliği isteyen insanın, kötülüğü bir kötülükle def etmesinin çirkin olmayacağını, "halkı katilden kurtarmanın külli bir hayır olduğu"nu belirterek açıklamıştır.

Hz. Mevlânâ, insanın kendisinde olan kötü huyların farkında olmadığını ancak insanın bu huyları başkasında gördüğünde incindiğini ifade ederek, başka insanların da sendeki kötü huylardan dolayı senden ürkmesini hoş gör diye belirtmiştir. Peygamber efendimiz "Mümin müminin aynasıdır." Sözü ile müminin bir davranışının bütün müminleri yansıttığını ve müminlerin birbirlerinin kusurlarını örtmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Hz. Mevlânâ'ya göre insanlar kendilerinde bulunan, kötülük, kin, nefret, hırs, açgözlülük gibi davranışların farkında olmaz. Ancak bu hoş olmayan davranışların kendisi dışındaki insanlarda olduğunu görür ve filin

gövdesinden korktuğu gibi, bu insanlardan korkar ve bu insanlardan öğrenir. Halbuki bu kötü huylar insanın kendisinde vardır ama bu kötü huyların farkında olamadığı için bu huylardan rahatsızlık duymaz. İşte diğer insanlar da kendilerinin kötü davranışlarını başka insanlarda görürler. Bu sebeple insan diğer bir insanın kötü davranışlarının kendisinde olabileceğini düşünerek, insanlar birbirlerine hoş görü ile davranmalı ve karşısındaki insanın kötü huylarının kendisinde de olabileceğini düşünerek kendisini eğitmeli, kötü huylarını değiştirerek, iyi huylu bir insan olmalıdır.

Dedi ki: Bir fili sulamak için, çeşmenin başına getirdiler. Fil, kendini suda görüp ürkü. Fakat başkasından ürküğünü sanıyor ve kendi kendinden ürküğünü bilmiyordu. İşte kötülük, kin, kıskançlık, hırs, merhametsizlik, büyülenme gibi bütün kötü huylar sende olduğu zaman incinmiyorsun, fakat onları başkasında görünce ürküyor ve inciniyorsun.

İnsan, kendi kelinden ve çıbanından öğrenmez. Yaralı elini yemeğe sokar, parmağıyla yalar. Bundan midesi bulanmaz; ama başka bir kimsede birazcık çıban ve ufacık bir yara görse o yemeği artık yiyemez, öğrenir. İnsandaki kötü huylar da kellere ve çıbanlara benzer. Kendinde olduğu zaman, insan ondan öğrenmez, incinmez; hâlbuki başka birinde, ondan bir parçacık görececek olsa öğrenir, nefret eder. Sen ondan ürküğün gibi o da senden ürker ve incinirse, onu hoş gör! Senin incinmen onun suçudur. Çünkü onu görmenden dolayı inciniyorsun. O da aynı şeyi görür. Peygamber: "Mü'min, müminin aynasıdır." (Hadis) buyurmuştur. Kâfir kâfirin aynasıdır, dememiştir. Fakat bu, kâfirin aynası yoktur, demek değildir. Onun aynası vardır; ancak kendi aynasından haberdar değildir (Fih-i Ma Fih, 67- 68).

4.2.7. İkiyüzlü Olmama

Hz. Mevlânâ, aşağıdaki sözlerle kişinin duruma göre nasıl tavır değiştirdiğini ve bu durumun iki yüzlülük olduğunu ifade etmiştir.

Ey Sadıkların Padişahı! Benim gibi ikiyüzlü bir kimse gördün mü? Ben senin sağlarınla sağım, ölülerinle ölüyüm? (Fih-i Ma Fih, 184).

Bir arif dedi ki: "İçim açılsın diye bir külhana(hamama) gittim. Çünkü külhan(hamam) bazı velilerin ara sıra kaçıp sığındıkları yer olmuştur. Külhancıbaşının bir çırağı olduğunu gördüm. Çıрак eteğini beline dolamış, çalışıyordu. Külhancıbaşı da ona: 'Şunu yap, bunu yap!' diyordu. Çıрак büyük bir çeviklikle çalışıyor ve külhancıbaşının emrini yerine getiriyordu. Onun bu çevikliği külhancıbaşı hoşuna gitti ve: 'Evet işte her zaman böyle çevik ol. Eğer sen daima böyle eli çabuk olur ve edebini muhafaza edersen, yerimi sana verir, seni kendi yerime oturturum,' dedi. Beni bir gülme aldı ve içimdeki düğümün çözüldüğünü gördüm. Bu dünyanın bütün başkanları da kölelerine karşı böyledir." (Fih-i Ma Fih, 233).

Hız. Mevlânâ, burada külhancıbaşının ikiyüzlülüğü üzerinde durmaktadır. Külhancıbaşı yerini çırağına vereceğini söyleyerek onu kandırmakta ve ona fazla iş yaptırmaktadır. Hız. Mevlânâ dünyanın bütün başkanlarının kölelerine karşı bu şekilde davrandıklarını ve yöneticilerin yanlarında çalışanlara karşı böyle ikiyüzlü olduklarını söylemiştir.

4.2.8. İsrakkar Olmama/Müsrif Olmama

Hız. Mevlânâ, israfkar olmamanın ve çalışmanın öneminden bahsetmiştir. Hız. Mevlânâ'ya göre insanın tabiatında israf olmamalıdır. Çünkü bolluğun bir de kıtlık zamanı olacaktır. Çünkü varlıklar zıttı ile tecelli eder. Varlık var ise yokluk da vardır. Zenginlik var ise fakirlik de vardır. İşte insanlar bolluk zamanlarında müsrif olmamalı, bir gün bu bolluğun sona ereceğini düşünerek tutumlu olmalıdırlar. Hız. Mevlânâ sadece nimet israfından bahsetmez. Ona göre zaman israfı da çok önemlidir. Hız. Mevlânâ'ya göre insanlar yapacakları işlerin zorluk derecelerine göre zaman ayarlamaları yapmalı ve boş zaman geçirmemelidirler. Kısacası zaman israfı yapmamalıdırlar.

İsraf benim tabiatımda yoktur. Bana takdir edilen rızkım bir gün gideceğini bildim. İşte o rızkı elde etmek için çalışıyorum onu elde etmek için çalışmak bana zahmet veriyor. Halbuki otursam, ben zahmet çekmeden, o ayağıma gelir (Fih-i Ma Fih, 210).

Hız. Mevlânâ insanların zamanlarını boşâ harcamamalarının ve her işi zamanına göre yapmalarının önemi üzerinde durmuştur.

Taliplerin ve sâliklerin evradı (teşbihleri) mücahede(çalışma/uğraşma) ve ibadetle meşgul olmak, her işi zamanına göre ayırmaktır. O zaman, her işte onları bir kontrolör gibi, alışılmış olduğu üzere bu işe çekip sürükler. **Mesela** sabahleyin kalkınca, o saatte ibadetle meşgul olması her şeyden önce gelir. Çünkü bu zamanda nefis daha saf ve sakindir (Fih-i Ma Fih, 156).

Hız. Mevlânâ'ya göre insan kendi rızkını temin etmek için çalışmalı, bunun dışında zamanını boşâ harcamamalıdır. Ancak toplum hizmetleri, ilim hizmetleri müstesna. İnsan kendi rızkını temin etmek için harcadığı zamanın dışında kalan boş zamanı toplum yararına ve bilim üretme amacı ile kullanırsa bu boş zaman kavramı, “boş” olmaktan çıkar ve bir değer kazanır. Böylece insanlar kendi rızıklarını temin etmek için harcadıkları zamanın dışında kalan zamanlarını israf etmemiş olurlar.

(İnsanlarla konuşmayı haram sayarım; hâlbuki senin sözün olunca, sözü uzatırım).
Vallahi ben sözü uzatmıyorum, kısa kesiyorum! (Fih-i Ma Fih, 158).

Bilgiseven (2005, 70)'e göre Hız. Mevlânâ, her şeyden evvel, temeli Kur'an'da olan ve Türk kültürüne tam anlamıyla yerleşmiş bulunan hayır için harcama değer yargısına dikkatimizi çeker. O'na göre, hayır için harcama emri, aynı zamanda çalışıp kazanmayı emreden bir değer yargısıdır. Çünkü kazanmadan harçayabilmek mümkün değildir. Fakat yine Hız. Mevlânâ şöyle der: “boş yere koşup, ihtiyacım olmadan (yani sırf kendi ailem için ve fazladan) yorulmak benim işim değildir”. Bu iki ifade arasında ilk bakışta bir karşıtlık var gibi gözükmekte ise de, gerçekte hiç de böyle değildir. Çünkü Hız. Mevlânâ, insanın kendi maddî doyumunu sağlamak için koşup çalışmasını (İslâmî değerlere uyarak) ancak temel ihtiyaçlarını karşılamak ile sınırlandırmaktadır. Bu ölçüyü aşan koşma, çalışma ve didinme, toplumun gelişmesi için kullanılacak bir geliri elde etme uğruna yapılırsa bir değer kazanır. İşte, toplum yararına çalışma, madde peşinde koşma olduğu hâlde, İslâm ahlâkı açısından büyük bir değer taşır. Bu yüksek amaçlar için emek harcayan insan hem millî, hem de dinî bir heyecanla

çalıştığından Hz. Mevlânâ'ya göre kendi çıkarı yönünden oturuyor sayılırsa da, onun bu tutumu, sadece maddî değil, aynı zamanda manevî anlamda koşma ve ilerlemedir.

4.2.9. Dedikodu Yapmama

İnsanlar Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed'e niçin kelime kelime indiğini sure sure inmediğini dedikodu konusu haline getirmişlerdir. İnsanların bilmedikleri konularda yorum yapmalarının dedikodu olduğunu, Hz. Mevlânâ bu sözleriyle açıklamıştır.

Kur'an Muhammed'e (Tanrı'nın selam ve salâtı onun üzerine olsun) niçin kelime kelime iniyor da sure sure inmiyor, diye dedikodu yapıyorlardı. Bunun üzerine Mustafa (Tanrı'nın salatı onun üzerine olsun): "Bu sersemeler ne diyorlar? Eğer hepsi birden inseydi ben erirdim, kalmazdım." buyurdu (Fih-i Ma Fih, 73).

4.2.10. Koğuculuk Yapmama

Hz. Mevlânâ insanların kusurlarının araştırılmaması gerektiğini, insanların birbirlerinin kusurlarını örtmesi gerektiğini, koğuculuktan uzak durulması gerektiğini aşağıda ifade etmiştir.

Bu hafızlar nasıl olup da ariflerin halini anlamıyorlar, buna şaşıyorum. "Yemin edip duran düşkün"(Kur'an, Sure: 68, Âyet. 10) diye şerhettiği gibi, koğucu bilhassa kendisidir: "Falanın sözüne bakma, o her ne derse seninle yine şöyledir, böyledir." der. "Kusurlar araştırıcı koğuculukla söz gezdirici, iyiliği önleyici saldırgan günaha dadanmıştır. "(Kur'an, Sure: 68, Âyet: 11,12) Hele Kur'an ne garip, kıskanç bir sihirbazdır, insanı kendisine öyle bağlar ki hasmın kulağına anlayacağı şekilde açıktan açığa fısıldar. Fakat hasmın ondan (o manadan) ve tadından haberi olmaz, yahut da bu tadı gerisin geriye alır, çalar. "Tanrı onların yüreğine mühür vurdu." (Kur'an, Sure: 2, Âyet: 7) buyrulduğu gibi ne kadar hoş işitiyor, hatmediyor ve

anlamıyor! Ondan söz ediyor, fakat yine kavramıyor; Tanrı lâtifdir, kahrı ve anahtarı da lâtifdir (Fih-i Ma Fih, 170).

4.2.11. Sevgi

Mecnun Leyla'ya olan sevgisinden dolayı onu kendisiyle bütünleşmiş biçimde görmektedir. Hz. Mevlânâ aşık olan insanın aşkı hayatının tam merkezine almasını aşağıdaki örneklerle ifade etmiştir.

Mecnun Leyla'ya mektup yazmak istedi kalem eline alıp şu beyti yazdı: "Hayalin gözümde, adın ağzımda, yadın kalbimde. Ben nereye yazayım?" Senin hayalin gözlerimde yerleşmiş, adın dilimden düşmüyor, yâdın canımın içinde yer etmiş, o halde mektubu kime yazayım? Sen ki bu yerlerde gezip dolaşıyordun. Kalem kırıp kâğıdı yırttı (Fih-i Ma Fih, 198).

Çocukların da rahatı ve gelişme orada ellerini bağladıkları hâlde, beşik olur. Fakat büyük bir adamı beşiğe koysalar, burası onun için zindan ve azap olur. Bazı kimseler güllerin açılıp goncalardan baş çıkarmasından hoşlanır; bazıları ise bütün gül yapraklarının birbirinden ayrılıp, kendi asıllarına bağlanmış, olmalarından zevk duyar. İşte bazıları hiçbir dostluk, aşk ve sevgi, küfür ve iman kalmamasını, böylece asıllarına kavuşmalarını isterler. Çünkü bütün bunlar duvardır. Darlığa, sıkıntıya ve ikiliğe sebep olur. Hâlbuki o âlem genişliği, huzur ve mutlak birliği muciptir (Fih-i Ma Fih, 220).

4.2.12. Dostluk

Hz. Mevlânâ dostluk değerini vurgularken, insanların birbirlerinin hatırını hoş tutmaları gerektiğini vurgulayarak insanın dostluk ve düşmanlıkta ileri düzeye ulaşmamasını mutedil olmasını vurgulamıştır.

Buyurdu ki: Nasıl, hatırın hoş mu? Çünkü hatır aziz bir şeydir, tuzak gibidir. Av tutması için tuzağın sağlam olması lazımdır. Eğer hatır, hoş olmazsa, tuzak yırtılıp bir işe yaramaz olur. İşte bunun için bir kimse hakkında

dostluk da düşmanlık da ifrat dereceye varmamalıdır. Çünkü bu her ikisinde de tuzak yırtılır. Mutedil olmalıdır. Bu dostluğu ifrata vardırmamak lâzım geldiğini, Hak'tan gayrisi hakkında diyorum elbette (Fih-i Ma Fîh , 229).

Hz. Mevlânâ dostluğun şartını, kendini dost uğruna feda etmek, dost için mücadeleye atılmak olarak ifade etmiştir. Allah'a iman eden kulların dostça birbirlerini desteklemek için, bir arada bulunmalarının önemi üzerinde durmuştur.

Yaran, Emir-i İğdişan'ın yanına gittiler. O: "Hepinizin burada ne işi var?" diye onlara çıkıştı. "Bizim bu kalabalığımız, bir kimseye kötülük etmek için değildir. Kendimize sabır ve tahammülde yardımcı olmak ve birbirimizi desteklemek için toplandık," dediler. Mesela bir taziyet için halk toplanır. Bu, ölümü uzaklaştırmak için değildir. Maksat felaket sahibini teselli etmek ve içinde bulunduğu dehşeti gidermektir. *"Müminler bir nefis-i vahid(tek nefis) gibidirler"* (Hadis) Dervişler bir vücut hükmünü taşırlar. Eğer organlardan biri ağrırsa, geri kalan organlar da ağrır, muzdarip olurlar. Göz görmesini, kulak işitmesini, söylemesini bırakıp, hepsi orada (o ağrıyan yerde) birleşirler. Dostluğun şartı, kendini dost uğruna feda etmek, dost için mücadeleye atılmaktır. Çünkü hepsinin yüzü bir şeye çevrilmiştir ve bir denize gark olmuşlardır, imanın eseri ve İslâm'ın şartı budur. Vücut ile taşınan bir yük canla taşınana nasıl benzer. *"Bizi bir zarara uğratmazsın, Biz Tanrı'mıza döneceğiz."* (Kur'an, Sure: 26, Âyet: 50)(Fih-i Ma Fîh, 205)

Hz. Mevlânâ her ustadan ve dosttan bir şey öğrenmeye çalışmasını, cüzi aklın külli akıldan bir şeyler öğrenmeye çalışmasına benzeterek çalışkanlık değeri üzerinde durmuştur.

Her üstaddan ve dosttan bir şey anlamaya, öğrenmeye çalışınız. O hâlde anlamış olduk ki bu sûrî(görünen) güneşten başka bir güneş daha vardır. Bununla gerçekler ve manalar keşfolunur. Senin bu sığındığın ve memnun olduğun cüzi bilgi, o büyük bilginin fer'i ve ışığıdır. *"Onlar uzak bir yerden çağırırlar."* (Kur'an, Sure: 41, Âyet: 44) buyrulduğu gibi. Bu ışık seni o büyük bilgiye ve esas olan güneşe doğru çağırır (Fih-i Ma Fîh, 231).

Hz. Mevlânâ insanın her zaman dost olmasını, insanın ne ekerse onu biçeceğini, insanlara dostça yaklaşırsa insanların da dostça yaklaşacağını vurgulamıştır.

Her nerede ve her ne halde olursan ol, dost ve âşık olmaya çalış. Muhabbet senin mülkün olunca, sonuna kadar, her zaman dost olursun. İster mezarda, ister kıyamette, ister cennette olsun. Madem ki sen buğday ektin, muhakkak buğday biter ve ambarda bu aynı buğday, tandırda da bu buğday bulunur (Fih-i Ma Fih, 198).

Hz. Mevlânâ insanın ancak sevdiği kişilerden ve dostlarından incineceğinden bahsetmiştir. Çünkü insan sevdiklerinden kötü sözler ve zararlı davranışlar beklemez bu nedenle onlardan en küçük bir zarar geldiğinde hemen sitem etmeye başlar.

(Biri): "Biz kusurluyuz!" dedi O buyurdu ki: Bir kimsede: "Ah ne haldeyim? Neye böyle yapıyorum?" diye bir düşünce ve kendi kendini paylama hâsıl olması, dostluk ve inayetin delilidir. Çünkü "Sevgi oldukça, sitem de olur."(M..) Dostlara sitem edilir, yabancılara değil. Şimdi bu sitem (ıtab) de farklıdır. Bir, insana acı veren sitem vardır. Bu, sitemden müteessir olan ve bunun kendi hakkında bir inayet ve sevgi oluşunu bilene yapılır. Bir de hiç teessür uyandırmayan vardır ki bu sevgi alâmeti değildir (Fih-i Ma Fih, 67).

Hz. Mevlânâ "Eşya zıddı ile belli olur." Sözüne eserinde bir çok defa atıfta bulunmuştur. İnsanların kusurlu yönlerini söylemenin aslında insanların iyiliğini istemek olduğunu ifade etmiştir. Çünkü insan kusurlu yönlerini gördükçe bu kusurlardan arınmaya çalışır. O yüzden gerçek dost insanın kusurunu yüzüne vurmaktan söyleyendir.

Arifi kötüleyen gerçekte arifin iyiliğini söyleyendir. Çünkü arif kendisinin kötülenmesine sebep olan o sıfattan kaçır ve onun düşmanıdır. Bu bakımdan o sıfatı kötüleyen, arifin düşmanını kötülemiş olan ve arifi övendir. Çünkü arif böyle bir kötülemeden kaçır; bunu yapan ise övülmüş bir insan olur. Eşya zıddı ile belli olur. Arif bilir ki (ve der ki): Benim düşmanım, beni, kötüleyen değil, beni kötüleyen benim düşmanımın düşmanıdır. Ben şenim, neşeliyim, etrafımda bir duvar var. Duvarın üzerinde birtakım dikenler

vardır. (Dışarıdan) geçenler bahçeyi görmezler, sadece duvarın üstündeki süsü görüp, onu kötülerler. Şu hâlde bahçe buna niçin kızsın? Bu kötülenin zararı, yalnızca bahçeye germek için duvarla uyuşması gereken kimseyedir. Hâlbuki o kimse de duvarı kötülemekle bahçeden uzak kalıyor. Şu hâlde kendisine kötülükte bulunmuş ve kendini helak etmiş olur (Fih-i Ma Fih, 162).

4.2.13. Doğruluk

Hz. Mevlânâ insanların her zaman doğru yolu tutmaları gerektiğini vurgulamıştır. Doğru olmayan insanın yine kendisine zarar vereceğini ifade etmiştir. Doğruluğun Hz. Musa'nın esasına benzetmiş, eğriliği ise sihirbazların sihrine benzetmiştir. Doğruluk ortaya çıkınca bütün eğri olan şeylerin ortadan kaybolacağı üzerinde durmuştur.

Ümit, güvenlik yolunun başıdır. Yolda yürümesen de daima yolun başını gözet: "Doğru olmayan şeyler yaptım," deme. Doğruluğu tut. O zaman, hiçbir eğrilik kalmaz. Doğruluk Musa'nın esası gibidir; eğrilik ise, sihirbazların sihrine benzer. Doğruluk ortaya çıkınca, onların hepsini yutar. Eğer bir kötülük etmişsen kendi kendine etmişsindir. Senin kötülüğün başkasına nasıl dokunur? (Fih-i Ma Fih, 54).

4.2.14. Saygı ve İnsanların Gönlünü Almak

Hz. Mevlânâ saygının da yeri ve zamanı olduğundan bahsetmiş, insanları zarara ve günaha sokmayarak onlara dolaylı yoldan saygılı olduğunu üzerinde durmuştur.

Bu arada dostlar geldiler, (Hz. Mevlânâ) özür diledi ve: Eğer sizin için ayağa kalkmıyorsam, sizinle konuşmuyorsam ve hâlinizi, hatırınızı sormuyorsam, bu size saygı gösterdiğim içindir. Çünkü her şeyin saygısı, o zamana uygun olur. Namaz kılarken babayı, kardeşi sormak ve saygı göstermek yakışmaz. Namazda dostlara, akrabalara iltifat etmemek, bizzat iltifat etmek ve gönül

almaktır. Sen onlar yüzünden kendini ibadetten ve dalmış olduğun dinî hâlden ayırmaz ve huzurunu bozmazsan, böylece onlar da günaha girmemiş ve şikâyeti hak etmemiş olurlar, işte bunun için insanı günaha sokan, siteme müstahak eden bir şeyden çekinmek, bizzat iltifat ve gönül almaktır. Çünkü onları cezalandıran bir şeyden sakınılmıştır, buyurdu (Fih-i Ma Fih, 56- 57).

4.2.15. Sabır ve Zahmet Çekmek

Hz. Mevlânâ hem dünyada hem ahrette arzu edilen şeylere kavuşulması için zahmet çekilmesi gerektiğini ve sabırlı olmak gerektiğini vurgulamıştır.

Dert daima insana yol gösterir. Dünyadaki her iş için, bir insanın içinde ona karşı bir aşk, bir heves ve dert olmazsa, insan o işi yapamaz ve o iş, dertsiz, zahmetsiz olarak ona müyesser olmaz. İster dünya, ister ahiret, ister ticaret, ister padişahlık, ister ilim, ister astronomi ve ister daha başka işlerde olsun, (hepsi için bu, böyledir.) Mesela bir kimse Antalya'ya girmek istemiş, fakat yanlışlıkla Kayseri yolunu tutmuş olsa, bununla beraber Antalya'ya varacağını ümit edip gayreti elden bırakmasa, bu yoldan Antalya'ya ulaşmasına imkân yoktur. Eğer Antalya yolundan giderse, topal ve zayıf da olsa oraya erişir. Çünkü gidilecek yolun sonu burasıdır. Dünya işi zahmet çekmeden müyesser olmadığı gibi, ahiret işi de böyledir (Fih-i Ma Fih, 150).

4.2.16. Hoşgörülü Olma

Hz. Mevlânâ insanların hoşgörülü olmaları gerektiğini şu şekilde aktarmıştır:

İkincisi şudur ki, sen de bu affetmek vasfı peyda olunca, onun kötölemesinin yalan olduğu ve yanlış gördüğü malum olur. O seni mademki olduğun gibi görmemiştir, o halde kötülenmiş olan kendisidir, sen değilsin. Hasımı, yalancılığının meydana çıkmasından çok, hiçbir şey utandırmaz. O halde sen şükürde, onu övmekle ona zehir veriyorsun. Çünkü o senin kusurunu gösteriyor, sen ise kemalini gösterdin. Çünkü sen Tanrı'nın sevgilisisin. insanların suçlarını bağışlarlar. *"Tanrı iyilik edenleri sever."* (Kur'an, Sure: 3,

Âyet: 23) buyrulduğu gibi, Tanrı tarafından sevilen eksik ve kusurlu olmaz. Onu o kadar öv ki dostları: Yoksa bilimle düşman mı oldu ki onunla bu kadar anlaşmış, diye şüpheye düşsünler(Fih-i Ma Fîh, 253).

4.3. Mecalis-i Seb'a'da Yer Alan Dini Değerler

Mecalis-i Seb'a da

1. Af dilemek/tövbe etmek
2. Allah'a inanmak
3. Kur'an-ı Kerim'e inanmak
4. Peygamberlere inanmak
5. Hakikati kavramak
6. Takva sahibi olmak değerlerine ilişkin tespit edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

4.3.1. Af Dilemek /Tövbe Etmek

Hz. Mevlânâ Süleyman(a.s.) 'ın içinden Allah'ın nimetlerine layık olmayan bir düşünce geçirmesi esnasında tacının eğrildiğini ve ancak tövbe ettikten sonra tacının düzeldiği anlaşılmıştır. Hz. Mevlânâ burada örnek olay yöntemi ile anlatımını zenginleştirmiştir. Hz. Mevlânâ tacı, zevke, vecde ve gönül dergahına benzeterek insanın bunlar gittiğinde buz kesileceğini yani donuklaşacağını belirtmiştir.

Süleyman (a.s.) bir gün "Rüzgârı ona râm ettik(emrine verdik/itaat ettirdik)" tahtına oturmuştu. Kuşlar havada kanat çırpmışlar, güneş Hz. Süleyman'a vurmasın diye bir kubbe kurmuşlardı. Hem taht uçuyordu, hem kubbe. "Sabahleyin bir aylık yol alırdı, akşamleyin bir aylık yol" hükmüncü havada uçmadaydı. Ansızın o nimetin şükrüne lâayık olmayan bir düşünce Süleyman (a.s.)'ın gönlünden geçti. Hemen başındaki tacı eğrildi. Tacını doğrulttukça taç yine eğrilmedi, yine yan yatmadaydı. "Ey tâc!" dedi, "doğru dursana!" Taç dile geldi de: "Ey Süleyman!" dedi, "sen doğrul!"

Süleyman (a.s.) hemen secdeye kapandı, "Rabbimiz! Nefsimize zulmettik" diye tövbe etti. Başında eğri duran taç kendiliğinden doğruldu, düz durdu. Süleyman (a.s.), sınamak için tacı eğrilttikçe taç doğruluyordu!

Azizim! Senin tacın zevkindir, vecdindir, gönül dergâhındır. Senden zevk gitti mi, dondun, buz kestin, tacın eğrildi demektir artık!

Ey vaktin Süleyman'ı! Akla ve ruha mensup peri yüzlüler senin buyruğunun altında; nefse ve şeytana mensup şeytan yüzlüler de varlık tahtının önünde koşmada(Mecalis-i Seb'a,58)!

Hiz. Mevlânâ, Ebu Süfyan'ın Hanımı Hind'in para karşılığında Vahşi'yi tutarak Hiz. Hamza'yı Uhad Savaşı'nda öldürtmesini aşağıda açıklamıştır.

Vahşi, Arapların önde gelenlerinden Ebu Süfyan'ın Hanımı Hind'in kölesiydi. Hiz. Hamza bir savaşta o kadının yakınlarından mühim birini öldürmüştü. Kadının gönlünde Hiz. Hamza'ya karşı kin vardı. Kölesi Vahşi'ye, "bir çare bulur da Hamza'yı öldürürsen, seni bu kadar sermâye vererek azat ederim" dedi. Savaşta yakınlarını öldürdüğünden dolayı Hamza'ya kin güden başkaları da, "bu işi başarırın filan atı sana bağışlarım, falan cariye'yi sana veririm" diyerek Vahşi'yi kandırdılar.

Vahşi, o mallara kandı, Hamza'yı öldürmeye bel bağladı, fırsat gözetmeye koyuldu. Nihayet Mustafâ (s.a.v.)'in ordusu, Uhad savaşında, ilk saldırıda bütün kâfirleri bozdu. Mustafâ (s.a.v.) okçulara, "şu geçitte durun, geçidi gözetleyin, buradan bir yere gitmeyin!" buyurmuştu. Okçular, Müslüman askerlerin kâfir ordusunu bozduğunu, Müslümanların ganimetler almaya, develeri, atları, köleleri yağma etmeye koyulduklarını gördüler. "Biz" dediler, "ne duruyoruz, ganimete konmak vakti!" Bir bölüğü, "Peygamber'in emri geçidi korumamız; ne diye ganimet kaydına düşelim?" dedi. Bir bölüğü ise, "bu buyruk savaş olurken idi, artık savaş kalmadı" dedi. Öbürleri, "bu akılla Peygamber'in emrini değiştiremeyiz, bir başka şekilde yorumlayamayız" dediler, onlara uymadılar. Fakat okçuların çoğu yağmaya koyuldular; geçidi, pusu yerini bıraktılar. Hâlid b. Velid askeriyle pusudaydı; geçidin boşaldığını görünce saldırdı. Müslümanları bozdu. Müslümanlar kuşandığı zaman pek az kişi onu Hiz. Peygamber'den ayırt edebilirdi. O bozunda bu zat öldürüldü. Müslümanlardan onu görenler Hiz. Peygamber sandılar; bozulup kaçmaya başladılar. Hiz. Peygamber onların

ardından, "ben buradayım durun!" diye bağıyordu. "O anda boyuna uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz bile. Peygamber ise arkanızdan sizi çağırıyordu(Mecalis-i Seb'a, 77)."

Hz. Mevlânâ burada askerlerin doğru ve dürüst olmamalarından dolayı meydana gelen olaylar üzerinde durmuştur.

Bâzıları derler ki: Bu olayda Hz. Ömer'i gördük; ordudan bir yana çekilmiş, silâhlarını bir tarafa koymuş, oturuyordu. "Neden kaçmıyorsun?" dedik. Dedi ki: "Kime kaçayım? Bedenimdeki can onun içindi, hayat onun için gerekti bana!" Onu o halde gördük, geçip gittik. Derken Hamza'yı gördük. Ordunun bir yanında boz renkli, kükremiş bir arslana benziyordu. Mü'minlerin arkasına düşen kâfirlerden kime rastlıyorsa onu ikiye biçiyordu. Rivayet edenlerden görenler, yemin ettiler de dediler ki: Savaş erlerinden biri Hamza'nın önüne çıktı. Hamza kılıcını salladı. Biz, kılıç yanlış yöne gitti, kâfirin başına tutturamadı sandık. Bir de baktık ki, o savaş erinin başı Hamza'nın önüne düşüverdi! Kâfirlerin başlarından, Hamza'nın önünde tepeler yığılmıştı.

O bu halde kâfirleri öldürmekle uğraşırken, Vahşî onun yanına yaklaşmaya fırsat bulamadı. Hamza'nın ön tarafında, bir taşın ardına gizlendi. Hamza'yı savaşa iyice meşgul bir halde yakalamak için başını çıkarıp her an gözetlemedeydi. Ansızın, bir bölük kâfir geldi. Hamza onları kırmaya uğraşırken Vahşî fırsat buldu. Hamza zırhsızdı. Vahşî mızrağını attı, Hamza'nın beline geldi, sarsıldı; mızrağı tutup bedeninden kuvvetle çekti, çıkardı. Fakat bu işi başarmaya dek pek çok kan kaybetti. Vahşî'nin ardına düşmek istedi, fakat çok kan kaybettiğinden gücü pek azdı, yere yıkıldı. Üç kez, "Allah'a hamd olsun ki, İslâm dini üzere can veriyorum. Dünyâyı, malı mülkü size verdim; 'Geçimlerini aralarında paylaştıran biziz' hükmünce hissemize isabet eden din ve dîdâr ile mesruruz biz!" dedi. O anda dünyâyı terk etti. "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn/Biz Allah'tan geldik ve tekrar O'na döneceğiz..."

Ondan sonra Mustafâ (s.a.v.), Hamza'nın şehit olduğunu duydu. Bacağından yaralıydı. Kâfirler, mübarek dişlerini kırmışlardı. Bunca dostları kırılmıştı ama Hamza'nın ölümü üzerine hepsini unuttu. Gidip Hamza'nın başını kucağına aldı. Mübarek yeniyile(giysisinin kolu ile)

yüzünü sildi. "Senin yerine öyle çok kâfiri kırayım ki, sayıya sığmasın" diye and içti. Sonunda "Biz Hamza'ya devletler bahsettik; sen bu intikamı gütme, çünkü senin yolun lütuf tur, merhamettir" diye âyet/ilham geldi(Mecalis-i Seb'a, 81- 83).

Hz. Mevlânâ Peygamber Efendimizin intikam gütmemesi için Ona ayet geldiğini ifade etmiş ve Allah'ın sevgili kulunda kötü düşünceler oluşmasını engellediğini bildirmiştir.

Kadınlardan ve erkeklerden her bölük kendi şehidine ağlıyordu, feryad ediyordu. Mustafâ (s.a.v.) buyurdu ki: "Ey benim Hamza'm! Ey benim amcam! Sana kimse ağlamıyor; oysa ağlanmaya sen daha lâyıksın. Bil ki, asıl sana ağlamak, sana feryad etmek gerek!" Ağlaya ağlaya mescide gitti. Kadınlar geldiler. Mescidin kapısında Hamza için ağladılar, feryad ettiler. Hz. Peygamber de bir hayli ağladı... Sonra ellerini açıp Hamza için duâ etti, kadınlar da "âmin" dediler. Her şehit için bir kez namaz kıldı, Hamza için ise yetmiş kez namaz kıldı...

Vahşî, umutsuz bir hâle geldi. "Mel'un İblis'in bütün soyuyla sopuyla tövbesi kabul edilebilir de, benim tövbem kabul edilmez; ben öyle bir iş işledim ki" dedi, "peygamberlerin en güzelinin, gökteki bütün meleklerin gönül verdikleri zâtın, benim bu işim yüzünden mübarek gönlü öyle kırıldı ki... Hz. Nuh'un ömrü kadar yaşasam, bu ömre on kez Nûh ömrü daha katılsa, bütün ömrümce sabreden Hz. Eyyûb gibi sabretsem, ummam ki, tövbem kabul edilsin, bağışlanayım!.." Âh eder, dumanı göklere çıkardı. Bundan sonra Mekke'de nerede bir ölü için ağlayan olsa, Vahşî o ölünün mezarının başına gider, başına topraklar serper, kadınlarla beraber ağlamaya koyulurdu. "Ey Vahşî!" derlerdi, "sen bu bizim ölümüzün akrabasından mısın?!" Derdi ki: "Benim öyle bir yasım var ki, canım öyle bir yasa batmış ki, bütün dünyânın yasları benim yasım(Mecalis-i Seb'a, 85- 89).

Vahşî, Peygamber Efendimizi üzdüğü için, Allah'ın onun tövbesini kabul etmeyeceğini düşünmüştür. Ayrıca Vahşî'nin her ölüsü olanın ölüsünün arkasından ağlaması yas tutması da bir empati örneğidir.

Bundan sonra, 'Şüphe yok ki Allah, kendisine şirk koşulmasını affetmez; bunun dışında dilediği kimselerin bütün suçlarını affeder' diye rahmet âyetleri geldi. Vahşî'ye, böyle vaat geldi, diye bu âyeti haber verdiler. Vahşî

dedi ki: "Bana şirk koşmayanın, bana eş tutmayanın yaptığı bütün suçlarını bağışlarım, diyorsun, ama 'dilediğim kulumun' da diyorsun; biliyorum ki, ben Vahşi'yi dilemezsin sen!" Bu sözü dedi ve gözlerinden kanlı yaşlar akıtmaya başladı. Rahmet denizi coştı köpürdü, cennet ırmakları rahmet sütüyle ağızlarına dek doldu. "Rahmet eserlerini görüyoruz, rahmet denizinin coşup köpürüşünü seyrediyoruz, bakalım, rahmet ve mağfired dalgası, toprak kıyısına ne biçim görülmemiş inciler atacak" diye yedi göğün melekleri kanatlarını açtılar. Onlar bu gürültüdeydi ki, ezelde ve ebedde düşünlerin ellerini tutan, sayısız bağışlarda bulunan yüce zât, habîbi Mustafâ'ya vahiy gönderdi: "De ki: Ey nefislerine karşı haddi aşmış kullarım! Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin; şüphe yok ki, Allah bütün günahları bağışlar." "Ey benim kullarım! Ey benim yanıp-yakılan kullarım! Ey benim harmanı yanmış kullarım! Ey derlere batmış, gussalara(kederlere) gark olmuş, zindanlara düşmüş, pişmanlık ateşiyle yanmış, ey bilgisizlikle evini barkını, harmanını yakıp kül etmiş kullarım! Ey ateşler yiyen, kan ağlayan, haddi aşan, umutsuz kalan kullarım! Umutsuzluğa düşmeyin, sonsuz rahmetten sakın ümitsiz olmayın! "Asla şüphe yok ki, Allah bütün günahları affeder."

Diğer âyette "dilediğimin küfürden (şirkten) başka bütün günahlarını bağışlarım" demişti; bu âyette Vahşi'nin derdine derman olmak üzere, "bütün suçları bağışlarım" buyurdu, "dilediğimin suçlarını" buyurmadı; çünkü o "dilediğimin" mızrağı Vahşi'nin ciğerini yaralamış, delik-deşik etmişti.

Ey "dilersem, dilediğimin" sözü! Ciğerimi deliyorsun! Ey "dilersem, dilediğimin" sözü! Sen yolumda ateşlerle dolu yetmiş hendeksin; atlayıp geçebileceğimi nasıl umayım? Hele, kibritlere bulanmış bu suçumla nasıl aşabilirim o ateş dolu hendekleri? Kibritlere bulanmış suçumla ateşle dolu hendeği aşmak düşünülebilir mi hiç?! diyordu...(Mecalis-i Seb'a,90- 92)

Hz. Mevlânâ Allah'a şirk koşulmasından başka, Allah'ın bütün suçları affedeceğini Hz. Hamza'nın katili Vahşi'nin de Allah tarafından affedileceğini ayetler ışığında bize bildirmiştir.

Ensardan Salebe'nin yaptığı hatalı davranıştan dolayı üzülüp pişman olduğu, yıkanmakta olan kadını izlediği işlediği suçtan dolayı için Peygamber Efendimize vahiy geleceğini düşünmüş bir dağda kırk gün kırk

gece ağlamıştır. Hz. Mevlânâ bu örnekle Allah'tan hemen af dilenirse Allah'ın tövbeleri kabul eden olduğunu bildirmiştir.

Ensâr'dan bir genç vardı, adı Sa'lebe b. Abdurrahmân idi. Hz. Peygamber'e hizmet ederdi. Bir gün Ensâr'dan birisinin kapısının önünden geçerken evin içine baktı. Gözü, yıkanmakta olan bir kadına ilişti. Orada durdu, kadını seyretmeye başladı. Derken ansızın gönlüne: "Allâhü Teâlâ'dan Hz. Peygamber'e benim hakkımda vahiy gelirse!" düşüncesi düştü. O şehvetle bakışa pişman oldu. Utancından Medine'yi terk etti. Mekke ile Medine arasında bir dağa vardı; kırk gün, kırk gece o dağda ağlayıp inleyerek kaldı.

Hz. Peygamber onu sorup soruşturmadaydı. O kırk gün içinde de vahiy gelmedi. Hattâ kâfirler: "Onu rabbi terk etti!" dediler. Derken Cebrâîl (a.s.) geldi; "o kul, cehennem ateşinden bana feryâd edip durmada!" diye haber getirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ömer ve Selmân-ı Fârisî'yi (her ikisinden de Allah razı olsun), "Sa'lebe'yi bana getirin" diye sahraya yolladı.

Bu ikisi Medine'den çıktılar. Sa'lebe'nin bulunduğu dağda koyun otlatan bir çobandan onu sordular. Çoban dedi ki: "Sizin istediğiniz kişi kırk gündür, iki elini başına koymuş, 'ne olurdu, benim canımı alsaydı da, kıyamet günü beni tekrar insanlar arasında diriltmeseydi' diye ağlayıp inlemede" dedi ve onun kaldığı yeri tarif etti. Hz. Ömer ve Selmân-ı Fârisî tarif edilen yere vardılar. Gecenin bir kısmı geçmişti. O genç (Sa'lebe), dağdaki yerinden çıktı. "Keşke ruhlar arasından benim ruhum kabzediliverseydi, bedenler içinde benim bedenim dağılıp gidiverseydi!" diyordu. Hz. Ömer onu tuttu. Sa'lebe: "Benim cehennemden kurtulacağıma kim garanti verecek, yâ Ömer?!" dedi ve "beni Hz. Peygamber'in yanına, o namaz kılarken yahut Hz. Bilâl kamet getirirken götürün" diye ilâve etti.

Hz. Peygamber'in namaz esnasında Kur'ân okuduğunu işitir işitmez Sa'lebe'nin aklı başından gitti, yere yığıldı. Hz. Peygamber namazı bitirince Sa'lebe'nin yanına geldi. Sa'lebe, onun nuruyla kendine geldi, ayıldı. "Ey Allah'ın elçisi!" dedi, "suçun verdiği kaygı ve utanç yüzünden kaçtım" dedi. Hz. Peygamber: "Sana bir âyet öğreteyim ki, kul o âyet vesilesiyle affedilir: 'Rabbimiz! Bize dünyâda da iyilik ve güzellik ver, âhirette de; bizi ateşin azabından koru.'" Sa'lebe: "Benim günâhım bundan daha büyük!" dedi. Hz. Peygamber: "Allah'ın kelâmı senin günâhından daha büyüktür!" buyurdu.

Sa'lebe (r.a.) evine gitti. Üç gün üç gece namazda feryâd ü figân etti, ağlayıp inledi. Hz. Peygamber onun yanına geldi. Onun başını kucağına aldı. "Onun günâhını affettik!" diye ferman gelmişti. Sa'lebe o anda ruhunu teslim etti. "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn (Biz Allah'a âtitiz ve yine O'na döneceğiz)." Sa'lebe (r.a.)'m cenaze namazını Hz. Peygamber bizzat kendisi kıldırdı(Mecalis-i Seb'a, 27- 30).

Hz. Hz. Mevlânâ devesini kaybeden adamın devesini bulunca şaşkınlıkla "Allah'ım sen benim kulumsun" sözlerinin söylemesinin ve ardından tövbe etmesini açıklamış. Peygamber Efendimiz tarafından Allah'ın kulun tövbesine deveyi bulup sevinen adamın sevincinden daha fazla sevindiğini buyurduğunu ifade etmiştir.

"Ademoğlu uçsuz-bucaksız bir çöle varır, konaklar. Devesinin dizini bağlar. Yeryüzünü döşek edindir, kolunu da yastık... bir saatçik uykuya dalar. Uykudan uyanınca bakar, görür ki, deve gitmiş! Azığı, ayakkabısı, giyinecek elbisesi de devenin üstüneydi; deve gidince hepsini de götürmüş. Bir sağ yana koşar, bir sol yana. Hiçbir yerde devenin izinin tozunu bile bulamaz. Gönlü, helak olacağını anlar. Derken deveyi yitirdiği yere döner; bir de bakar ki, deve oracıkta! İnsan, bundan daha fazla hiçbir şeye sevinmez. Görür ki, yular elinde!.. Yere kapanır da yüzünü deveye tutar. Hani sevincinden sürekli 'Allah'ım! Sen Rabbimsin, ben Senin kulunum' derdi ya, bu kez 'Allah'ım' der, 'Sen benim kulumsun, ben de Senin rabbimim!' Sevincinin şiddetinden yanılır da bu sözü söyler: 'Sen benim Rabbimsin, ben Senin kulunum' diyeceği yerde, sevincinin şiddetinden 'sen benim kulumsun, ben Senin rabbimim!' der." Fakat hata yaptığını anlayarak Allah'a tövbe eder ve ondan af diler.

Allah'ın elçisi (s.a.v.) bundan sonra buyurdu ki: "Allâhü Teâlâ âsî kulunun tövbesine, deveyi bulup sevinen adamın sevincinden daha fazla sevinir." Allâhü Teâlâ'nın kulun tövbesine sevinmesinin anlamı şudur: Kul bir şeye sevinince, o şeyi üstün tutar. Şimdi o tövbe eden kul da yüce Hak katında pek üstündür(Mecalis-i Seb'a, 32- 36).

Hz. Mevlânâ, bazı günahların, onlardan sonra duyulacak pişmanlıklar ile kulu cennete götüreceğinden bahsederek af dilemenin tövbe etmenin önemini vurgulamıştır.

Hz. Peygamber yine buyurdu ki:

"Bir kul suç işler ama o suç onu cennete sokar.

'Ey Allah'ın elçisi! Bu nasıl olur?' dediler. Buyurdu ki:

'O suç kulun gözünün önünde durur; her nefeste pişman olur, özürler diler. Bu pişmanlık, bu özür dileyiş, sonunda onu cennete sokar. Bir kul, kıyamet günü suç defterini görür, cehennemini yolunu tutar. Ona derler ki: 'Defterin bir de öbür tarafını oku!' Okuyunca görür ki, tümünden ibâdet, tümünden kulluk; sebebi de onun 'nasûh bir tövbe ile tövbe etmesidir. Allâhü Teâlâ bu yüzden onun mâsiyetini, hatâlarını kulluğa, ibâdete çevirmiştir.'" (Mecalis-i Seb'a, 40-43)

Hz. Mevlânâ Mukbil-i Temmâr'ın hurma satarken dükkanına gelen kadını öpmesi sonucu günaha işlemediğini ve günahından tövbe etmesini örnek olay yöntemi ile anlatmış ve işlenen bir günahattan sonra kulun hemen tövbe etmesi gerektiğini bildirmiştir.

Allah elçisi (s.a.v.) buyurdu ki: "Mukbil-i Temmâr adlı biri vardı; hurma satardı. Bir kadın onun dükkânına geldi, hurmaların iyi olduğunu gördü. Hurmacı (Mukbil): 'Dükkânın içinde daha iyileri var' dedi. Kadın dükkâna girince kadını öptü, çarşafına sarıldı. Kadın onu kovmaya çalışıyor, bir yandan da: 'Kötü iş işliyorsun, Allah'a âsî oldun; Müslüman olduğun halde kız kardeşine hainlikte bulundun!' diyordu..."

Maksat Mukbil'in hikâyesini anlatmak değil; maksat senin de bildiğin gibi günâhın dermanı nedir, ne yapmak gerek? onu anlatmaktır. Mukbil bir daha suç işlememek üzere tövbe edince şu âyet geldi: "Onlar kötü bir amel işlediler mi, yahut nefislerine bir zulümde bulundular mı, hemen Allah'ı zikredip suçlarının bağışlanmasını dilerler; Allah'tan başka kimdir günahları bağışlayan!" (Mecalis-i Seb'a, 45- 49)

4.3.2. Allah'a İnanmak

Hz. Mevlânâ, Habib-i Acemin yani İranlı Habibi'nin Allah'a olan güvenini örnek göstererek örnek olay yöntemi ile Allah'a imanın öneminden

bahsetmiştir. Hz. Mevlânâ'ya göre bütün hayatımız boyunca Allah'a güvenmek gerekir. Allah'a güvendiğimiz zaman bütün nimetlerin sahibi olan Allah her işimizin hayırla sonuçlanmasını sağlar. Allah insanlara rızık, nefisleri aç kalıp da, insanlar yaratıcıları olan nimet sahibi Allah'a olan ibadetlerinden vazgeçmesinler, yanlış yola düşmesinler nefislerinin esiri olmasınlar diye verir.

Her gece, karanlığının çadır iplerini gerip çadırını kurunca, Habîb-i Acemî ibadethanesinden çıkar, çoluk çocuğunun yanına gelirdi. Çocukları, bütün gün "akşama babamız gelecek, bize bir şeyler getirecek" diye beklerlerdi. Akşam namazı vaktinde Habîb, utanç terleri dökerek, evine eli boş dönerken "karıma ve çocuklarıma ne mazeret uyduracağım?" diye şehâdet parmağını ısırırdı!...

Karısı: "Eve bir şey getirdin mi?" diye sorunca, Habîb: "Ustam ücretimi cuma günü verecek" dedi. O hafta çoluk çocuk cumayı bekledi. Cuma günü geldi çattı. Parıl parıl parlayan güneş karanlık doğudan baş gösterdi.

Habîb utancından bir köşeye çekildi. Ağlamaya, "Ey acze düşenlerin ellerini tutan! Habîb'i utandırma!" demeye başladı. O yüceler yücüsü, O pâdişâhlar pâdişâhı, bir büyük zâta rüyasında onun hâlini haber verdi: "Habîb bizim keremimize güvenerek çoluk çocuğuna cuma gününü vâde verdi" diye o zâtı haberdâr etti. O büyük kişi Habîb'in evine o kadar altın, buğday, koyun, kumaş ve başka şeyler yolladı ki, bunlar eve sığmaz oldu. Konu komşusu ve bütün halk şaşırıp kaldı. "Bunlar nereden geliyor?" diyorlardı. Getirenler: "Habîb'in ustası gönderdi" dediler, şimdilik bunları harcayın hele, daha da yollayacağım, diye özür dilemekte." Halk: "Sübhânallâh! Habîb hangi kerem sahibinin hizmetini görüyor ki bu kadar hazîne, bu kadar nîmet yolladı?! Bu, insanların keremince değil, olsa olsa Hakk'a hizmet etmiş. Çünkü o, bütün kerem sahiplerinden daha da fazla kerem ve ihsan sahibidir" demektedir.

Akşam vakti Habîb, bütün gününü ibâdetle geçirdiği mekânından binlerce utançla çıktı. Yolda giderken "bugün ne bahane bulayım, ne çeşit bir özür getireyim?" diye düşünmedeydi. Bu düşünceyle evine yaklaşınca çoluk çocuğu koşarak onu karşıladılar. Eline ayağına düştüler. Komşuları: "Ne de büyük lütuf ve ihsan sahibi kişiyi seçmişsin de hizmet etmedin?! Ne kadar büyük ve eşsiz kerem sâhibiymiş o?!" diye yerlere kapanyorlardı. Çoluk

çocuğu: "Evimizi, narın içi gibi incilerle doldurdu. Ev bu nimetleri, bu malları almıyor, bir başka ev bulmak gerek" diyordu. Onlar nimetleri sayıp dökerken Habîb, sanıyordu ki, ona sitemde bulunuyorlar, onunla alay ediyorlar. "Bize 'bir hafta' dedin, cuma günü için vaatte bulundun, cuma olunca da kaçıp gittin, şimdi geliyorsun!" demek istiyorlar. "Darılmayın, sitemde bulunmayın bana!" demek isterken mekânsızlık canibinden(tarafından/yönünden) bir ses geldi! Bu ses öyle bir ses idi ki insan, peri, melek ve bütün âlem bu sestense coşmadaydı, nâra almadaydı. 'Rabbimiz!' demedeydi. O ses diyordu ki: "Ey Habîb'imiz! O, pâdişâhlar pâdişâhının, noksanlardan münezzehe olan Cenâb-ı Hakk'ın ihsanıdır. Bu sözler ihsanı anlatıştır, alay değildir, sitem değildir. Onlara gönderdiğimiz bütün o altınlar, inciler, kumaşlar, koyunlar, mumlar senin kulluğunun karşılığı değildir. İhsanımıza, keremimize göre bunlar, ancak onların nefis köpeklerinin önüne, onların kavgacı, aceleci, kötü düşünceler besleyen nefislerinin önüne attığımız bir kemikten ibarettir. O kemikle oyalansınlar diye attık onları. Çoluk çocuğun bunlarla oyalansın da sana sarılarak namazdan, bizim canibimizden alıkoymasınlar seni!.." (Mecalis-i Seb'a, 111- 113)

Hz. Mevlânâ besmelenin faziletlerinden bahsetmiş ve Allah'ı anmanın önemini vurgulamıştır.

"Bismillah" öyle bir isimdir ki, Mûsâ b. İmrân (a.s.), Firavun'un yüz binlerce kılıcını, kılıç vuran, mızrak atan, demiri çiğneyip ezen, ateş gibi ayakları bulunan ordusunu o adla altüst etti, bozguna uğrattı.

"Bismillah" o addır ki, Mûsâ b. İmrân (a.s.), İsrail oğullarının geçmesi için denizde o adla on iki kupkuru yol açtı. O adla denizden toz kopardı.

"Bismillah" öyle bir addır ki, Meryem oğlu îsâ, o adı ölüye okudu, ap-ak saçlarıyla ölü, o adın heybeti yüzünden dirildi, mezardan baş çıkardı.

Ey mezarda Münker ve Nekir'in sorusunu inkâr eden! Yoksa îsâ (a.s.)'ın seslenip ölüyü dirilttiğini de mi inkâr ediyorsun? Onun çağırmasıyla ölü, mezardan baş çıkarır, kalkar da neden Münker ve Nekir'in sesiyle ölü, kefeninden baş çıkarıp kalkmaz, soruya cevap vermez?

"Bismillah" o addır ki, bunca topal, bunca belâya uğramış, bunca hasta ve kör her sabah Hz. İsa'nın ibadethanesinin kapısı önünde toplanırdı. O, evradını(zikrini) bitirince dışarıya çıkar, onlara bu kutsal adı okurdu. Hepsi de hastalığından kurtulup sıhhatli bir şekilde evlerine dönerdi.

"Bismillah" öyle bir addır ki... (Mecalis-i Seb'a, 176).

4.3.3. Kur'an-ı Kerim'e İnanmak

Hz. Mevlânâ Kur'an-ı Kerim'e iman etmenin öneminde bahsetmiş ve Kur'an-ı Kerim okunurken sessiz olunması ona saygı duyulması gerektiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda dedikodu yapmanın kötü bir davranış olduğunu vurgulayan Hz. Mevlânâ bazı insanların dedikoduyla vakit geçirmeyi huy haline getirdiklerini belirtmiştir. Hz. Mevlânâ Kur'an-ı Kerim okunurken soru bile sorulmaması gerektiği hususu üzerinde durmuştur.

Bu yüzden Allâhü Teâlâ buyurur ki: "Kur'ân okunduğu zaman susun ve ona kulak kesilin."Yâni, ey Sahabe! Hz. Muhammed Mustafâ Kur'ân okurken, vahyi söylerken işitmeye, dinlemeye koyulun. Hiç soru sormayın da "Merhamet edilenlerden olasınız. (Mecalis-i Seb'a, 108)

4.3.4. Hakikati Kavramak

Hz. Mevlânâ, insanın gördüğü nesnelere ve olayları sorgulaması gerektiğini vurgulamak amacıyla hakikati kavramak değerini açıklamıştır. Nesnel gerçeğin insan düşüncesindeki yansıması olan hakikati anlayıp, kavrayabilmek için insanın aklını kullanması gerekmektedir. Gerçek ile hakikat aynı şeyler değildir. Gerçek nesnel gerçeğin bilgisini, hakikat ise bu nesnel gerçeğin zihnimizdeki öznel yansımasını dile getirir. Örneğin, elimizde tuttuğumuz bir

kitap gerçek onun zihnimize oluşan yansıması ise hakikattir. Hakikat daha da özel olarak tasavvufta dört makamdan üçüncüsüne karşılık gelir, ve hakikat ehli adı altında tanrının gerçek özünü bilenleri, gerçekten varolanın yalnızca tanrı olduğuna inanarak, kendini tanrı yoluna verenleri, tanrının sırrına erenleri gösterir(Cevizci, 2005, 536).

Hz. Mevlânâ Kur'an-i ilimlerin hakikat olduğunu felsefecilerin ve kelamcılarının ürettikleri eserlerin birer dedikodudan, birer söz yığınınından ibaret olduğunu belirtir. Ona göre hakikatin ve gaybın sahibi Allah'tır. Hakikat ve gayb ancak Allah'ın bilgisi ile yani küll-î akıl ile kavranabilir, cüz-î akıl yani sınırlandırılmış akıl hakikati ve gaybı kavramada yetersiz kalır. İnsan akli hakikati kavrariken dedikodu yapar ve yanılır. Kamil, olgun bilginler, Allah'ın bilgisi ile hakikati kavramaya çalışan insanlar ancak hakikati kavramada yol gösterici olabilirler.

" Bu sayede bütün suret ve şekilleri anlayabilesiniz. Susun da size acısınlar. Sizi bütün işkillerden, kuşkulardan arındırsınlar. Çünkü kul, dedikoduyla değil, ancak Cenâb-ı Hakk'ın rahmetiyle şüpheden, kuşkudan kurtulur. Bak da gör ki, kelâmcılar cevap ve soruda kitaplar tasnif etmişler, incelikte sözü öyle bir hadde vardırırmışlardır ki, binlerce akli erenden biri bile sözün inceliği yüzünden yazdıkları, bahsettikleri meseleye yol bulamaz. Öyle olduğu halde kendileri hâlâ şüphe ve kuşku karanlığından çıkamamışlardır. Bunu gör de bil ki, kulu işkilden, kuşkudan ancak Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti çıkarır. "Gaybın anahtarları O'nun katındadır; onları O'ndan başka kimse bilemez.

Nice kişiler vardır ki, dedikoduyla uğraşmadılar; can kulaklarını insân-ı kâmillerin sözlerine diktiler, onların sözlerini dinlediler de bütün şüphelerden, işkillerden kurtuldular. Ancak şüpheden, işkilden kurtulmak istemeyenler buna erişemediler. Çünkü onlar dedikoduyla oyalanmayı huy edinmişlerdir. Onların zevki soru-cevap satrancını oynamaktır. Hani kendini kaşıyan uyuz gibi. Uyuz, uyuzluktan kurtulmak için kaşınmaz. Maksudı kaşınmaktaki tadı tatmaktır, sıhhatli olmak değil. Hekim, "bu kaşınmaktan sağlık bulamazsın; ben bir ilâç süreyim, sürdüğüm yeri kaşıma, koyduğum ilâcı yerinden oynatma. Orası yine kaşınır ama ilâcı yerinden oynatmazsan o kaşıntı öylesine gider ki, bir daha hiç kaşınamazsın" der.

Şimdi kâmil' arifin sözü, soru-cevap kaşıntılarının ilâcıdır. Dedikoduysa adamı tâ doğuya ve batıya götürür. Çünkü "söz" özün özüdür; derinin derisi değil. Özün özünden sağlık ve esenlik meydâna gelir; bütün soru-cevap, şüphe, işkil, inkâr ve karanlık kalkar, gider. Bütün illetler, hastalıklar, insanın gönlünden, özünden yok olur. İnsanın dînine, îmanına sağlık ve esenlik gelir. Adam bu "söz" ile sağlığa ve huzura ulaşır. "Biz Kur'ân'dan, inananlara şifâ ve rahmet olan âyetleri indirmedeyiz." Dolayısıyla "peygamberimiz vahyi bildirirken, Kur'ân okurken susun" buyurdu. O tertemiz Sahabe, Hz. Peygamber Kur'ân okurken birbirlerine masal söylemiyorlardı, hikâye anlatmıyorlardı ama soru soruyorlardı. Şu halde "susun" buyruğunun anlamı, "o söz söylerken soru dahi sormayın" demektir. Ondan sonra Sahabe (r.a.) demiştir ki: "Biz Resûlullah konuşurken, başlarımıza kuş konmuş gibi bir hâle gelirdik." (Mecalis-i Seb'a)

4.3.5. Peygamberlere İnanmak

Hz. Mevlânâ mensur eserlerinde sık sık tüm peygamberlerden bahsederek yalnız Hz. Muhammed'e değil tüm peygamberlere iman konusu üzerinde durmuştur.

"Ey Muhammedi" dediler, "adalet mâdeni sensin; dindarlık şehrinde hüküm senindir." Dedim ki: "Bu sözün de yeri mi? Bütün peygamberler, fermanlarında bana vekil olduklarını gördüler. Âdem'in nefesi, Nuh'un feyizleri, İdris'in dersi, Musa'nın ünsiyeti, Şit'in konuşması, İsmail'in müjdelenmesi, Halil İbrahim'in dostluğu... hep benimledir, benim sâyemdedir. (Mecalis-i Seb'a)

4.3.6. Takva Sahibi Olmak

Hz. Mevlânâ gösteriş yapmayan, isyan etmeyen, takva sahibi olan kişileri Allah'ın malsız mülksüz zengin edeceğini bildirerek takva sahibi olmanın öneminden bahsetmiştir.

Hz. Mevlânâ'ya göre takva sahibi olmak nefisle mücadele etme yerine Allah'ı anlamaya, onu kavramaya çalışarak davranışta bulunan insanlara malsız mülksüz gönül zenginliği verilmiştir.

"Kim suçların, isyanların zilletinden çıkar da, takva alanına girerse..."Kim riya ve gösteriş yapmamak, böyle bir töhmete düşmemek, gaflet etmemek şartıyla suçların, isyanların zilletinden, aşağılığından geçer, adımını takva ovasına atarsa, Cenâb-ı Hakk'a karşı takva sahibi olma kimyasını "mânâyı isteme" eliyle alır da büyücü, gaddar, düzenci, kötülükleri buyurup duran (emmâre) nefse sürerse, mücâhede ayağını müşahede tarafına atar da o yana giderse "Allah onu malsız ve mülksüz zengin eder" fermanı hükmünce, Allâhü Teâlâ o kulunu fazl ve keremiyle, malsız ve mülksüz zenginleştirir(Mecalis-i Seb'a, 92).

4.4. Mecalis-i Seb'a'da Yer Alan Toplumsal Değerler

Mecalis-i Seb'a da

1. Namuslu olmama/utanma duygusu taşımama
2. Adil olma,
3. Hoşgörülü olma/hilm(yumuşak huylu olma) sahibi olma,
4. Akıl,
5. Açgözlü ve hırslı olmama/tamahkar olmama,
6. Yalan söylememe ve kötü dostluklar edinmeme,
7. Sözünde Durmama
8. Kötü Ad Takmama değerleri yer almaktadır.

4.4.1. Namuslu Olmama/ Utanma Duygusu Taşımama

Hz. Mevlânâ, Zengibar ülkesinde yaşanan kötü ilişkilere insanların namuslu olması gerektiğini ve utanma duygusu taşımaması gerektiğini vurgulamıştır. Bu tür ilişkilerin ahlaksızlığa yol açmaması için Hz. Mevlânâ Sa'd ve Abese Sûrelerinden ayetlerle bu düşüncesini desteklemiştir. İnsanların kötü işler yaptıkları zaman kendilerine doğruyu göstermek isteyenlere ve doğrulara

düşman olduklarını “Bu yüzdendir ki onlar aynaya da düşmandırlar, ayna sahibine de” ifadesini kullanarak anlatmıştır. Hz. Mevlânâ burada ayna sahibi olarak inanan ve doğru yolu gösteren kişileri kastetmektedir. Hz. Mevlânâ bu değeri aktarırken örnek olay yöntemini kullanmıştır. Zengibar ülkesindeki örnek bir olaydan hareketle kötü ilişkilerin olumsuz yönleri vurgulanmıştır.

“Öylesine bir haldir ki bu, o adamın akıl ve idrak yollarını o rengin, o kokunun, o dedikodunun aşkı tutmuş, kapatmıştır. Hem de öyle bir tutmuş, öyle bir kapatmıştır ki, bir iğne ucu kadar bile bir delik, bir kertik kalmamıştır. Tâ ki, öğüt oradan yol bulsun da içeri girsin. Hattâ o, öğüt verene düşman bile olur. Çünkü kara ve kötü yüzlüler dâima aynaya düşmandırlar; öğüt verenler, vaaz edenlerse ya aynadır, ya aynacı. Nefse âşık olanlarla, dünyâyı talep edenler, çirkin suratlı, kara yüzlü kişilerdir. "Hem bu dünyâda onlara arkalarından bir lanet yağdırmaktayız, hem de kıyamet günü onlar çirkin suratlı olacaklardır." Ama Zengibâr (karalar) vilâyetinde kadın ve erkek herkes aynı cins ve aynı renkte (kara) olduğundan, kara yüzlülük ayırt edilemez. Hele bir bekle, ecel atına bindirsinler, bu ilden çıkarsınlar, yurtları yedi kat gök olan, nurânî ve çok hayırlı-mübârek melekler gibi olan Türk ve Rum güzellerinin yanına götürsünler onları da, o zaman o ruhanîlerin yanında bunlar kendi çirkin yüzlerini görürler. İşte orada hasret çekerler, yanar yakılırlar ama hiçbir faydası olmaz. Bu yüzdendir ki onlar aynaya da düşmandırlar, ayna sahibine de(Mecalis-i Seb'a, 44).”

Mecalis-i Seb'a'da Hz. Mevlânâ Türk'ü, maddî ve manevî anlamda güzel, ak yüzlü, arı duru insan için; zenciya yüzlü ifadesini ise yine maddî ve manevî anlamda çirkin ve kötü kişiler için kullanılmıştır. Namuslu olma davranışının pekişmesi için Hz. Mevlânâ Zengibar ülkesinde yaşanan olaylara şöyle devam etmiştir:

“Türk çocuğu, babasına "yüzünü yıka, yüzünü yıka! diye diye usandırdın beni. Yüz karalığı kötü bir şeyse o kara yüzlüler neden neşeli? Biz yüzümüze düzgün sürünce neden bize gülüyorlar? Niçin bizimle eğleniyorlar?" der. Babası da: "Sen" der, "işine bak. Ay gibi yüzünü, ezeli ve ebedî Padişah için beze! 'Allah güzeldir, güzeli/güzelliği sever.'Onlar kendi çirkin suratlarına

gölmedeler. "O suç işleyenler îman edenlere gülüyorlardı!..."(Mecalis-i Seb'a, 47)"

“Azîzim! Sakın şu geçici dünyânın kara işli sevdası, karalığı, şu buğday gösterip arpa satan, şu kara yüzüne ak boya çalmış olan, ken disini genç gösteren şu yalancı, şu düzenci kart dünyânın sevgisi, onun kötü kara rengi huy olmasın sana!... Sakın ha! Sonra, Hak aynasına düşman kesilirsin; yarasalık, güneşe düşmanlık huyu pekişir sende de güneşe düşman olursun!” (Mecalis-i Seb'a, 46).

4.4.2. Adil Olma

Hz. Mevlânâ, aşağıdaki hikaye ile adil olmanın öneminden bahsetmiştir. Kuş etin dörtte birini yemesine rağmen, kasap kuşun başını koparmış ve öbür kuşlara ibret olsun diye kuşu asmıştır. Burada kasap adil davranmamıştır, verdiğiinden daha fazlasını almıştır. Adil olma değerini aktarmak için Hz. Mevlânâ burada öykü tabanlı öğrenme yönteminden yararlanmıştır.

“Hikâye ederler ki, kasabın biri veresiye et satarmış. Bir çocuk da çırağıymış; dükkânda veresiyeleri yazarmış. Kasap "yaz" dermiş "filan bu kadar borç aldı, filanda bu kadar alacağımız var."

Günün birinde leş yiyen bir kuş uçup havadan iner. Bir parça et kapıp havalanır gider. Kasap: "Çocuk" der "yaz: Etin dörtte bir parçası şu leş yiyen kuşta. Onda da bu kadar alacağımız var."

Bir başka gün, leş yiyen kuş âdet edindiğinden yine gelir, et kapmaya uğraşır. Kasap bir düzen kurmuş... Kuş tuzağa tutulunca başını koparır, öbür kuşlara ibret olsun diye asar. Çocuk: "Usta" der "senin kuştaki alacağımı yazmıştım, 'Ey nefislerine uyup haddi aşanlar!' hükmünce hani, şimdi de kuşun sende alacağı var, ne kadar yazayım?" Usta, yenini yakasını yırtar da der ki: "Etin hesabı kolay, fakat baş isterlerse ne yapacağım ben?!" (Mecalis-i Seb'a, 54-55)"

Hz. Mevlânâ, adalet değerini vurgulamak için aşağıda örnek olay yönteminden yararlanmıştı:

“Günün birinde yel serkeşlik etmiş, hızlı esip bir ihtiyar kadının un dağarcığına vurmuş, dağarcıktaki ununu dökmüştü. Kocakarı, yelin kızgınlığından Hz. Süleyman'ın huzuruna gelip şikâyet etmiş, "ey Hakk'ın hükmünü yerine getiren! Ey halkın işlerinde yerinde hüküm veren! Yoksul bir kadının ben. "Ona rüzgârı râm ettik" hükmünce senin buyruğunun altında olan, "Rüzgârları gönderir" hükmünce esip duran rüzgâr, âdetince duyurmadan esip geldi, dağarcığıma vurdu, unumu saçtı savurdu. Ya unumun karşılığını ondan al, yahut onun terbiyesini ver de, bir daha dul kadınların mallarına el uzatmasın!" dedi. Süleyman: "Hem onu terbiye ederim, hem senin ziyânını öderim" dedi. "Gidin, sepet örerek kazandığım paradan bu ihtiyar kadının ununun değerini getirip verin kendisine, rüzgârı da götürüp zindana hapsedin!" diye emir verdi.(Mecalis-i Seb'a, 94)”

Hz. Mevlânâ yukarıdaki örnek olayda Hz. Süleyman'ın yaşlı kadının şikayeti üzerine kadının zararını ödemek için adil olduğunu ve rüzgarı hapsettiğini anlatmıştır.

4.4.3. Hoşgörülü Olma/Hilm (Yumuşak Huylu Olma) Sahibi Olma

Hz. Mevlânâ, hoşgörülü olma değerini aktarmak için örnek olay yönteminden faydalanmış ve aşağıdaki dizelerle, Hişam'ın kendisine dert yanan ve kendisini suçlayan Kufeli'ye karşı hilm göstermesini, hoşgörülü davranmasını olgunluk olarak göstermiş, “Pâdişâhlar câhillere zulmetmeyi reva bulmaz /Ham kişilerden intikamı edepten saymaz “ sözleriyle cahil kişilerden intikam almanın doğru olmadığını, onlara karşı hoşgörülü olması gerektiğini vurgulamıştır.

“Bir gün Kûfelinin biri Hişam'a dedi ki
 Ey bizim kanımızı içen süt gibi
 Köyler senin idarenden yoksullarla doldu
 Doldu mescitler senin yüzünden miskinlerle doldu

Kanımız gece gibi karardı yüzünden senin
 Hayret! Bembeyazmış oysa senin ekmeğin
 Kûfeli derdinden söyledi bu sözleri Hişâm'a
 Feryâd ü figân ile devam etti ağlamaya
 Hişâm buz gibi bu sözlere kızdı derinden
 Ama yine de içti bu kadehi hilmi yüzünden
 Dedi: Ey alçaklar! Birazcık insaf edin
 Bunlar sözleridir câhilin edepsizin
 Senden duyup gördüklerimden geçtim
 Bu sözlerini affettim bağışladım senin
 Mâlik olanlar yüce bir Um ü irfana
 Yüz sürerler pâdişâhın tacına
 Pâdişâhlar câhillere zulmetmeyi reva bulmaz
 Ham kişilerden intikamı edepten saymaz
 Güneş ki ışık saçsın da bütün kâinata
 Bu işten vazgeçsin ha yarasanın hatırına
 Belki güneş yarasaya zahmet verir
 Amma göğün temelidir hazinesidir(Mecalis-i Seb'a, 94-95)"

4.4.4. Akıl

Hz. Mevlânâ, Hz. Süleyman'ın Belkıs'ın hakikat yolundan ayrıldığını öğrendiği zaman Hüdhüd ile ona bir mektup göndermesini hikaye yöntemi ile anlatmış, aklın önemini ve aklın imana giden yol olduğunu vurgulamıştır. Hz. Mevlânâ bu hikayeyi; Hz. Süleyman'ın Cenab-ı Hakk'ı, Belkıs'ın nefs-i emmareyi ve Hüdhüd'ün akli temsil ettiğini belirterek sonlandırmıştır.

Hz. Mevlânâ'ya göre insanlar nefs-i emmarelerinin yol açtığı yanlış davranışardan kurtulmak için akıllarını kullanmalıdırlar.

Özdoğan(2009,93-94), "İslam mistisizminde ilk üç mertebede, Uzak Doğu öğretisinde ilk üç şakrada, Kohleberg'in ahlâk gelişiminde, ilk üç düzeyde, otoriter vicdan etkiliyken daha sonraki basamaklarda gerçek vicdanın ortaya

çıkıldığını ifade etmiştir. Hz. Mevlânâ'nın burada vurguladığı insanı doğru yoldan ayıran nefs-i emare Kohlberg'in ahlâk gelişiminde gelenek altı 1. Düzeye denk gelmektedir.

“Süleyman (a.s.), Belkıs'ın Sabâ şehrinde halkı kendisine bağladığını, hakikat yolundan ayırdığını ve bâtil yola götürmekte olduğunu duydu. Ona bir mektup yazdı. Mektupta, "Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm (Rahman ve Rahîm Allah adıyla)" yazılıydı. Hüdhüd'ü postacı yaptı. Elçilikle o yollarını yitirenlerin memleketine gönderdi. O töhmet çölünü aşmakta olanları, doğru yolu gösterme meşalesiyle sapıklık karanlığından kurtarmak, Belkıs'ı da, İblis'in şüphe veren, vesvese uyandıran elinden hakikat ve saadet ovasına çekmek istiyordu. O güzel kuşçağız, fazilet kanatlarıyla, nurlu kanatlarla yüce semâlarda uça uça o sapıkların iline vardı. Belkıs'ın sarayının kubbesindeki bir burca kondu.

Belkıs'ın yanına varmak için bir yol aramaya koyuldu. Gördü ki, Belkıs'ın halvet odasında ovaya açılmış bir pencere var. O pencereye uçtu. Belkıs'ın uyumakta olduğunu gördü. Odaya girip davet mektubunu yanına koydu. Gagasıyla Belkıs'ın göğsünü gagalayıp yaraladı. Sonra da kemerin bir tarafına kondu. Belkıs sıçrayıp uyandı. "Bu kim olabilir ki?!" diyordu, "bu kadar perdecinin, kapıcının, muhafızın önünden, bu kadar yoldan geçip odama giriyor, beni insafsızca yaralıyor! Bu pek büyük bir düşman olmalı ki, bu kadar sağlam, bunca demir kapılardan geçiyor da odama kadar giriyor, kimseciklere de görünmüyor!"

Hem bu sözleri söylüyordu kendi kendine, hem de tir tir titriyordu; şaşka kalmıştı. Derken, Süleyman'ın davet mektubunun yanı başına düşmüş olduğunu gördü. Mektubu aldı, açtı, yazılmış bir satır gördü. Gözü, "Bismillah"ın be'sine düştü. Gönülünü mîm'in göğsündeki gönülden bir parıltıdır kapladı. Gönül keklîği îman doğanına av oldu gitti. Sonra "bu mektubu bir postacı getirdi herhalde" deyip gözlerini ovdu, odanın köşesine bucağına bakmaya başladı. Derken bir güzel, bir küçük kuş gördü. Sarayın eyvanının bir köşesine konmuştu. Kendi kendine, "mektubu getiren postacı bu olmalı" dedi "ne de şaşılacak şey; bu küçüklükte bir kuş, sonra böylesine kıymetli bir haber!"

Ey benim dostlarım! Süleyman'dan maksadım Cenâb-ı Hak'tır. Belkıs'tan maksadım nefis-i emmâredir. Hüdhüd'den maksadım da akıldır ki, nefis sarayının bir köşesine konmuştur. Her solukta düşünce gagasıyla Belkıs'ın göğsünü galamaktadır. Nefis Belkıs'ını gaflet uykusundan uyandırmaktadır, mektubu ona sunmaktadır.(Mecalîs-i Seb'a, 99-100)'

4.4.5. Aç Gözlü ve Hırslı Olmama/Tamahkâr Olmamak

Hz. Mevlânâ dünya malına tamah etmemek gerektiğini, altın ve malın insanı kör ettiğini, dünyalıkların insanın ahretini sıkıntıya soktuğunu ifade etmiştir.

Altın ve mal gözü bağlayan, kulağı sağır eden büyücüdür. Kılın içindeki kılı gören, bilgisiyle, hüneryiyle bir kılı kırk yaran kadı ve hâkim bile mala, rüşvete tamah etti mi, o mal, o rüşvet gözünü bağlar; apaydın günde, zâlimi mazlumdan ayırt edemez olur. Nitekim, Hz. Ali bir hutbesinde: "Size dünyâdan çekinmenizi tavsiye ederim; çünkü dünyâ aldattıcıdır, gaddardır, düzencidir, büyücüdür" buyurmuştur.

Hz. Mevlânâ Rabia'nın iki kuruşu tek eline almamasının nedeninin kuruşların avucunda bozgunculuk oluşturacağını anlatarak, dünya malına rağbet etmemenin tamahkâr olmamanın önemi üzerinde durmuştur.

Râbiatü'l-Adeviyye'den şöyle hikâye ederler:Hizmetçisi bir gün ona iki kuruş getirdi, eline verdi. Râbia, kuruşun birini sağ eline aldı, diğerini sol eline. Yemek yeneceği vakit, "yesene" dediler. "Lokmayı" dedi "ağzıma verin, ellerim dolu." "Kolay bir şey bu" dediler "iki kuruşu da bir eline al, öbür elinle yemek ye." "Allah korusun!" dedi "o kuruş da bir büyücü, bu kuruş da; bu iki kuruşu bir elime almam ben. İkisi bir araya geldi mi, bir fitne, bir bozgunculuk düşünürler. Onlar buluştular mı, bizi birbirimizden ayırma işine girişirler!" "Onlardan karı ile kocanın arasını ayıran şeyleri öğreniyorlardı" buyrulmuştur. Zahir ehli, tefsir ederken, "erkek kadının

arasını ayırırlar" demişlerdir. Hakikat erbabınca "ruh ile bedenın arasını ayırırlar" demektir. Çünkü ruhun kadim çifti hakikat makamıdır; onun çifti, onu çiftlikten ayırıp birliğe ulaştıran, dertten kurtarıp tek edendir.

Hz. Mevlânâ, içindeki hırs yüzünden Allah'ın nimetlerini göremeyen ve bunlara şükretmeyen öküzü, öküz açlığı hikayesinde anlatmıştır. Hırslı olmanın insana zarar vereceğini ve insanın gerçekleri görmesini engelleyeceğini öykü tabanlı öğrenme yöntemi kullanarak vurgulamıştır. İnsanın aç gözlü ve hırslı olmaması gerektiğini, aç gözlülük ve hırsın insanı sıkıntıya sokacağını ifade etmiştir.

“Hikâye ederler ki, bundan altı bin yıl önce, Cenâb-ı Hak bir sahilde bir öküz yaratmıştı. Her gün tanyeri ağarınca o öküz uykudan uyanır. Görür ki, kıyıda uzanıp gözün varamayacağı yere kadar giden ova yemyeşil ota dolmuş. Yeşillik öylesine boy atmış ki, öküz içine girince kayboluyor. Öküzü ottan alıkoyacak kimsecikler de yok! Öküz tek başına o otağa dalar, bütün yeşilliği siler sömürür... "Öküz açlığı" sözünü bu hikâye yüzünden söylemişler, bu çeşit açlığa, oburluk hastalığına bu adı vermişlerdir.

Gece oluncaya kadar öküz bütün o yeşilliği yer, öyle semizleşir, şişirmiş ki, deme gitsin. Akşam vakti gelince öküz, ovaya bir bakarmış ki, bütün ovada bir tek ot bile kalmamış! Kendi kendine: "Doymam için bu kadar ot vardı. Bugün hepsini yedim, karnımı şişirdim. Âh, yarın ne yiyeceğim?! dermiş. O kadar âh eder, yarının gamını öylesine yermiş ki, otlamaya başladığı zamandan önceki hâline döner, zayıflar, cılızlaşmış. "Ben defalarca bu çeşit yok yere gam yedim, Yüce Yaratıcı benim kötü zannıma rağmen yine bu ovayı terütâze otlarla yemyeşil etti... bunca yıldır bu hep böyle!" diye aklına bile gelmezmiş! (Mecalis-i Seb'a, 146-147)”

4.4.6. Yalan Söylememe ve Kötü Dostlar Edinmeme

Hız. Mevlânâ, eserinde doğruluktan sıkça bahsetmiş ve yalan söylemenin insanı ve çevresindekileri sıkıntıya sokacağından bahsetmiştir. Şeytan'ın Barsîsa'yı kandırmasını ve ona yalan söyletmesini öykü tabanlı öğrenme yöntemi ile anlatan Hız. Mevlânâ, kötü dostların insanlara kötü işler yaptıracağını vurgulamıştır.

“İsrâîl oğulları içinde Barsîsa denen, ibâdete düşkün bir zât u vardı. Zâhitliğinin ünü doğuya ve batıya erişmişti. Nerede bir hasta varsa, ona su yollarlardı; o da o suya okur, üflerdi; hasta içince sağlık sıhhat bulurdu. Herkes de bilir, anlardı ki bu, onun nefesinin eseri idi. Çok geçmedi halk, bu sıhhat, falan ilaçtan meydana gelir mi ki? diye ilaçların tesirinde şüpheye düştü. Barsîsa öyle bir şöhret kazandı ki, zamanın hekimleri işsiz güçsüz kaldılar. O lanetlenmiş şeytan, o pusuda gizlenmiş eski düşman, o bel kıran mel'un demir geveliyor, fakat bir çâre bulamıyordu.

Bir gece lanetlenmiş şeytan, yüzünü oğullarına döndü de dedi ki: "Sizden hiçbir kimse yok mu ki, beni bu tasadan kurtarsın, bu tek eri tuzağa düşürsün?" Oğullarından biri "bu işi benim adıma yaz, benden iste, senin gönlünü dertten ben kurtaracağım" diye böbürlendi. Şeytan "en gerçek oğlum sen olursun, bu işi başarısın, kör gözümü sen aydınlatırsın" dedi. Şeytanın o oğlu şöyle bir mel'un aklına danıştı: "Halkı genç ve güzel kadınlardan daha iyi avlayacak hiçbir tuzak olamaz" dedi.

O lanetlenmiş şeytan, o pusudaki düşman pek çok defa araştırıp soruşturduktan sonra, o ülkenin padişâhının kızını seçti. Çünkü çok güzel bir kızdı o. O kızın beynine girdi, onu deli divâne etti, hastalandırdı. Pâdişâh hekimleri, doktorları topladı. Hepsisi de onu iyileştirmede, ona ilaç tertip etmede âciz kadılar. Şeytan, bir zâhid elbisesine bürünüp geldi. "Eğer bu kızın hastalıktan kurtulmasını istiyorsanız" dedi, "Barsîsa'ya götürün. O okusun, üflesin; kız hastalıktan kurtulur." Onlar da başka bir çâre bulamadılar, onun sözünü dinlediler. Kızı Barsîsa'ya götürdüler. Barsîsa dua etti, şeytan da kızını bıraktı, kız iyileşti. Böylece şeytan, padişâhın bir dahaki seferde de kendi sözüne inanmasını sağlamış oldu. Kız iyileşince sevindi.

Bir zaman sonra şeytan yine çıldırttı kızını. İyileştirmede âciz kaldılar. Şeytan aynı suretle tekrar geldi: "Bunu" dedi, "yine Barsîsa'ya götürün. Ama bu

sefer geri getirmeyin, uzun bir zaman, o size 'iyileştim' diye haber yollayınca dek onun yanında kalsın."

Bu tavsiye üzerine birçok güzel kız hastayı alarak Barsîsa'nın savmaasına (manastır) götürdüler. "Bu" dediler, "iyice iyileşinceye dek senin yanında kalacak; bize öyle emir verildi." Kızı, zahidin savmaasında bırakıp döndüler. Kız, zâhid ve şeytan o ibâdet yurdunda kaldılar...

Hâsılı, kız uzun bir zaman zahidin yanında kaldı. Derken, Barsîsâ iyice gönül kaptırdı; kızla buluştu. Kız gebe kaldı. Bu sefer şeytan bir insan şekline bürünüp Barsîsa'nın yanına geldi. Onu düşünceli buldu. "Neden düşüncelisin?" dedi. Barsîsa hikâyeyi anlattı; "kız gebe kaldı" dedi. Şeytan "kızı öldürmekten başka çâre yok" dedi. "Öldürür, sonra 'öldü, gömdüm' dersin." Barsîsa başka bir çâre bulamadı. Onun dediğini yaptı.

Şeytan yine insan şeklinde pâdişâha geldi. "Kız iyileşti, gidip getirin" dedi. Pâdişâhla adamları gidip kızı istediler. Barsîsa: "Kız öldü, gömdüm!" dedi. Geri dönüp yasını tutmaya koyuldular. Şeytan bu sefer başka bir şekle girip, pâdişâhın yanına gitti. "Kız nerede?" dedi. Pâdişâh, "Barsîsa'nın yanına götürdük, orada öldü" dedi. Şeytan, "Kim söyledi bunu?" diye sordu. Pâdişâh, "Barsîsa söyledi" deyince Şeytan, "Yalan söylüyor! Onunla birlikte oldu, kız gebe kaldı, bunun üzerine kızı öldürdü ve falan yere gömdü. İnanmıyorsanız orayı kazdır, görürsünüz" dedi.

Pâdişâh tam yedi kez yerinden kalktı, bir başka yere oturdu, sonra yine yerine geldi. Şaşkına döndü, hâli değişti, kafası ateşlendi, kızdı. Sonra bir grup adamıyla birlikte atına binip Barsîsa'nın savmaasına gitti. İçeri girip "kız nerede?!" diye sordu. Barsîsa, "öldü, gömdüm!" deyince, "peki" dedi, "bize niye haber vermedin?" Barsîsa, "evrâd(vird, zikir) ile meşguldüm, evradımdan kalırım diye korktum" dedi. Pâdişâh, "bu sözün aksi çıkarsa sana ne yapayım?" dedi. Bu söz üzerine Barsîsa kızdı, ileri geri söylenmeye koyuldu. Pâdişâh, şeytanın bildirdiği yeri kazdırdı; kızı çıkardılar. Öldürülmüştü. Barsîsa'nın ellerini bağladılar. Boynuna ip saldılar. Halk toplandı.

Barsîsa kendi kendine, "ey uğursuz nefis!" diyordu, "duan kabul oluyor diye seviniyordun. Halkın gönlüne, gözüne üstün, büyük görünüyorsun diye

seviniyordun. Halk seni beğeniyor, övüyor diye seviniyordun. Halkın inancı azalır diye de korkuyordun değil mi?! Gerçekte bunların hepsi de yılandı, akrepti! Evet, halkın övgüsü zehirlerle dolu bir yılandı!.." diyor, içten içe âh ediyordu. Ama faydası yoktu.

Onu büyük bir darağacının dibine getirdiler. Merdiven dayadılar. İpi boynuna taktılar. O anda şeytan, bir insan şekline girip kendisini gösterdi. "Bunların hepsini de sana ben yaptım. Hâlâ da gücüm var, çâren benim elimde; bana secde et, seni kurtarayım!" dedi. Barsîsa, "nasıl secde edeyim? Boynumda ip var" dedi. Şeytan, "secde niyetiyle başınla işaret et. Akıllıya işaret de yeter!" dedi. Barsîsa can korkusuyla, secde etmeye niyetlendi; can tatlıdır ya!... Fakat başını eğince ip, boynunu daha da sıktı. Şeytan. "Ben senden uzağım!" dedi.

Cenâb-ı Hak buyurur ki: "Ey insanlar! Ey inananlar! Sizi kötü bir dost tutar da kötülüğe çağırırsa, 'bu iş sizin faydanızadır' derse... Kötü dostlar sana, 'sen yaşarken bizimsin ama biz öldükten sonrada seniniz' diye vaatte bulunursa ona inanmayın. Onlar bu hîle ile kendileri gibi sizi de bozmak, bozguna uğratmak, kötölemek, kötülüğe çekmek isterler. Sizi pis bir hîle getirdiler mi, ne dostunuz kalır artık, ne eşiniz! Sizden bıkarlar." Anlattığımız o şeytan gibi hani. Onun derdine ortak oldu, ona dostluk gösterdi. Sonunda onu tuzağa düşürünce terk etti gitti.(Mecalis-i Seb'a, 65- 70)"

Aynı zamanda yukarıdaki hikayede vurgulamak istenen bir başka değer de insanların önce güvenini kazanıp sonra onları dolandırmanın kötü olduğudur. Şeytan önce Barsîsa'ya güven vermiş onu kandırmış sonra onun başını belaya sokmuştur. Sonuç olarak dostlar da seçilirken onların kendi çıkarları için mi iyi davrandıkları yoksa gerçekten dostça yaklaştıkları için mi iyi olduklarını aklı süzgecinden geçirilmelidir.

4.4.7. Sözünde Durmama

Hz. Mevlânâ, Uhud Savaşı'nda Hz. Muhammed'e söz verip ancak sözünde durmayan okçuların yerlerinden ayrılmaları üzerine savaşın seyrinin nasıl

değiştirdiğini örnek olay yöntemi ile anlatmış ve dürüst olmanın, dünya malına rağbet etmemenin önemini vurgulamıştır.

“Mustafâ (s.a.v.)'in ordusu, Uhud savaşında, ilk saldırıda bütün kâfirleri bozdu. Mustafâ (s.a.v.) okçulara, "şu geçitte durun, geçidi gözetleyin, buradan bir yere gitmeyin!" buyurmuştu. Okçular, Müslüman askerlerin kâfir ordusunu bozduğunu, Müslümanların ganimetler almaya, develeri, atları, köleleri yağma etmeye koyulduklarını gördüler. "Biz" dediler, "ne duruyoruz, ganimete konmak vakti!" Bir bölüğü, "Peygamber'in emri geçidi korumamız; ne diye ganimet kaydına düşelim?" dedi. Bir bölüğü ise, "bu buyruk savaş olurken idi, artık savaş kalmadı" dedi. Öbürleri, "bu akilla Peygamber'in emrini değiştiremeyiz, bir başka şekilde yorumlayamayız" dediler, onlara uymadılar. Fakat okçuların çoğu yağmaya koyuldular; geçidi, pusu yerini bıraktılar. Ebû Süfyân askeriyle pusudaydı; geçidin boşaldığını görünce saldırdı. Müslümanları bozdu. Müslümanlar kuşandığı zaman pek az kişi onu Hz. Peygamber'den ayırt edebilirdi. O bozguna bu zat öldürüldü. Müslümanlardan onu görenler Hz. Peygamber sandılar; bozulup kaçmaya başladılar. Hz. Peygamber onların ardından, "ben buradayım durun!" diye bağıyordu. "O anda boyuna uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz bile. Peygamber ise arkanızdan sizi çağırıyordu."(Mecalis-i Seb'a, 58- 59)”

4.4.8. Kötü Ad Takmama

Hız. Mevlânâ, Ebu Cehil'in Hz. Muhammed hakkında "Allah bilir, yine bu sihirbaz ne düzenler kurmada?!" diyerek ona iftira atmasını ve hakkında dedikodu yapmasını öykü tabanlı öğrenme yöntemi ile anlatmıştır. Ancak Hz. Mevlânâ, Allah'ın elçisine yardım etmesi ile doğru bir kimsenin iftira ile karalanamayacağını ancak bu tür iftiraların toplumda huzursuzluk ve gerginliklere yol açacağını vurgulamıştır.

Mustafâ (s.a.v.) bir dolunay gecesini Kabe'nin çevresinde tavaf etmedeydi. Mekke'de sıcaklığın şiddetinden halkın çoğu geceleyin dışarıya çıkardı. Ebû Cehil onu gördü, kızdı, hasedi coştı, kabardı, köpürdü. "Allah bilir, yine bu sihirbaz ne düzenler kurmada?!" dedi. Mustafâ (s.a.v.) merhameten cevap

verip ona dedi ki: "Düzen nerede, ben neredeyim! Ben halkı, senin gibi yol yitirmişlerin düzeninden, tuzağından kurtarmak için gelmişim!" Ebû Cehil: "Peki" dedi, "sihirbaz değilsen avucumda ne var? Söyle!" Daha önce, bilerek avucuna çakıl taşları almıştı.

Cibrîl-i Emin gelip yetişti: "Yâ Muhammed!" dedi, "Allâhü Teâlâ sana selâm ediyor; selâm sana ey Peygamber, Allah'ın rahmeti ve bereketleri hep sana! Diyor ki: 'Hiç dert etme; sana onlar varsın sihirbaz desinler; biz sana güzel isimler taktık. O isimlerin bâzısını halka söyledik; bâzısını da, anlayamazlar diye, 'Halka akılları miktârınca söz söyleyin' hükmünce söylemedik. O kim oluyor ki, sana ad takabilsin? Kula ancak efendisi ad takabilir! Kapıdan giren aşağılık kul, efendiye, nasıl ad takabilir? Taksa bile, taktığı adı onun boynuna asarlar da cehenneme yollarlar onu. Seni sınamak için 'avucumda ne var?' diyor. Cevap ver de, de ki: 'Hangisini istersin; ben mi avucunda ne olduğunu söyleyeyim, yoksa avucundakiler mi benim kim olduğumu söylesin?'"

Mustafâ (s.a.v.) "Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm (Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla)" diye bu adı söyledi ve ona cevap verdi. Ebû Cehil: "Avucumdakilerin senin kim olduğunu söylemesi daha iyi" dedi. Cenâb-ı Hakk'm tertemiz adıyla, avucundaki çakıl taşlarının her biri, "Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûlullâh (Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed, Allah'ın peygamberidir)" diye ses verdi, dile geldi (Mecalis-i Seb'a,73).

4.5. Mektubat'ta Yer Alan Dini Değerler

Mektubat'ta

1. Af dilemek/tövbe etmek,
2. Allah'a inanmak ve
3. Peygamberlere inanmak değerleri yer almaktadır.

4.5.1. Af Dilemek/Tövbe Etmek

Hz. Mevlânâ Mecnun'un tövbesini aşağıdaki metinde anlatmış, ancak Mecnun'un Leyla'ya olan sevgisine ve bu sevgisinin çoğalmasına tövbe etmediğini ifade etmiştir. Çünkü Mecnun'un Leyla'ya olan aşkı ilahi aşka dönüşmüştür.

O yüce eşiğe yazılarımla zahmet vermemek istiyorum ama yüce Tanrı, onun güzelim huyunu, pâdişâhça lûtfunu hacetler Kiblesi yapmış; namaz kılanın Kibleye yönelmesinden başka bir çâresi yok. Netekim Mecnûn'a, tövbe et, Kabe'nin halkasına sarıl; bu durakta duâ kabul edilir dediler. Mecnûn, siz dedi, ellerinizi kaldırın; âmin deyin; ben de tövbe edeyim, duâ edeyim. Bu sözden sonra, yakınları, ellerini açtılar. Mecnûn dedi ki:

Ey rahman, tövbe ediyorum,

Yaptığım kötülöklere; suçlarım çoğalmıştır.

Ancak Leyla ' ya olan sevgime,

Bu sevginin çoğalmasına tövbe etmiyorum.

Umut tellâlı da diyordu ki:

Tövbem doğru değil, sus;

Bu gönlü kırılmıştan elini çek.

Ne renkler var ki o şûh göz, o renklere boyanmasın da,

Gönlüm, senin sevginden geri kalsın.

Tanrı'nın yüceliğinin de yüceliğine ant olsun ki belâsından kaçmam;

Çünkü hiçbir susuz yoktur ki bengisudan kaçsın(Mektubat, 201).

4.5.2. Allah'a İnanmak

Hz. Mevlânâ Allah'a inanmak değerine diğer eserlerinde önemle üzerinde durduğu gibi Mektubat'ta da bu değerın bilinmesi için üzerinde durmuştur.

“«Ebedî kalan temiz işler» aşktır.” sözleriyle İlâhi aşka vurgu yapmıştır.

Allah onu kuvvetlendirsin; pekiştirsin; başarı versin ona. Arkadaşlarını iyi kişiler etsin; sözünü geçirsin; hayırlarını kabul etsin; razı olsun ondan; onu da razı etsin; hayrı eksik olmasın.

Şu iki - üç gün, dünyâda diriyken,
A gönül, canın bedenindeyken yazıktır;
Aşksız yaşama ki ölü olmayasın; Aşkla öl ki diri olasın.

«Ebedî kalan temiz işler» aşktır. Dünyâ samana benzer; aşk buğdaya. Ecel doğanı samanı alır, götürür; bir tek saman bile kalmaz. «Işıklan, önlerinde yürür.» Ebedî olarak sonu görür ol; niyet ettiğin şeyi tut; onda ayak dire; dostları da bu yola yönelt; öğüt ver, yardım et. Çünkü iş budur, geri kalanı, pişmanlıktır. Dünya mülkü davula benzer; yaratıklar, onun sesine hayran olurlar; başına toplanırlar. Onunsa içi boştur; onda hiçbir iç yağı yoktur; hiçbir faydası dokunmaz. Ne mutlu güzel kokular satan aşkın tablasını bulana; dünya mülkü davuluna karşı da gönlü soğuyana. Dünya mülkü, baştan - başa, insanın başına baş ağrısından başka bir şey getirmez; A akılı kıt, başında bu kadar baş ağrısını çekme. Güneşle Ayı tâc edinip başına vurunsan bile, ömür sona erince bir kerpice baş koyacaksın. Ebedi olarak uyanık olun; böyle olsun ey âlemlerin Rabbi.

"Dostların kimisi, kimisine düşmandır o gün, ancak çekinenler değil Yâni, bir - birleriyle buluşurlar, beraberce otururlar, muhacirler'in Ansâr'la kardeş oldukları gibi kardeş olurlar Allah için. İşte bu sohbet, dünyâda da kesilmez, âhirette de; çünkü sebebi kesilmez; sebebi sürüp gittiği için, bu da sürüp gider. Esenlik ona, Peygamber demiştir ki: «Bütün soy - sop, bütün sebepler kesilir; ancak benim soyum - sopum, benim sebebim kesilmez.» Yâni benim koyduğum sebep, benim koyduğum soy - sop, benim koyduğum, benim meydana getirdiğim kardeşlik, yüce Allah'ın izniyle kesilmez. Allah aşkına bir-biriyle konuşup görüşen iki kişinin biri, arkadaşı bulunmasa bile hayâlini göz önüne alır, hayırlar yapmada yardımcı olur ona; arkadaşı yanındaysa sözüyle ona yardımcı olur. İkisi de dünyâdan gidince canlan buluşur; can diliyle biri, öbürüyle konuşur; hani canım, rüyada konuştuğu gibi, hattâ daha da açık. Çünkü rüyada yüce can, unutan, lâtif olmayan, cansız ve karanlık bulunan bedenden sıyrılıp bedensiz kalmaz (Mektubat,32).

4.5.3. Peygamberlere İnanmak

Hz. Mevlânâ mensur eserlerinde sıklıkla Kur'an-ı Ker'im'in ayetlerinden ve hadislerden yararlanmışır. Kendisine sorulan sorulara cevap verirken ya da bir konu hakkında konuşurken Peygamberleri örnek kişiler olarak göstermiş yer yer olayları tanık göstermiştir.

Emirler pâdişâhının, yakın kullar efendisinin, Allanın emrini ulu gölgesini Allah dâimi etsin; yüceliğini Allah dâimi etsin. Selâm ve dualarımız ulaştı; fakat o bir katrecik suyla özlem susuzluğumuz, büsbütün arttı; hiç yatışmadı. Allah bizi, «tahtlarda karşı - karşıya oturan kardeşler» den etsin «Yüce Allah, Musa'ya. Yâ Musa dedi; beni kapında görsen ne yaparsın? Musa, Yarabbi dedi, sen bundan münezzehsin. Allah, yâ Musa dedi, kapında, kullarımdan birini gördün mü, bana ne yapabilirsen ona da onu yap. Çünkü ben, kullarımın arasından seçmişimdir onu; ışığımla ısıtmışımdir onu; diriliğimle diriltmişimdir onu.» Size arz etmişim; namaz, üstün bir kulluktur ama, namazın cam, namazın anlamı, namazın suretinden daha üstündür. Nitekim insanın canı da, suretinden daha üstündür. Çünkü suret kalmaz; adamın canıysa kalır. Namazın sureti de kalmaz; namazın anlamı, namazın canı kalır. Nitekim buyurmuştur: «Öyle kişilerdir ki namazlarında daimîdir onlar.» Bunun için de Şeyh 'in hikâyesi söylenmişti hani. O topluluk, Şeyh'i ululamayı bıraktılar da, sen dediler, akşam namazını kılmazsan, biz kalkar, kılarız. Bu sözü dilleriyle söylemediler ama, şeyhlerin anlayışları, dille söylemeye hacet bırakmaz ki. «Gerçekten de onlar, gönüllerin casuslarıdır; gönüllerinize girerler; gizledikleriniz şeylerden, dilediklerini çıkarırlar., onlarla oturdunuz mu, gerçeklikle oturun.» «Kim Allah'la oturmak isterse, tasavvuf ehliyle otursun (Mektubat, 47).»

4.6. Mektubat'ta Yer Alan Toplumsal Değerler

Mektubat'ta

1. Yardımlaşma,
2. İyi huylu olma/kötü huylu olmama,
3. Kötü dostlar edinmeme,
4. Adil olma,

5. Tamahkâr olmama değerleri yer almaktadır.

4.6.1. Yardımlaşma

Hz. Mevlânâ yardımlaşma değerini açıklarken yoksullara yardım edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Burada Nizameddin'in insanlara yardım ettiğini vurgulamış ve ona yardımlarından dolayı dua etmiştir.

Allah işlerini düzene soksun, özü doğru, inanç ıssı(sahibi) oğlum Nizameddin, özü doğru duacınızın çok eski bir oğludur. Ululandıkça ululansın, insanlara müstahak olmadan nimetler veren, ihsanına ön bulunmayan yüce Tanrı, birçok riyâzatlarla ancak elde edilebilen huyları, yaradılıştan vermiştir ona. Kazancını, malım mülkünü Tanrı yoksullarına harcar; bedeniyle, canıyla yoksullara sonsuz dostluklar gösterir, sonsuz yardımlar eder; Allah kabul etsin.

Allah iki dünyada da pek büyük ecir versin, Sâhib-i Â'zamin yoksulları besleyip geliştirmesinden, küçüklere lütfetmesinden beklenen şey, lütuf, rahmet ve padişahlık gölgesini, onun hallerine salmak, onu gölgesi altına almaktır. Çünkü birçok bakımdan pek büyük ziyanlara uğramıştır. Onları anlatarak başınızı ağrıtmayalım. Edeceğiniz yardımdan dolayı büyük bir sevap elde edecek, güzel bir dille övüleceksiniz. Bu yardım, en büyük hayırlardan olacak, öbür hayırlardan büsbütün başka sayılacaktır; çünkü gerçek yoksullara yapılmış olacaktır. Vücûdunuz, ihsanınız dâimi olsun; öyle olsun ey âlemlerin rabbi.

Bir de malûmunuz olsun ki, bu yıl, şeyhlerin efendisi, zamanın Cüneydi, vaktin Bâyezid'i, kalblerin emini, gerçeklere ulaşmış, Hak ve Dînin Husâmi, Allah bereketini daimî etsin; yıkılmış olan bağ duvarım onartma için çok zahmet çekti, çok masraf etti. Siz de bilirsiniz ki gönlüm, onun masraflarına karşı, bir yardımda bulunmanıza takılmıştır. Büyükler burda yoktu; sizin yüce gönlünüz de bilirim ki, bu duacının gönlüyle dert ortağıdır.

Canım, canına karışmıştır, birleşmiştir;Seni inciten herşey, beni de incitir. Bu birlik çoğalsın; maksudımız malûm. «Kendiniz için önceden ne hayırda

bulunursanız, onu, Tanrı katında bulursunuz » «Sizden ne bir karşılık dilerler, ne bir şükür.» Sen bize, genişlik zamanında güzelliğisin, çetinlik çağında da silâhsın, mal – mülksün (Mektubat, 22).

4.6.2. İyi Huylu Olmak/Kötü Huylu Olmama

Hz. Mevlânâ iyi huylu olmak gerektiğinden düz anlatım yöntemi ile sık sık bahsederken kötü huylu kişilerden örnekler vererek kötü huylu olmaktan kaçınmak gerektiğini vurgulamıştır.

Pek ulu, bilgin, adalet ıssı(sahibi), bağışlarda, lütuflarda bulunan, Allah buyruğunu ululayan, Allanın halkını esirgeyen, pâdişâhlarla sultanların yakîni bulunan Emir'in ibâdetleri, yaptığı iyilikler, hayırlar, «Bir iyi işle gelene, ona benzer on sevap verilir .» Gerçekten de Allah, bir zerre ağırlığına bile zulmetmez. Bir iyilik yapanın iyiliğini kat-kat artırır; katından da pek büyük bir ecir verir. hükmünce, ululuk ıssı(sahibi) Tanrı tapısında makbul olsun. Allah yüceliğini daimî etsin, düşmanın burnunu yerlere sürtsün (Mektubat, 67).

Hz. Mevlânâ iyi huylu olmanın önemine şu şekilde değinmiştir. Sevilen insanın yaptığı iyiliklerin ve güzel işlerin onun suçlarını affettireceğini ileri sürmüştür.

Sevgili, bir tek suç işlese bile, Güzel işleri, iyilikleri, o suça bin şefaatçi getirir (Mektubat , 81).

Hz. Mevlânâ, her kim olursa olsun iyilik yaparsa, güzel bir amel sahibi olursa, Allah katında bunun on misli sevabı olduğu ayetinden bahsetmiş, ve iyilik yapmanın, güzel amel sahibi olmanın önemini vurgulamıştır.

Ulular ulusu, büyükler büyüğü, pek kutlu, güzel huylar ıssı(sahibi), işin sonunu düşünen, Tanrı'dan korkan, yüce himmetli, yoksulu besleyip geliştiren, zulme uğrayanları okşayan, gönlü aydın, dini temiz, devlet ve Din Fahr' inin bağışları, lütufları, yüce Allah katında makbul olsun; «Kim bir iyilikle, güzel bir işle gelirse, ona, yaptığının on misli var » âyetinde

bildirildiği gibi, hayırlarının karşılığında, onların kat- kat fazlasını bulsun; «Yapılan, güzel, iyi bir işse, Tanrı onun karşılığını kat-kat arttırır; katından pek büyük ecir verir ona » âyetinde bildirilen kerem vaatlerine erişsin; Allah onun yüceliğini daimî etsin (Mektubat, 123).

Hız. Mevlânâ, insanın ölmeden önce yapması gereken tüm iyilikleri yapması gerektiğinden bahsetmiştir. İnsanoğlu doğduğu andan itibaren çevresiyle etkileşim içindedir. Çevresindekilere bireylere yaptığı iyilik ve kötülükler hem dünyevi hayatına etki etmekte, hem de ahiret hayatına etki etmektedir. İnsanın kendisine verilen her nimetin zekâtını vermesi gerekmektedir, Hız. Mevlânâ aşağıda “verilmesi gereken her şey” ifadesiyle verilmesi gereken zekatlara vurgu yapmıştır. Örneğin bedeninin zekatı oruçtur. İnsanın ölmeden önce bedeninin ve malının zekatını vermesi gerekmektedir.

Ecel, verilen her şeyi almadan önce, Verilmesi gereken her şeyi vermek, her çeşit iyilikte bulunmak gerek (Mektubat, 134).

Hız. Mevlânâ aslında insanların yaptığı iyiliklerin kendilerine yaptıkları iyilikler olduğunu vurgulamıştır. Çünkü insan bir iyilik yaptığı zaman döner dolaşır yaptığı iyilik kendisine dolaylı da olsa bir fayda sağlar.

Emirler Pâdişâhı, Horasân'a, Irak'a ün salmış, bağışlar ıssı(sahibi), emin er, Müslümanlığın dayancı, yüce huylarla güzel sıfatların madeni, Sâhib-i A'zam, Hak ve Din ' in Taç'ına da bu duacının selâmım söyleyin. Allah yüceliğini dâimi etsin; yaptığı güzel işleri kabul eylesin; kuvvetlendirsin onu, yardım etsin ona. O da yardıma dâir açık -gizli, ne biliyorsa, yüce Allah için olsun, esirgemesin, «iyilikte bulunursanız, kendinize iyilik etmiş olursunuz.» Güzel yaratılışınız, vasiyete muhtaç değildir ama gene de söylüyorum (Mektubat, 145).

Hız. Mevlânâ,

Zamanın Asaf 'ı, adaletin Nizâmîl Mülk 'ü, hayırlı işlerde bulunan, bilginlerin mürebbisi, yoksulların eşi-dostu, gerçek ve doğru yolun yardımcısı, vezirler pâdişâhının kutluluğu ve devleti, devirler geçtikçe, zaman yenilendikçe bakî olsun. Allah, yüceliğini dâimi etsin. Dostlarıyla, o

devletin devamını isteyenler, yardıma mazhar olsunlar, sevin sinler; düşmanlarla kötülüğünü isteyenler, kahrolsunlar; Muhammed 'le, doğru yolun ve ışığın ehli olan soyu - sopyu hakkı için (Mektubat, 62)

Hz. Mevlânâ,

Yüce Allah demiştir ki: «Ey Peygamberin kadınları, sizin biriniz, ap- açık bir kötülükte bulunursa, onun azabı iki kattır .» Nerede tanımak, bilmek daha fazlaysa, suç daha fazla sayılır. Akıllının yaptığı suça nispetle çocuğun suçuna kinlenmez adam. Pâdişâhlar, kendi yakınlarının yaptığı suçu, edepten dışarı işi, hayvanlarına bakanların suçlarıyla kıyaslamazlar. Hayvanlara bakanlara, yakınlarına olduğu kadar darılmazlar; onları, o kadar cezalandırmazlar. Çünkü yakınlar, pâdişâhların huylarını, gayretlerini daha fazla bilirler. Nitekim Peygamber, Allahın rahmeti ve esenlik ona, demiştir ki: «Gerçekten de Yüce Allah, akli yaratınca, gel dedi ona; geldi. Sonra, git dedi; gitti. Sonra, kalk dedi; kalktı. Sonra, otur dedi; oturdu. Sonra, konuş dedi; konuştu. Sonra, sus dedi; sustu. Sonra, üstünlüğüme, ululuğuma andolsun dedi; senden daha üstün bir yaratık yaratmadım; seninle hitabetlerim: seninle darılırım; senin yüzünden sevâb veririm, senin yüzünden azabederim» vesselam (Mektubat, 66)

Hz. Mevlânâ,

Ben zâti bilirim, sen yanlış bir iş yapmazsın; Ama âşıkların gönülleri, kötü düşünceli olur (Mektubat, 15).

Hz. Mevlânâ,

Ben kötü iş işleyeyim, karşılık olarak sen de kötülükte bulunasın; Peki, seninle benim aramda ne fark var? Söyle (Mektubat, 17).

Hz. Mevlânâ,

«Doğuda da olmayan, batıda da olmayan» , yerde de bulunmayan, gökte de bulunmayan; İlahî, Rabbani, ezeli ve ebedi olan, devletler bağışlayan güneş; tertemiz, apaydın, güzel kokulu, lâtif, yüce, bağışlar bağışlayan, nimetler

sunan, emirlerin, perdecilerin pâdişâhı, yücelikler göğü, yücelerin baş tacı, Rabbanî vezîr, rûhânî hakim, uluğ kutluğ, dindar Pervane Bik'in üstüne ışıklar salsın, yücelikler salsın; Allah yüceliğini daimî etsin. Rablerin Rabbi olan, doğruyu ilham eden Tanrı, her düşüncesinde, her işinde o huylan güzel zâta doğru yolu göstere sin de onu, düzenlerin şerrinden, şomluğundan, din yolunu kesenlerin vesveselerinden, dosdoğru yol olan o güzelim yolun gulyabânilerinden, şeytanlarından korusun. Böylece de onu, kötülerin oldukları gibi çirkin, kötü, soğuk, donmuş, mahrum bir hâle sokmasın (Mektubat, 44).

Hz. Mevlânâ, burada Peygamberimiz zamanında bir adamın yoksullara yardım ettiğini ancak insanların onun bu iyi niyetine karşılık onun dedikodusunu yaptıklarını ancak adamın yardım etmekten vazgeçmediğini, yapılan iyiliklerin Allah rızası için yapıldığını açıklamıştır.

Esenlik ona, Peygamber'in zamanında yoksulun birine, kıtlık yılında, her gün, bir somun vermeyi âdet edinmişti biri. Günün birinde, hasedcinin biri, a kardeş dedi; sen, her gün, çoluğunun-çocuğunun boğazından kesiyor, ona yardımda bulunuyorsun; oysa senin hakkında, şöyle-şöyle, yakışmayacak sözler söylüyor; sadakası başında paralansın diyor; bana yanmış ekmek verdi; köpeklere atsam, yemeleri şöyle dursun, koklamazlar bile. Daha nice kötü sözler söyledi ki onları yazmam, edepten dışarıdır. Bu çirkin sözleri duyunca, o Müslümanın gönlü kırıldı; ama vergisini iki kat arttırdı; her gün iki ekmek vermeye başladı; bunu adadı kendince; kendine gerekli kıldı bunu. Yârabbi dedi, senin kulunu sınımadalar; çünkü, ancak Tanrı için veriyorum demiştim(Mektubat, 59).

4.6.3. Kötü Dostlar Edinmeme

Hz. Mevlânâ, kötü dostlar edinmemek gerektiğini aşağıdaki sözlerle vurgulamaktadır. Yalnızlığın kötü dosttan daha hayırlı ve iyi olacağını söyleyen Hz. Mevlânâ, dostların birbirine zarar vermemesi, dostların birbirini koruyup gözetmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bir de ağaçlar, bitkiler toplumu, canlılar toplumundan aşağıdadır. Canlılar toplumu, insan toplumundan aşadır hoşluk, uzlaşma bakımından. İnsan

toplumu da, aynı derdi taşıyan dostlar toplumundan aşadır. Bir kişi, yalnız bir yerde, dostlarla uzlaşsa, dertdeşi çoğalır. «Yalnızlık, kötü arkadaştan hayırlıdır; hayırlı arkadaşsa, yalnızlıktan hayırlıdır.» Bu arık kişileri, gam aşâlığından, ayrılık vesveselerinden kurtar, âzâd et. «Kim bir kişiyi diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibidir.» (Mektubat, 17).

4.6.4. Adil Olma

Eserlerinde adil olma değerinin önemini sık sık vurgulayan Hz. Mevlânâ, yazdığı mektuplarda yöneticilerin ve kişilerin adil olması gerektiği üzerinde durmuştur.

Göge mensup yardım, Rabbe ait lütuf, saltanatın özü, ülkenin direği, padişahlarla sultanların babası, âlemlere adaleti yayan, mazlumlara sığınak olan, yoksulları besleyip yetiştiren, en ulu Atabek, devlet ve Dinin Fahri'ne saçılıp dökülsün. Allah yüceliğini daimi etsin, ona iki dünyada da ikramda bulunsun. Kutluluk ve devlet, herhalde, kutlu tapısından ayrılmasın. Devletinin dostları sevinsinler; dininin, dünyasının kötülüğünü dileyenler, kahrolsunlar; M uh amme d ve soyu hakkı için (Mektubat, 201).

Hayırlara basan elde ediş ve makbul olan iyi işler, Naipler Padişahı, Mülkün Nizamı iki devlet ıssı(sahibi), üstünlük, adalet ve ihsan sahibi Emir'in yüce görüşlü, hayır düşünüşlü, yüceler yücesi gönlüne kolay ve sevimli gelsin. Allah yüceliğim daimi etsin, hayırlarım kabul eylesin. Adalet, hayırda bulunmak, tedbirde bulunmak, yoksulların esenliği için mülkü düzene sokmak, zayıflardaki kargaşalıkları, eziyetleri gidermek, yüce Allah katında dünya ve ahret ehlinin ibadetlerine karşılıktır. Çünkü, «Hepiniz de çobansınız ve hepiniz de sürünüzden sorumlusunuz» denmiştir. Çünkü çobanın her düşüncesi, her çalışması, hatta ovada uyuması bile, sürüyü korumak içindir. O kulluk, o emînlik, onun çalışmasıyla, azgınlan, âsileri korumasıyla mümkündür. Büyüklerimizin, bu sefer de çabaları, sınırları ve yöreyi korumaları, yüce Allah katında makbul olsun(Mektubat, 173).

4.6.5. Tamahkâr Olmamak

Hız. Mevlânâ tamahkâr olamamak gerektiğini aşğıdaki metinde vurgulamıştır. Dünya malına rağbet etmenin şükürü azaltacağına bununda tamahkârlığa neden olacağına aşğıdaki metinde yer vermiştir.

Şimdi, oğlumuz, duacınızın oğlu, eskiden beri merhamet ve yardım edegelen vezirler pâdişâhının merhamet ve yardım tapısına yönelmiştir. O yardımdan, o lûtuftan başka, dileyenlere sığınak yoktur bugün. Ancak o acıyışın gölgesinde, zahmet verenlerin zahmetlerinden kurtulmak mümkündür. «De ki, dünya malı mülkü, pek azdır .» Halk, şu gelip geçici lokma yüzünden, her an, birbirinin kâsesine el atmada, birbirinin kesesine kastetmededir. Gaddar dünyanın lokması, gelip durdukça, hep böyle az, böyle dar gelmededir; hele bugün. Bunun içindir ki, «İnanan kullarıma de ki: Gerçekten de yeryüzüm genişdir buyurur. Bu yeryüzü, dayanmaktır, yeter bulmaktır. Kime bu kapıyı açmışlarsa bakar, acıyış görüşüyle görür ki bütün varlık, bütün var olanların her biri, karınca gibi düzenle, titreye titreye, tohumlan yuvalarına çekmededir.

4.7. Hız. Mevlânâ'nın Değerleri Aktarmada Kullandığı Öğretim Yöntem ve Teknikler

Hız. Mevlânâ eserlerinde sıklık sırasına göre düz anlatım yöntemi, öykü tabanlı öğrenme yöntemi, soru-cevap yöntemi ve örnek olay yöntemini kullanmıştır.

Düz Anlatım Yöntemi:

Düz anlatım yöntemi öğretim yöntemleri içerisinde en çok kullanılan yöntemlerden biri olup, öğrenenin pasif olduğu bir yöntemdir. Düz anlatım yöntemi genellikle bir konunun ana hatlarıyla anlatılması için kullanılır. Hız. Mevlânâ eserlerinde en çok düz anlatım yönteminden faydalanmıştır. Mensur eserleri sohbet sırasındaki konuşmaların kaydından ve

mektuplardan oluştuğu için düz anlatım yönteminin eserlerin anlatımında kullanılan genel bir yöntem olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Mektubat'tan düz anlatım yöntemine aşağıdaki gibi bir örnek verilebilir:

Kendi gücünden - kuvvetinden çekinen, Allah lûtfuna, ihsanına sarılan, kurtuluş, muradına eriş mühriyle mühürlenmiş, kurtuluş bineğine binmiş olan, âhret yurdunu, yüce konaklan dileyen, adaletle, ihsanla eş - dost, gerçeklikle, tam inançla arkadaş, Hak katında makbul, halk katında övülmüş bulunan emirler pâdişâhı Din ve devletin Muin'inin adaletini Allah arttırdıkça arttırsın. Allah, yüceliğini dâimi etsin; tâatinde özünü doğru kılsın; sevinçlere, iyiliklere ulaştırsın; iki dünyâda da kısmetini çoğaltsın; iki konakta da ona yücelikler versin; keremler, kerametler elde ettirsin. Selâmdan, duadan sonra, ışıklar bahçesi olan, gözlere temizlikler veren, gözleri aydınlatan, mahzunu sevindiren yüzünüzü görmeyi pek arzulamışızdır. Allah, sizi, sevinç için bir düzenci, nimet için de tamamlayıcı kılsın(Mektubat, 22).

Hz. Mevlânâ Hz. Muhammed'in insanların ahlaklarının bozulduğu zaman değerden düşeceklerini düz anlatım yöntemini kullanarak anlatmıştır. Hz. Mevlânâ düz anlatım yöntemini kullanırken Kur'an-ı Ker'im'in ayetlkerinden ve hadislerden sıkça yararlanmış ve anlatımını güçlendirmiştir.

O , hem korkutucu, hem müjdecî olan yüce peygamberden, gökyüzünün de, yeryüzünün de ışığından, peygamberlerin en güzel, en açık ve en güzel söz söyleyeni olan Mustafâ'nın (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Ümmetimin değerden düşmesi ahlâklarının bozulduğu zamandır. Böyle bir zamanda ancak benim sünnetime sarılanlar felah ve kurtuluş bulabilir; hem de onlara yüz bin şehit sevabı verilir."Allah'ın elçisi doğru söylemiştir. İki âlemin elçisi, insanların ve cinlerin imamı, "Ömrüne yemin ederim ki!" saltanatının sahibi, "Sen olmasaydın" hitabının mazharı, "Ben Arab'ın en güzel söz söyleyeniyim" hükmünce en güzel ve yerinde söz söyleyen, "Âdem de, ondan sonrakiler de kıyamet günü benim sancağımın altındadır; fakat övünmem ben" hükmünce kendisine uyulan, izi izlenen, "Fakr/yokluk övücüdür" diyen o peygamber şöyle buyurmaktadır: "Ümmetimin

değerden düşmesi ahlâklarının bozulduğu zamandır." "Ey Allah'ın elçisi" dediler, "o halde ümmetiniz ne yüzden değerden düşer?" Buyurdu ki: Ümmetimin ahlakı bozulmaya başlayınca, o giyindikleri, iki dünyâda da parıl parıl parlayan "Takva elbisesi var ya, işte bu elbise daha hayırlıdır" elbisesini günah kiri kaplar, giyinmiş oldukları gökyüzünün o atlas elbisesini, o Muhammedi ipek kumaşı yıpratırlar, islere-paslara bularlar da bu yüzden değerden düşürürler." "Ey Allah'ın elçisi!" dediler, "o elbise böylece islere-paslara bulanır, değerden düşer, günah isiyle kararır, 'Şüphesiz ki Allah, kendilerine cenneti verme mukabilinde mü'minlerin canlarını ve mallarını satın almıştır' müşterisi alıcılığa girişmez, onların değerden düşmüş kulluk kumaşlarını almaz, 'Ecirlerini hesapsız olarak öder' bedelini vermezse, onlar da parasız-pulsuz, azıksız-sermâyesiz kalırlarsa halleri nice olur?!"

Öykü Tabanlı Öğrenme:

Öykü tabanlı öğrenme yöntemi, öyküler aracılığıyla bir konunun öğretilmesine dayanan bir yöntemdir. Öğrenen, zihninde öyküleri kurguladığı için bu süreçte aktif öğrenme söz konusudur. Asıl amacı öykü anlatmak olmayan Hz. Mevlânâ eserlerinde öykü tabanlı öğrenme yöntemini kullanarak sık sık öykülerden yararlanmıştır. Hz. Mevlânâ karşısındaki kişinin anlayabileceği bir dilde anlatabilmek için öykülere başvurmuştur.

Hz. Mevlânâ, aşağıdaki öykü ile adil olmanın öneminden bahsetmiştir. Kuş etin dörtte birini yemesine rağmen, kasap kuşun başını koparmış ve öbür kuşlara ibret olsun diye kuşu asmıştır. Burada kasap adil davranmamıştır, verdiğiinden daha fazlasını almıştır. Adil olma değerini aktarmak için Hz. Mevlânâ Mecalis-i Seb'a'da aşağıdaki öyküden yararlanmıştır.

"Hikâye ederler ki, kasabın biri veresiye et satarmış. Bir çocuk da çırağıymış; dükkânda veresiyeleri yazarmış. Kasap "yaz" dermiş "filan bu kadar borç aldı, filanda bu kadar alacağımız var."

Günün birinde leş yiyen bir kuş uçup havadan iner. Bir parça et kapıp havalanır gider. Kasap: "Çocuk" der "yaz: Etin dörtte bir parçası şu leş yiyen kuşta. Onda da bu kadar alacağımız var."

Bir başka gün, leş yiyen kuş âdet edindiğinden yine gelir, et kapmaya uğraşır. Kasap bir düzen kurmuş... Kuş tuzağa tutulunca başını koparır, öbür kuşlara ibret olsun diye asar. Çocuk: "Usta" der "senin kuştaki alacağını yazmıştım, 'Ey nefislerine uyup haddi aşanlar!' hükmünce hani, şimdi de kuşun sende alacağı var, ne kadar yazayım?" Usta, yenini yakasını yırtar da der ki: "Etin hesabı kolay, fakat baş isterlerse ne yapacağım ben?!(Mecalis-i Seb'a, 54-55)

Mesela karga hikâyesinde, Kabil, Hâbil'i öldürmüş ve ne yapacağını şaşırmıştı. Bu arada bir karga da başka bir kargayı öldürmüştü. Kabil karganın toprağı eşerek, ölü kargayı oraya gömdüğünü ve üzerine toprak örttüğünü görmek suretiyle mezar yapmayı ve ölüyü gömmeyi ondan öğrendi. Bunun gibi bütün sanat-larda da her cüz'î akıl sahibinin öğrenmesi gerekir. Akl-ı kül her şeyi ortaya koyan, bulan, meydana getirendir. Akl-ı küllü, akl-ı cüz'îye bağlayan velîler ve nebilerdir. **Mesela** el, ayak, göz, kulak ve insanın bütün duyguları kalpten ve akıldan öğrenmek kabiliyetini taşırlar. Ayak yürümeyi, gitmeyi akıldan, el tutmayı kalpten ve akıldan, göz ve kulak da işitip, görmeyi onlardan öğrenirler. Fakat eğer akıl ve kalp olmazsa, bu duyguların hiçbiri çalışmaz ve hatta bir iş yapamazdı. İşte senin bu cismin de aklına ve kalbine nispetle, kesif ve kabadır, akıl ve kalbin ise lâtiftir. Bu kesif cismin lâtif olanla kaimdir; tazeliği, letafeti onun sayesinde. Onsuz, tembel, işlemez, pis, kirlî ve yersizdir. Cüz'î akıl da, küllî akla nispetle alettir. Ondandır öğrenir, faydalanır ve onun karşısında kaba görünür(Fihi Ma Fih, 174- 175).

Hz. Mevlânâ küllî aklın cüzî akla bilgileri öğrettiğini Kabil ve Habil hikâyesini anlatarak öykü tabanlı öğrenme yöntemini kullanmıştır. Hz. Mevlânâ anlatığı hikâyelerle dinleyenlerin zihninde hikâye haritaları oluşturarak konuyu daha iyi kavramalarına yardımcı olmaya çalışmıştır.

Örnek Olay Yöntemi:

Örnek olay yöntemi günlük hayattan gerçek bir olayın ya da gerçek olay gibi kurgulanmış bir olayın sınıf ortamına getirilerek öğrencilerin günlük yaşama hazırlanmalarını sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntemde yaşama yakınlık ilkesi ön planda olduğundan öğrencinin sosyal bir problem karşısındaki problem çözme becerisi gelişir.

Hz. Mevlânâ mensur eserlerinde örnek olay yönteminden ve örneklemlerden sıklıkla yararlanmıştır. Yaptığı örneklemlerle anlatımını zenginleştiren Hz. Mevlânâ örnekleri kişinin yakın çevresinden vererek soyut kavramların daha kolay bir biçimde anlaşılmasını sağlamıştır. Hz. Mevlânâ Fihi Ma Fih'te örnek olay yöntemini şu şekilde ifade etmiştir :

Sen her ne söylersen misaldir. Mesel değildir. Misal başka, mesel başkadır. Ulu Tanrı, kendi nurunu kandile benzetmiştir. Bu misaldir ve velilerin vücudunu bu şişeye benzetir. Bu da misaldir. Yoksa onun nuru kevn ü mekâna sığmadığı hâlde kandile, şişeye nasıl sığar? Celali yüce olan Tanrı'nın nurlarını doğduğu yerler gönüle sığar mı? Fakat istediğin zaman onu kalbinde bulursun. Yalnız bu, zaafiyet bakımından bu nur ordadır, demek değil, belki bunu orada, resmini aynada bulduğun gibi bulursun, demektir. Bununla beraber senin resmin aynada değildir. Yalnız aynaya baktığın için orada kendini görüyorsun. Mesela akla uygun olmayan şeyleri misal ile söylerlerse, akla uygun gelir. Akli olunca da mahsus olur. Şunun gibi: Biri gözünü kapatınca garip, tuhaf şeyler görüyor. Ve mahsus suretler, şekiller müşahede ediyor. Gözünü açtığı zaman hiçbir şey görmüyor, dersin hiç kimse bunu akla uygun bulmaz ve inanmaz. Yalnız bunun için bir misal söylersen, o zaman iyice anlaşılır. Mesela bir kimse rüyasında yüz bin türlü şey görüyor. Uyanırken bunun bir tanesini bile görmesi imkânsızdır. Bunun gibi, biri içinden bir ev tasavvur etse; evin şeklini, enini, boyunu tasarlarsa, bunu hiç kimse aklına sığdırmaz. Fakat mimar onun şeklini, bir kâğıda çizerse, o zaman belli olur ve onun ne olduğu, nasıl olacağını belirtirse akla uygun gelir ve ondan sonra, makul olduğundan evi kurarsa mahsus bir şekil olur. Bundan da anlaşılıyor ki bütün makul olmayan (yani akla ilk bakışta uygun gelmeyen şeyler) misal vermek suretiyle makul ve mahsus oluyor.

Tıpkı şunun gibi: Derler ki, öteki dünyada herkesin sevap, günah defteri dağılır. Bazısının sağ eline, bazısının da sol eline gelir. Ve yine, öteki dünyada melekler, arş, ateş ve cennet vardır. Bir mizan (terazi), hesap ve kitap bulunur, derler. Fakat buna bir misal vermedikçe, onun bu dünyada her ne kadar benzeri yoksa da, belli olmaz. O ancak misalle belli olur. Onun bu âlemde benzeri şunun gibidir: Mesela padişah, kadı, terzi, ayakkabıcı ve daha başkaları gibi, bütün insanlar gece uyurlar. Bunlar uyuyunca bütün düşünceleri uçar ve hiç kimsede bir düşünce kalmaz. Fakat İsrail'in nefesi gibi olan sabahın aydınlığı üfleyip, onların cisimlerindeki bütün zerrelere dirilttiği zamanın her birinin düşüncesi uçuşan naneler gibi, herkese doğru gelir ve hiç yanlışlık olmaz. Terzinin düşüncesi terziye doğru, fakihin ki fakihe doğru, demircinin ki demirciye doğru, zalimin düşüncesi zalime, adilin düşüncesi adile doğru gelir. Hiç bir kimse gece terzi olarak uyuyup sabahleyin ayakkabıcı olarak kalkar mı? Çünkü onun işi gücü ne ise yine onunla meşgul olur ve o dünyada da böyle olacağını bilmelisin. Bu imkânsız değildir; hatta bu dünyada da hakikat olmuştur. O halde eğer bir kimse bu misale hizmet eder ve ipin ucuna varırsa, o dünyanın bütün ahvalini görür, müşahede eder, kokusunu alır ve bu ona keşfedilmiş olur. İşte o zaman hepsinin Tanrı'nın kudretine sığıdığını bilir. Mesela mezarda çok çürümüş kemikler görürsün. Bunlar rahatlığa müteallik olmalı. Memnun, kendinden geçmiş bir hâlde uyumuş ve o zevkten, mesttikten de haberi vardır. Bu, toprağı hoş olsun dedikleri boşuna değildir. Eğer toprağın hoşluktan haberi olmasaydı, bunu nasıl söylerlerdi? (Fih-i Ma Fih, 195-196)

Hiz. Mevlânâ Fih-i Ma Fih'te örnek olay yöntemi aşağıdaki şekilde kullanmıştır. Hiz. Mevlânâ bir konuyu anlatırken o konunun içselleştirilebilmesi için, konuyla ilgili sıkça örneklere yer vermiş ve kendisine yöneltilen soruları açıklarken örnek ve örnek olaylardan faydalanmıştır. Anlatımında örnekler ve örnekl olaylar vereceğı zaman sözlerine mesela diyerek başlamış ve bilinmeyen konuları açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Mesela Hiz. Mevlânâ bilgi sahibi olma değerini aktarırken, aktarmak istediğı değeri anlaşılır hale getirmek için şu örneğı verir. Annesine karartı görüp korktuğunu söyleyen çocuğa annesi, karartıyı görünce susup beklemesini karartının belki ses çıkaracağını , ses çıkarmasa da çocuğun zihninde düşünceler oluşacağını söylemektedir. Annesi burada

çocuğun bilgi sahibi olabilmesi için o nesneyi gözlemlemesi gerektiğini anlatmak istemektedir.

Bir insanı tanımak istersen, onu konuşur; sözünden, onun ne olduğunu anlarsın. **Mesela** bir adam yankesici olsa ve biri ona: "Bir insanı sözünden anlarlar." dese, o, polisin kendisini tanımaması için hiç konuşmaz. Şu hikâyede buna benzer: Küçük bir çocuk çölde annesine: "Anne, bana gece karanlıkta şeytan gibi korkunç bir karartı görünüyor. Çok korkuyorum." dedi. Annesi ona: "Korkma, o karartıyı gördüğün zaman cesaretle yüzüne doğru atıl. O vakit bunun hayal olduğa belli olur." dedi. Çocuk: "Ah anneciğim! Eğer o karartıya da annesi böyle tavsiye etmişse o zaman ben ne yaparım? Ve ona: Konuşma ki görünmeyesin, dediyse, ben onu nasıl tanırım?" dedi. Annesi: "Onun yanında konuşma, kendini ona bırak ve bekle, belki ağzından bir söz çıkar. Eğer onun ağzından bir söz çıkmazsa, ister istemez senin ağzından bir şey çıkabilir. Yahut senin kalbinde bir söz veya düşünce hâsıl olabilir. İşte bu söz veya düşünceden, onun durumunun ne olduğunu anlarsın. Çünkü o sende bir fikir bırakmıştır. Senin içinde doğan o söz ve fikir onun düşünce ve durumunun aksidir." dedi(Fihi Ma Fih, 82- 83).

Hz. Mevlânâ, Mecalis-i Seb'a'da değerlerin aktarımını sağlarken örnek olay yönteminden faydalanmıştır. Soyut konuların somut hale gelebilmesi için, anlatımını herkesin anlayabileceği seviyeye çekebilmek için örnek olaylar ile anlatımını zenginleştirmiştir. Hz. Mevlânâ, burada bilgi sahibi olma değerini açıklamıştır.

Hani güzel bir kuş uçar gelir de birisinin başına konar ya. O kuş uçuverir diye o adam ne elini oynatabilir, ne başını; ne de bir söz söyleyebilir. Hele o kuş, inâyet-i ilâhiye Kaf Dağı'ndan uçup gelmiş bir maksat zümrüd-i ankâsı olursa... Artık onun, o devlet kuşunun gölgesinden faydalanması, müşküllerinin sözsüz halledilmesi için o adam kılımı bile kıpırdatmaz. O bir av değildir ki, tutasın da o yana koşasın. Böyle sanırsan hayâle kapılmış olursun. Şimdi sana "o bir hayâldir" deseler, delil getirseler de, söyleyenin, delil getirenin sözünü kabul etmezsin. "Hayâle kapılan sensin" dersin. Çünkü bu sözü kabul edecek istidat, yetenek yoktur sende.

Soru- Cevap Yöntemi:

Öğreneni düşünmeye özendirildiği ve güdülendirildiği soru- cevap yöntemi, öğrenenin zihnini aktif olarak kullandığı bir yöntemdir. Bu yöntemle bilgi öğrencinin zihninden sorularla doğrultulmaya çalışılır. Sokratik yöntem olarak da bilinen, bilginin doğrultulmasını amaçlayan soru-cevap yöntemini Hz. Mevlânâ aşağıda şükretmek değerini aktarırken kullanmıştır.

Açlık tabii bir sorudur. Vücut evinde bir bozukluk olunca: "Tuğla ver, çamur ver." der. Yemek, (açlığa karşı) al! diye, yememek ise, buna henüz ihtiyaç yok! şeklinde verilmiş bir cevaptır. Sıva henüz kurumamıştır demek, üzerine henüz alçı sürmek doğru değildir, demektir. Doktorun gelip hastalanıl nabzını tutması soru, damarın atması cevaptır. Gaitaya bakması soru, onun rengi vesaire, konuşmadan verilen cevaptır. Tohum saçmak, bana falan meyve lâzımdır şeklinde bir sualdir; ağaç bitmesi, dil söylemeden verilen cevaptır. Bu cevap sessiz, sözsüz olduğundan soruşu da sessiz olmalıdır. Tohum çürür ve ağaç bilmezse de yine soru ve cevap mevcuttur. Cevap vermemenin de cevap olduğunu bilmiyor musun? Bir padişah bir adamdan üç defa mektup aldı ve cevap vermedi. Adam tekrar: "Üç defadır huzurunuzda arz ediyorum, ya kabul buyurun ya buyurmayım!" diye yazınca, padişah mektubun arkasına: "Cevap vermemek cevaptır; fakat ahmağa verilecek cevap, susmaktır," yazdı.

Tane atıldıktan sonra ağacın bitmemesi, cevap vermemektir. Fakat bu da mutlaka cevap olur. İnsanın her yaptığı hareket sorudur ve sevinci, üzüntüsü ve karşılaştığı her şey cevaptır. Güzel bir cevap alınca Tanrı'ya şükretmesi lâzımdır. Ve bu şükür de o sorunun cin sinden olmalıdır. Hoş olmayan bir cevap işitince de hemen tövbe etmeli ve artık onun cinsinden soru sormamalıdır (Fih-i Ma Fîh, 181-182).

Hz. Mevlânâ soru sormanın bilginin yarısı olduğunu vurgulamıştır. Bir insanın bir konu hakkında soru sorabilmesi için mutlaka o şeyin bilgisine sahip olması gerekir. Ancak insan emin olduğu bir konu hakkında soru sormaz. Bu nedenle Hz. Mevlânâ soru soran kişinin bilmediği şeyleri soruya

verilen cevaplar doğrultusunda öğrendiğini vurgulaması gerektiğini belirtmiştir.

Soru soranın iki girişi düşünmesi lâzım gelir. Biri şunu kesin olarak bilmeli ve demelidir ki: Ben bu söylediğim şeyde yanıldım. Bu benim bildiğimden başka bir şey daha vardır. İkincisi bundan daha iyi ve bundan üstün olan ve bilinmeye değen bir söz ve hikmet vardır. Ben bunları bilmiyordum, şimdi öğrendim, (demelidir.) "Soru sormak bilginin yarısıdır sözünü bunun için söylediklerini öğrenmiş olduk (Fih-i Ma Fih, 111).

Soru-cevap yöntemine ilişkin Fihi Ma Fih'ten aşağıdaki şekilde bir örnek verilebilir. Burada konu akışı soru- cevap yöntemi ile sağlanmış, çocuk sorular sorarak doğru bilgiye ulaşmaya çalışmıştır.

"Anne, bana gece karanlıkta şeytan gibi korkunç bir karartı görünüyor. Çok korkuyorum." dedi. Annesi ona: "Korkma, o karartıyı gördüğün zaman cesaretle yüzüne doğru atıl. O vakit bunun hayal olduğuna belli olur." dedi. Çocuk: "Ah anneciğim! Eğer o karartıya da annesi böyle tavsiye etmişse o zaman ben ne yaparım? Ve ona: Konuşma ki görünmeyesin, dediyse, ben onu nasıl tanırım?" dedi. Annesi: "Onun yanında konuşma, kendini ona bırak ve bekle, belki ağzından bir söz çıkar. Eğer onun ağzından bir söz çıkmazsa, ister istemez senin ağzından bir şey çıkabilir. Yahut senin kalbinde bir söz veya düşünce hâsıl olabilir. İşte bu söz veya düşünceden, onun durumunun ne olduğunu anlarsın. Çünkü o sende bir fikir bırakmıştır. Senin içinde doğan o söz ve fikir onun düşünce ve durumunun aksidir." dedi(Fih-i Ma Fih, 83).

Hız. Mevlânâ aşağıdaki örnekte soru- cevap yöntemini kullanarak bilmenin önemi üzerinde durmuştur. "Bu bilmeyenler çok, bilenler ise azdır. Eğer bilmeyen ve cevher sahibi olmayanlara bilen ve cevher sahibi olanlar arasında bir ayırma yapmak istesek ve bununla meşgul olsak, bu iş uzun sürmez mi?" şeklinde kendisine yönelten soruya "Her ne kadar bilmeyenler çok iseler de onlardan pek azını tanımakla, hepsini tanımış, anlamış olursun." olursun sözleriyle cevap vermiş ve daha sonra karşıdakinin

anlayacağı seviyede soyuttan somuta geçerek örnekler vermiştir. Hz. Mevlânâ'nın aynı anda bir çok öğretim yöntem ve tekniğini iç içe kullandığı da görülmektedir.

"Mümin zekidir. Hakkı ve batı ayırdedicidir. Akıl ve fetanet sahibidir. " buyrulduğu veçhile, o birin hangisi olduğunu bilmesi için Hakk'ı batıl'dan ayıran zeki bir mümin lâzımdır. İşte iman da bu ayırdetme ve anlamadır. Biri: "Bu bilmeyenler çok, bilenler ise azdır. Eğer bilmeyen ve cevher sahibi olmayanlara bilen ve cevher sahibi olanlar arasında bir ayırma yapmak istesek ve bununla meşgul olsak, bu iş uzun sürmez mi?" diye sordu. (Mevlâna) buyurdu ki: Her ne kadar bilmeyenler çok iseler de onlardan pek azını tanımakla, hepsini tanımış, anlamış olursun. Mesela bir avuç buğdayı tanıdığın, bildiğin zaman, yeryüzündeki bütün buğdayları tanır ve bilirsin. Veya birazcık şeker tatmışsan, yüz türlü helva yapsalar, tadından içinde şeker bulunduğunu bilirsin. Çünkü şekeri tanıyordun, tatmıştın. İnsanın, bir boynuz (büyüklüğünde) şekeri yedikten sonra, bunun ne olduğunu bilmemesi için iki boynuzlu olması lâzım(Fihi Ma Fih, 152).

Hz. Mevlânâ Mecalis-i Seb'a'da konu akışını soru-cevap yöntemini kullanarak sağlamaya çalışmış ve değerleri kazandırmaya çalışırken soru-cevap yöntemini etkili bir şekilde kullanmıştır. Hz. Mevlânâ aşağıda Allah'a inanma değerini vurgulamak için Allah'ın adaletinden bahsetmiş ve sorulan sorulara cevaplar vererek değeri açık ve somut bir şekilde aktarmaya çalışmıştır.

"Ey Allah'ın elçisi, bu fazileti niçin ve nasıl elde ederler?" dediler, "çünkü onlar da iş yapmada, bunlar da; adalet terazisi de asılmış!" Hangi adalet terazisi? "İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır" terazisi. Söz budur ancak; "elde ettiğin ecir didindiğin, yorulduğun kadardır" terazisi... "Artık kimin terâzisindeki tartısı ağır gelirse..." terazisi. Senin bile zerre kadar akim var da, işçileri işe yollarsın, sonra da "filan işçi bağda on gün bel belledi, filan işçi beş gün, filan işçi de bir gün çalıştı" diye yazarsın; her birine işlediği işe göre para verirsin, yanılmazsın. Böyle olduğu halde "Ben sizin bilmediklerinizi de bilirim" bilgini, "Göklerde ve yeryüzünde zerre kadar bir şey bile O'ndan gizli kalmaz" hükmünün sahibi, o her şeyi bilen

Cenâb-ı Hak, siyah bir karıncanın karanlık bir gecede, siyah bir taşın üstündeki o incecik ayaklarıyla düşüp kalktığını, yürüyüp gittiğini bilir, görür; o kapkaranlık gecede, o karıncanın hızlı mı yahut yavaş mı gittiğini, yuvasına mı, yahut yem toplamaya mı yöneldiğini gören O yüce, O noksan sıfatlardan münezze olan Cenâb-ı Hak, O her şeyi bilen, kullarının ne kadar zahmet çektiklerini, ne kadar çalıştıklarını, gönülleri hasretle, ahlarla dopdolu âsîlerin gözlerinden dökülen yaşların, dergâhındaki ariflerin gönüllerinden sızıp damlayan kan katrelerinin, seher vakitlerinde, o vakitleri tesbîh ile geçirenlerin nefeslerinin sayısını, gece gündüz "O yüce kudretli pâdişâhın huzurunda, sadâkat makamında" mücâhede ülkesinin sahipleri olan, güle oynaya nağmeler söyleyerek, özlerinden gelen bir gayretle yürüyen yolcuların adımlarının sayısını bilir elbet(Mecalis-i Seb'a).

V- SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgularına ilişkin olarak sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

5.1. SONUÇLAR

Bu bölümde, Hz. Mevlânâ'nın mensur eserlerinde öne çıkan dini ve toplumsal değerlere ilişkin sonuçlara ve Hz. Mevlânâ'nın mensur eserlerinde değerleri aktarmada kullandığı öğretim yöntem ve tekniklerine ilişkin sonuçlara yer verilmiştir.

5.1.1. Hz. Mevlânâ'nın Mensur Eserlerinde Öne Çıkan Değerlere İlişkin Sonuçlar

Hz. Mevlânâ mensur eserlerindeki değerler incelendiğinde dini ve toplumsal değerlere ilişkin birçok örnek yer almaktadır. Hz. Mevlânâ, doğruluk, dürüstlük, iyilik, adil olma, akıl/ilim/bilgi sahibi olma, alçak gönüllü olma, selamlaşma, çalışkan ve verimli olma, iyi huylu olma, yardımlaşma, sevgi, saygı, dostluk gösterme, sabırlı olma, hoşgörülü olma vb. gibi olumlu toplumsal değerlerin benimsenmesini isterken, yalan söyleme ve kötü dostlar edinme, kötü huylu olma, insanları küçük görme, kibirli olma, ikiyüzlü olma, israfkâr/müsrif olma, hırs, kin, tamahkâr olma, namuslu olmama/utanma duygusu taşımama, dedikodu yapma, koğuculuk yapma ve cahillik gibi olumsuz toplumsal değerlerden kaçınılmasını istemiştir. Aynı zamanda Hz. Mevlânâ mensur eserlerinde Allah'a iman, meleklere iman, Kur'an-ı Kerim'e iman, peygamberler iman, şükretmek, takva sahibi olmak gibi dini değerlerin özümsemesi gerektiğini belirtmiştir.

Hz. Mevlânâ mensur eserlerinde toplumsal değerleri bireyleri ve toplumları daha iyiye daha doğruya yöneltmek amacıyla vurgularken; dini değerleri de gerek Hadislerden gerek Kur'an-ı Kerim'den faydalanarak açıklamıştır.

Örneğin; Hz. Mevlânâ, Fihî Ma Fih (s.141)'te "Biri içeri girdi. Mevlâna buyurdu ki: O azizdir; alçak gönüllüdür ve bu ondaki cevherden ileri geliyor. Mesela üzerinde pek çok meyveler bulunan bir dalı, meyveleri aşağı doğru eğer. Meyvesiz dalm ucu servi ağacı gibi havada olur ve meyve çoğaldıkça, büsbütün yere inmemesi için, o dala direkler dayarlar. Peygamber (Tanrı'nın selâm ve salâh onun üzerine olsun) çok alçak gönüllüydü. Çünkü her iki âlemin meyveleri onda toplanmıştı. Tabiatıyla herkesten daha mütevazı olacaktı."diyerek alçak gönüllü olma değeri üzerinde durmuştur. Aynı şekilde Hz. Mevlânâ dini değerlerden biri olan tövbe etmek değerini Mecalis-i Seb'a(s.40)'da vurgulamak için Süleyman Tac örneğine yer vermiştir: "Süleyman (a.s.) bir gün "Rüzgârı ona râm ettik(emrine verdik/itaat ettirdik)" tahtına oturmuştu. Kuşlar havada kanat çırpışlar, güneş Hz. Süleyman'a vurmasın diye bir kubbe kurmuşlardı. Hem taht uçuyordu, hem kubbe. "Sabahleyin bir aylık yol alırdı, akşamleyin bir aylık yol" hükmünce havada uçmadaydı. Ansızın o nimetin şükrüne lâyık olmayan bir düşünce Süleyman (a.s.)'ın gönlünden geçti. Hemen başındaki tacı eğildi. Tacını doğrulttukça taç yine eğilmede, yine yan yatmadaydı. "Ey tâc!" dedi, "doğru dursana!" Taç dile geldi de: "Ey Süleyman!" dedi, "sen doğrul! Süleyman (a.s.) hemen secdeye kapandı, "Rabbimiz! Nefsimize zulmettik" diye tövbe etti. Başında eğri duran taç kendiliğinden doğruldu, düz durdu. Süleyman (a.s.), sınamak için tacı eğrittikçe taç doğruluyordu!". Bu hikayede Hz. Süleyman'ın yaptığı hatadan dolayı tövbe etmesi üzerinde durulmuş ve bu değer anlatılan örnek olay aracılığıyla vurgulanmıştır.

5.1.1.1. Fihî Ma Fih'te Öne Çıkan Dini ve Toplumsal Değerlere İlişkin Sonuçlar

Fihî Ma Fih'te yer alan dini değerler af dilemek/tövbe etmek, Allah'a inanmak, şükretmek, Kur'an-ı Kerim'e inanmak, sıkıntılara sabretmek, tamahkâr olmamak/aç gözlü olmamaktır. Örneğin Hz. Mevlânâ Allah'a inanmak değerini Kur'an-ı Kerim'den faydalanarak şu şekilde vurgulamıştır: "İnsan her zaman göremediği ve işitemediği, düşünmediği

bir şeye âşıktır. Gece gündüz onu arar ve ister. Ben o görmediğim kimsenin kuluyum, insan gördüğü ve anladığı şeyden sıkılır, usanır ve kaçır. İşte bu yüzden filozoflar görmeyi inkâr ederler. Onlar derler ki: ‘O şeyi gördüğüm zaman bıkalırım ve bu doğru olmaz.’ İnananlar ise derler ki: ‘Onu görmek, O bir hâlde ve bir renkte iken mümkün olabilir.’ Çünkü ‘O her an şan içindedir.’ (Kur'an, Sure: 55, Âyet: 29).”

Fihi Ma Fih’te yer alan toplumsal değerler akıl/ilim/bilgi sahibi olma, alçak gönüllü olma, selamlaşma, insanları küçük görmeme, çalışkan ve verimli olma, iyi huylu olma, kötü huylu olmama, ikiyüzlü olmama, israfkar/müsrif olmama, dedikodu yapmama, koğuculuk yapmama, sevgi,saygı ve dostluk gösterme, sabırlı olma ve hoşgörülü olmadır. Örneğin Hz. Mevlânâ çalışkan ve verimli olma değerini şu şekilde vurgulamıştır: “Bir sermaye gördüğün zaman - ki bu taleptir- onu taleple artır. "Çünkü harekette bereket vardır." Eğer artırmazsan sermaye kaybolur. Toprakdan daha aşağı ve kıymetsiz değilsin. Yeri, hareketlerle ve belle altını üstüne çevirmekle, başka türlü yapıyorlar, o zaman yer bitki veriyor. Meşgul olmadıkları zaman ise toprak katılaşıyor. O halde mademki kendinde bir arzu hissettin, gel yürü ve: "Bu gidip gelmenin ne faydası var?" deme. Sen yürü; fayda kendisinden zahir olur. Bir adamın dükkâna girmesinin faydası, yalnız ihtiyacını söylemesi değildir. Ulu Tanrı rızık verir. Eğer evinde oturursa ona rızık gelmez.” (Fih-i Ma Fih , 237).

Hz. Mevlânâ’nın mensur eserlerinden biri olan Fihi Ma Fih’te yer alan dini ve toplumsal değerlere bakıldığında, anlattığı hikayeler ve verdiği örneklerle toplumdaki bireyleri insan-ı kamile ulaştırma ve toplum düzenini sağlama amacı taşıdığı görülmektedir.

5.1.1.2. Mecalis-i Seb’a’da Öne Çıkan Dini ve Toplumsal Değerlere İlişkin Sonuçlar

Mecalis-i Seb’a da yer alan dini değerler af dilemek/tövbe etmek, Allah’a inanmak, Kur’an-ı Kerim’e inanmak, Peygamberlere inanmak, hakikati kavramak , takva sahibi olmaktır. Bu bağlamda Hz. Mevlânâ Kur’an-ı

Ker'im'e inanmak değerini şu şekilde vurgulamıştır: Bu yüzden Allâhü Teâlâ buyurur ki: "Kur'ân okunduğu zaman susun ve ona kulak kesilin."Yâni, ey Sahabe! Hz. Muhammed Mustafâ Kur'ân okurken, vahyi söylerken işitmeye, dinlemeye koyulun. Hiç soru sormayın da "Merhamet edilenlerden olasınız (Mecalis-i Seb'a).

Mecalis-i Seb'a da yer alan toplumsal değerler namuslu olma/utanma duygusu taşıma, adil olma, hoşgörülü olma/hilm (yumuşak huylu olma) sahibi olma, akıl, açgözlü ve hırslı olmama, tamahkâr olmamak, yalan söylememe ve kötü dostluklar edinmeme, dürüst olma, dedikodu yapmama/iftira atmamadır. Hz. Mevlâna namuslu olma değerini açıklamak için şu örnekten faydalanmıştır: "Türk çocuğu, babasına "yüzünü yıka, yüzünü yıka! diye diye usandırdın beni. Yüz karalığı kötü bir şeyse o kara yüzlüler neden neşeli? Biz yüzümüze düzgün sürünce neden bize gülüyorlar? Niçin bizimle eğleniyorlar?" der. Babası da: "Sen" der, "işine bak. Ay gibi yüzünü, ezeli ve ebedî Padişah için beze! 'Allah güzeldir, güzeli/güzelliği sever.'Onlar kendi çirkin suratlarına gülmedeler. "O suç işleyenler îman edenlere gülüyorlardı!..."(Mecalis-i Seb'a, 47)."

5.1.1.3. Mektubat' ta Öne Çıkan Dini ve Toplumsal Değerlere İlişkin Sonuçlar

Mektubat' ta yer alan dini değerler af dileme, , Allah'a inanma ve peygamberlere inanmadır. Mektubat' ta yer alan toplumsal değerler yardımlaşma, iyi huylu olma/kötü huylu olmama, kötü dostlar edinmeme, adil olmama ve tamahkâr olmamadır. Örneğin Hz. Mevlânâ kötü dostlar edinmeme ile ilgili şu şekilde değeri açıklamıştır: "Bir de ağaçlar, bitkiler toplumu, canlılar toplumundan aşağıdadır. Canlılar toplumu, insan toplumundan aşadır hoşluk, uzlaşma bakımından. İnsan toplumu da, aynı derdi taşıyan dostlar toplumundan aşadır. Bir kişi, yalnız bir yerde, dostlarla uzlaşsa, dertdeşi çoğalır. «Yalnızlık, kötü arkadaştan hayırlıdır; hayırlı arkadaşsa, yalnızlıktan hayırlıdır.» Bu arık kişileri, gam aşâlığandan, ayrılık vesveselerinden kurtar, âzâd et. «Kim bir kişiyi diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibidir.» (Mektubat, 17)."

5.1.2. Hz. Mevlânâ'nın Mensur Eserlerinde Değerleri Aktarmada Kullandığı Öğretim Yöntem ve Tekniklerine İlişkin Sonuçlar

Hz. Mevlânâ değerleri aktarırken herkesin anlayabileceği bir dil ve üslup kullanmıştır. Değerleri daha net ve zihinde kalıcı bir şekilde anlatmak için en çok düz anlatım yönteminden faydalanmıştır. Hz. Mevlânâ, vaazlar verdiği için eserlerini anlatım yönteminin kapsaması kaçınılmazdır.

Hz. Mevlânâ düz anlatım yönteminden sonra en çok öykü tabanlı öğrenme yönteminin temelini teşkil eden öykülerden yararlanmıştır. Soyut kavramların somut ve bilinen örneklerle ifade edilmesinde öykünün önemli bir yeri vardır. Günümüzde okullarda öğrencileri aktif bir şekilde düşünmeye yönelten öykü tabanlı öğrenmeyi, Hz. Mevlânâ, 1200'lü yıllarda kullanmıştır. İnsanların bazı değerleri deneme-yanılma yoluyla öğrenmesi çok büyük kayıplara yol açabilir. İşte öykülerin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kişi öyküyü dinlediği zaman, kendisini de hikâyenin bir parçası olarak görür. Hatta adı öyküde geçmeyen bir kahramandır, bazen de hikâyede ki kahramanların kişiliklerine bürünür. Olayları dışarıdan eleştirel bir şekilde analiz etme fırsatı bulur. Öyküler aracılığıyla olumlu değerleri benimseyen kişi, olumsuz değerlerden zarar görmeden kaçınmış olur.

Hz. Mevlânâ düz anlatım ve öykü tabanlı öğrenme yönteminden sonra eserlerinde anlatımı anlaşılır bir hale getirmek için örnek olay yönteminden faydalanmıştır. Örnekleri verirken, öncelikle insanın en yakın sosyal ve doğal çevresini kullanarak yakından uzağa ilkesini de ihlal etmemiştir. Örneklerle ve örnek olaylarla anlatımını zenginleştiren Hz. Mevlânâ, birbirine zıt örnekleri bir arada vererek ahlâki muhakeme yaklaşımıyla değer eğitimi gerçekleştirilmeye çalışmıştır.

Hz. Mevlânâ öyküleri anlatırken ve örnekleri verirken halkı hazır bulunuşluk seviyesini göz önünde bulundurmıştır. Halkın ve çocukların bilgisiz ve tecrübesiz olduğu konularda, onların yanlış söz ve hareketlerini

yüzlerine vurmadan, soyut ifadeleri somut ifadelere dönüştürerek anlaşılır bir dil ile değerleri aktarmaya çalışmıştır.

Özellikle halkın bilmediği konularda onları düşündürmeye yöneltmek için soru-cevap yöntemini kullanan Hz. Mevlânâ halkın zihninde var olan bilgiyi doğurtmaya çalışmıştır. Sorduğu sorular aracılığıyla halkın üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeyi amaçlamıştır.

5.1.2.1. Hz. Mevlânâ'nın Fihi Ma Fih'te Değerleri Aktarmada Kullandığı Öğretim Yöntem ve Tekniklerine İlişkin Sonuçlar

Hz. Mevlânâ Fihi Ma Fih'te düz anlatım yöntemi, öykü tabanlı öğrenme yöntemi, soru-cevap yöntemi ve örnek olay yöntemini kullanmıştır.

Hz. Mevlânâ'nın Fihi Ma Fih'te değerleri aktarmada kullandığı düz anlatım yöntemine aşağıdaki örnek verilebilir:

Biri: "Kadı İzzeddin sana selam gönderiyor ve her zaman sizin iyiliğinizi, hayrınızı söylüyor, sizi övüyor." dedi. Mevlânâ buyurdu ki: Her kim bizi hayırla yad ederse onun da dünyada, yadı hayırla olsun! Eğer bir kimse başka biri hakkında iyi şeyler söylese o hayır, iyilik kendisinin olur ve gerçekte kendisini övmüştür. Bunun benzeri şöyledir:

Mesela, bir kimse kendi evinin etrafına güller, fesleğenler dikse, her bakışında gül ve fesleğen görür ve kendisini her zaman cennet-teymiş gibi hisseder. İnsanların iyiliğini söylemeye alışmış ve onların hayırla meşgul olan kimse, onun sevgilisi olur ve onu hatırlayınca sevdiğini yâd etmiş olur. Bu gül ve güllüktür, ruh ve rahattır. Birinin kötülüğü söyleyince, o kimse gözünde sevimsizleşir. Onu hatırlayıp da, hayali gözünün önüne gelince sanki, yılan yahut akrep veyahut çerçöp görmüş gibi olur. Bunun için mademki gece gündüz gül ve güllük ve İrem bağları görebileceksin. O halde niçin dikenlerin ve yılanların bulunduğu bir yerde dolaşıyorsun? Bütün insanları sev ki, daima çiçekler ve gül bahçeleri içinde bulunasın.

Eğer hepsini düşman bilersen, düşmanların hayali gözünün önüne gelir ve sanki, gece gündüz dikenlikler ve yılanlar arasında geziyormuş gibi olursun.

Şu hâlde herkesi seven ve her şeyi hoş gören evliya bunu başkaları için değil, Allah saklasın gözlerine çirkin, sevimsiz ve iğrenç bir hayal görünmesin, diye yaparlar. Mademki bu dünyada insanları tahayyül ve yâd etmek mutlaka zaruridir ve bundan kaçılmaz. O hâlde iğrenç, çirkin hayallerin yollarını karıştırmaması bozmaması için insanları anarken hepsinin hoş ve iyi olmasına çalış. Binaenaleyh halk hakkında yaptığın her şey ve onları ister iyilikle, ister kötülükle olsun anman tamamıyla sana ait olur. Bu bakımdan Ulu Tanrı buyuruyor ki: "Kim iyi bir iş yaparsa kendi nefesine ve kim kötü bir iş işlerse kendisine yapar." (Kur'an, Sure: 41, Âyet: 46) Ve "O'nun için her kim bir zerre ağırlığınca iyilik öderse onu görecektir ve her kim de zerre kadar kötülük işlerse onu görecektir." (Kur'an, sure: 99, Âyet: 7, 8)(Fihi Ma Fih, 225).

Ulu Tanrı iyiliği ve kötülüğü irade edicidir. Fakat o, hayırdan başka bir şeye razı olmaz. Çünkü, "Ben bilinmez bir hazineydim; bilinmek istedim." (H.K.) buyurmuştur. Hiç şüphe yok ki Tanrı emir ve nehyetmek iradesinde bulunur. Emir ise memur emredildiği şeyi tab'an istemezse doğru olmaz. Mesela "Ey aç, tatlı ve şeker ye" diye emrolunmaz; buna emir denilmez, bu ikram sayılır. Nehiy de insanın hoşlanmadığı bir şey hakkında olmaz. Mesela taş yeme, diken yeme diye nehyolunmaz. Buna nehiy denilmez. Bir hayrın işlenmesi hakkında emir vermek ve kötülükten menetmek için, kötülüğe meyleden bir nefis bulunması lâzımdır. Böyle bir nefsin varlığını istemek, kötülüğü istemek demektir. Fakat O, kötülüğe razı olmaz; olsaydı iyiliğini emretmezdi. Mesela bir öğretmen ders okutmak isterse, bu öğrencinin bilgisizliğini de ister. Çünkü öğrencinin bilgisizliği olmadan öğretme olamaz. Bir şey istemek onun levazımını da istemektir. Bu öğretmen öğrencinin bilgisizliğini istemez. Böyle olsaydı ona öğretmezdi. Doktor tababetini icra etmek için herkesin hastalığını ister. Çünkü onun doktorluğu, halkın hastalığı ile vücut bulabilir. Fakat halkın hastalığına da razı olmaz. Eğer bunlara razı olsaydı onları iyi etmezdi. Ekmekçi para kazanması için halkın aç olmasını ister. Fakat onların açlığına gönlü razı olmaz. Yoksa ekmek satmazdı. Bir padişahın emirleri, padişahlarının düşmanları ve muhalifleri olmasını isterler. Bunlar olmazsa, onların mertlikleri ve sultana olan sevgileri görünmezdi. Sultanın bir ihtiyacı olmasa bunları basma toplamazdı. Fakat bunlar muhalefete razı olmazlar. Öyle olsaydı düşmanlarla savaşmazlardı. İnsan da bunun gibidir. Kendi nefsinde kötülük faktörlerinin

bulunmasını Tanrı ister. Çünkü o insan şükür, tâat ve ittika edeni sever. Bu ise insan nefsinde bu faktörlerin var olmasıyla mümkün olur. Bir şeyi istemek, onun levazımını (onunla birlikte olan şeyleri de) istemek demektir. Fakat o buna razı olmaz. Çünkü o mücahede ile bu şeyleri nefsinden yok edebilir. Bundan da anlaşıldı ki insan bir yönden kötülüğü bir yönden de iyiliği istemektedir. Fakat buna karşı koyan: "İnsan hiçbir şekilde kötülüğü istemez," der. Bu ise imkânsızdır. Bir şeyi istemek fakat, onun levazımını istememek olamaz. Tabiaten kötülüğe meyletmekle, hayırdan nefret eden serkeş bir nefis de emir ve nehyin levazımındandır. Bütün dünyada bulunan kötülükler bu nefsin levazımından olur. Bu kötülükleri ve bu nefsi irade etmeyen, nefsin gereği olan emir ve nehyi de istemez. Eğer insan iyilik ve kötülüğe razı olsaydı, onları emir ve nehy etmezdi. Hulasa kötülük başkası için istenir. Eğer insan her iyiliği isteyicidir, denilirse kötülükleri defetmek de bir iyilik sayılır. Kötülüğü defetmek isterse, bunu yapmak ancak kötülüğün varlığı ile olur. Yahut iman isteyenlerden biri der ki; iman ancak küfürden sonra mümkün olabilir. Bunun için küfür imanın levazımındandır. Doğrudan doğruya kötülüğü istemesi çirkindir, fakat hayır için istenirse çirkin olamaz. Tann "Sizin için kısas da hayat vardır." (Kur'an, Sure: 2, Âyet: 179) buyuruyor. Hiç şüphe yok ki kısas; bir kötülüktür. Tanrı'nın binasını yıkmakta. Fakat bu pek ufak bir kötülüktür. Halkı katilden kurtarmak külli bir hayırdır. Cüz'î bir kötülüğü, küllî bir iyilik için istemek çirkin değildir. Mesela Tanrı'nın cüz'î iradesini terk etmek ve küllî kötülüğe rıza göstermek çirkindir. Anne çocuğunun azarlanmasını istemez. Çünkü o cüz'î kötülüğe bakar. Fakat baba azarlanmasını ister; bu, babanın küllî kötülüğe baktığı içindir. Tanrı çok bağışlayıcıdır ve azabı şiddetlidir. O, günahların vücudu ile bağlayıcı olabilir. Bir şeyi irade, onun levazımını da irade etmek demektir. Mesela bize bağış, barış ve ıslah ile emrediyor. Düşmanlık olmadan böyle bir emrin faydası olamaz. Sadr-ı İslâm diyor ki: Bu tıpkı Sadr-ı İslâm'ın söylediği gibidir. O: Tanrı: "Tanrı yolunda sarf ediniz," (Kur'an, Sure: 2 Âyet: 195) buyuruyor, diyor. O bununla bize mal kazanmayı emrediyor. Çünkü mal kazanmak, mal ile olur. Bu, kazanmak için emir sayılır. Bir kimse diğere: "Kalk namaz kıl!" derse, o bununla abdest alması, su bulması ve namazın levazımından olan şeyleri tedarik etmesi için emir vermiş demektir(Fihi Ma Fih, 205- 207).

Hız. Mevlânâ'nın Fihi Ma Fih'te değerleri aktarmada kullandığı öykü tabanlı öğrenme yöntemine aşağıdaki örnek verilebilir:

Bir hikâye anlattılar: Bir padişahla ona çok yakın olan bir kölesi varmış. Bu köle padişahın sarayına gitmek istediği zaman dilek sahipleri padişaha göstermesi için mektuplar, dilekçeler verirmiş. O, bunları cüzdanına kor, fakat padişahın huzuruna çıktığı zaman padişahın cemâlinin parlamasıyla, kendinden geçmiş bir halde padişahın önüne düşmüş. Padişah: "Benim; cemâlime dalıp kendinden geçen bu kulumun acaba nesi var?" diye, şevk ve aşk ile onun cebini, çantasını ve cüzdanını karıştırır; o mektupları ve dilekçeleri bulur; hepsinin istediği şeyi mektuplarının arkasına yazarak, tekrar yerlerine kormuş. İşte böylece, köle bir şey söylemeden, hepsinin işini yapmış, yerine getirmiş ve belki bunların bir tanesi bile geri çevrilmeden, istedikleri, fazlasıyla ve daha iyi bir şekilde hâsıl olmuş olurdu. Hâlbuki akılları başlarında olan kölelerin padişahın huzurunda arz ettikleri, ihtiyaç sahiplerinin dileklerinden ancak yüzde biri, yerine getiriliyordu (Fihi Ma Fih, 58- 59).

Mesela karga hikâyesinde, Kabil, Hâbil'i öldürmüş ve ne yapacağını şaşırmişti. Bu arada bir karga da başka bir kargayı öldürmüştü. Kabil karganın toprağı eşerek, ölü kargayı oraya gömdüğünü ve üzerine toprak örttüğünü görmek suretiyle mezar yapmayı ve ölüyü gömmeyi ondan öğrendi. Bunun gibi bütün sanat-larda da her cüz'î akıl sahibinin öğrenmesi gerekir. Akl-ı kül her şeyi ortaya koyan, bulan, meydana getirendir. Akl-ı küllü, akl-ı cüz'îye bağlayan velîler ve nebilerdir. Mesela el, ayak, göz, kulak ve insanın bütün duyguları kalpten ve akıldan öğrenmek kabiliyetini taşırlar. Ayak yürümeyi, gitmeyi akıldan, el tutmayı kalpten ve akıldan, göz ve kulak da işitip, görmeyi onlardan öğrenirler. Fakat eğer akıl ve kalp olmazsa, bu duyguların hiçbiri çalışmaz ve hatta bir iş yapamazdı. İşte senin bu cismin de aklına ve kalbine nispetle, kesif ve kabadır, akıl ve kalbin ise lâtiftir. Bu kesif cismin lâtif olanla kaimdir; tazeliği, letafeti onun sayesinde. Onsuz, tembel, işlemez, pis, kirlî ve yersizdir. Cüz'î akıl da, küllî akla nispetle alettir. Ondan öğrenir, faydalanır ve onun karşısında kaba görünür(Fihi Ma Fih, 174- 175).

H. Mevlânâ'nın Fihi Ma Fih'te değerleri aktarmada kullandığı soru- cevap yöntemine aşağıdaki örnek verilebilir:

Biri: "Moğollar mallarımızı alıyorlar, ara sıra da onlar bize mallarını başlıyorlar. Acaba bunun hükmü nasıl olur?" diye sordu. (Mevlâna) buyurdu ki: Moğol'un aldığı her şey, tıpkı Tanrı'nın hazinesine girmiş gibidir. Mesela denizden bir testi veya küpü doldurup çıkarırsan, o senin malın olur. Mademki su testide veya küptedir, buna kimse karışamaz ve senin iznin olmadan su alan herkes gasıp olur. Fakat bu su tekrar denize dökülürse o herkese helâldir ve artık senin malın olmaktan çıkmıştır. Bu bakımdan bizim malımız onlara haram, onların malı bize helâl olur(Fihi Ma Fih, 103-104).

"Mümin zekidir. Hakkı ve batûi ayırdedicidir. Akıl ve fetanet sahibidir. " buyrulduğu veçhile, o birin hangisi olduğunu bilmesi için Hakk'ı batıl'dan ayıran zeki bir mümin lâzımdır. İşte iman da bu ayırdetme ve anlamadır. Biri: "Bu bilmeyenler çok, bilenler ise azdır. Eğer bilmeyen ve cevher sahibi olmayanlara bilen ve cevher sahibi olanlar arasında bir ayırma yapmak istesek ve bununla meşgul olsak, bu iş uzun sürmez mi?" diye sordu. (Mevlâna) buyurdu ki: Her ne kadar bilmeyenler çok iseler de onlardan pek azmi tanımakla, hepsini tanımış, anlamış olursun. Mesela bir avuç buğdayı tanıdığın, bildiğin zaman, yeryüzündeki bütün buğdayları tanır ve bilirsin. Veya birazcık şeker tatmışsan, yüz türlü helva yapsalar, tadından içinde şeker bulunduğunu bilirsin. Çünkü şekerini tanıyordun, tatmıştın. İnsanm, bir boynuz (büyüklüğünde) şekerini yedikten sonra, bunun ne olduğunu bilmemesi için iki boynuzlu olması lâzım(Fihi Ma Fih, 152).

H. Mevlânâ'nın Fihi Ma Fih'te değerleri aktarmada kullandığı örnek olay yöntemine aşağıdaki örnek verilebilir:

Bir insanı, her şeyin hayali, o şeye doğru götürüyor. Mesela bahçe hayali bahçeye; dükkân hayali dükkâna. Yalnız bu hayallerde gerçeği değiştiren bir şey saklıdır. Mesela, bir yerin hayali seni çekti, hayale uyup oraya gidiyorsun. (O gerçeği değiştiren şey) yani yalan-dolan orasını sana güzel

göstermiştir. Sonra pişman olup kendi kendine: "Bunda bir hayır vardı sandım, meğer yokmuş", diyorsun(Fihi Ma Fih, 52).

İnsanda birçok şeyler mevcuttur. (Mesela) Fare vardır, kuş vardır. Kuş kafesi yukarı kaldırır; fare aşağı çeker. İnsanda daha bunun gibi, binlerce çeşitli yırtıcı hayvanlar bulunur. Bunlar eğer, fare fare-liğini, kuş da kuşluğunu bırakırsa, hepsi birleşir ve istenilen şey de meydana gelmiş olur. Çünkü istenen, ne yukarı ne de aşağıdır. Ve istenilen hâsıl olunca, ne yukarı ne de aşağı kalır(Fihi Ma Fih, 71).

Mesela, görmüyor musun bu dünyada biriyle dost oluyorsun, ahbaplık ediyorsun. O senin gözünde tıpkı Yusuf gibi oluyor. Buna rağmen çirkin bir hareketle hemen senin gözünden düşüyor. İşte o zaman onu kaybetmiş oluyorsun. Onun Yusuf gibi olan yüzü, kurt hâline geliyor ve sen Yusuf gibi görmüş olduğun dostunu, şimdi bir kurt şeklinde görüyorsun. Yüz değişmemiş olmakla beraber, bu arızî hareketle onu kaybettin. Yarın bir başka haşr meydana gelir ve bu zat başka bir zata dönerse, onu iyice tanımadığın ve zatına iyiden iyiye varid olmadığın için, nasıl tanıyacaksın? Sözün kısası birbirini iyice görmek ve her insanda eğreti, olarak bulunan iyi ve kötü sıfatlardan geçerek, özüne varmak ve iyiden iyiye görmek lâzımdır. İnsanların birbirlerine verdikleri bu vasıflar, onların aslî vasıfları değildir(Fihi Ma Fih, 80).

Bir insanı tanımak istersen, onu konuşur; sözünden, onun ne olduğunu anlarsın. Mesela bir adam yankesici olsa ve biri ona: "Bir insanı sözünden anlarsın." dese, o, polisini kendisini tanımaması için hiç konuşmaz. Şu hikâyede buna benzer: Küçük bir çocuk çölde annesine: "Anne, bana gece karanlıkta şeytan gibi korkunç bir karartı görünüyor. Çok korkuyorum." dedi. Annesi ona: "Korkma, o karartıyı gördüğün zaman cesaretle yüzüne doğru atıl. O vakit bunun hayal olduğuna belli olur." dedi. Çocuk: "Ah anneciğim! Eğer o karartıya da annesi böyle tavsiye etmişse o zaman ben ne yaparım? Ve ona: Konuşma ki görünmeyeyim, dediyse, ben onu nasıl tanıırım?" dedi. Annesi: "Onun yanında konuşma, kendini ona bırak ve bekle, belki ağzından bir söz çıkar. Eğer onun ağzından bir söz çıkmazsa, ister istemez senin ağzından bir şey çıkabilir. Yahut senin kalbinde bir söz veya düşünce hâsıl olabilir. İşte bu söz veya düşünceden, onun durumunun ne olduğunu anlarsın. Çünkü o sende bir fikir bırakmıştır. Senin içinde doğan o

söz ve fikir onun düşünce ve durumunun aksidir." Dedi(Fihi Ma Fih, 82-83).

5.1.2.2. Hz. Mevlânâ'nın Mecalis-i Seb'a'da Değerleri Aktarmada Kullandığı Öğretim Yöntem ve Tekniklerine İlişkin Sonuçlar

Hz. Mevlânâ Mecalis-i Seb'a'da düz anlatım yöntemi, öykü tabanlı öğrenme yöntemi, soru-cevap yöntemi ve örnek olay yöntemini kullanmıştır.

Hz. Mevlânâ'nın Mecalis-i Seb'a'da değerleri aktarmada kullandığı düz anlatım yöntemine aşağıdaki örnek verilebilir:

O , hem korkutucu, hem müjdeci olan yüce peygamberden, gökyüzünün de, yeryüzünün de ışığından, peygamberlerin en güzel, en açık ve en güzel söz söyleyeni olan Mustafâ'nın (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Ümmetimin değerden düşmesi ahlâklarının bozulduğu zamandır. Böyle bir zamanda ancak benim sünnetime sarılanlar felah ve kurtuluş bulabilir; hem de onlara yüz bin şehit sevabı verilir."Allah'ın elçisi doğru söylemiştir. İki âlemin elçisi, insanların ve cinlerin imamı, "Ömrüne yemin ederim ki!" saltanatının sahibi, "Sen olmasaydın" hitabının mazharı, "Ben Arab'ın en güzel söz söyleyeniyim" hükmünce en güzel ve yerinde söz söyleyen, "Âdem de, ondan sonrakiler de kıyamet günü benim sancağımın altındadır; fakat övünmem ben" hükmünce kendisine uyulan, izi izlenen, "Fakr/yokluk övüncümdür" diyen o peygamber şöyle buyurmaktadır: "Ümmetimin değerden düşmesi ahlâklarının bozulduğu zamandır.""Ey Allah'ın elçisi" dediler, "o halde ümmetiniz ne yüzden değerden düşer?" Buyurdu ki: Ümmetimin ahlakı bozulmaya başlayınca, o giyindikleri, iki dünyâda da parıl parıl parlayan "Takva elbisesi var ya, işte bu elbise daha hayırlıdır" elbisesini günah kiri kaplar, giyinmiş oldukları gökyüzünün o atlas elbisesini, o Muhammedi ipek kumaşı yıpratırlar, islere-paslara bularlar da bu yüzden değerden düşürürler."Ey Allah'ın elçisi!" dediler, "o elbise böylece islere-paslara bulanır, değerden düşer, günah isiyile kararır, 'Şüphesiz ki Allah, kendilerine cenneti verme mukabilinde mü'minlerin canlarını ve mallarını satın almıştır' müşterisi alıcılığa girmez, onların

değerden düşmüş kulluk kumaşlarını almaz, 'Ecirlerini hesapsız olarak öder' bedelini vermezse, onlar da parasız-pulsuz, azıksız-sermâyesiz kalırlarsa halleri nice olur?!"

Yüz binlerce yılan var ki hepsi de "balığım" diyor; görünüşte balık, gerçekte ise yılan. Hava ve toprak, balığın gıdası değildir. Uzaktan gördüğün hayvanın köpek yahut ceylan olduğunu bilemezsin. Fakat kemiğe doğru giderse ceylan değildir. Fıkıhta bir mesele var: Kurt ceylanla çiftleşse de bir yavruları olsa, bu yavruya ceylân mı diyelim, kurt mu diyelim? Bu meselede âlimlerin farklı farklı görüşleri vardır ki, bu görüşler medresede tartışılır. Ancak doğru hüküm şudur: Onun önüne bir demet ot atarız, bir avuç da kemik. Başını çevirir de ota varırsa ceylandır. Ama kemiğe yönelirse kurt sayılır. Böyle olunca, hangi suya başını soksa, dişini değdirse o su pis olur. Çünkü kurt, köpek cinsindedir. Ancak dağda ovada yaşar.

Yılanın gıdası ise hava ve topraktır. Nefs-i emmârenin gıdası da hava ve topraktır. Hangi hava ve hangi topraktır o? Dünyânın yağlı-ballı lokmasıdır. Çünkü bunlar da topraktan meydâna gelmiştir ancak, Cenâb-ı Hak ona bir renk vermiştir. İstersen sonuna bak; sonunda onlar da toprak olur gider. Renkleri olmasa o gıdanın et, ekmek veya topraktan hangisi olduğunu ayırt edemezsin.

Şimdi ekmeğin ve etin şu kara renkli bir yığın topraktan ibaret olduğunu değil mi ki bildin, yılan değilsen bunlardan başka bir yem, bir yiyecek ara. Bir de "yılanın gıdası havadır" dedik ya, hangi havadır? Beylik, zenginlik mevkiine erişme havası/hevâsı. İnsan şu ekmeği yedi de doydu mu, başında zenginlik yeli eser. "Bizim aslımız şudur, budur; Şundan dolayı: Onlar yıllarca Cenâb-ı Hakk'a secde etmişlerdi. Yabancı, O'ndan başka bir varlık var mı? bilmiyorlardı. İblis ile aynı kâseden yiyorlardı. Onunla aynı hırkaya bürünmüşlerdi. Şu bir an Cenâb-ı Hak'tan yüz çevirip Adem'e yüz tutmaları dolayısıyla temyiz hırkasına nail oldular, "yabancı"dan ayrıldılar.

İblis, görünüşte Cenâb-ı Hakk'a arka çevirmedi. Başkasına secde etmek hususunda Cenâb-ı Hak'tan utandı! Ama O'nun buyruğuna arka

çevirdiğinden, O'nun emrini ardına attığından baktı, gördü ki, kendi yüzü arka kesilmiş; meleklerin arkalarıysa yüz olmuş gitmiş.

Şimdi, ey mü'min kul! Senin yarın yılanıdır, yarın balık. Yüzünü bir an balığa tut ki onun yüzü bizedir. Bir an da iş güç için yüzünü döndür. İlki nedir? "Ancak Sana kulluk ederiz" hükmüne uymaktır. Senin buyruğunla Senin kulluğuna uymuşuz, onunla meşgulüz, demektir. "Ve ancak Senden yardım dileriz." Yâni yine Senin buyruğunla kulluğuna arkamızı çevirdik, kulluğa yüz tuttuk. Nefs-i emmâreyi adam etmekle uğraşmadayız. Çünkü onun arkası Senin kapına doğrudur. Çünkü Sen, Müslümanlık kuvvetlensin diye kâfirlerden haraç alındığı, haraç verenlere dokunulmadığı gibi bunu da bizden haraç almak için sebep olarak yaratmışsın.

Şu söylediğim yılan ve balık iki sıfattır. Bu iki sıfatın biri, onun/insanın ayağının bağıdır, öbürü ise ayağın ta kendisi. Ayağı olan sıfat, kendi cinsine karşı çektiği ve beslediği özlemdir. Ayağına bağ kesilen sıfat, onun toprakla olan hısımlığı ve yakınlığıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak, önce bir inci yarattı. Ona baktı; inci utancından su oldu. O su denizi meydana getirdi. Deniz içten içe coştı kabardı, köpüklendi. Köpüğü toprak oldu, yeryüzü oldu. Bu yüzden toprak da sudan doğmuştur. İşte bu yakınlık onun ayağının bağıdır.

Hz. Mevlânâ'nın Mecalis-i Seb'a'da değerleri aktarmada kullandığı öykü tabanlı öğrenme yöntemine aşağıdaki örnek verilebilir:

Râbiatü'l-Adeviyye'den şöyle hikâyeye ederler: Hizmetçisi bir gün ona iki kuruş getirdi, eline verdi. Râbia, kuruşun birini sağ eline aldı, diğerini sol eline. Yemek yeneceği vakit, "yesene" dediler. "Lokmayı" dedi "ağzıma verin, ellerim dolu." "Kolay bir şey bu" dediler "iki kuruşu da bir eline al, öbür elinle yemek ye." "Allah korusun!" dedi "o kuruş da bir büyücü, bu kuruş da; bu iki kuruşu bir elime almam ben. İkisi bir araya geldi mi, bir fitne, bir bozgunculuk düşünürler. Onlar buluştular mı, bizi birbirimizden ayırma işine girerler!" "Onlardan karı ile kocanın arasını ayıran şeyleri öğreniyorlardı" buyrulmuştur. Zahir ehli, tefsir ederken, "erkek ile kadının arasını ayırırlar" demişlerdir. Hakikat erbabınca "ruh ile beden arasını

ayırırlar" demektir. Çünkü ruhun kadîm çifti hakikat makamıdır; onun çifti, onu çiftlikten ayırıp birliğe ulaştıran, dertten kurtarıp tek edendir.

ikâye ederler ki, İsrâîl oğullarından Azim adında biri vardı. Bir gün fesat ve kötülük yuvası olan evinden çıktı. Ovaya doğru gitmeye koyuldu. Bir yere vardı. Gördü ki bir topluluk ekin ekmiş, zahmet çekmişti. Sonunda da o ekin boy atmış, sararmış, saplar tanelerle dolmuş, biçilecek, harmana götürülecek bir hâle gelmişti. Derken o topluluk ateş getirdi, bütün o ekinleri yakıp kül etti. Adam kendi kendine, "Böyle bir geliri yakmaya acııyorlar mı ki?" dedi. Oradan şaşkın bir halde geçip gitti.

Başka bir yere vardı. Orada bir adam gördü. Bir taşı kaldırmaya uğraşıyordu. Fakat bir türlü kaldıramıyor, yerinden bile kımlıdatamıyordu. Derken bir başka taş aldı, getirip o taşın üstüne koydu. Bu sefer ikisini birden kaldırmaya uğraşiyor ama yine yerinden kımlıdatamıyordu onları. Azim dedi ki:

"Ne tuhaf şey! Taş bir iken yerinden bile oynatamıyordu, şimdi iki oldu, daha da ağırlaştı; yerinden nasıl kımlıdatacak?"

Derken adam gitti, üçüncü bir taş getirdi, ikisinin üstüne koydu. Taş üç olunca üçünü de kaldırıverdi! Koyunu sırtına alanlarsa yoksullardır. İnsanlardan bir şey isterler, bir şeyler dilenirler. Kuyruğuna yapışan işi sona varmış, eceli yaklaşmış, ömründen pek az bir zaman kalmış adama benzer." "Koyunun iki boynuzunu tutmuş olan kişi dünyâda ancak pek büyük sıkıntıyla, pek çok zahmetle yaşayan kimsedir. Ama memesini yakalayıp sütünü sağanlar zenginler, sermâye sahibi olanlar ve kâr elde edenlerdir." Azim:

"Bir de dişi köpek gördüm, yavruları analarının karnında havlaşıyordu."

İhtiyar:

"Bu da vakitsiz söz söyleyenlere benzer. Onlar köpek eniklerine benzerler, daha ana karnındayken havlarlar!" Azim:

"Ey ihtiyar! Söylediklerini anladım. Şimdi bir de bana filan fahişe kadının evi nerede, hangi mahallede, onu göster; pek güzelmiş diyorlar. Ben onun için geldim!"

İhtiyar üç kere Azim'in yüzüne tükürdü de dedi ki:

"Ey bahtsız kişi! Sana öğütler verdiler; kulağına bile girmedi. Örnekler gösterdiler; aldırış bile etmedin. Ben ihtiyar değilim, ölüm meleğiyim, can alıcıyım. Sana bu şekilde güründüm. Cenâb-ı Hakk'm emriyle senin canını hemen alacağım. Bir yudum su içmene bile vakit bırakmayacağım!"

Azim hemen sararmaya, rengi atıp erimeye başladı. Ölüm meleği de o anda, Âlemlerin Rabbi'nin buyruğuyla onun canını alıverdi. Bu sefer bir koyun gördü. Beş kişi koyunu koruyordu. Birisi koyunun sırtına binmişti. Biri koyunu sırtına almıştı. Birisi koyunun memesine yapışmış, sağıp duruyordu. Birisi koyunun boynuzunu tutmuştu. Birisi de iki eliyle kuyruğunu yakalamıştı. Âzim'e soru sormaya izin yoktu. Oradan da yürüyüp gitmeye koyuldu.

Bir dişi köpek gördü ki, karnında yavruları havlıyordu. Azim:

"Ne de şaşılacak şeyler gördüm!" dedi.

Gide gide bir şehrin kapısına ulaştı. Orada bir ihtiyar gördü. Dedi ki:

"Ey ihtiyar! Şu geldiğim yollarda çok şaşılacak şeyler gördüm." İhtiyar:

"Ne gördün? diye sorunca:

"Bir topluluk gördüm: Ekin ekmişler, ekinleri de yetiştirmişti. Hepsini de ateşe verdiler." İhtiyar:

"O, Cenâb-ı Hakk'm sana göstermek istediği bir misâl. Onlar öylesine bir toplum ki, kullukta bulunmuşlar, ibâdetler etmişlerdi, sonra da fesatlara girişmişler, kötülük ve günahlarla uğraşmışlardı. Cenâb-ı Hak da 'Her ne amel kılmışlarsa onu ele aldık ve un ufak (hebâen mensura) ettik'300 âyetinde buyurduğu gibi onların kulluklarını, ibâdetlerini öylece yok etti.

Başka ne gördün?" Azim:

"Bir adam gördüm: Bir taşı kaldırmak istiyordu ama bir türlü kaldıramıyor, yerinden bile kımlıdatamıyordu..." Böylece gördüklerini bir bir anlatınca, ihtiyar:

"Bu, şu adama benzer: Bir suç işler; o suç kendince pek büyüktür, ona tahammül edemeyeceğinden korkar, bu düşüncedeyken bir suç daha işler. Artık bu suç, ona daha kolay görünür, çünkü taş iki olmuştur. Görür ki, yerinden kımlıdatabiliyor. Birinci taş tekti; onu yerinden kımlıdatamıyordu. Bundan sonra üçüncü defa bir suç daha işler, başka bir günah daha yapar. Artık bütün günahlar ona kolay görünür, hafif gelir." Azim:

"Ey ihtiyar! Bir de bir koyun gördüm..." Gördüğünü olduğu gibi anlattı.

İhtiyar:

"O koyun, dünyâya benzer. Üstüne binenler pâdişâhlardır.

Hz. Mevlânâ'nın Mecalis-i Seb'a'da değerleri aktarmada kullandığı soru-cevap yöntemine aşağıdaki örnek verilebilir:

"Ey Muhammedi Ne iş başarmaya geldin?" dediler. Dedim ki: "Küfür mahallesindeki rindleri, külhanbeylerini edebe sokmaya; müşriklik meyhânesindeki sarhoşlara had vurmaya, onları cezalandırmaya geldim!.."

"Ey Muhammedi Ne iş başarmaya geldin?" dediler. Dedim ki: "Küfür mahallesindeki rindleri, külhanbeylerini edebe sokmaya; müşriklik meyhânesindeki sarhoşlara had vurmaya, onları cezalandırmaya geldim!.."

Artık, bilin, anlayın ki, rüzgâra teklif yoktur, bir söze muhatap olamaz; böyle olduğu halde bir kocakarının hakkını almak için onu bile hapsederlerse, "Bugün mülk/saltanat kimin?!" buyuran Cenâb-ı Hakk'm adaleti genç, ihtiyar dinlemeyip herkesin gönlünü yakıp kavuran zâlimleri bırakır mı hiç?! "Allah'ın, zâlimlerin yaptıklarından gafil olduğunu sanma!"

Mustafâ (s.a.v.) bir dolunay gecesi Kabe'nin çevresinde tavaf etmedeydi. Mekke'de sıcaklığın şiddetinden halkın çoğu geceleyin dışarıya çıkardı. Ebû Cehil onu gördü, kızdı, hasedi coştı, kabardı, köpürdü. "Allah bilir, yine bu sihirbaz ne düzenler kurmada?!" dedi. Mustafâ (s.a.v.) merhameten cevap verip ona dedi ki: "Düzen nerede, ben neredeyim! Ben halkı, senin gibi yol yitirmişlerin düzeninden, tuzağından kurtarmak için gelmişim!" Ebû Cehil: "Peki" dedi, "sihirbaz değilsen avucumda ne var? Söyle!" Daha önce, bilerek avucuna çakıltaşları almıştı.

Cibrîl-i Emin gelip yetişti: "Yâ Muhammed!" dedi, "Allâhü Teâlâ sana selâm ediyor; selâm sana ey Peygamber, Allah'ın rahmeti ve bereketleri hep sana! Diyor ki: 'Hiç dert etme; sana onlar varsm sihirbaz desinler; biz sana güzel isimler taktık. O isimlerin bâzısını halka söyledik; bâzısını da, anlayamazlar diye, 'Halka akılları miktârınca söz söyleyin' hükmünce söylemedik. O kim oluyor ki, sana ad takabilsin? Kula ancak efendisi ad takabilir! Kapıdan giren aşağılık kul, efendiye, efendisinin oğluna nasıl ad takabilir? Taksa bile, taktığı adı onun boynuna asarlar da cehenneme

yollarlar onu. Seni sınamak için 'avucumda ne var?' diyor. Cevap ver de, de ki: 'Hangisini istersin; ben mi avucunda ne olduğunu söyleyeyim, yoksa avucundakiler mi benim kim olduğumu söylesin?'

Mustafâ (s.a.v.) "Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm (Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla)" diye bu adı söyledi ve ona cevap verdi. Ebû Cehil: "Avucumdakilerin senin kim olduğunu söylemesi daha iyi" dedi. Cenâb-ı Hakk'm tertemiz adıyla, avucundaki çakıltaşların her biri, "Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûlullâh (Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed, Allah'ın peygamberidir)" diye ses verdi, dile geldi.

"Ey Allah'ın elçisi, bu fazileti niçin ve nasıl elde ederler?" dediler, "çünkü onlar da iş yapmada, bunlar da; adalet terazisi de asılmış!" Hangi adalet terazisi? "İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır" terazisi. Söz budur ancak; "elde ettiğin ecir didindiğin, yorulduğun kadardır" terazisi... "Artık kimin terâzisindeki tartısı ağır gelirse..." terazisi. Senin bile zerre kadar akım var da, işçileri işe yollarsın, sonra da "filan işçi bağda on gün bel belledi, filan işçi beş gün, filan işçi de bir gün çalıştı" diye yazarsın; her birine işlediği işe göre para verirsin, yanılmazsın. Böyle olduğu halde "Ben sizin bilmediklerinizi de bilirim" bilgini, "Göklerde ve yeryüzünde zerre kadar bir şey bile O'ndan gizli kalmaz" hükmünün sahibi, o her şeyi bilen Cenâb-ı Hak, siyah bir karıncanın karanlık bir gecede, siyah bir taşın üstündeki o incecik ayaklarıyla düşüp kalktığını, yürüyüp gittiğini bilir, görür; o kapkaranlık gecede, o karıncanın hızlı mı yahut yavaş mı gittiğini, yuvasına mı, yahut yem toplamaya mı yöneldiğini gören O yüce, O noksan sıfatlardan münezzeh olan Cenâb-ı Hak, O her şeyi bilen, kullarının ne kadar zahmet çektiklerini, ne kadar çalıştıklarını, gönülleri hasretle, ahlarla dopdolu âsîlerin gözlerinden dökülen yaşların, dergâhındaki ariflerin gönüllerinden sızıp damlayan kan katrelerinin, seher vakitlerinde, o vakitleri tesbîh ile geçirenlerin nefeslerinin sayısını, gece-gündüz "O yüce kudretli pâdişâhın huzurunda, sadâkat makamında" mücâhede ülkesinin sahipleri olan, güle-oynaya nağmeler söyleyerek, özlerinden gelen bir gayretle yürüyen yolcuların adımlarının sayısını bilir elbet.

Hz. Mevlânâ'nın Mecalis-i Seb'a'da Değerleri Aktarmada Kullandığı Örnek Olay Yöntemine aşağıdaki örnek verilebilir:

Pâdişâhın biri, bir gün "bir saray yapın" diye emreder. Bahar geçer yapmazlar, yaz geçer yapmazlar, güz geçer yapmazlar... Derken kış gelir çatar. Dünyâyı buz kaplar. Her taraf donar. Kalkarlar, kerpiç dökmeye koyulurlar! "Fakat şimdi mi? Bundan önce isyan etmiştin."

Hz. Peygamber buyurur ki: "Can gırtlığa gelmeden önce edilen tövbeyi Allâhü Teâlâ kabul eder." Ama mesele şurada: Can gırtlığa gelince tevbe edilebilir mi, yoksa edilemez mi? Şu kadar ki, zahiren/ görünüşte muhalif olup da bâtmen/içyüzden muvafık olan, yâni dışarıdan uzak gibi görünüp de içeriden yakın olan bir kimse, her ne kadar sıhhat ânında tövbeye kabiliyet gösterememiş, dil ile tevbe edememiş olsa da onun o durumu can gırtlığa gelince gider, tevbe eder. Fakat ne zahiren ne de bâtmen tövbeye lâıyk olmayan kişiye gelince: Onun ash, kökü ters bitmiştir. Onu bir solukta, bir yelle doğrultmaya imkân yoktur.

Hani güzel bir kuş uçar gelir de birisinin başına konar ya. O kuş uçuverir diye o adam ne elini oynatabilir, ne başını; ne de bir söz söyleyebilir. Hele o kuş, inâyet-i ilâhiye Kaf Dağı'ndan uçup gelmiş bir maksat zümrüd-i ankâsı olursa... Artık onun, o devlet kuşunun gölge-sinden faydalanması, müşküllerinin sözsüz halledilmesi için o adam kılını bile kıpırdatmaz. O bir av değildir ki, tutasın da o yana koşasın. Böyle sanırsan hayâle kapılmış olursun. Şimdi sana "o bir hayâldir" deseler, delil getirirler de, söyleyenin, delil getirenin sözünü kabul etmezsin. "Hayâle kapılan sensin" dersin. Çünkü bu sözü kabul edecek istidat, yetenek yoktur sende.

5.1.2.3. Hz. Mevlânâ'nın Mektubat'ta Değerleri Aktarmada Kullandığı Öğretim Yöntem ve Tekniklerine İlişkin Sonuçlar

Hz. Mevlânâ Mektubat'ta düz anlatım yöntemi, soru-cevap yöntemi ve örnek olay yöntemini kullanmıştır.

Hz. Mevlânâ'nın Mektubat'ta değerleri aktarmada kullandığı düz anlatım yöntemine aşağıdaki örnek verilebilir:

Bedenden maksat, canın gelişmesidir; candan maksat, organlarla duyguların düzenidir; organlarla duyguların düzeninden maksat da, gönlün

olgunluğudur. Gönülden maksatsa, o gönüldesin sevgisidir. Allah yüceliğini uzatsın; kutluluğunu kat-kat arttırsın; âlemleri, uzun ömrüyle faydalandırsın, soluklarıyla bizi kutlasın. Haberleri gizlemek için tavsiyede bulunmuşunuz; kimden gizlenmesi mümkünse, ondan gizlemeyi gerekli bilmedeyim. Ama benden de daha fazla bilen kişiden gizlemeye uğraşmak, onu, daha fazla meydana çıkarmak için kızıştırmaktır; daha fazla meydana çıkarmaya girişir o kişi. Yâni, bil ki demek ister, ben bunu biliyorum, bil ki benden gizlemeye imkân yoktur der. Sanır ki önemsiz saysa, haberi olmadığına hükmederler. Sanır ki ona gülerler, ondan gizlerler. Halkın çoğu, işlerini kâr için değil; halkı alt etmek, onları, kendi aklına - fikrine hayran etmek isterler. Bu da nefis nekesliğidir, nefis tamahkârlığı. Çünkü onlar, bilmezler ki akıl, başka bir şeydir. Bu akılı, bu anlayışı bırakmadıkça o akıl, yüz göstermez. Bu akıl yüzünden aptal olmadıkça o akıl yüzünden aptal olursun. Yüce reynize bu da malûmdur zâti. Şimdilik, özür getirme hususunda bu kadarı yeter; size, bundan daha azı da yeter ya. Çünkü, sizin gönlünüzde benim bir adamım vardır ki içten içe, bundan daha iyi özürler diler sizden. Kimin gönülde özür dileyen bir dostu konak tutmamışsa, onu görüp gözetmezse, dış yüzünden özür getirmesinin faydası yoktur; Allah bundan saklasın beklesin. Ebedî olarak ihsan ıssı(sahibi) olun (Mektubat, 197).

Hz. Mevlânâ'nın Mektubat'ta değerleri aktarmada kullandığı soru- cevap yöntemine aşağıdaki örnek verilebilir:

Ama Tanrı'nın ruhanî kullarının gözetlemelerinden, tanık olmalarından, görmelerinden sakın; çünkü onların tertemiz soylarını koruyan, bu ruhanîlerdir. «Soylarımı soplarını da onlara katarız» buyrulmuştur. Allah için, şu babanın yüzünü, kendi yüzünü, bütün soyumuzun sopumuzun yüzlerini aketmek istersen, onun hatırını aziz, ama pek aziz tut; onu, can ve gönül tuzağıyla avlamak için her günü, ilk gün, her geceyi gerdek gecesı say. Hem de av oldu sanma; av olmaya ihtiyacı da yoktur onun. Bu, görünüşe kapılanların yolu-yordamıdır; bunlar hakkında, «Dünyâ yaşayışının dışyüzünü bilirler» denmiştir. Onlarınsa eskiyecek mayaları yoktur. Ezeli yardım, onların kapılarım, divarlarını ısıtmasın, oralara güzel kokular salmasın; imkânı yok., ezeli yardım, bu sanıdan çok üstündür. «Andolsun Tin'e, Zeytûn'a, Tûr-ı Sina'ya. Bu and, cansız şeyleredir; sebebi de birgün,

onların, o azizlerin ayakları, oralara basmıştır; öylesine bir mertebeye gelmişlerdir o azizler ki, hani bir gün Yâ Alî buyurmuştur Peygamber, ciğerimi yeryüzünde emekliyor görsen ne yaparsın? Alî, bu soruya cevap veremem ey Allah elçisi demiştir; ancak göz çukurumu yurdtolarak ona bağışlarım; yüreğimin içine sokarım onu; bunları yapmakla beraber gene de suçlulardan, kusurlulardan sayarım kendimi. Bunun üzerine Peygamber; Allah'ın rahmeti ve esenlik ona; Fatıma bedenimin bir parçasıdır buyurmuştur; evlâdımız, ciğerlerimizin parçalandır; yeryüzünde yürüyen ciğer pârelerimizdir. Andolsun Allah'a ki ondan başka hiçbir söz söylememiş, imâ, işaret, dokundurma yollu bir haber göndermemiştir, üstelik güzel geçimin, erliğin, gönül alıcılığın, son derecede görüp gözetmen yüzünden şükürler ediyor; birbiri ardınca dualar ediyor; yüzlerce memnunluklarını bildiriyor(Mektubat, 103).”

Hz. Mevlânâ'nın Mektubat'ta değerleri aktarmada kullandığı örnek olay yöntemine aşağıdaki örnek verilebilir:

Hz. Mevlânâ Mektubat'ta değerleri aktarırken örnek olay yöntemini kullanmıştır. Örneğin; “Mektubumuzu getirenin, Allah hacetlerini gidersen, muradını versin, tapınızdan, pek çok teşekkürlerle bahsetti; eskiden hakkındaki ihsanlarınızı söyledi. Bugün darda; umuyor ki, önceden elini tuttuğunuz, ona merhamet ettiğiniz gibi, sonunda da bağışlarda bulunursunuz. «İyiliği tamamlamak, ona başlamaktan daha hayırlıdır. Hayra herkes başlar ama, onu ancak arslanlar bitirir.» Yeni ay güzeldir, kutludur, uzun sürer, parlaktır, hoştur, parmakla gösterilir, sayı sermayesidir ama, tamamlanır, dolun ay hâline gelirse, güzelliği birken bin olur; görülmemiş bir parlaklık elde eder. Hayırlı iş ve merhamet de buna benzer. Başlangıcı, yüce Tanrı katında iyidir, azizdir, şükredilir ona, anılır o; ama tamamlanınca o hayır, dolun aya döner; önde de öyledir o, arkada da. Bir gün gelir ki ne güneş ışığı kalır, ne ay ışığı, ne kandil ışığı.. Ancak yapılan hayırlı işin ışığı kalır. «Güneş de tutulur, ay da. İnsan, bugün neresi kaçılacak yer der. Rabbimiz, nurumuzu tamamla bizim.» Umarız, bekleriz ki bu şefaata makbul olur da, sayısız sevaplar, övüşler elde edilir; bu duacı da büyük bir minnet altında kalır. Ebedi olarak ihsan ıssı olun. Öyle olsun ey âlemlerin Rabbi”(Mektubat, 18).

5.2. ÖNERİLER

Bu kısımda, araştırmanın sonucundan yola çıkarak uygulamaya ve araştırmacılara yönelik önerilere yer verilmiştir.

5.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

1. Hz. Mevlânâ'nın mensur eserlerinde yer alan dini ve toplumsal değerler ilköğretim düzeyinde daha da somutlaştırılarak öğrencilere kazandırılabilir.
2. Hz. Mevlânâ'nın mensur eserlerinde değerlerin aktarılmasında kullanılan yöntem ve teknikler işe koşularak ilköğretim düzeyinde değer eğitiminin verilmesinde sınıf öğretmenlerince uygulanabilir.
3. Mensur eserlerde yer alan metinler, dört temel dil becerisine (dinleme, konuşma, okuma, yazma) yönelik etkinlikler hâlinde düzenlenerek ders kitaplarına alınabilir.
4. Metinlerden benzer değerleri işleyenler bir arada değerlendirilerek 100 temel eser içinde "Hz. Mevlânâ'nın Mensur Eserleriyle Değerler Eğitimi" kitapları serisi oluşturulabilir.

5.2.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. Bu araştırmada Hz. Mevlânâ'nın yalnızca mensur eserleri incelenmiş ve bu eserlerdeki dini ve toplumsal değerler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hz. Mevlânâ'nın diğer eserlerinde yer alan dini ve toplumsal değerler de araştırılabilir.
2. Bu araştırmada dini ve toplumsal değerler incelenmiştir. Dini ve toplumsal değerlerin yanı sıra diğer değer türleri de araştırılabilir.

3. Hz. Mevlânâ'nın tüm eserleri incelenerek bütüncül bir yaklaşımla hangi değerleri hangi öğretim yöntem ve tekniklerle aktarmak istediği araştırılabilir.

KAYNAKÇA

_____ *Kur'an-ı Kerim*. Türk Diyanet Kurumu Yayınları

Adıgüzel, H.Ö. (1993). *Oyun ve yaratıcı drama ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Akbaş, O. (2008). *Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış*. Değerler Eğitimi Dergisi. İstanbul: DEM Merkezi Yayınları

Akbaş, O. (2008). *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi*. B. Tay ve A. Öcal (Editörler). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Akdeniz, S. (1994). *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

Akfırat, F.Ö. (2004). *Yaratıcı dramanın işitme engellilerin sosyal becerilerinin gelişimine etkisi*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akoğuz, M. (2002). *İletişim becerilerinin geliştirilmesinde yaratıcı dramanın etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Altın, F. T. (2010). *Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde dostluk ve samimiyet değerlerinin işlenişi ve eğitim açısından tahlili*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Aron, R. (1986). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. Çev. Korkmaz Alemdar. Ankara: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.

Arpaguş, S. (2008). *Hz. Mevlânâ ve İslam -Algı ve Anlatım-*. İstanbul: Vefa Yayınları.

- Arslan, H. (2006). *İbni Sina ve Hz. Mevlânâ'nın aşk felsefelerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Arslan, M. (2008). *Hz. Mevlânâyı anlamak*. İstanbul: Kainat Kitaplar.
- Aşkar, M. (2006). *Tasavvuf Tarihi Literatürü*. İstanbul: İz Yayınları.
- Atabek, E. (2010). *Tüketilen değerler ve gençlik*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Avcı, N. (2007). *Toplumsal değerler ve gençlik*. Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Avcıoğlu, G. Ş. (2011). *Küresel bilgi teknolojileri ve toplumsal değerler*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Aydın, M. (2010). *Gençliği Dini ve Sosyal Değerleri*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Balcı, A. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bayram, M. (2006). *Sosyal ve siyasi boyutlarıyla ahi evren-Hz. Mevlânâ mücadelesi*. Konya.
- Bilen, M. (2002). *Plandan Uygulamaya Öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bilen, M. (2010). *Eğitimde İlke ve Yöntemler*. Ankara: Betik Yayıncılık.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bilgiseven, A. K. (2005). *Türk Milletinin Manevi Değerleri*. Ankara: Boyut Tanıtım ve Matbaacılık
- Belet, D. ve Deveci, H. (2008, Mayıs). *Türkçe ders kitaplarının değerler bakımından incelenmesi*. 7. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu. Çanakkale.

- Can, Ö. (2008). *Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara
- Cebecioğlu, E. (2007). Hz. Mevlânâ Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Dergisi*, Yıl:8, Sayı: 20, 7-12.
- Celkan, H. (Mayıs, 1985). *Hz. Mevlânâ'nın eğitimci yönü*. I. Milli Hz. Mevlânâ Kongresinde sunuldu, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çağlayan, A. (2005). *Ahlâk pusulası; ahlâk ve değerler eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Çelik, C. (2002). Hz. Mevlânâ'nın fikirlerinin Türklerin dini hayatına etkileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:12, 21-38.
- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin bir durum çalışması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Çileli, M. (1990). *Gençlik Değerleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ara Yayıncılık
- Çubukçu, Z.(2011). *Öğrenme, Öğretme Kuram ve Yaklaşımları*. Editör: Behçet Oral. Ankara:PegemA Yayıncılık
- Damar, Ü. (2011). *Hz. Mevlânâ'nın Divân-ı Kebîr'inde geçen hadislerin tahriç ve değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Demirel, Ö. (1996). *Genel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Usem Yayınları.

- Demirel, Ö. ve Yağcı E. (2008). *Anadolu öğretmen liseleri için öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: MEB Yayınları.
- Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim öğrencilerine insani değerler eğitimi verilmesi ve ahlâki olgunluk ölçeği ile eğitimin sınanması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, İ. (2007). Türk eğitim sisteminde değer sorunu. R. Kaymakcan; S. Kenan; H. Hokelekli; Ş. Arslan ve M. Zengin (Ed.) *Değerler ve Eğitimi Uluslar arası Sempozyumu* içinde (ss. 614-633). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Doğanay, A. (2006). Değerler eğitimi. C. Öztürk (Editör). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 255-286). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2007). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (2000). *Evrende uyumlaşma sürecinde var olmak, gelişmek ve uzlaşmak*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Durak, N. (2007). *Mevlânâ'nın Ahlâk Öğretisinde İyi ve Kötü Kavramları*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı: 6. Isparta.
- Duru, M. K. (2007). *İlköğretim fen bilgisi dersinde beyin fırtınası ile öğretimin başarıya, kavram öğrenmeye ve bilişüstü becerilere etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Eflaki, A. (1953). *Âriflerin menkıbeleri cilt I*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Ekşi, H. (2003). Karakter eğitimi: Anne babalar için stratejiler. *Evin okula yaklaştırılması ve değişen anne baba rolleri* içinde (II. Cilt-Eğitim ve İletişim, s. 193-193). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Emiroğlu, İ. (1995). *Mevlana'nın Fihî Ma Fih'te Yanlıslara Bakışı*. D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Sayı 9, (s. 119-137), İzmir.

- Erden, M. , Akman, Y. (2009). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi
- Erdoğan, G. (2006). *İlköğretim 8.sınıf (14- 15 yaş) öğrencilerinin depresif belirti ve öz-kavram düzeylerine yaratıcı drama çalışmalarının etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ergün, M. (1993). *İnsan ve Eğitimi*. Ocak Yayınları: Ankara.
- Ergün, M. (2000). *Sanat Felsefesi*. <http://www.egitim.aku.edu.tr/sanاتفelsefesi.pdf> 19.07.2012 tarihinde erişilmiştir.
- Eriñ, S. (1995). *Sanat Eğitiminde Felsefe, Felsefe Açından Eğitim ve Türkiye’de Eğitim*. İstanbul, 17- 18 Kasım.
- Erkek, G. (2008). *Hz. Mevlânâ’nın Mesnevî’sinden ilköğretim okulları için seçilen öykülerin eğitsel yönünün incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ersoy, E. (2006). *Değer farklılaşmalarının sosyolojik boyutu (Malatya örneği)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji nedir?* Çev. Nilgün Çelebi. Ankara: Atilla Kitapevi.
- Firûzanfer, B. (1997). *Hz. Mevlânâ Celâleddin*. İstanbul.
- Gökberk, M. (1998). *Felsefe Tarihi*, İstanbul.
- Gölpınarlı, A. (1985). *Hz. Mevlânâ Celâleddin: hayatı, felsefesi, eserleri, eserlerinden seçmeler*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

- Gömlüksiz, N. ve Cüro, E. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslar Arası İnsani Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, 95-134.
- Günay, Ü. (1998). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.
- Gürkan, T. ve Gökçe, E. (1999). *Türkiye’de ve çeşitli ülkelerde ilköğretim: Program öğrenci-öğretmen*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürer, D. (2008). *Mecâlis-i Seb’a (Yedi vaaz) sohbetler*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Hökekleli, H., & Gunduz, T. (2004). Üstün yetenekli çocukların değer yönelimleri ve eğitimleri. R. Kaymakcan. vd. (Ed.), *Değerler ve Eğitimi* içinde (371-396). İstanbul: Dem Yayınları.
- Hidayetoğlu, A. S. (1996). Hz. Mevlânâ’nın hayatı ve şahsiyeti. http://akademik.semazen.net/article_detail.php?id=79 adresinden 19.03.2012 tarihinde erişilmiştir.
- İşcan, C. D. (2007). *İlköğretim düzeyinde değerler eğitimi programının etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İşçi, M. (2000). *Sosyal yapı ve sosyal değişme*. İstanbul: Der Yayıncılık.
- Kale, N. (2009). *Felsefiyat*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Kale, N. (2004). *Nasıl bir değerler eğitimi?*. Değerler ve Eğitimi Uluslar Arası Sempozyumu (26-28 Kasım 2004), ss. 313-322, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

- Karaaslan, F. (2010). *Konuşma ve yazma eğitiminde beyin fırtınası tekniğinin etkililiği*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaismail, F. (2009). *Fihi Ma Fih bağlamında Hz. Mevlânâ'nın Kur'an tefsiri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaismailoğlu, A. (2001). *Hz. Mevlânâ ve Mesnevi*. Ankara.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karaköse, Ş. (2011). *Mevlana'dan Düşündürülen Hikayeler*. İstanbul Yediveren Yayınları
- Kayhan, H.C. (2004). *Yaratıcı dramanın ilköğretim 3.sınıf matematik dersinde öğrenmeye, bilgilerin kalıcılığına ve matematiğe yönelik tutumlara etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kayıklık, H. (2000). *Dini yaşayış biçimleri: psikolojik temelleri açısından bir değerlendirme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keskinoğlu, M. Ş. (2008). *İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerine Yönelik Uygulanan Mesnevi Temelli Değerler Eğitimi Programının Ahlâki Olgunluğa ve Saldırganlık Eğilimine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kılıç, R. (1992). *Ahlâkın Dinî Temeli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Kılınç, A. ve Akyol, Ş. (2009, Mayıs). *İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan sevgi temasının değerler eğitimi Açısından İncelenmesi*. The First International Congress Of Educational Research, 1-3 May 2009, Çanakkale
- Kısa, F. (2007). *İlköğretim 6.sınıf sosyal bilgiler dersinde beyin fırtınası tekniğiyle kavram öğretiminin öğrencilerin akademik başarı düzeylerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kocatürk, S. (2000). *Mevlana'da Varlık, İnsan, Aşk*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Konukseven, H. (2006). *Hz. Mevlânâ, Ahi Evran ve Şeyh Sadreddin-i Konevi'nin Konya Halkını eğitimindeki rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Köknel, Ö. (2007). *Çatışan Değerlerimiz*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köylü, M. (2007). Küresel bağlamda değerler eğitimine duyulan ihtiyaç. R. Kaymakcan vd. (Editörler), *Değerler ve Eğitimi içinde (799-817)*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2003). *İnsan ve değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kula, M. N. (2001). *Kimlik ve din*. İstanbul: Ayıışığı Yayınları.
- Kuşdil, E. M., ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Küçük, O. N. (2006). *Fihi Ma Fi Eserinde Hz. Mevlânâ'nın tasavvufi görüşleri*. Konya: Rumî Yayınları.
- Küçük, O. N. *Mevlana ve İktidar / Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları*. Rumi Yayınları: Konya.
- Küken, G. (2001). *Değerlerimiz*. Us, Düşün ve Ötesi Dergisi, Kış 2001/2002, ss. 69-76.

- Küyel, M., Kahya, E., Öner, A., Tekeli, S. Gürsoy, K ve Baykurt, N. (1985). *Liseler için felsefeye giriş*. İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Merter, F. ve Akaya, S. (2011). *Hikâyeler ile Öğrencilerin Sahip Olduğu Değerlerin Sorgulanması: Hoşgörü, Paylaşım ve Sorumluluk*. Değerler Eğitimi Sempozyumu 26-28 Ekim 2011, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Merter, F. ve Akaya, S. (2012). *Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlerin Önem Sırası*. 11. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu, 24-26 Mayıs 2012, Rize Üniversitesi, Rize, s.301-302
- Hız. Mevlânâ (1963). *Mektubat*. Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri
- Hız. Mevlânâ (2007). *Fihî Mâ Fih*. Çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Hız. Mevlânâ (2008). *Mecalisi Seb'a*. Çev. Dilaver Gürer .Konya: Konya Belediyesi Yayınları.
- Ocak, G. (2007). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: PegemA yayıncılık.
- Ocak, Y. A. (2004). *Mevlana ve Dünya Kültürüne Etkisi*. II. Uluslar Arası Mevlana Kongresi, 5-6 Mayıs 2003, s.25, Konya.
- Olgunlu, A. C. (2008). *Bin bir Hız. Mevlânâ*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Öncül, R. (2000). *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*. (1. Basım). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Önder, A. (2002). *Eğitici Drama*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Önder, M. (1973). *Hz. Mevlânâ (hayatı, eserleri). Tercüman 1001 temel eser*. İstanbul: Kervan Kitapçılık A.Ş. Ofset.
- Özatilla, A.(1979). *Hak Aştığı Mevlânâ Celâleddîn*, Denizkuşları Matbaası:Konya.
- Özeri, N. (19989). *Anne tutumlarının çocuğun ahlâk ve adalet gelişimine etkisi*. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özönder, H. (2005). *Hz. Mevlânâ'nın Gönül dostları*. Abdüsettar Yarar (Editör). Konya: T.C. Konya valiliği il kültür ve turizm müdürlüğü yayınları.
- Özden, Y. (1997). *Öğrenme ve Öğretme*, 5. Baskı. Ankara: Pegem Yayınları.
- Özdoğan, Ö. (1997). Dindarlık ile ilgili bazı faktörleri kendini gerçekleştirme düzeyin etkisi. *Ankara Araştırma Dergisi*, Sayı: 2.
- Özdoğan, Ö. (2009). *Mutluluğu seçiyorum*. İstanbul: Özden Öze Yayınları.
- Özensel, E. (2003). *Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer*. *Değerler Eğitimi Dergisi* 1(3), 217-239.
- Özözer, Y. (2004). *Ne Parlak Fikir, Yaratıcı Düşünme Teknikleri*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Öztürk, H. E. (1991). *Tercüme çocuk klasiklerinde temel değerler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, M. (2005). *Öğretimde planlama ve değerlendirme*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.

- Parlar, H., Çavuş, M., Levent, F. ve Ekşi, H. (2010). Yöneticilerin karakter eğitimi yeterlik inancı ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Journal of Values Education*, Vol:8, No:19, 177-205.
- Pazarcık, Y. (2010). *Eğitimin bireysel değerler ve yöneticilerin iş görme anlayışına etkisi: Türkiye’de yabancı dilde eğitim veren orta eğitim kurumları mezunları üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pazarlı, O. (1982). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rawlinson, J. G. (1995). *Yaratıcı Düşünce ve Beyin Fırtınası*, çev. Osman Değirmen, İstanbul, Rota Yayınları.
- Romiszowski, A.J. (1986). *Designing Instructional System*. Kegan Page, London Newyork: Nichols Publishing.
- Sancak, Y. (2011). *Hız. Mevlânâ’nın Mesnevi adlı eserinin sosyal bilgilerde değer kazanımındaki rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde.
- Sandıkçıoğlu, İ. (1985). *Sosyal kuralların psikolojisi*. İstanbul: Yeni Alan yayıncılık.
- Saraç, G. Kılıçgil, E. (2004) *Farklı Ülkelerin Üniversite Bayan Ve Erkek Takım Voleybolcularının Sosyal Değer Anlayışları*. Spormetre Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi, (2) 81-89 .
- Sarı, M. (2007). Demokratik değerlerin kazanımı sürecinde örtük program: düşük ve yüksek “okul yaşam kalitesi”ne sahip iki ilköğretim okulunda nitel bir çalışma. Çukurova Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Sayar, K. (2004). *Sufî psikolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Schimmel, A. (2007). *Ben rüzgarım sen ateş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim, öğrenme ve öğretmen*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sevgi, İ. A. (1994). *H. Mevlânâ'nın Mesnevisinde devrin örf ve adetleri ile ilgili bilgiler*. Kayseri: Türkiye Diyanet Vakfı Kayseri Şubesi Yayınları.
- Sevük, İ. H. (1954). *H. Mevlânâ*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Sönmez, V. (2007). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sözer, E. (2006). *Öğretimde Strateji, yöntem ve teknikler*. Gültekin, M.(Ed.). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme* kitabı içinde. Eskişehir: AFÖ Yayınları.
- Şafak, Y. (2007). *H. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi, bütün eserleri seçmeler*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Şentürk, H. (2010), "Kişilik Gelişiminde Eğitim, Din ve Değerlerin Rolü", *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 6 (18), 50-55.
- Tezcan, M. (1995). *Sosyolojiye Giriş: Temel Kavramlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. Yayınları, No. 177.
- Tok, M. (2007). *H. Mevlânâ'nın Mesnevi'sindeki hikayelerin çocuk edebiyatı açısından değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Tokdemir, M. A. (2007). *Tarih öğretmenlerinin değerler ve değer eğitimi hakkındaki görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Tolan, B. (1996). *Toplum bilimine giriş*. Ankara: Murat ve Adım Yayınları.
- Topdemir, H.G. (2010). *Sofos, Sofist, Filozof: Hayat Ve Bilgelik*. 4-6 Kasım 2010 Çankırı Karatekin Üniversitesi Hayat ve Felsefe Sempozyumu.

- Tulgay, B. (1997). *Yaratıcı drama eğitimi alan ve almayan ergenlerin yaratıcılıklarının bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Turan, R., Belenli, T. ve Kiriş, A. (2010). Mesnevi ve Mesnevi'nin sosyal bilgiler programında yer verilen değerler çerçevesinde incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:30, Sayı:1, ss. 169-203.
- Turan, O. (1997). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*. Boğaziçi Yayınları: İstanbul.
- Türe, F. (2006) *Antik Liberalizm Mi Yoksa Modern Sofizm Mi?* SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 6(11):23- 49
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Akşam Sanat Okulu Matbaası.
- Uçar, S. (2009). *Sosyal bilgiler programındaki değerlerle ilgili kazanımlara yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Uyguç, N. (2003) *Cinsiyet, Bireysel Değerler Ve Meslek Seçimi* . D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi Cilt:18 Sayı:1, ss:93-103 93
- Uysal, E. (2003). Değerler üzerine bazı düşünceler ve bir erdem tasnifi denemesi. *ÜİİF Dergisi*. 12(1).
- Ülken, H. Z. (1965). *Bilgi ve Değer*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2000). *Bilgi ve Değer*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H.Z. (2001). *Ahlak*. İstanbul: Ülken Yayınları.

- Ünal, C. (1981). *Genel tutumların veya değerlerin psikolojisi üzerine bir araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Vural, B. (2005). *Öğretim Faaliyetlerinde Yöntem, Teknik ve Etkinlikler*. III. Baskı, İstanbul: Hayat Yayınları.
- Yalar, T. (2010). *İlköğretim sosyal bilgiler programında değerler eğitiminin mevcut durumunun belirlenmesi ve öğretmenlere yönelik bir program modülü geliştirme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Yaman, H., Taflan, S. ve Çolak, S. (2009). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 7(18), s.107-120.
- Yaşar, Ş. ve Çengelci T. (2006). *Values education for 21st century and reflections to teacher education*. International Conference 'Education and Values in the Balkan Countries'. Bucharest, Romania.
- Yazıcı, Y. (2007). *Gönüller Sultanı Hz. Mevlânâ*. İstanbul:Kavim Yayıncılık.
- Yazoğlu, R. (2002). *Hümanizm ve Mevlânâ*. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Sayı 20, Erzurum.
- Yeniterzi, E. (1997). *Hz. Mevlânâ Celalettin Rumi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yiğit, E. Ö. (2007). *Öyküleştirme yönteminin 6. sınıf sosyal bilgiler programı ülkemizin kaynakları ünitesindeki öğrenci başarısı üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Yiğittir, S. (2009). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 4. ve 5. Sınıf değerlerinin kazanılma düzeyi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.